SHARQ TARIXI, SIYOSATI VA HUQUQI JURNALI

ВОСТОЧНЫЙ ЖУРНАЛ ИСТОРИИ, ПОЛИТИКИ И ПРАВА

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

ISSN 2181-2780

2024

“SHARQ TARIXI, SIYOSATI VA HUQUQI JURNALI”
(ISSN: 2181-2780)

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalarni rivojlantirish agentligining **1479**-sonli Guvohnomasi bilan ro‘yxatdan o‘tgan.

OAK Rayosatining (8.05.2024-y., №354/5) qarori asosida **“Sharq tarixi, siyosati va huquqi” / Oriental Journal of History, Politics and Law / “Восточный журнал истории, политики и права”** jurnali quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha

- **07.00.00 – TARIX FANLARI**
- **09.00.00 – FALSAFA FANLARI**
- **23.00.00 – SIYOSIY FANLAR**
- **22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI**
- **24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI**
- **12.00.00 – YURIDIK FANLAR**

falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnal sayti: https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

Mazkur ilmiy jurnal yiliga 6-marta **o‘zbek, ingliz, rus tillarida** e’lon qilinadi.

Jurnal quyidagi bazalarga o‘z maqolalarini yuklab boradi:

- ✅ **slib.uz**
- ✅ **Google Scholar.com**
- ✅ **Cyberleninka.ru**
- ✅ **Cite-factor.com**
- ✅ **Researchbib.com**
- ✅ **CrossRef DOI**

“Sharq tarixi, siyosati va huquqi jurnali”/ “Oriental Journal of History, Politics and Law”/ “Восточный журнал истории, политики и права”

ISSN : 2181-2780 SJIF 2022: 5.777

BOSH MUHARRIR: Raxbar Murtazayeva – tarix fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Ravshan Xomitov	*tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*
Kamola Saipova	*tarix fanlari doktori, dotsent*
Abror Adilov	*tarix fanlari nomzodi, dotsent*
Sayyora Atadjanova	*tarix fanlari nomzodi, dotsent*
Avaz Yermetov	*tarix fanlari doktori, professor*
Hayot Qodirov	*pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*
Dilorom Inoyatova	*tarix fanlari doktori, professor*
Farhod Adilov	*tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*
Bobur Odilov	*tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*
Kahramon Tursunov	*siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*
Ravshan Siddiqov	*tarix fanlar nomzodi, dotsent*
Dilnavoz Shavqidinova	*siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.*
Asrar Qayumov	*tarix fanlari nomzodi, dotsent*
Saidakbar Muxammadaminov	*tarix fanlari nomzodi, dotsent*
Hamidillo Lutfillayev	*tarix fanlari nomzodi, dotsent*
Jasur Tog‘ayev	*tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*
Azamat Kaliyev	*tarix fanlari nomzodi, dotsent*
Jaloliddin Annayev	*tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*
Akbar Bobobekov	*tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*
Jumagul Abduraxmanova	*tarix fanlari nomzodi, dotsent*
Ismoiljon Xo‘jaxanov	*tarix fanlar nomzodi, dotsent*
Nodir Karimov	*tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*

EDITOR-IN-CHIEF: Dr. Prof. Rahbarxon Kh. Murtazaeva – Doctor of Historical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD:

Dr Ravshan Khomitov	*PhD in Historical Sciences, Associate Professor*
Dr Kamola Saipova	*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor*
Dr Abror Adilov	*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor*
Dr Sayyora Atadjanova	*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor*
Avaz Yermetov	*Doctor of Historical Sciences, Professor*
Dr. Khayot Kadirov	*Doctor of Pedagogy Sciences, Associate Professor*
Dr Dilorom Inoyatova	*Doctor of Historical Sciences, Professor*
Dr.Farkhod Adilov	*PhD in Historical Sciences, Associate Professor*
Dr Bobir Odilov	*PhD in Historical Sciences, Associate Professor*
Dr. Kahramon Tursunov	*PhD in Political Sciences, Associate Professor*
Dr Ravshan Siddikov	*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor*
Dr. Dilnavoz Shavkidinova	*PhD in Political Science, Associate Professor*
Dr Asrar Kayumov	*Associate professor, candidate of Historical Sciences*
Dr Saidakbar Mukhammadaminov	*Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher*
Dr Hamidillo Lutfillaev	*PhD in Historical Sciences*

Dr Jasur Togaev	*PhD in Historical Sciences*
Dr Azamat Kaliev	*PhD in political sciences*
Dr Jaloliddin Annaev	*PhD in Historical Sciences, Associate professor*
Dr Akbar Bababekov	*PhD in Historical Sciences, Associate Professor*
Dr Jumagul Abduraxmanova	*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor*
Dr Ismoiljon Khojakhanov	*Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher*
Dr Nodir Karimov	*PhD in Historical Sciences, Associate Professor*

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР: Рахбар Муртазаева — доктор исторических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Равшан Хомитов	*доктор философии по историческим наукам, доцент*
Камола Саипова	*доктор исторических наук, доцент*
Аброр Адилов	*кандидат исторических наук, доцент*
Сайёра Атаджанова	*кандидат исторических наук, доцент*
Аваз Ерметов	*доктор исторических наук, профессор*
Хаёт Кодиров	*доктор философии по педагогическим наукам, доцент*
Дилором Иноятова	*доктор исторических наук, профессор*
Фарход Адилов	*доктор философии по историческим наукам, доцент*
Бобур Одилов	*доктор философии по историческим наукам, доцент*
Кахрамон Турсунов	*доктор философии по политическим наукам, доцент*
Равшан Сиддиқов	*кандидат исторических наук, доцент*
Дилнавоз Шавкидинова	*доктор философии по политическим наукам, доцент*
Асрар Каюмов	*кандидат исторических наук, доцент*
Саидакбар Мухаммадаминов	*кандидат исторических наук, доцент*
Хамидилло Лутфиллаев	*кандидат исторических наук, доцент*
Жасур Тогаев	*доктор философии по историческим наукам, доцент*
Азамат Калиев	*кандидат исторических наук, доцент*
Жалолиддин Аннаев	*доктор философии по историческим наукам, доцент*
Акбар Бобобеков	*доктор философии по историческим наукам, доцент*
Жумагул Абдурахманова	*кандидат исторических наук, доцент*
Исмоилжон Хужаханов	*доктор философии по историческим наукам, доцент*
Нодир Каримов	*доктор философии по историческим наукам, доцент*

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI		
Guzal Muminova	DUTOR IJROCHILIGINING XORAZM VOHASIGA DOIR TARIXIY VA AMALIY JARAYONLARI TARAQQIYOTI	**1-7**
Maxzuna Sobirova	ABDURAHMON IBN XALDUN QALAMIGA MANSUB ASARLARGA TARIXCHI OLIMLARNING MUNOSABATI	**8-13**
Zafar Shamsiddinov	MO‘G‘ULLARGA QARAMLIK DAVRIDA TURON ME’MORCHILIGI	**14-20**
Dilshod To‘xtasinov, Ulug‘bek Raxmonov	UCHTEPA BULOQMOZOR MAJMUASI: UCHTEPA-2 YODGORLIGINING TARIXIY TOPOGRAFIYASI	**21-27**
Ахмедшина Ф. А.	ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ ПРОГРАММЫ ЮНИСЕФ ПОЗИТИВНОГО РОДИТЕЛЬСТВА «1000 И ОДИН ДЕНЬ»	**28-35**
Дилафруза Шамшетдинова	К ВОПРОСУ ПЕРЕУСТРОЙСТВА КАРАКАЛПАКСКИХ АУЛОВ В СОВРЕМЕННЫЕ ТИПОВЫЕ ПОСЕЛКИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЦГА РК)	**36-42**
Kalligul Tangirbergenova	DEVELOPMENT OF COMMERCIAL COTTON AND ALLFALFA CULTIVATION IN KARAKALPAKIA IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES	**43-49**
Миржалолхон Асатуллаев	САМАРКАНДСКАЯ УЕЗДНО-ГОРОДСКАЯ ИНСПЕКЦИЯ НАРОДНОГО КОМИТЕТА ПРОСВЕЩЕНИЯ. ОТЧЕТ О СОСТОЯНИИ РАБОТЫ ШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ЗА 1923 ГОД	**50-55**
Wang Guilian	TOURISM COOPERATION BETWEEN CHINA AND UZBEKISTAN FROM THE PERSPECTIVE OF THE SILK ROAD	**212-223**
Saidrasul Khusanov	A LOOK AT THE HISTORY OF THE CONSTRUCTION OF THE BIG FERGANA CANAL	**224-230**
Анваржон Алиев	ҲУЖЖАТЛАШТИРИЛГАН АХБОРОТНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ	**231-238**
09.00.00 – FALSAFA FANLARI		
Kamola Akramova	ECOTOURISM AS A CATALYST FOR CULTURAL HERITAGE CONSERVATION IN THE PAMIR MOUNTAINS	**56-62**
Otabek Bakirov	FUQAROLIK JAMIYATI – DEMOKRATIK TARAQQIYOTNING MUHIM OMILI	**63-68**
Шавкат Гуламов	ПОНЯТИЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ЕГО СУЩНОСТЬ	**69-76**
Behruz T. G‘afurov	O‘ZBEKISTONDA BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASHGA DOIR OLIB BORILAYOTGAN G‘OYAVIY-MAFKURAVIY VA IJTIMOIY-MADANIY ISLOHOTLARNING USTUVOR JIHATLARI	**77-85**
Farux Nabiyev	FALSAFA VA MATEMATIKA FANLARI ALOQALARI YORDAMIDA TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH	**86-92**
Ilyos Isaqov	OTA-ONA QARAMOG‘ISIZ QOLGAN BOLALARNING YANGI OILAGA IJTIMOIY MOSLASHUVI VA INTEGRATSIYASI	**93-99**

Ravshan Xomitov nashrga tayyorladi , e-mail: s.science@internet.ru, (99)6929148 *© “SupportScience”, 2024*

Sherzodbek Sharobiddinov	YOSHLAR MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA VORISLIK MASALASINI HAL ETISHNING AHAMIYATI	**100-106**
Naima Zaynobidinova	RIVOJLANGAN DAVLATLARNING JAMIYAT BARQAROR RIVOJLANISHIGA DOIR TARAQQIYOT MODELLARI	**107-114**
Akmaljon Tursunpo'latov	TIBBIY MADANIYAT TUSHUNCHASINING SHAKLLANISHI (IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL)	**115-122**
Adolat Xo'jayeva	AYOLLAR HUQUQBUZARLIGI TUSHUNCHASI YEVROPA OLIMLARI TADQIQOTLARIDA	**123-129**
Sherzodbek Burkhonov	DETERMINING THE INTERACTION BETWEEN FREEDOM AND LIMITATION IN MARTIN HEIDEGGER'S EXISTENTIAL ODYSSEY	**130-139**
	23.00.00 – SIYOSIY FANLAR	
Javlon Iymanov	O'ZBEKISTONDA MA'NAVIY BARQAROR MUHITNI TA'MINLASHDA MARKAZIY OSIYO OMILI	**140-160**
Abdulrashid Anvarov	O'ZBEKISTONDA YOSHLAR SIYOSIY MADANIYATI DAVLAT MODERNIZATSIYASINING ASOSIY OMILI SIFATIDA	**161-168**
	22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI	
Abbas Gulmuradov	APPLICATION OF A PROGRAM-TARGET APPROACH AND MODERN MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM	**169-173**
Sultonova D. E.	SOCIAL ACTIVITY OF STUDENT YOUTH	**205-211**
	12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
Nigora Xushboqova	JAMIYATDA HUQUQIY BILIM VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA PROKURATURA ORGANLARINING ISHTIROKI	**174-180**
Shoxrux Mirxalikov, Laziz B. Omonov	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI JINOYAT HUQUQINING PREDMETI VA JINOIY JAVOBGARLIK ISHTIROKI VA ASOSLARI	**181-187**
Xushboqova N.G.	PROKURATURA ORGANLARI TOMONIDAN JISMONIY VA YURIDIK SHAXSLARNING MUROJAATLARINI KO'RIB CHIQISH VA HAL QILISH	**188-194**
Одилбек Ўринов	УЙ-ЖОЙДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЎҒИРЛИКНИ ОЛДИНИ ВА ФОШ ЭТИШНИНГ АЙРИМ ЧЕТ ЭЛ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ	**195-204**

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-01 07.00.00 – TARIX FANLARI Pages: 1-7

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

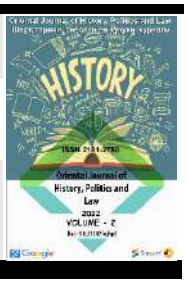

THE DEVELOPMENT OF THE HISTORICAL AND PRACTICAL PROCESSES OF DUTOR'S PERFORMANCE ON THE KHOREZM OASIS

Guzal Igamovna Muminova
senior lecturer
Uzbek National Music Art Institute named after Yunus Rajabi
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: heritage, art, instrument, national music, Khorezm, history, spirituality, dutar, skill, melody, Juft saz, Goltuq saz.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: In Uzbek musical culture, Khorezm musical performance, among other local styles, is distinguished primarily by its extremely bright tone and special dynamism. This article also reflects the distinctive local customs and traditions of ancient Khorezm, one of the major cultural and musical centers of the peoples of Central Asia.

In particular, we are talking about the historical and practical processes of using the musical instrument dutor, as well as about which people have so far presented their skills of playing this instrument to the people, contributed to the development of musical culture and creative activity.

DUTOR IJROCHILIGINING XORAZM VOHASIGA DOIR TARIXIY VA AMALIY JARAYONLARI TARAQQIYOTI

Guzal Igamovna Muminova
katta o‘qituvchi
Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti
Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: meros, san’at, cholg‘u, milliy musiqa, Xorazm, tarix, ma’naviyat, dutor, mahorat, kuy, Juft soz, Go‘ltuq soz.

Annotatsiya: O‘zbek musiqa madaniyatida Xorazm musiqiy ijrochiligi, o‘zga lokal uslublar orasida, avvalo, o‘zining o‘ta yorqin tusi va alohida jo‘shqinligi bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada Markaziy Osiyo xalqlarining katta madaniy-musiqiy o‘choqlaridan biri bo‘lgan ko‘hna Xorazmning o‘ziga xos mahalliy udum va an’analari musiqa janrida ham o‘z aksini topgan.

Xususan, dutor cholg‘usining tarixiy va amaliy jarayonlariga, shuningdek, hozirgi davrgacha qanday shaxslar bu cholg‘uda o‘z mahoratini xalqqa taqdim etganligi, musiqiy madaniyat va ijodiy faoliyat rivojiga hissasini qo‘shganligi haqida so‘z yuritilgan.

РАЗВИТИЕ ИСТОРИКО-ПРАКТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА ДУТОРА НА ХОРЕЗМСКОМ ОАЗИСЕ

Гузаль Игамовна Муминова
старший преподаватель
Узбекский национальный институт музыкального искусства имени Юнуса Раджаби
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: наследие, искусство, инструмент, национальная музыка, Хорезм, история, духовность, дутар, мастерство, мелодия, Жуфт саз, Голтук саз.

Аннотация: В узбекской музыкальной культуре Хорезмское музыкальное исполнительство, среди других локальных стилей, отличается, прежде всего, своим чрезвычайно ярким тоном и особой динамичностью. В данной статье отражены и самобытные местные обычаи и традиции древнего Хорезма, одного из крупных культурно-музыкальных очагов народов Центральной Азии.

В частности, речь идет об исторических и практических процессах использования музыкального инструмента дутор, а также о том, какие люди до настоящего времени представили народу свои навыки игры на этом инструменте, способствовали развитию музыкальной культуры и творческой деятельности.

KIRISH

O‘zbek musiqa madaniyatida Xorazm musiqiy ijrochiligi, o‘zga lokal uslublar orasida, avvalo, o‘zining o‘ta yorqin tusi va alohida jo‘shqinligi bilan ajralib turadi.

Tarixiy manbalardan ma’lumki, Xorazm diyori ham qadimiy va, shu bilan birgalikda, o‘rta asr davrlarida butun Markaziy Osiyo xalqlarining katta madaniy-musiqiy o‘choqlaridan biri bo‘lgan. Ko‘hna Xorazmning o‘ziga xos mahalliy udum va an’analari barcha turmush jabhalarida o‘z aksini topganligini ham e’tirof etish lozim.

Bunday o‘zgacha xislatlar, asosan, shu zamin musiqasining janr tarkibida, jumladan, suvora, maqom yo‘llari, dostonchilik, xalfachilik, raqs kuylarida kuzatiladi. Shuningdek, bu musiqaning kuy-ohanglari hamda usullari tabiatida mavjud bo‘lgan musiqiy cholg‘ulari – ijrochilikda sezilarli darajada o‘z aksini topadi.

Jumladan, Xorazmda qadimdan mavjud bo‘lgan bir qator olatlar (cholg‘ular)dan ***dutor*** o‘zining xalqchilligi va mukammalligi bilan xalq orasida katta obro‘ va e’tiborga ega bo‘lgan. Deyarli aytim yo‘llari shu cholg‘u jo‘rligida ijro etilgan.

Shu bois dutor cholg‘usining tarixiy va amaliy jarayonlariga, shuningdek, hozirgi davrgacha qanday shaxslar bu cholg‘uda o‘z mahoratini xalqqa taqdim etganligi, musiqiy madaniyat va ijodiy faoliyat rivojiga hissasini qo‘shganligi haqida to‘xtalib o‘tsak. Shu bilan bir qatorda, o‘tgan ustozlarning bugungi davrda ijod qilib kelayotgan izdoshlari haqida ham so‘z yuritsak maqsadga muvofiq bo‘ladi.

ASOSIY QISM

Tarixiy manbalarga va arxeologik topilmalarga tayangan holda, dutorning qadimiyligidan darak beruvchi dalillar Qo‘yqirilganqal’a (meloddan oldingi IV-III asrlar)dan topilgan ikki torli cholg‘ularning, keyinchalik dutor, do‘mbra va qomuz shaklida takomillashganligini ko‘rsatish mumkin. Natijada, ushbu cholg‘ular asosan o‘zanlar, oshiqlar va baxshilarning jo‘rnavoz cholg‘usi sifatida qo‘llanilgan.

VIII-IX asrlarda suyakka ishlov berish san’ati keng rivojlangan. Xorazmshohlar davriga kelib ushbu hunar yanada rivoj topib, suyak kesuvchi va unga ishlov beruvchi ustaxonalar vujudga kelgan. U yerda (Urganch shahrida) pichoq, qilich, qamchilarning dastalariga va asosan cholg‘ularning dastalari, pardalari va kosaxonalariga suyakdan kesib hamda kuydirib bezalgan naqshlar bilan chiroyli ishlov berilgan.

Ikki torli cholg‘ular ayrim sharq xalqlarida turlicha nomlangan. Masalan, **“XII asrga kelib dutor, do‘mbra ozarbayjonlarda “Juft soz” yoki “Go‘ltuq soz” deb nomlangan cholg‘u sifatida shakllangan.”[1]**

Boshqa ma’lumotlarga qaraganda, XV asrning ikkinchi yarmida bitilgan Mavlono Zaynulobidin al-Husaynining A.Navoiyga bag‘ishlangan “Musiqiy ilm va amaliyot qonuni” risolasida aytilishicha: **“...o‘sha zamonda kvarta intervali oralig‘ida sozlanuvchi, 11 pardaga ega bo‘lgan dutor tavsiflanadi. Pardalar arab alifbosi harflari bilan belgilangan.”[2]**

Fitratning “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” risolasida dutor cholg‘usining tuzilishi haqida shunday ma’lumotlar keltirilgan: **“Dutor chalish tanbur chalishg‘a qaraganda yengil bo‘lgani uchun bu cholg‘u xalq orasida tanburga ko‘ra ko‘brak chalinadir. Buning dastasi 7.0-7.5 detsimetrgacha bo‘lib, kosasi 2.0x4.5 gachadir. Pardasi ba’zi o‘runlarda o‘n uch, ba’zi o‘runlarda o‘n to‘rttadir.”[3]**

Shu navbatda, dutor ijrochilik uslubi haqida so‘z yuritsak. Dutorning xarragi past bo‘lganligi sabab ayrim dutorchilar chalgan paytda o‘ng qo‘lini dutor qopqog‘iga tekkizib dutor ohangining shirasini qochiradilar. O‘tgan asrda yashab ijod etgan Samarqandlik mashhur hofiz va dutorchi Hoji Abdulaziz Abdurasulov qo‘lini qopqoqga urmay chalish uslubi bilan elga manzur bo‘lgan.

Bizgacha yetib kelgan ma’lumotlardan biz aynan Xorazm dutori boshqa xalqlarga mansub dutorlardan, xususan, mahalliy xududlarda yasaladigan dutorlardan ham – hajmi, torlari va ijro uslubi bilan farqli ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Xorazm dutori kosaxonasining hajmi nisbatan kichikligi, dastasi biroz ingichka va kaltaroqligi bilan Farg‘ona vodiysi va Toshkentda rasm-rusum bo‘lgan an’anaviy dutordan farq qiladi.

Mahalliy-an’anaviy dutor ijrochiligining kasbiy, jumladan sof cholg‘u yoki maqomlarga mos chalish uslubi ham muayyan o‘xshashlik bo‘lganligi bilan bir qatorda o‘zaro bir muncha farqli tomonlari ham mavjud.

Xorazm dutori haqida batafsilroq gapiradigan bo‘lsak, bu cholg‘u qanday ijro etilgan, kimlar tomonidan, qanday uslubda va sharoitlarda ijro qilingan kabi savollar biroz mulohazaga tortadi.

B.Matyoqubovning “Xorazm doston ijrochiligining zarxat sahifalari” kitobida yozilishicha: **“Xorazm dostonchiligida ikki xil dutor qo‘llanib, ularning birisi kalta dastali (uzunligi 970-1040mm), ikkinchisi uzun dastali (bo‘yi 1300mm va undan ortiq) dutorlardir” – deyilgan.[4]**

Ma’lumki, dutor cholg‘usi asosan tut yoki o‘rik daraxti yog‘ochidan yasaladi. Bu yog‘och bo‘laklari qadimdan “soz” deb atalgan. Bu sozlar bir necha yillar davomida toblangan, ya’ni, ular avvaliga qazilgan quduq devorlariga o‘rnatilgan. Keyinchalik quduq buzilib bu sozlarni uzoq yillar mobaynida soya joyda quritishgan.

Ayrim manbalarda tandir qurilgan vaqtida sozlar eng tagiga o‘rnatilib quritilgan degan ma’lumotlar ham uchraydi. Ana shundan keyin bu sozlar cholg‘u yasash uchun tayyor deb hisoblanar edi. Chunki bu jarayondan o‘tgan sozlardan yasalgan cholg‘u ham issiqqa, ham sovuqqa, yomg‘irlarga ham bardosh bera olardi.

Xorazmda dutor cholg‘usining ijrochilik uslubi o‘ziga xos bo‘lib, o‘ng qo‘l zarblari bir tekis rez usulidagi uzluksiz-davomiy ijrosi bilan boshqa vohalarga mansub ijrochilik uslubdan ajralib turadi. Shuningdek, ayrim hollarda va maxsus dutor cholg‘usi uchun bo‘lgan muayyan kuylarda har bir kuchli hissasini bo‘rttirib, o‘ng qo‘lning to‘rt barmog‘i va asosan jimjilog‘ini qopqoqqa tekkizib – tirnab, o‘rib chertish asosiy ijro xususiyatlaridan hisoblanadi.

Ammo ijodiy izlanishlar natijasida quyidagi xulosaga ham kelishimiz mumkin. Xorazm dutor ijrochilik maktabiga xos bu zarbda o‘ng qo‘l aplikaturasini yoshi ulug‘ ustozlar ijrolarida kuzatsak, o‘ng qo‘l barmoklari orasida ko‘rsatkich va jimjiloq barmoqlar nisbatan oldinroq chiqib turadi. Rez qilib aylantirilganda bu holat yuzaga keladi, ya’ni (∧-pastga, ∨-tepaga zarb): jimjiloq(∧) ko‘rsatkich(∧) bosh barmoq(∧) bosh barmoq(∨) ko‘rsatkich(∨). Be ***rez*** uzluksizlikni ta’minlaydi va yumshiqriq eshiriladi, shu bilan birgalikda jimjiloq va/yoki ko‘rsatkich barmoq bilan tirnash ijrochining mahoratiga va asarga mos kerakli tovush sadosini chiqarishga bog‘liq. Aynan Shuxrat Razzoqov bilan ijodiy suhbatimizda: “Men ko‘rsatkich barmoq bilan tirnayman” [5.] - dedi.

Ijro uslublarida bu holatdan tashqari yana bir zarb ko‘rinishini tasvirlab o‘tishni joiz deb bildik. O‘ng qo‘lning 4ta barmoq oralarini biroz ochib birin-ketinlik bilan pastga zarb urish – bu ***arpedjio*** deyiladi. Va aynan bu zarb dutor ijrochiligida hozirgi kunda odatiy tusga aylandi. Bu esa biroz muammoli vaziyatdir. Xuddi fortepiano cholg‘usida har bir akkord arpedjio qilib ijro etilmaganidek, dutor cholg‘usida ham arpedjio zarbining o‘z o‘rni bor albatta. Xorazm dutor ijrochilik maktabi namoyandasi Shuxrat Razzoqov arpedjio zarbini 4chi va 3chi (4-barmoqqa nisbatan biroz ichkariga bukilgan) barmoqlar bilan pastga urib ijro qilishlari guvohi bo‘lamiz. Dutorning o‘ng qo‘l zarblari Xorazmda “Dast” deyiladi. Zarblar o‘z ichida kuy va usul bo‘laklarini murakkab va eng jozibali jihatlarini birlashtirgan.

Keksa sozandalarning aytishiga qaraganda, doston nomalariga jo‘r bo‘luvchi doira ham usulni dutor zarblaridan o‘rganar ekan. Nomalarning kuy tuzilishi keng va tezkor rivojlanganligidan baxshi dutorning ijro imkoniyatlaridan to‘la foydalangan.

Garchi musiqashunoslar dostonchilarni birinchi navbatda qo‘shiqchi baxshi, undan keyin esa cholg‘uchi sozanda deb hisoblashsada, oshiq va baxshilar cholg‘uda ijro qilish mahoratiga katta e’tibor qaratishgan.

Mulla Bekjon Rahimxon o‘g‘li va Muhammad Yusuf Devonzodalarning “Xorazm musiqiy tarixchasi” kitobida yozilishicha: **“Dutor sozining rivojlanishi va inqirozini ikki davrga bo‘lish mumkin: Birinchi davr Ko‘hna Urganch shahrining obod zamonlaridirki, bu zamonlarda dutor anchagina rivoj topdi. Bu davrda yetishib chiqqan dutorchilardan mashhur Yusufbekni ko‘rsatishimiz mumkin. [6]**

Bunday deyilishining boisi shuki, Yusufbekni Xorazmdagi avvalgi musiqashunoslardan deb hisoblashadi. Chunki u xalq orasida soz bilan bog‘liq suhbatlar, munozaralar o‘tkazib turar edi. Ustozning o‘zi soz ilmida o‘ta mahoratli bo‘lgan va majlislar o‘tkazganda Ko‘hna Urganchning sozanda va go‘yandalari u yerda kun davomida soz va suhbatdan bahramand bo‘lishgan. Yusufbek esa ularga dutor chalib berar ekan. Dutor nag‘malari shu tariqa xalq orasida tarqalgan.

Ikkinchi davr Sayid Muhammadxon va Muhammad Rahimxon zamonlariga to‘g‘ri kelib, bu davrda dutorga e’tibor kuchaygan va bir qancha mutaxassis dutorchilar yetishib chiqqan: **“Xivalik Avaz Juma, Xo‘ja Nazar Kurt ismli dutorchilar o‘z zamonasining mumtozi bo‘lib yetishdilar. Mazkur Xo‘ja Nazar Kurtdan Hazorasplik Pahlavon Boy va Hazoraspning Miton mavzesidan Bobojon Miton kabi shaxslar dutorchilikni o‘rganadilar. Bobojon Mitondan Usmonjon va Yoqub Dorchilar mashq oladilar.”[7].** Ismlari aytilgan sozandalar o‘z ijrolari bilan xalq ichida dutor cholg‘usiga bo‘lgan mehrni yanada ziyoda qiladilar.

Yangi bir dutor nag‘malari asoschisi, xalqqa dutorni yanada tanitgan baxshi sozanda – Siyav baxshidir. Bu rivojlanish davrida, ya’ni dutor nafaqat baxshilarning jo‘r bo‘luvchi cholg‘usi, balki ko‘pchilik aholining eng sevimli cholg‘usi bo‘lganligi sabab, dutor uchun maxsus kuylar turkumi

va maqomlar yaratildi. Bu maqomlar xozirgi davrgacha yetib kelib, ***“Dutor maqomlari”*** deb yuritilib kelmoqda.

Shu bois, uzoq tarixiy silsila davomida dutor ijrochiligining har bir qatlami o‘ziga xos an’analar bilan boyib bordi. Ayniqsa, ijodiyot bilan bog‘liq mumtoz namunasi soz ustalari amaliyotida yanada takomillashib, rivojlanib xozirgi davrgacha yetib keldi.

Har bir majlis yo tadbir xalq sozanda-yu bastakorlar tomonidan yaratilgan yangi-yangi asarlar bilan jozibali edi. Bu asarlarning qaysidir biridan ilhomlangan mutrib, o‘zi ham shu kabi asar yaratishga intilar edi. Buni xalq sozandalarining ijodiyotidagi ***o‘xshatma ijodiyot*** deymiz, yoki ijodyotning ***nazira*** uslubi.

Bu ijodiyot mumtoz musiqaning shakllanishida juda ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Chunki, har bir turkumli asar mazmun jihatidan, shakl jihatidan bir-birini to‘ldiruvchi va davom etuvchi bo‘lishini taqozo etadi. Har bir ijodkor buni asosiy vazifa qilib belgilaydi.

Shu bois zamonlar o‘tib yig‘ilgan musiqa merosimizga nazar solsak, bir g‘oyaga asoslangan nechta-nechta alohida asarlar bunyodga kelganligini guvohi bo‘lamiz. Bu asarlar o‘z zamonasining yetuk musiqashunoslari tomonidan tartiblashtirilganda va tasniflashtirilganda qanchadan qancha turkumlar bunyodga kelishi muqarrardir.

Bajarilgan ishlarga murojaat etar ekanmiz, biz o‘tmishda alohida “Dutor maqomlari” deyishimizga arzigulik turkumli musiqiy namunalar yaratilganligini guvohi bo‘lamiz. Buni biz Xorazm xalqini o‘tmish hayoti dutor ohanglarida o‘z aksini topgan zabardast meros sifatida qabul qilishimiz lozim.

Xorazm musiqasi haqida yozilgan tarixiy manbalarlar orasida tanbur chizig‘iga asoslangan “Xorazm maqomlari” kitobi yozma, monumental va amaliy manba sifatida buyukdir. “Xorazm maqomlari” kitobi tarkibida “Dutor maqomlari” uchraydi.

Bu kitob orqali va xozirgi zamonamizda tabulatura tizimini o‘rganib, undagi kuylarni zamonaviy nota ko‘rinishiga o‘tkazayotgan va bu ishga ilmiy-amaliy yondashib qo‘l urgan xorazmlik maqomshunos Rustam Boltaev (PhD, Al-Xorazmiy nomidagi Urganch davlat universitetining katta o‘qituvchisi)dir. Bu ish, o‘z o‘rnida, tadqiqot masalasidir.

XX asrda Xorazm dutor yo‘llarining amaliy ijro uslubi rivojiga Nurmamat Boltaev, Yusuf Jabbor, Sharif Botir, Otajon Qo‘shmon, Sulton Gulak (Sobirov)lar benazir hissalarini qo‘shishgan. Ammo bu ijro yo‘llar shu kunga qadar faqat magnit tasmalarda saqlanib kelgan.

Aynan bu masala bo‘yicha qo‘yilgan birinchi qadam G.Muminovaning loyixasi asosida, “Shveytsariya hamkorlik va rivojlanish agentligi” bilan hamkorlik Granti natijasida 2006 yil R.Boltaev muallifligida “Dutor maqomlari” kitobi chop etildi. Zamonaviy nota ko‘rinishidagi asarlar o‘quv dasturlariga kiritilib, amaliy tatbiq etilmoqda.

XULOSA

Xorazm dutor ijrochilik an’analarini chuqurroq o‘rganish va kelajak avlodga yetkazish xozirgi zamonamizning dolzarb masalasidir. Ana shu masalani yanada to‘liqroq yoritish maqsadida qilinayotgan har bir ishimiz yosh ijrochilarni ma’naviy – axloqiy jixatdan yetuk va yuksak darajadagi aqliy salohiyat egasi qilib tarbiyalashda va ilmiy izlanishlarida qo‘l keladi.

Har bir vohaga xos ijrochilik yo‘llarimiz esa yuksak ma’naviyatimizdan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Matyoqubov B. Xorazm doston ijrochiligining zarxat sahifalari. Xorazm, 1999. – 17 b.
2. Rasultoyev J.K. O‘zbek dutor ijrochiligi. Toshkent: O‘qituvchi, 1997. – 6 b.
3. Fitrat. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. Toshkent: Fan, 1993. – 28-29 b.
4. Matyoqubov B. Xorazm doston ijrochiligining zarxat sahifalari. Xorazm, 1999. – 18 b.
5. Razzoqov Sh. Shaxsiy suhbat, 3.03.2016.
6. Mulla Bekjon Rahmon o‘g‘li, Muhammad Yusuf Devonzoda. Xorazm musiqiy tarixchasi. Toshkent: Mumtoz so‘z, 2014. - 32 b.
7. Mulla Bekjon Rahmon o‘g‘li, Muhammad Yusuf Devonzoda. Xorazm musiqiy tarixchasi. Toshkent: Mumtoz so‘z, 2014. - 33 b.

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

THE REACTION OF HISTORIANS TO THE WORKS OF ABDURAKHMAN IBN KHALDUN

Makhzuna I. Sobirova
PhD's student
International Islamic Academy of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: History, philosopher, islam, society, state.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: In this article, the opinions and views of local and foreign scientists who conducted research on the works of Abdurahman ibn Khaldun were studied, and the views of scientists were summarized and analyzed.

ABDURAHMON IBN XALDUN QALAMIGA MANSUB ASARLARGA TARIXCHI OLIMLARNING MUNOSABATI

Maxzuna I. Sobirova
Tayanch doktorant
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Tarix, faylasuf, islom, jamiyat, davlat.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdurahmon ibn Xaldun qalamiga mansub asarlar ustida tadqiqot olib borgan mahalliy va xorijiy olimlar fikrlari va qarashlari o'rganilgan va olimlar nuqtayi nazarlari umumlashtirilib, tahlil qilingan.

РЕАКЦИЯ ИСТОРИКОВ НА ТРУДЫ АБДУРАХМАНА ИБН ХАЛДУНА

Махзуна И. Собирова
Докторант
Международная исламская академия Узбекистана
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: История, философ, ислам, общество, государство.

Аннотация: В данной статье изучены мнения и взгляды отечественных и зарубежных учёных, проводивших исследования творчества Абдурахмана ибн

Халдуна, а также обобщены и проанализированы взгляды учёных.

KIRISH

Tarix haqida fikr yuritish insoniyatning ilk davrlaridan boshlab, bugungi kungacha davom etadigan uzoq jarayonni qamrab oladi. Mifologik davrning rivoyatlarga asoslangan tarix bayoni bilan boshlanib, antik davrda tarixshunoslik shaklida davom etgan bu jarayon Ibn Xaldun (vaf. 1406) bilan ilmiy-falsafiy faoliyat sifatida o‘ziga xos intellektual sohaga aylandi. Ibn Xaldun tarix ilmi va falsafasiga oid qarashlarini, xususan, dunyo tarixiga oid qarashlarini “Kitob’ul-ibar” deb nomlangan asarining “Kirish” bo‘limiga kiritgan. Ibn Xaldunning bu asari tarixiy tafakkur nuqtayi nazariga asoslanganva shu mazmunda o‘z davriga qadar namunasi bo‘lmagan usul (umron) ilmini kiritdi va uni konseptual va uslubiy jihatdan asoslab berdi. U tarixni, insonni, jamiyatni va jamiyatdagi jarayon va institutlarni falsafiy usul bilan, yaxlit yondashuv bilan tadqiq qildi. Tadqiqotchilar uni tarixning birinchi faylasufi, tafakkur tarixida ilk sotsiolog sifatida tan olishgan.

ASOSIY QISM

Abdurahmon ibn Xaldun nafaqat musulmon olamida, balki butun insoniyat tarixida eng muhim va ko‘zga ko‘ringan shaxslardan biri hisoblanadi. Ibn Xaldun haqida xorijda juda ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Hayoti va faoliyati borasida olimlar o‘z ilmiy tadqiqotlarida uning “Muqaddima” va “At-Ta`rif” asarlariga tayanadilar. “Muqaddima” asarini ingliz tiliga tarjima qilgan olim Allen James Fromherz shunday deydi: “Mavjud tarjimayi hollargina Ibn Xaldunning hayoti va ijodi, uning bosib o‘tgan yo‘li haqida bahs-munozara qila oladi.” [1] Ya’ni bundan anglashgiladiki, u haqida yanada tadqiqotlarni ko‘paytirish kerak va bu tadqiqotlar barcha tillarda olib borilishi kerak. Chunki, Ibn Xaldun ijodi juda boy va unsoniyatga uning ujodini ko‘proq yetkazib berish kerak.

Ibn Xaldun shuhrat qozongan davrda islom olamida edi juda mashhur insonlar yashab, ijod qilgan. Shamsaddin Isfahoniy (vaf. 1289), Shamsaddin Samarkandiy (vaf. 1310), Shamsaddin Buxoriy (amir Sulton) (vaf. 1430), ustozi buyuk mantiq olimi Qutbuddin Roziy, Taftazoniy (vaf. 1390), Sayyid Sharif Jurjoniy (vaf. 1413) o‘sha davrning yetakchi ilohiyotchilaridandir.

Shubhasiz, “At-Ta’rif” zamonaviy islomgacha bo‘lgan adabiyotdagi eng batafsil avtobiografiyalardan biri bo‘lib, Fromherz ta’kidlaganidek, Ibn Xaldunning o‘zi haqida bebaho ma’lumotlar beradi. Bu tadqiqotlar uchun asosiy manba hisoblanadi. Biroq, Valter Fischel ta’kidlaganidek, olimlar faqat shu asar bilangina cheklanib qolmasliklari kerakligini, Xaldun bilan bir davrda yashagan olimlar asarlarini tadqiq qilish orqali Xaldun hayoti haqidagi ma’lumotlarni yanada boyitish zaruratini eslatadi.

Ibn Xaldun Tunisda Abu Abdulloh ibn Ibrohim al-Abili (1282-1356) qo‘lida 3 yil falsafa ilmini o‘rgangan. [2] Al-Abili uning o‘sishi va yuksak tarbiya egasi bo‘lishiga katta hissa

qo‘shgan. Ibn Xaldun bir qator hurmatli ustozlar qo‘l ostida Qur’onni o‘rgangan va yod olgan. Shu bilan birga u hadislar, she`rlar yod olishni xush ko‘rgan. Shuningdek, u X asrda yashab o‘tgan arab yozuvchisi Abul Faraj al-Isfahoniyning katta hajmli “Kitob al-ag‘oniy” asarini to‘la yod olgani haqida manbalarda qayd etilgan.

Yana bir ustozi Ibn Abdulloh al-Jayyoniy unga imom Molikning fiqh ilmiga oid “Kitob al-Muvatto” kitobidan ta’lim bergan. Tunisning mashhur qozisi Abu Abdulloh Muhammad ibn Abdus-Salom esa yosh Ibn Xaldun bilan qiziqib qoladi va shaxsan unga Molikiylik mazhabida qonunlarni muayyan ishlarga qanday qo‘llash kerakligini ko‘rsatib beradi.

Uning juda ko‘p ustozlari va yaqinlari, xususan, ota-onasi ham vabodan vafot etadilar. Bunday katta yo‘qotishlar, albatta, Ibn Xaldunning qattiq tushkunlikka tushishiga sabab bo‘ldi. Lekin ko‘p o‘tmay u o‘zini qo‘lga olib, ilmga sho‘ng‘ish orqali g‘am-tashvishlarini yengishga harakat qildi. U boshqa ustozlardan ta’lim olishni to‘xtatmadi. Uning eng yaqun do‘sti va ustozi, Granada vaziri lavozimida ishlagan tarixchi Ibn Al-Xatib va andalusiyalik so‘fiy ustozi Mahdi Iso az-Zayyatdan turli ilmlar, ayniqsa, tasavvuf ilmidan saboq oldi. Ibn Xaldun olgan eng muhim saboqlaridan biri ilm va ilmning chegarasi edi. [3] Bu uning o‘zi yozgan asarlarida ham namoyon bo‘lgan.

Ibn Xaldun hayoti va uning asarlarini o‘rganish xorijiy davlatlarda ancha oldin boshlangan. Amerikalik olim Volter J.Fischel Ibn Xaldun hayotiga va ijodiga qiziqa boshlagan va dastlab 1952-yilda Ibn Xaldun va Amir Temurning 1401-yilda Damashq shahridagi uchrashuvi haqida “Ibn Khaldun and Tamerlane: their Historic Meeting in Damascus, 1401 AD” (“Ibn Xaldun va Amir Temur”) nomli kitob yozgan. [4] U bu kitobni Ibn Xaldunning “At-Ta’rif” asari asosida yozadi. Shuningdek, 1967-yilda “Ibn Khaldun in Egypt” (“Ibn Xaldun Misrda”) nomli asar yozgan. Bu kitob islom tarixi, Ibn Xaldun jamiyatdagi o‘rni va uning tarixiy izlanishlari haqida batafsil hikoya qiladi. [5]

Yana bir olim Shmidt Nataniel 1930-yilda Ibn Xaldun hayoti va ijodi haqida “Ibn Khaldun: historian, sociologist and philosopher” nomli kitob yozgan bo‘lib, mazkur asar 1967-yilda Nyu Yorkda qayta nashr etilgan. [6] Mazkur kitobda Ibn Xaldunning tarixchi, faylasuf va sotsiolog sifatidagi qirralari namoyon bo‘ladi.

Ibn Xaldun hayoti va uning asarlarini o‘rganish xorijiy davlatlarda ancha oldin boshlangan va, asosan, uning “Muqaddima” asari turli tillarga tarjima qilinib, bu borada ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Dastlab, Professor Frans Rozental Xaldunning “Muqaddima” asarining 3 jildlik izohli tarjimasini chop etishga muvaffaq bo‘lgan. [7]

Turk olimi Umut Hassan ham “Ibn Xaldun metodi va siyosiy nazariyasi” asarida Ibn Haldunning davlat va jamiyat haqida yozgan g‘oyalarini yoritgan. U o‘z tadqiqotida Professor Frans Rozentalning asarlaridan foydalangan va shu asosida bir nechta xulosalar bergan. Umit

Hasan o‘z asari muqaddimasida Ibn Xaldunning “Muqaddima” asaridagi yuzaga keladigan yondashuv va muammolarni o‘rganib, Ibn Xaldunning o‘ziga xosligini himoya qiluvchi Rozentalning fikrlarini yetkazadi: “F. Rozental Ibn Xaldunni asl tadqiqotchi sifatida ko‘radi. Ibn Xaldunning ijtimoiy hodisalarga realistik qarashi empirik va kuzatish usullari orqali amalga oshirilgan. E.Rozental Ibn Xaldun o‘z ta’limotida islom ilmlari bilan birga dunyoviy ilmlarni ham o‘rganib, davlat boshqaruvining umumiy tamoyillarini ochib beradigan darajaga yetganini va aslida islom tamoyillarini o‘z nazariyasining umumiy doirasiga joylashtirganini ta’kidlaydi. Muqaddima empirik yondashuvlar va mushohadalarga asoslanib, uni "Sivilizatsiya yig'indisi" deb ta'riflaydi. Bunday qarashga qaramay, Ibn Xaldunning an’anaviy ta’lim olganligi uning voqealarga real yondashishiga to‘sqinlik qilmadi” [8]

Ibn Xaldunning aqliy bilimlari haqidagi yana bir fikr Muhsin Mahdiyga tegishlidir. U Ibn Xaldunning tarix falsafasiga to‘xtalib, uning maqsadini “Ibn Xaldun yondashuvining individual maqsadi va falsafiy ildizlarini aniqlash” deb belgilagan asari muqaddimasida Ibn Xaldun Ibn Rushd ta’sirida mutafakkir bo‘lganligini bayon etadi. Ibn Xaldun shariatni ham, falsafani ham xavf ostida ko‘rganini va ikkalasini ham qutqarishni maqsad qilganligini bildirgan. Mahdiyga ko‘ra, Ibn Xaldun tarixning jamiyat va siyosat bilan aloqasini sezgan va falsafa tamoyillariga asoslangan ijtimoiy fanlar bu masalaga o‘z ahamiyatlarini qaratishi zarurligini bildirgan. Mahdiyning fikricha, Ibn Xaldun yunon falsafasining izdoshidir. [9]

Yana bir marokashlik olim Muhammad Obid al-Jabriy Ibn Xaldun asarlarini va aynan “Muqaddima” asarini boshqa muqaddimalardan ajratib, bu farqni quyidagicha izohlaydi: “... Boshqalar odatda, mavjud fanning istiqbolini mustahkamlash uchun yozilgan; Ibn Xaldunning muqaddimasi yangi ilm-fanni yaratish uchun yozilgan.” [10] Chunki, Jabriyning “Yangi ilm yaratish uchun yozilgan” degan gapidan Ibn Xaldunning Ibn Rushd orqali aristotelchi mutafakkir ekanligi xulosa qilinmaydi, aksincha, Jabriyning bu gapidan faqat Ibn Xaldun asl mutafakkir degan xulosaga kelish mumkin.

2002-yilda Dortmut kollejida Ibn Khaldun haqida bakalavr dissertatsiyasini yozgan olim Allen James Fromherz 2010-yilda Xaldun hayoti va ijodi haqida “Ibn Khaldun, life and times” asarini yozadi. [11] Aynan shu asarda Xaldun hayotining xronologiyasini tuzib chiqqan.

Yana bir muhim manba “The Maghrib in the Mashriq” to‘plamiga kiritilgan Takao Itoning “Writing the biography of Ibn Khaldun” nomli maqolasi bo‘lib, bu maqolada muallif Ibn Xaldun hayotini o‘rganishda nafaqat, Xaldunning asarlaridan foydalanadi, balki o‘z davrigacha yaratilgan tarjimayi hollardan va Xaldun bilan zamondosh bo‘lgan Ibn Xatibning asarlaridan foydalangan holda uning avtobiografiyasini yozishga harakat qilgan. [12]

Lavrencening “Ibn Khaldun and Islamic Ideology” nomli asarida ham O‘rta Sharq va islom ilmlari, sotsiologiya va antropologiya, ijtimoiy ilmlar, din va jamiyat borasida fikr-mulohazalar bildirilib, Ibn Xaldunning o‘z davri ilm-faniga ta`siri haqida atroflicha ma`lumot berilgan. [13]

Xaldun ijodini o‘rgangan yana bir olim Vaseem el-Rayes o‘zining “The book of allusions: a new translation of the title to ibn Khaldun’s Kitab al-Ibar” [14] nomli maqolasida Ibn Xaldunning yozish uslubi va ta’limotining mazmunini ochib berishga harakat qiladi. Maqola “Kitob al-Ibar”ning umumiy tuzilishi va asosiy mazmuni haqida ma’lumot berishdan boshlanadi va so‘ngra bularning sarlavhada qanday mahorat bilan tasvirlanganligini ko‘rsatib beradi. Bu yerda olim bahs yuritar ekan, yozuv uslubiga e’tibor berish Ibn Xaldun ta’limotining teranligini ochib berish uchun zarur bo‘lgan muhim talqin vositasidir deya fikr bildiradi. Ushbu yangi tarjima va tahlil shuni ko‘rsatadiki, “Kitob al-Ibar” tarixga nisbatan teran nigoh bilan qarashga intilganligi bir qatorda Ibn Xaldunning siyosat borasidagi o‘zigacha yozilgan tarixga nisbatan tanqidiy nazar bilan qarab, bildirilgan fikrlarga qarshi chiqishga harakat qilgan va har bir gapini dalillar asosida asarida ifodalashga intilgan.

Yurtimizdagi olimlar ko‘proq Xaldunni sotsiolog sifatida tadqiq qilishgan. Sababi, uning “Muqaddima” asarida ijtimoiy hayot va insonning shaxs bo‘lib yetishish kamoloti, axloqiy masalalar juda keng ko‘lamli yortililgan. Mazkur asar juda ko‘p tillarga tarjima qilingan. Shu kunga qadar o‘zbek tilida Ibn Xaldun haqida nisbatan kam sonli tadqiqot ishlari mavjud. Ulardan biri Sulaymonov Jasur Baxtiyorovichning “Ibn Xaldun ijtimoiy-falsafiy konsepsiyasi axloqiy-aksiologik asoslarning germenevtik tadqiqi” mavzusida dissertatsiya ishi yoqlangan. Tadqiqot “Muqaddima” asari asosida yozilgan. Ibn Xaldun jamiyat haqida fundamental fikrlarini davom ettiradi. Mutafakkirning fikricha, taassub jamiyat hayotining asosi, ya’ni poydevoridir. “Taassub”, “asabiyya” atamalari arab tilidan kelib chiqqan. “Taassub” so‘zi, “taassaba” V bob fe’lining masdar shaklidan bo‘lib, tarjimasi «Vatan, millatga bo‘lgan otashin muhabbat, fanatizm» demakdir.

XULOSA

Xulosa o‘rnida, Abdurahmon ibn Xaldunning asarlari, uning tarjimayi holi ko‘plab xorijiy tadqiqotchilarning asosiy obyekti va predmeti bo‘lib xizmat qilib kelgan. Lekin yurtimizda olimning ilmiy merosi nisbatan kam tadqiq qilingan va uning, ayniqsa, “Tarixi ibn Xaldun” asari keng o‘rganilishi zarurati bugungi kunning dolzarb mavzularidan biridir. Sababi, bu asarda nafaqat islom tarixi, balki, butun insoniyat tarixi qamrab olingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Allen James Fromherz. Ibn Khaldun, life and times. works. - Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press Ltd, 2010. – B.39

2. Nassif Nassar. Le Maitre d'Ibn Khaldun: Al-Abili. – Paris, France: Stadia Islamica journal, Brill, 1964 N.20. -103-114 (14 pages)

3. Ibn Xaldun. At-Tarif Ibn Xaldun. – Livan: Dorul-kitab nashriyot uyi, 1979. – B.20

4. Volter J.Fischel. Ibn Khaldun and Tamerlane: their Historic Meeting in Damascus, 1401 AD - California, USA: University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1967. – 151 b.

5. Volter J.Fischel. Ibn Khaldun in Egypt. - California, USA: University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1967. – 324 b.

6. Schmidt Nathaniel. Ibn Khaldun: historian, sociologist and philodopher. – Nyew York, USA: AMS Press, 1967. -67 b.

7. Frans Rozental. The Muqaddimah. – New Jersey, USA: Princeton University Press, 1958. – 681 b

8. Umit Hassan. Ibn Haldun metodu ve Siyaset Teorisi. – Istanbul: Dogu Bati Yatinlari, 2010. – B.234

9. Muhsin Mahdi. Ibn Khaldun`s philosophy of history. USA, Chicago: Univ.of Chicago Press, 1971. – 325 p

10. Muhammed Abid al- Jabri. Felsefî Mirasımız ve Biz. Istanbul, 2000, s. 308.

11. Allen James Fromherz. Ibn Khaldun, life and times. works. - Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press Ltd, 2010. – 191 b

12. Takao Ito. Writing the biography of Ibn Khaldun. Berlin, Germany: "The Maghrib in the Mashriq" Knowledge, travel and Identify, volume 40, CPI books GmbH, Leck, 2021. – B.513-535

13. Lavrence. Ibn Khaldun and Islamic ideology. Brill, 1984, 136 b

14. Vaseem el-Rayes. The book of allusions: a new translation of the title to ibn Khaldun's Kitab al-Ibar // Religious studies and theology journal, Equinox Publishing Ltd. – Sheffield, England, 2013. -163-184-b

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-03 07.00.00 – TARIX FANLARI Pages: 14-20

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

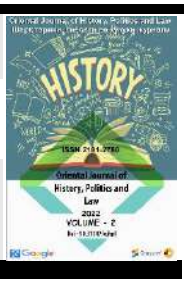

TURANIAN ARCHITECTURE DURING THE PERIOD OF THE MONGOLS

Zafar Shamsiddinov
junior research associate
Institute of History of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Turan, Mongols, Chaghatai khanate, architecture, creation.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The article describes the state of the architecture of Turan in the XIII–XIV centuries and the changes that occurred in this area, in particular, the continuation of traditional architecture as a result of the adoption of Islam by the khans of the Chigatoy ulus, and also took into account the fact that the negative consequences of the invasion did not prevent the Turanians from striving for creativity.

MO‘G‘ULLARGA QARAMLIK DAVRIDA TURON ME’MORCHILIGI

Zafar Shamsiddinov
kichik ilmiy xodim
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti
Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Turon, mo‘g‘ullar, Chig‘atoy ulusi, me’morchilik, bunyodkorlik.

Annotatsiya: Maqolada XIII–XIV asrlarda Turonda me’morchilik holati hamda bu sohada yuz bergan o‘zgarishlar, xususan Chig‘toy ulusi xonlarining Islom dinini qabul qilishi natijasida an’anaviy me’morchilik davom etganligi, bosqinning salbiy oqibati turonliklarning bunyodkorlikka intilishini to‘xtata olmagani ko‘rib chiqildi.

ТУРАНСКАЯ АРХИТЕКТУРА В ПЕРИОД МОНГОЛОВ

Зафар Шамсиддинов
младший научный сотрудник
Институт истории Академии наук Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Туран, монголы, Чагатайский улус, архитектура, созидание.

Аннотация: В статье описывается состояние архитектуры Турана в XIII–XIV веках и изменения, произошедшие в этой области, в частности, продолжение традиционной архитектуры в результате принятия ислама ханами Чигатойского улуса, а также учитывался тот факт, что негативные последствия вторжения не помешали туранцам стремиться к творчеству.

KIRISH

XIII–XIV asrning o‘rtalarida Turon me’morchilik va hunarmandchiligida asta-sekin qayta tiklash jarayoni boshlandi, biroq Elxoniylar Eronidagi kabi keng miqyosli emas edi. Me’morchilikda shohona ambitsiyalar mavjud emas va bu davrda mahobatli binolar kuzatilmaydi. Bu o‘ziga xos Temuriylardan avvalgi uslub davri bo‘lib, uning namoyon bo‘lishi unchalik yorqin va qudratli bo‘lmagan, biroq ma’lum darajada me’morchilik va san’atning temuriylar uslubining shakllanishiga zamin hozirlagan.

Vaqt o‘tishi bilan, Turon hududida o‘rnashgan ba’zi mo‘g‘ul xonlari, sharoit bosimi ostida, Islomni qabul qila boshlashdi, biroq ular deyarli shaharsozlik rivojlanishiga va masjidu madraslar qurilishiga hissa qo‘shmadilar.

ASOSIY QISM

Mo‘g‘ullarga qaramlik davriga oid Turonda yozilgan yozma manbalar deyarli yo‘qdir. Yozma manbalarning ozligi, bu davr me’morchiligini yoritishda asosan arxeologik hamda keyingi davr mualliflari tomonidan yozilgan yozma manbalar va zamonaviy tadqiqotchilarning ishlarini keltirish mumkin. Xususan ushbu maqolani yoritishda Ibn Battuta “Sayyohatnoma”si [1], keyingi davr muallifi Muhammad Haydar mirzoning “Tarixi Rashidiy” [2] hamda tadqiqotchilardan Bobojon G‘afurov [3], O‘mirqul Qarayev [4], Lobar Asrorova [5], xorijliklardan Bernard O‘Keynlarning [6] ilmiy tadqiqotlar e’lon qilganlar.

Chig‘atoy ulusi davriga oid me’moriy inshootlar ozchilikni tashkil etadi. Buni ularning ko‘chmanchilik an’anasiga sodiq qolishga bo‘lgan urinishlari orqali ifodalash mumkin. Bu holat Oltin O‘rdada ham kuzatiladi[6:277-287]. O‘troq aholi asosan Turonning g‘arbida, jumladan Urganch, Buxoro va Samarqand shaharlarida bo‘lib, ularning ko‘pchiligi musulmonlar edi. Bugungi kungacha saqlanib qolgan me’moriy obidalarning aksariyati o‘sha yerlarda joylashganligini ta’kidlab o‘tish joiz.

XIII asr o‘rtalarida, xususan, XIV asrda sodir bo‘lgan qurilish faoliyatining kengayishi Turon shahar hayoti hamda iqtisodiyotning nisbatan o‘sganligini ko‘rsatadi[3:466]. Qurilish xarajati diniy ulamolar va zodagonlar, hatto mo‘g‘ullarning hukmron tabaqasining alohida

vakillari tomonidan moliyalashtirilgan. Biroq quruvchilar mahalliy ustalar edi. Turon me'morlari va turli amaliy san'at ustalari o'z ishlanmalarini rivojlantirganlar.

Bu davrga oid me'moriy yodgorliklar saqlanib qolgan, ular asosan maqbaralardan iborat. Biroq, XIII–XIV asrlardagi qurilish faqat ushbu turdagi binolar bo'lgan deb ham bo'lmaydi. Yozma manbalardan ma'lumki, madrasa va ko'shklar ham qurilgan. XIII asr o'rtalarida Buxoroda ikkita yirik madrasa, xususan mo'g'ul xoni Kebekxon Nasaf yaqinida masjid ham qurdirgan ma'lum. Qo'hna Urganchdagi balandligi 62 metrli minora XIII asr arxitekturasining noyob yodgorligi hisoblanadi, yana bir shunga o'xshash minora XX asrda boshlarida qulagan. Bu ikki minora masjidning bir qismi sanalgan. Bu davrning saqlanib qolgan eng qadimiy binosi shayx ul-olam Sayfiddin Boxarziy maqbarasi hisoblanadi. U XIV asrda to'liq ta'mirlangan, keyinchalik maqbaraning qadimiy binosi yonida mayda naqsh va sirkor koshinlar bilan bezatilgan ziyoratxona va kichik xilxona qurilgan. Maqbaraning eng oxirida ta'mirlangan qismi ziyoratgohning kirish qismi hisoblanadi. Bu qadimiy yodgorlik sodda tarzda me'morchilikning rustika (*lotincha, rusticus oddiy, dag'al qilib terilgan devor turi*) uslubida qurilgan[5:23], biroq muhtasham bino hisoblanadi. Maqbaraning o'zida kichikroq gumbaz, ziyoratxona esa, kattaroq gumbaz bilan yopilgan. 1333-yilda Ibn Batuta bu yerga kelib, uni o'z "Sayohatnoma"sida xotirlaydi[1:66]. Shayxning Buxoro yaqinida joylashgan bizgacha yetib kelgan maqbarasida xonaqoh yo'q[3:470].

Shuningdek Buxoro shahrida bunyod etilgan Bayonqulixon maqbarasi ayni shu davrga xos yodgorliklardan bo'lib, Sayfiddin Boxarziy qabri yaqinida qurilgan. Maqbara binosi mayda naqsh va sirkor koshinlar bilan bezalgan ziyoratxona va kichik xilxonadan iborat. Bayonqulixonning qabr toshi londonlik kolleksioner qo'lida saqlanadi. Sayfiddin Boxarziy maqbarasi ham shu davr yodgorliklaridan biri hisoblanadi. Yodgorlikni barpo etishda me'morchilikning rustika uslubi qo'llanilgan. XIII asr oxiri – XIV asr boshlariga kelib, Xorazm shaharlari ham qayta tiklana boshlagan. Ayni shu davrga kelib, bu yerda Shayx Muxtor Valiy maqbarasi qurilgan. 1287-yilda tasavvufning yirik namoyandasi Shayx Muxtor Valiy vafot etgan va shundan keyin bu maqbara qurilishi boshlangan. Qabr ustiga gumbazli daxma qurilib, keyinchalik hujrali xonaqoh bilan kengaytirilgan. Maqbara turli o'lchamdagi g'ishtlardan qurilgan bo'lib, yog'och o'ymakorligi bilan nafis bezatilgan to'rt eshik bugungi kungacha saqlanib qolgan[5:23].

Keyingi davr manbalarida Turonning sharqiy qismidagi qurilishlar haqida alohida ma'lumotlar bor. XIV–XVI asrlarda Ashpar, Taroz, Alabur, Otbosh hamda Issiqko'l shahrida turli qal'alar, Olmaliq yaqinidagi Tug'luq Temur maqbarasi, Talas vodiysida Tikturmas, Manas gumbazi va boshqalar qurilgan. Mo'g'uliston xoni Muhammadxon (1408–1416) tomonidan ham qurilgan. Bu haqda Muhammad Haydar mirzo shunday yozadi: "Muhammadxon Chotirko'lning shimoliy qirg'og'ida toshdan rabot qurdirdi... O'sha rabotning olti eshigi, balandligi yigirma gaz (*1 gaz 105 santimetrni tashkil etadi*) bo'lgan. Darvozasidan kirsangiz, o'ng tomonida o'ttiz gazga

yaqin yo‘lak... Uning g‘arbiy chekkasida (rabot) o‘n besh gazli masjid qurilgan. Har tomondan yigirmadan ortiq eshiklar bor. Bu inshootlarning hammasi butunlay toshdan (qurilgan)”[4:148].

Chig‘atoy ulusining poytaxtlaridan bo‘lgan Olmaliqdagi koshindan ishlangan Tug‘luq Temurning maqbarasi chindan ham o‘ziga xos jozibaga ega. Tug‘luq Temur maqbarasi faqat ark va gumbazlardan qilinganligi bilan Buxoro va undan g‘arbdagi maqbaralarga o‘xshaydi. Shuni ta’kidlash joizki, Buxorodagi Bayonqulixon maqbarasidan farqli o‘laroq, Tug‘luq Temur maqbarasi islom me’morchiligi tarixchilari tomonidan deyarli e’tiborga olinmay qolmoqda. Tug‘luq Temur maqbarasi hozirgi Xitoyning Shinjon Uyg‘ur provitsiyasining shimoliy qismi Ili daryosi vodiysining yuqori qismida, Qozog‘iston bilan chegaradosh Huochen shahrida joylashgan. Bu yerlar qadimda Olmaliq shahri deb atalib, Chig‘atoyxon davrida yozgi qarorgoh (yayloq) vazifasini o‘tagan, keyinchalik Chig‘atoy ulusining sharqiy qismi poytaxtiga aylangan. O‘sha shaharda joylashgan maqbara aftidan 1363-yilda Chig‘atoyxonning so‘nggi avlodi Tug‘luq Temurxon (1359–1363) vafotidan keyin qurilgan[6:278].

Maqbara to‘g‘risida tarixiy manbalarda ham so‘z borganligini aytish kerak. Xususan qurilgan yili Muhammad Haydar mirzoning “Tarixi Rashidi” asarida 760/1358–1359-yilda asli iroqlik usta Sha’rbof (*Iroq tomonlarda to‘quvchini shunday atashganligini Muhammad Haydar mirzo o‘z asarida ta’kidlagan*) tomonidan bunyod etilganligi aytib o‘tilgan[2:508]. Biroq bu jumla hozirda saqlanib qolmagan[6:280]. Shuni ta’kidlash joiz maqbara uchun Muhammad Haydar mirzo forscha “borgoh” atamasini qo‘llagan. Bu atama sud (yarg‘u), sud o‘tkaziladigan chodir ma’nosini anglatgan.

G‘ishtdan qurilgan maqbaraning eni o‘n bir metr, bo‘yi o‘n olti metrga yaqin bo‘lib, kirish qismida monumental ark joylashgan. Maqbaraning o‘rtasidan shiftgacha o‘n to‘rt metrni tashkil qilib, tashqi ko‘rinishi oq suvoqli g‘ishtli gumbazdan ishlangan. Ichkarida Tug‘luq Temur va uning farzandlari qabri alohida-alohida qilib ajratib chiqilgan.

Oqlangan devorlardan tashqari, asosan, ko‘k va oq koshinlar ham ishlatilgan. Peshtog‘i yashil, ko‘k, binafsha jigarrang, qora va oq ranglardan tashkil topgan o‘zaro bog‘langan yulduzlar va gulsimon naqshlari koshinlar bilan bezalgan. Arkasida ko‘k va oq koshinlar bilan kufiy xatida “Alloh” so‘zi bitilgan. Yog‘och eshik atrofidagi bejirim qilib ishlangan koshinlar hozirda ham saqlangan bo‘lib, pastki qismi ham xuddi shunday jimjimador qilib bezatilgan. Biroq ichki qismi bezatilmagan.

Bino rejasida asosiy markaziy gumbazosti xonasidan tashqari bir qancha kichik qo‘shimcha xonachalar ko‘zda tutilgan. Pastki qismida to‘rtta yuqori qavat, ya’ni kirish eshigi qarshisida qo‘shimcha yana uchta xonacha bor. Bu xonalardan tashqari so‘fiylarning ibodati uchun mo‘ljallangan chillaxona ham barpo etilgan. Ular marhum Tug‘luq Temurga atab duoi fotihalar ado keltirganlar[6:281].

Maqbara yonida o‘ziga o‘xshash, biroq kichikroq bino bo‘lib, oddiygina g‘ishtli karniz bilan bezatilgan. Bu yordamchi binoda Tug‘luq Temur qizining qabri borligi aytiladi[6:283].

Binoning xattotlik namunasi XIV asr Chig‘atoy me’morchiligi xattotligiga xos bo‘lsa-da, u g‘ayrioddiy xususiyatga ega, ya’ni أ “alif” pastki qismining chap tomonidagi egrilik tufayli ل “lom” yoki boshqa keyingi harfga qo‘shilib ketadi. Buning boshqa misollarini, yana Shohi Zinda qoshidagi Qusam ibn Abbos ziyoratgohi hamda Bayonqulixon maqbarasida ko‘rish mumkin. Yana bir o‘ziga xos jihati “dol”ning kichraytirgan shakli bo‘lib, bu o‘xshashlik oz bo‘lsa-da, 1361-yilga oid Shohi Zindadagi Qutlug‘ og‘a maqbarasida ham uchraydi[6:286].

Turonning sharqiy qismlarida manbalarda keltirilishicha, yana ko‘plab me’moriy obidalar bo‘lgan. Bularga misol qilib 711/1311–1312-yilga taalluqli Imom Muhammad faqih Bolosog‘uniyning maqbarasi, Mavlono Sirojiddin Abu Ya’qub Yusuf Sakkokiyning daxmasi sanab o‘tish joiz[2:508-509].

Yuqoridagilardan tashqari Najmiddin Kubro, To‘rabekxonim, Muhammad Bashar maqbaralari XIV asrning nodir me’moriy yodgorliklari sirasiga kiradi. Bu davrda maqbarlar bilan birga masjid, madrasa va saroylar ham qurilgan. Qo‘hna Urganchda qurilgan qo‘sh minorali masjidning bir minorasi saqlanib qolgan.

XIV asrning 60-yillari, Turon hududlarida mo‘g‘ullar hukmronligining oxirgi yillarida Samarqandda bir necha yirik me’moriy inshootlar qad ko‘taradi. Ulardan biri 1360–1361-yillarda qurilgan Qutlug‘ Oqo maqbarasidir. O‘ziga xos uslubda qurilgan ushbu yodgorlik ba’zi manbalarda Amir Temurning xotinlaridan biri Qutlug‘ Oqo nomi bilan bog‘lashadi.

Peshtoqdagi yozuv parchalarida maqbara qurilgan vaqti 762/1361-yil deb ko‘rsatilgan. Bu yozulardan shuni anglash mumkinki, inshoot aslzodalar uchun qurilgan. Daxmada yosh bolaning qabri ham bor. Maqbaraning peshtoqi va ichkarisining ziynati o‘ymakor sirli koshin bilan ishlangan bo‘lib, uni ham Hoji Ahmad maqbarasining me’mori qurgan.

Bundan tashqari XIV asrning 30-yillariga kelib, Qusam ibn Abbos majmuasining ziyratxona qismi qaytadan quriladi. Asli XI asrga oid bo‘lgan binoning gumbazi yangidan qurilib sirli koshin bilan qoplangan. Devoriy gumbaz qo‘yilgan sakkiz ustunli qismining janubi-g‘arbiy tomonidan islimiy naqshda hijriy “753” (*milodiy 1352-yil*) sanasi jimjimador qilib yozib qo‘yilgan.

XIV asrga oid ko‘plab, ya’ni Shohizinda majmuasidagi bir qancha maqbaralar (Qussam ibn Abbos maqbarasi yonidagi ziyoratgoh, 1360-yilgi maqbara, Xoja Ahmad maqbarasi va boshqalar), Najmiddin va To‘rabekxonim maqbaralari bor. Panjakentdagi Muhammad Bashoro maqbarasi, Xo‘janddagi hozir vayron bo‘lgan Duvaxon (Tuvanbek) maqbarasi va boshqalar shular jumlasidandir. Aksariyat maqbaralar tashqi ko‘rinishi hamda me’morchiligi jihatidan ikki guruhga bo‘linadi: nisbatan ko‘p bo‘lgan guruhi bir gumbazli, ikkinchi guruhi esa Sayfiddin Boxarziy maqbarasi kabi ikki gumbazli, ziyoratgohdan iborat maqbaralardir. Bu davrda gumbazsimon

peshtoq asosida bir qancha yangi loyihada maqbaralar qurilib, qo‘sh va hatto uch qavatli maqbaralar qurilganligi ko‘zga tashlanadi.

Chig‘atoy xonadoni vakillaridan Kebekxon Qarshi yaqinida “Kebekxon maqbarasi” nomi bilan tanilgan maqbara qurdirgan. Bu maqbara bugungi kungacha saqlanib qolmagan.

Bu davrning me’moriy bezaklari juda murakkab va rang-barang bo‘lib, amaliy kasblarning yanada rivojlanganidan dalolat beradi. Gil va sirlangan koshindagi gul tasvirlari binolarni bezashda keng qo‘llanilgan. Ba’zan pishiq g‘ishtga o‘yilgan naqshlar ko‘k yoki osmon rangli yaltiroq ranglar bilan qoplangan, boshqa hollarda faqat yozuv ko‘zga tashlanadi, ikkinchi darajali ichki naqshlar esa o‘ymakorlik uslubida ishlangan g‘ishtlarning ostiga qoldirilgan. Binolarni bezashda sirlangan koshinlar juda ko‘p ishlatilgan. Ba’zan ular sirlangan yuzani oltin yoki rangli tasvirlar bilan bezashgan. Devorlari oddiy, ammo oqlangan tarzda, teng oraliqlarda vertikal ravishda o‘rnatilgan sirlangan g‘ishtlar bilan bezatilgan. Devorlarning suvalgan yuzasi ba’zan juda chiroyli naqshlar bilan qoplangan. Binoni bezashning an’anaviy usuli saqlanib qolgan. Masalan, XI–XII asrlarga oid o‘ymakorliklarni (sirli koshinsiz) XIV asr me’morlik amaliyotida ham uchraydi.

Eng murakkab o‘simliksimon hamda geometrik (islimiy) tasvirlarning go‘zalligi va rangbarangligi pishiq g‘ishtga ishlangan naqshlar, sirlangan koshinlar va devor rasmlari kishi e’tiborini tortadi. Bu ajoyib namunalarni yaratgan turonlik kulollar yoxud o‘ymakorlarning zukkoligi haqiqatdan ham hayratga sazovordir.

Shuningdek muhtasham me’moriy yodgorliklarda xattotlik san’ati namunalari ham bor bo‘lib, o‘zining avvalgi yuksak saviyasini saqlanib qolganini ham aytib o‘tish joiz. Ularning birida fors tilida shuni yasagan ustaning ismi va sanasi bor: “Amali Usto Abdurrahmon; soli haftsadu bistu yak” (milodiy 1321-yil)[3:470].

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta’kidlash kerakki, mo‘g‘ullar bosqini Turon me’morchiligiga o‘zining salbiy ta’sirini o‘tkazmay qolmadi. Bosqinning ilk chog‘larida shahar taraqqiyoti bir muddat to‘xtab qoldi, biroq shunday bo‘lsa-da, ajdodlarimizning bunyodkorlik salohiyati va qurilish sohasidagi boy tajribasi natijasi o‘laroq an’anaviy me’morchilik bilan bir qatorda yangicha yondashuvlar asosida me’moriy inshootlarni qurish ishlari asta-sekinlik bilan rivojlana bordi. Shuni ham ta’kidlab o‘tish kerakki, ko‘chmanchi mo‘g‘ullarning ham o‘ziga xos o‘tovlar qurish an’anasi bor edi. Mo‘g‘ullarning o‘troqlikka o‘tishi natijasida Turonda mavjud me’moriy an’analarni qabul qilgan holda yangi-yangi binolar qurish ishlariga bosh-qosh bo‘la boshladilar. XIV asrda Turonda iqtisodiyotning nisbatan o‘sganligi qurilish faoliyatining kengayishiga olib keldi. Buning natijasi o‘laroq qaramlik chog‘idan keyingi temuriylar sulolasi me’morchilik hamda san’atiga qaysidir ma’noda zamin hozirlaganligini ko‘rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Н. Иброҳимов. Ибн Баттута ва унинг Ўрта Осиёга саёҳати. Тошкент. 1993. Б. 66.

2. Муҳаммад Ҳайдар мирзо. Тарихи Рашидий. Тошкент, Шарқ. 2010. 508-бет.

3. Б.Ғ. Ғафуров. Тоҷикон. Душанбе, Дониш. 2008. С. 466.

4. О.К. Караев. Чагатайский улус. Государство Хайду. Могулистан. Образование кыргызского народа. Бишкек, Кыргызстан. 1995. С. 151

5. Л.Қ. Асророва. Алоуддин Бухорий «Ҳайрату-л-фуқаҳо» асарининг Ислом манбашунослигида тутган ўрни тарих фан. фалсафа доктори диссертацияси. Тошкент. 2019. 23-бет.

6. Bernard O’Kane. Chaghatai Architecture and the Tomb of Tughluq Temür at Almaliq. Brill. Muqarnas. Vol. 21. Essays in Honor of J.M. Rogers. 2004. PP. 277-287.

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

UCHTEPA BULOQMOZOR COMPLEX: HISTORICAL TOPOGRAPHY OF UCHTEPA-2 MONUMENT

Dilshod I. Tokhtasinov
PhD's student
Namangan State University
Namangan, Uzbekistan
E-mail: dilshodtoxtasinov2202@gmail.com

Ulugbek M. Rakhmanov
Lecturer
Namangan State University
Namangan, Uzbekistan
E-mail: bek77777707@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: "Uchtepa-2" monument, topography, stratigraphy, Karadarya, Khaylom.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: In this article, the main issue of archaeological research in the monument "Uchtepa-2" is to study the historical topography of ancient monuments and their stratigraphy, and the scope of this topic can be the subject of research. Therefore, the study of the historical topography of the Buloqmazar archaeological monuments and the stratigraphy of the "Uchtepa-2" object, which stood on the coast of Kaynarbulok in the village of Uchtepa, Norin district, Namangan region, was chosen as a separate research topic.

UCHTEPA BULOQMOZOR MAJMUASI: UCHTEPA-2 YODGORLIGINING TARIXIY TOPOGRAFIYASI

Dilshod I. To'xtasinov
Tayanch doktoranti
Namangan davlat universiteti
Namangan, O'zbekiston
E-mail: dilshodtoxtasinov2202@gmail.com

Ulug'bek M. Raxmonov
o'qituvchi
Namangan davlat universiteti
Namangan, O'zbekiston
E-mail: bek77777707@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: “Uchtepa-2” yodgorligi, topografiya, stratigrafiya, Qoradaryo, Xaylom.

Annotatsiya: Mazkur maqolada tadqiqot ob’yekti sifatida olingan “Uchtepa-2” yodgorligida arxeologik izlanishlarning bosh masalasi avvalombor, antik obidalarning tarixiy topografiyasi va ularning stratigrafiyasini o‘rganish bo‘lib, ushbu mavzuning ko‘lami tadqiqot mavzusi bo‘la oladi. Shu boisdan, Namangan viloyati Norin tumani Uchtepa qishlog‘idagi Qaynarbuloq sohilida qad ko‘targan Buloqmozor arxeologik yodgorliklarining tarixiy topografiyasi va “Uchtepa-2” ob’yekti stratigrafiyasining o‘rganish alohida tadqiqot mavzusi sifatida tanlab olindi.

КОМПЛЕКС УЧТЕПИНСКИЙ БУЛОКМОЗОР: ИСТОРИЧЕСКАЯ ТОПОГРАФИЯ ПАМЯТНИКА УЧТЕПА-2

Дилшод И. Тохтасинов
Докторант
Наманганский государственный университет
Наманган, Узбекистан
E-mail: dilshodtoxtasinov2202@gmail.com

Улугбек М. Рахманов
преподаватель
Наманганский государственный университет
Наманган, Узбекистан
E-mail: bek77777707@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: памятник «Учтепа-2», топография, стратиграфия, Карадарья, Хайлом.

Аннотация: В данной статье основным вопросом археологических исследований памятника «Учтепа-2» является изучение исторической топографии древних памятников и их стратиграфии, а объем данной темы может быть предметом исследования. Поэтому изучение исторической топографии Булокмазарских археологических памятников и стратиграфии объекта «Учтепа-2», стоявшего на побережье Кайнарбулока в селе Учтепа Норинского района Наманганской области, было выбрано в качестве отдельного исследования. тема.

KIRISH

Uchtepa arxeologik yodgorliklar majmuasi uchta tepaliklardan iborat. Ularning birinchisi qo‘shaloq Qaynarbuloq sohilida joylashgan “Uchtepa- 1”, undan 500 metrlar chamasi g‘arbda

joylashgan “Uchtepa-2”, ularga tutash joylashgan uchinchisi Aminjon otaning charbog‘ida qisman saqlanib qolgan pastkam tepachalar bo‘lib, ularga shartli ravishda “Uchtepa-3” nomi berildi.

ASOSIY QISM

Dastlabki izlanishlardan ma’lum bo‘lishicha, “Uchtepa-3” tepaliklari aslida qadimgi shaharning shahristoni va ko‘handiz xarobalari joylashgan maydoni bo‘lib, mahalliy aholining tomorqa hovli-joylariga aylanib ketgan. Bu haqda tomorqa uchastkalarini qurish vaqtida uchrab turadigan arxeologik materiallarning yoyilish geografiyasi ham guvohlik beradi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, “Uchtepa-3”dan sharqda, kunchiqar tomonda qad ko‘targan eng baland tepalik – “Uchtepa 2” esa qandaydir hukmdorning mozor-qo‘rg‘oni bo‘lishi mumkin, degan fikrga kelindi. Chunki, uning tepasida hech qanday arxeologik materialga duch kelinmadi.

O‘rtasi hovuzsimon cho‘kkan “Uchtepa-1” esa xukmdorning yozgi rezidensiyasini eslatadi, shuning uchun “Uchtepa-2” ob’yektida arxeologik qazishmalar olib borishga ahd qilindi.

Ushbu qadimgi shahar xarobalarining izlari taxminan 38–40 gektarli maydonni egallagan. Avvalambor, Uchtepa-Buloqmozor arxeologik yodgorliklarining joylashish o‘rni bilan tanishgach, qo‘shaloq Qaynarbuloq suv yo‘nalishini kuzatish bilan shug‘ullanildi. Olib borilgan tarixiy topografik kuzatuvlarga ko‘ra, qo‘shaloq Qaynarbuloq suvlari o‘ziga o‘zan yorib, janubi-g‘arbga tomon qir yoqalab oqadi va bir necha kilometrdan so‘ng Qoradaryoga qo‘shilib ketadi. Mana shu masofada qir osti bo‘ylab bir necha buloqlar otilib chiqqan, har bir buloqqa yaqin qir ustida antik va ilk o‘rta asrlar davri dehqonzodalarining qasr hamda ko‘shklari qad ko‘targan. Demak, Xaylom shahrining ushbu tomoni uning janubiy chegarasini tashkil etgan. Uning sharqiy chegarasi esa Uchtepa-Buloqmozor manzilidagi qo‘shaloq Qaynarbuloq sohilida qad ko‘targan “Uchtepa-1” yodgorligi bo‘lib, uning shimol tomonidan qadimda mahalliy ahamiyatga molik savdo karvon yo‘li o‘tgan. Ushbu savdo karvon yo‘li bo‘ylab parallel chuqur va keng kanal o‘tgan. Kanal boshi Qorateri qishlog‘idan boshlanib, unga suv Qoradaryodan olingan. Mahalliy savdo karvon yo‘li bilan parallel qazilgan kanal Xaylomning shimoliy daxalarini oralab, uning g‘arbiy chegarasiga yetganda, shimoli-g‘arbga burilib, qo‘shni Cho‘ja qishlog‘i tomon yo‘naltirilib, qishloq ahlini suv bilan ta’minlagan. Shu boisdan hozirgacha ushbu kanal hozirgacha “Cho‘ja arig‘i” deb ataladi.

Savdo karvon yo‘li kanal bilan parallel Cho‘ja qishlog‘ini oralab, Norin daryosi chop sahilida qadimda tashkil topgan Qurbon ota qabristoniga yetgach (Mozorot yaqinida shu nom ostida antik va o‘rta asrlarga tegishli qadimda qal’a barpo etilgan), Quyi Cho‘ja mahallalarini oralab, Qurbon orolga o‘tib ketgan. Xaylam shahrining g‘arbiy tomoni esa Past mahalla arig‘i bilan chegaralanadi. Demak, ikki daryo (Norin va Qoradaryo) oralig‘ida joylashgan Xaylom shahrining chor atrof chegaralari aniqlanib, ushbu kenglik maydoni to 1940- yillargacha o‘z tarixiy topografiyasi shaklini saqlab qolgan edi.

Mustaqillik yillarida Xaylom shahrining chor atrofi o‘zlashtirilib, endilikda u o‘zining tarixiy qiyofasini yo‘qotdi. Uning hududiy doirasidagi dehqonzoda qasr va qal’alari, ariq hamda zavurlar, kanallar, masjid va madrasalar hamda savdo karvon yo‘llaridan nomu-nishon qolmadi.

Akademik A. Asqarovning kundaliklarida yozilishicha, 1963- yilning bahorida unga Krasnoyarsk GES qurilishi munosabati bilan ustozi, prof. M. P. Gryaznovning taklifiga ko‘ra, Yenisey daryosi suvi ostida qolib ketishi mumkin bo‘lgan Novosyolova ovuli (posyolkasi)da arxeologik otryadga rahbarlik qilish vazifasi yuklatiladi. Uning baxti chopib, o‘rganayotgan mozor-qo‘rg‘onlarning to‘ng‘ichi bronza davri (mil. avvalgi II ming yillik o‘rtalariga tegishli) chorvador qabilalar sardorining qabri bo‘lib chiqadi. Qabr qirrasi bilan tiklangan plita toshlardan qurilgan, umumiy maydoni 5 kvadrat metrni tashkil etgan tosh yashik bo‘lib, uning ustki plita toshi bus-butun, yog‘och tobutda yotgan skeletning chor atrofi sopol idishlardan tashqari oltin va kumushdan yasalgan san’at namunalari bilan to‘la bo‘lgan.

Odatda, bunday qabila sardorlarining qabrlari aksariyat hollarda qadimda mozor o‘g‘rilari tomonidan o‘g‘irlangan bo‘ladi. O‘g‘irlangan qabrning yopinchik plita toshi esa parchalangan bo‘ladi, ammo bunday holat Novosyolovada ko‘zga tashlanmaydi.

Xushyor yosh arxeolog otryad a’zolarining barchasini tushki ovqatga lagerga jo‘natib, qazishma maydonida yolg‘iz o‘zi qoladi. Kirka yordamida yopinchiq plita toshining chekkasidan biroz yuqoriga ko‘targanda, uning ostida, qabr ichida chang bosgan, oltindan ishlangan ashyoviy dalillar mavjudligi ko‘zga tashlanadi. Olim darhol qabr ustiga bir kishilik palatka o‘rnatib, uning chor atrofiga vatmanga katta harflar bilan “Chuma” so‘zini bitib, maxsus kod orqali teg‘ishli joyga xabar yuboradi. “Chuma” yozuvi nafaqat otryad a’zolari, balki har kuni ishdan so‘ng tomoshaga keluvchi quruvchi mahbuslarni ham dahshatga soladi. Yemak keltiruvchi oshpazdan boshqa uch kun davomida “maxsus masullar” kelmaguncha hech kim “Chuma maydoni”ga yaqinlashmaydi.

Nihoyat, qabrdagi boyliq to‘rtta choy yashiklarga joylashtirilib, Sverdlovskiy shahriga A. Asqarov ishtirokida olib ketiladi va topilmalar belgilangan tartibda bir oy davomida davlatga topshiriladi.

“Sovet davri qonunchiligiga ko‘ra, topilmalarning xomashyo sifatida qimmatidan 20 foizi kashfiyotchiga mukofot sifatida berilar edi. O‘shanda 5 ming rubl sohibi bo‘ldim, unga 3ta “Pobeda” markali yengil avtomashina sotib olish mumkin bo‘lgan. Shu boisdan 1963- yilning kuzida foydalanilmay kelingan uch yillik mehnat ta’tiliga chiqib, uni Uchtepada o‘tkazishga qaror qilgan edim” deb xotirlaydi akademik A. Asqarov.

Ta’til vaqtida qishloqdoshlari yordamida Uchtepadagi tepalardan birinchisi, ya’ni “Uchtepa-1”da 2x3 m. maydonda shurf qaziydi. Qazishma jarayonida yodgorlikning quyi madaniy qatlamidan antik davrga oid kulolchilik charxida ishlangan, qizil angobli o‘ta nafis sopol parchalari va bir qancha arxeologik topilmalar chiqa boshlaydi (Rasm....). O‘sha vaqtda moliyaviy

imkoniyatning yo‘qligi va vaqtning tig‘izligidan shurf 2,5 metrlar chamasi chuqurlikkacha qazilib, materikkacha yetkazilmay, arxeologik qazishma ishlari to‘xtatiladi. 2024- yilda to‘rt davlat (O‘zbekiston, Xitoy, Qirg‘iziston va Tojikiston) arxeologlarining Farg‘ona koridorini hamkorlikda o‘rganish uchun olib borgan stratigrafik izlanishlariga ko‘ra, Uchtepa-1 arxeologik yodgorligida madaniy qatlamning qalinligi 2,70 sm ekanligi aniqlandi.

Uchtepa-Buloqmozor arxeologik yodgorliklar majmuasida to‘laqonli arxeologik izlanishlar olib borish A. Asqarovga shogirdlari bilan birgalikda mustaqillik davrida nasib etdi. Ungacha akademik A. Asqarov uzoq yillar arxeologiya fani yo‘nalishi bo‘yicha rahbarlik lavozimlarida band bo‘lib, o‘zi tug‘ilib o‘sgan Uchtepa qishlog‘idagi arxeologik yodgorliklarni o‘rganishga vaqt topa olmaydi.

2017- yilda O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va ma’naviy hamda mamlakatni boshqaruv tizimida keskin tub o‘zgarishlar yuz berdi, ilm-fanga e’tibor kuchaydi. Arxeologiya fanining shaxsan Respublika Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi natijasida sohada yangi tadqiqotlarni amalga oshirish imkoniyati yaratildi. Uchtepa qishlog‘idagi arxeologik yodgorliklarni o‘rganish ishlari qayta jonlandi. Sohani rivojlantirishda tinib-tinchimas A. Asqarov Respublika innovasion rivojlanish vazirligining 2019-2020- yillar uchun e’lon qilingan tanlovda “Uchtepa arxeologik yodgorliklarini o‘rganish va ularni “Moviy osmon” ostidagi muzeyga ilmiy tayyorlash” mavzusida ilmiy-amaliy loyiha yutib oladi [1. – B. 18].

2018- yildagi yozgi ta’til vaqtida dissertatsiya muallifi ustozi, akademik A. Asqarov boshchiligida Uchtepa arxeologiya yodgorliklari majmuasining o‘rganishga kirishadi. To‘plangan ma’lumotlarga ko‘ra, Uchtepa-Buloqmozor manzilida joylashgan ulkan Qaynarbuloqdan kunbotish tomonida qadimgi shahar xarobalari joylashganligi haqida dastlabki ma’lumotlar olindi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, “Uchtepa-3” tepaliklari aslida qadimgi shaharning shahristoni va ko‘handiz xarobalari joylashgan maydon bo‘lib, hozirgi kunda mahalliy aholining tomorqa hovli-joylariga aylanib ketgan. Ushbu qadimgi shahar xarobalaridan sharqda, kunchiqar tomonda qad ko‘targan baland tepalik “Uchtepa-2” deb nomlanib, dastlab bu yer mahalliy hukmdorning mozor-qo‘rg‘oni bo‘lishi mumkin, degan fikrga kelindi. Chunki, uning tepasida hech bir arxeologik material uchratilmadi.

A. Asqarovning ta’kidlashicha, odatda, islom dini qabul qilinishidan avvalgi davrlarda ko‘milgan qabrlarda vafot etgan kishi kim bo‘lishidan qat’iy nazar, tiriklik chog‘ida nima bilan shug‘ullangan bo‘lsa, uning qabriga kasbi-koriga tegishli mehnat qurollari, shaxsiy buyumlari, ayollar qabridan zebu-ziynatlar, urug‘doshlari tomonidan keltirilgan sopol idishlarda ovqatlar bilan qo‘shib ko‘mish urf-odat bo‘lgan [2. – C. 172].Agar hukmdor yoki qabila sardori vafot etsa, uning boyligidan bir qismini ham jasadga qo‘shib ko‘mish odati mavjud bo‘lgan. Hukmdorning

qabri oddiy odamlarnikidan farqli o‘laroq, mahobatli baland tepalik qiyofasida bo‘lgan. Hukmdor dafn marosimida uning qo‘l ostidagi jamoa, urug‘, qabila, barcha aholi vakillari qatnashgan.

Ma’lumki, Yevroosiyo dashtlarining Paziriq, Bashadar, Salbik, Arjan kabi mozor-qo‘rg‘onlari ichki tuzilishida aniqlanganidek, hukmdor vafot etsa, diametri 2 metrdan kam bo‘lmagan daraxt tanasidan koloda, ya’ni tobut yasalgan. Uning ichiga xushbo‘y dorivor o‘simliklarning mayda shoxcha va barglari yanchib to‘shalgan. Murda qorni yorilib, uning ichki organlari dorivor o‘simliklar sharbati bilan yuvilib, qorniga sariq sabzi to‘ppasi to‘lg‘izilib tiqilgan, so‘ngra murda bayramona kiyimda, tobutga yotqizilgan [3. – C. 28].

Sibir sharoitida g‘o‘la yog‘ochlar (O‘rta Osiyoda paxsa yoki xom g‘isht)dan maxsus qabr qazilib, uning qoq o‘rtasiga murda yotqizilgan koloda (tobut) joylashtirilgan, xonaning qolgan qismiga unga atalgan ashyoviy artefaktlar joylashtirilgan. Xona tomi esa zich qilib terilgan yog‘och xarilar bilan yopilgan. Xarilardan tashkil topgan qabrxona tomi ustiga qalin qilib daraxt shohlari bosilib, so‘ng uning ustiga qalin qilib, har xil katta-kichiklikdagi toshlar yotqizilib, toshlar uyumidan iborat toshtepalik hosil qilingan. So‘ngra tosh tepalik ustiga qalin qilib tuproq bosilgan, shunday qilib, hukmdor qabri baland tepa qo‘rg‘on sifatida qad ko‘targan [4. – C. 64].

Shu bois, uning ustki tuproq qismida arxeologik ashyoviy dalillar uchramaydi. Agar mozor-qo‘rg‘on boyligi qachonlardir qabr o‘g‘rilari tomonidan o‘g‘irlangan bo‘lsa, mozor-qo‘rg‘onning qoq o‘rta qismi cho‘kkan bo‘ladi. Bu borada Respublika hududida mozor-qo‘rg‘onlarni tadqiq etish jarayonida arxeolog mutaxassislar ko‘plab shunday holatlarga duch kelgan.

Odatda, patriarxal urug‘ jamoasi jamiyatning asosiy kuchiga, ijtimoiy lideriga aylangan kezlarda “hukmdor qabrining oyoq tomoniga eng yosh xotini hamda uning xizmatidagi kanizaklarga zaxar ichirib, o‘ldirib, qo‘shib ko‘miladi. Ayol qabridan uning oltin va qimmatbaho toshlardan yasalgan zebu-ziynatlari, oltindan yasalgan poytun aravasi, kiyimlariga tikib chiqilgan oltin taqinchoklar qo‘shib ko‘milgan”. Bunday malika qo‘rg‘onlarini Samarqand viloyati Payariq tumanida joylashgan Ko‘ktepa yodgorligida “Sak malikasi” nomi bilan ochib o‘rganilgan mozor-qo‘rg‘onda analogiya sifatida ko‘rish mumkin [5. – C. 108].

“Agar hukmdorga tiriklik chog‘ida bir necha qabila sardorlari tobe bo‘lsa, ularning har biri bittadan otni shohona yasatib, hukmdor qabri joylashgan tepalikning aylanasi bo‘ylab maxsus xonalarga o‘ldirib ko‘mganlar, bu ularning hukmdorga tobeligidan dalolat beradi. Xuddi shunday qabr-qo‘rg‘on A. Asqarovning ilmiy rahbari M. P. Gryaznov tomonidan Xakasiyada ochib o‘rganilgan. U Arjan nomli mozor-qo‘rg‘onini ochganda, hukmdor qabri tepaligi ostidan 72 ta ot qabrlari aniqlangan [6. – C. 16].Yodgorlikda topilgan boylik juda boy artefaktlarga ega bo‘lib, M. P. Gryaznov birgina “Arjan” kitobi uchun davlat laureati mukofotiga sazovar bo‘ladi.

Akademik A. Asqarovning xotiralarida eslangan voqealardan kelib chiqqan holda “Uchtepa-2” ob’yekti ham ana shunday mozor-qo‘rg‘on bo‘lishi mumkin, degan faraz ilgari surildi.

Yuqoridagilarni inobatga olinib, “Uchtepa-2” yodgorligida qazishma ishlari boshlab yuborildi. Biroq, Uchtepa-2 ob’yekti xukmdor mozor-qo‘rg‘oni emas, balki antik va ilk o‘rta asrlarga tegishli zardushtiylik ibodatxonasi bo‘lib chiqdi.

Keyingi vaqtlarda unga shimoliy tomondan tig‘iz qilib hovli-joylar qurilib, chiqindixonaga aylantirib yuborilgan, janubiy-sharqiy tomondan esa zamonaviy qabrlar qo‘yilib, yodgorlikka katta shikast yetkazilgan. Bizgacha saqlangan tepa maydoni taxminan 0,50 ga. Qazishma jarayonida ochilgan me’moriy qurilma qoldiqlari va topilmalar assortimentiga ko‘ra, A. Asqarov ushbu tepalikni qadimgi shahar aholisining “Quyoshga sig‘inadigan muqaddas ibodatxona”si bo‘lishi kerak, degan fikrni bildirdi. Bu Farg‘ona vodiysida bunday ko‘rinishga ega bo‘lgan ilk bor aniqlanayotgan yodgorlik hisoblanadi.

XULOSA

Arxeologik topilmalar tahliliga ko‘ra, ibodatxonaga mil. avv. 2300–2000 yillar oralig‘ida asos solingan. Arablar bosqini davrida ibodatxona vayron etilib, keyin qayta tiklanmagan. Hozirgi kunda “Uchtepa-2” yodgorligi milodiy VIII asr oxirlaridan shakllana boshlagan va hozirgacha davom etib kelayotgan qishloq qabristoni bilan qo‘shilib ketgan. Hatto, keyingi yillarda uning quyoshga o‘ngay tomonida qabrlar qo‘yilishi davom etgan. Yodgorlikda arxeologik qazishmalar boshlangach, qishloq oqsoqollarining roziligi olinib, bu yerda zamonaviy qabrlar qo‘yilishiga chek qo‘yildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Асқаров А. Ички ва халқаро туризмнинг “Учтепа Булоқмозор” мажмуси археологик ёдгорликларини ўрганиш ва уларни “Мовий осмон” остидаги музейга айлантириш. Давлат илмий-техника дастурлари доирасида бажарилиши 2019-2020 йилларга мўлжалланган амалий лойиҳа. – Тошкент, 2019.

2. Грязнов М. П. Первый Пазырыкский курган. – Л.: Гос. Эрмитаж, 1950. – С. 92; Ўша муаллиф: Аржан. Царский курган раннескифского времени. – Л., 1980. – С. 64.

3. Горбунова Н. Г. Могльник Хангиз II в Фергане // АСГЭ. Вып. 31. – Санкт-Петербург. 1991. – С. 108–120.

4. Грязнов М. П. Аржан. Царский курган раннескифского времени... – С. 16.

5. Исамиддинов М., Рапен К., Грене Ф. Раскопки на городище Коктепа // АИ-2000. Вып. 1. – Самарқад, 2001. – С. 79–86.

6. Грязнов М. П. Аржан. Царский курган раннескифского времени... – С. 64.

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

GENDER ASPECT OF THE UNICEF POSITIVE PARENTING PROGRAM “1000 AND ONE DAY”

F. A. Akhmedshina
Doctor of Historical Sciences, Professor
Jizzakh State Pedagogical University
Jizzakh, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: gender aspect, UNICEF, positive parenting, gender equality, gender roles, stereotypes, involvement of fathers, support for women, inclusive family environment, equal access to resources.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The article considers the critical importance of the first 1000 days of a child's life, starting from conception and ending with the second year of life, as a basis for his further physical, cognitive and emotional development. The key factors affecting health and well-being during this period are analyzed, including nutrition, medical care, emotional support and early learning. The long-term consequences of insufficient care and support during this period for human health and socio-economic potential are also considered. The study highlights the need for a comprehensive approach to support mothers and children in the first 1,000 days to ensure an optimal start in life.

UNICEFNING "1000 VA BIR KUN" IJOBIY OTA-ONALAR DASTURINING GENDER ASPEKTI

F. A. Axmedshina
Tarix fanlari doktori, professor
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Jizzax, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: gender jihati, UNICEF, ijobiy ota-onalik, gender tengligi, gender rollari, stereotiplar, otalarning ishtiroki, ayollarni qo'llab-quvvatlash, inklyuziv oilaviy muhit, resurslardan teng foydalanish.

Annotatsiya: Maqolada bolaning hayotining birinchi 1000 kunining muhim ahamiyati, kontseptsiyadan boshlab, hayotning ikkinchi yiligacha, uning keyingi jismoniy, kognitiv va hissiy rivojlanishi uchun asos sifatida ko'rib chiqiladi. Ushbu davrda sog'liq va farovonlikka ta'sir qiluvchi asosiy omillar, jumladan ovqatlanish, sog'liqni saqlash, hissiy

qo'llab-quvvatlash va erta o'rganish tahlil qilinadi. Ushbu davrda etarlicha g'amxo'rlik va qo'llab-quvvatlashning inson salomatligi va ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatiga uzoq muddatli ta'siri ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot hayotning optimal boshlanishini ta'minlash uchun dastlabki 1000 kun ichida onalar va bolalarni qo'llab-quvvatlashga kompleks yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ ПРОГРАММЫ ЮНИСЕФ ПОЗИТИВНОГО РОДИТЕЛЬСТВА «1000 И ОДИН ДЕНЬ»

Ф. А. Ахмедшина
доктор исторических наук, профессор
Джизакский государственный педагогический университет
Джизак, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: гендерный аспект, ЮНИСЕФ, позитивное родительство, равенство полов, гендерные роли, стереотипы, вовлечение отцов, поддержка женщин, инклюзивная семейная среда, равный доступ к ресурсам.

Аннотация: Статья рассматривает критическую важность первых 1000 дней жизни ребенка, начиная с зачатия и заканчивая вторым годом жизни, как основу для его дальнейшего физического, когнитивного и эмоционального развития. Анализируются ключевые факторы, влияющие на здоровье и благополучие в этот период, включая питание, медицинское обслуживание, эмоциональную поддержку и раннее обучение. Рассматриваются также долгосрочные последствия недостаточной заботы и поддержки в этот период для здоровья и социально-экономического потенциала человека. Исследование подчеркивает необходимость комплексного подхода к поддержке матерей и детей в первые 1000 дней для обеспечения оптимального старта в жизни.

ВВЕДЕНИЕ

ЮНИСЕФ, Детский фонд ООН, ведет активную деятельность по улучшению условий жизни детей по всему миру. Одной из ключевых программ является программа позитивного родительства «1000 и один день», которая фокусируется на поддержке родителей в первые годы жизни их детей. Важной составляющей этой программы является гендерный аспект, направленный на создание равных возможностей для всех детей и поддержку обоих родителей в воспитании.

Гендерный аспект программы ЮНИСЕФ«1000 и один день» включает, в первую очередь, осознание и устранение традиционных гендерных стереотипов, касающихся о

разной роли матерей и отцов в воспитании детей с первых минут их жизни, о том, что забота о детях - исключительно женская обязанность. Программа направлена на поддержку активного участия, как матерей, так и отцов в воспитании детей, созданию благоприятных условий для активного вовлечения отцов в процесс воспитания с целью, создания гендерно-чувствительной среды и поощрения равенства ролей по воспитанию и поэтому должны разделяться равномерно между матерью и отцом, вне зависимости от пола.

Ныне стали популярны понятияе «позитивное» или «осознанное» родительство, которое основывается на исследования последних 20 лет. Благодаря исследованиям Детского фонда ООН ЮНИСЕФ по программе позитивного родительства «1000 и один день» выяснилось, что в течение этого времени мозг младенцев развивается с невиданной скоростью и оказывает глубокое влияние на будущее ребенка - на развитие его мозга, его здоровье, его счастье, его способность учиться в школе, его благополучие и даже на количество денег, которые он может зарабатывать, став взрослым. На этом этапе становления жизни мозг ребенка может формировать более 1 миллиона новых связей каждую секунду - темп, который больше никогда не повторится. Оказалось правильное питание и уход, теплый и нежный контакт родителей или опекунов с ребенком жизненно необходимы для развития мозга ребенка в первые 1000 дней жизни [4].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

ЮНИСЕФ запустила программу "Воспитание детей в ЮНИСЕФ", объединив ведущих мировых экспертов в области детства, чтобы помочь родителям максимально использовать первые 1000 дней для воспитания здоровых и счастливых детей. Кампания ЮНИСЕФ "Ранние моменты имеют значение" направлена на повышение осведомленности о важности здорового развития мозга в первые годы жизни, увеличение инвестиций правительств и предприятий в программы, политику и услуги по развитию детей раннего возраста, а также на поддержку родителей и лиц, осуществляющих уход, в том, чтобы дать их детям наилучший старт в жизни [8]. ЮНИСЕФ призывает правительства и компании инвестировать в политику, ориентированную на семью, чтобы родители и лица, осуществляющие уход, получали время и поддержку, необходимые им для воспитания счастливых и здоровых детей. Для этого гарантировать, что женщины не подвергаются дискриминации в отношении условий трудоустройства, заработной платы или возможностей карьерного роста по признаку беременности, материнства или семейных обязанностей, представить оплачиваемый отпуск по уходу за ребенком продолжительностью не менее шести месяцев, обеспечить грудное вскармливание на работе с помощью оплачиваемых перерывов для грудного вскармливания на рабочем месте,

поддерживать доступ к недорогому и качественному уходу за детьми, чтобы дети имели доступ к дошкольному образованию и могли развивать навыки, необходимые им для полной реализации своего потенциала [2], а также представить детские гранты для поддержки всех семей с детьми для оказания помощи родителям [8].

Важным направлением в политике ЮНИСЕФ является создание условий для баланса между работой и семьей и перехода от материнского отпуска по беременности и родам к отпуску отцов и матери по уходу за ребенком с целью повышения семейного благополучия. Также важным считается создание более благоприятных условий труда и комнаты для кормления грудью, привлечение внимания к роли отца наряду с матерью в развитии детей с первых дней жизни. Отпуск по уходу за ребенком в той или иной форме был доступен в качестве законного права или государственной программы в течение многих лет. Исследования показали, что отпуск по уходу за ребенком улучшает связи между отцами и детьми, а также помогает уменьшить разрыв в заработной плате, с которым сталкиваются женщины после ухода в декретный отпуск. Согласно исследованию, проведенному в 2020 году, отпуск по уходу за ребенком приводит к улучшению состояния здоровья детей. В отчете Гарварда цитируются исследования, показывающие, что оплачиваемый отпуск по беременности и родам "облегчает грудное вскармливание и снижает риск заражения, младенческой смертности [6].

Изучив политику отпусков в двадцати одной европейской стране, описав продолжительность, оплату и возможность передачи существующих схем отпусков, Кармен Кастро-Гарсия создала индекс равенства отпусков по уходу за ребенком (PLEI), который может предсказать участие каждого родителя в воспитании своих детей в зависимости от их пола и существующей политики в отношении отпуска по уходу за ребенком. Политика, обеспечивающая равный, непередаваемый и хорошо оплачиваемый отпуск для каждого родителя (которого на данный момент нет ни в одной стране), наилучшим образом будет способствовать равному участию мужчин и женщин в уходе за детьми. В 2014 году Европейский парламент пришел к выводу, что, поощряя использование отцами отпуска по уходу за ребенком, правительства могут стремиться содействовать более гендерно равному распределению работы по уходу за ребенком, поддерживать возвращение матерей на рынок труда, выравнивать обстоятельства, при которых женщины и мужчины выходят на рынок труда, и улучшать баланс между работой и личной жизнью в семьях. Исследование, проведенное в Экономическом журнале в 2020 году, показало, что реформы в Исландии, стимулирующие отцов брать отпуск по уходу за ребенком, снизили вероятность развода родителей [6].

Компании начинают предлагать оплачиваемый отпуск по уходу за ребенком видя в этом причину снижение затрат на текучесть кадров, повышение производительности работников. Журнал Working Mother ежегодно публикует список 100 лучших компаний для работающих матерей [6].

Как показывают исследования социологов и экономистов отпуск для отцов улучшает экономическое положение женщин, помогает в борьбе с дискриминацией со стороны работодателей. Норвежское исследование в 90-х показало, что оплачиваемый отпуск и квоты для отцов способствуют тому, что родившие женщины раньше возвращаются на работу и тем самым увеличивают трудовой стаж и заработок. Экономистка Кармен Кастро-Гарсия разработала специальный индекс, который может предсказать участие каждого родителя в воспитании своих детей в зависимости от их пола и существующей политики в отношении декретных отпусков. Согласно её исследованию, лучше всего способствует равному участию мужчин и женщин в уходе за детьми политика, которая обеспечивает: отпуск равный во времени для обоих родителей, хорошо оплачиваемый отпуск, непередаваемый отпуск для каждого родителя. Однако пока ни в одной стране мира нет такого законодательства, которое обеспечивало бы отпуск, подходящий под эти критерии [3].

Как показывает новый глобальный анализ, проведенный ЮНИСЕФ, почти две трети детей годовалого возраста (около 90 миллионов) проживают в странах, в которых закон не предоставляет отцам права отпуска по отцовству, а в 92 государствах, в том числе, в отличающихся высокой рождаемостью, таких как Индия и Нигерия, отсутствует национальная политика, которая обеспечила бы отцам отпуск, необходимый, чтобы проводить время с их новорожденными малышами [9]. Только в 42 странах существует национальная политика, обеспечивающая родителям и лицам, осуществляющим уход, время и ресурсы (шесть месяцев оплачиваемого отпуска по беременности и родам и четыре недели оплачиваемого отпуска по уходу за отцом) для ухода за своими детьми [7].

Исследователи подчеркивают значение доступных услуг по уходу за детьми и семьей могут позволить женщинам вносить значительный вклад в развитие своих семей, экономики и бизнеса, а также стать ключом к сокращению гендерного дисбаланса и поощрению большей совместной ответственности за благополучие семье, как женщин так и мужчин. Перераспределяя работу по дому и предоставляя отцам возможность разделять родительские обязанности, женщины с меньшей вероятностью выпадают из рабочей силы, тем самым сокращая гендерный разрыв в оплате труда, повышая гендерный паритет и экономическую производительность.

В этом важное значение имеет представление отпуска для ухода за ребёнком, во время которого мать или отец могут не работать и ухаживать за младенцем, не теряя своё рабочее место и получать соответствующие выплаты. Если раньше такую возможность могли получить только женщины, то с 70-х годов в скандинавских странах начали вводить отпуска для ухода за ребёнком и мужчинам. В 1974 году Швеция первой в мире предоставила обоим родителям отпуск по уходу за ребенком. Если с 1978 по 1994 год очень немногие отцы воспользовались возможностью брать отпуск по уходу за ребёнком, то уже в 1997 году более 70 процентов отцов воспользовались правом на оплачиваемый отпуск по уходу за ребёнком. В 1995 году, следуя примеру Норвегии, в стране ввели «отцовские квоты» на 30 дней, а с 2024 года этот период достигает уже 90 дней. По статистике, ныне 30% оплачиваемых отпусков по уходу за ребёнком в стране берут именно отцы [3].

Большинство родителей в Швеции предпочитают отдавать своих детей в детский сад и возвращаться к работе после отпуска по уходу за ребенком. Для этого созданы благоприятные условия для родителей с маленькими детьми. Так, в торговых центров и библиотек есть комнаты для кормления младенцев и пеленальные столики в общих ванных комнатах. В библиотеках также предлагаются детские книги на разных языках и часто проводятся такие мероприятия, как рисование, поделки и пение в одиночестве, в большинстве ресторанов предоставляются стульчики для кормления младенцев и малышей ясельного возраста, а во многих туалетах также есть столики для пеленания [1].

Также поступили Исландия, Дания, Норвегия и Финляндия. Чтобы поощрить мужчин принимать более активное участие в уходе за новорождёнными и младенцами были введены особые «отцовские квоты» — дни оплачиваемого отпуска, которые отец не мог передать матери. В Норвегии отцы получили право брать отпуск уходу за ребёнком в 1978 году. А в 1993 году в стране ввели четырёхнедельную квоту на отцовство. Затем её длительность варьировалась от 10 до 16 недель. Если отец не воспользуется квотой в первый год жизни своего ребёнка, то она сгорает. Передать это время матери нельзя. Оба родителя могут быть с ребёнком во время отпуска отца. Кроме квоты, родителям полагается 18 недель оплачиваемого отпуска, которые они могут разделить между собой. В Исландии отпуск по уходу за ребёнком у отцов ввели в 1981 году. Предоставление одинаковых льгот матерям и отцам в связи с отпуском по беременности и отцовству стал важным шагом на пути к гендерному равенству. С 1 января 2021 года в Исландии действует новый закон, согласно которому отпуск по уходу за ребёнком может длиться до 12 месяцев. Каждый родитель получает отпуск на 6 месяцев, только один месяц они могут передать друг другу. Право на отпуск по уходу за ребёнком истекает, когда ребёнку исполняется 24 месяца [5]. В Финляндии по закону отцы могут уходить в оплачиваемый отпуск с 1978 года. После

рождения ребёнка мужчины могут взять отпуск на 54 рабочих дня. Когда у женщины заканчивается отпуск по беременности и родам, оба родители имеют право уйти в отпуск по уходу за ребёнком на 164 дня каждый. С вступлением в силу реформы отпуска по семейным обстоятельствам 1 августа 2022 года прежнее пособие по беременности и родам и пособие по установлению отцовства были заменены на родительское пособие за 320 рабочих дней, которое начинается после отпуска по беременности и родам. Отпуск по уходу за ребенком может взять как мать, так и отец [10]. В Дании двухнедельный отцовский отпуск, который даётся сразу после рождения ребенка, был введён в 1984 году. После рождения ребёнка отец может одновременно с матерью оставаться с ребёнком ещё 30 дней. Потом отец имеет право на 32 недели отпуска по уходу за ребёнком. Он может использовать их за один раз или чередовать с женой, у которой тоже есть 32 недели [3]. В Германии отцы могут получить пособий, достигающих 70–100% от их обычной заработной платы,с продолжительностью отпуска от 12 до 14 месяцев, что способствует более активному участию отцов в воспитании детей, поддерживает более равноправное распределение родительских обязанностей между мужчинами и женщинами, созданию более гармоничных семейных отношений [3a]. Однако, по данным исследования Стокгольмского университета и совместной работе социологов из США и Швеции, отцы всё ещё реже матерей уходят в долгосрочные декреты. Причиной отказа от отпуска по уходу за ребёнком зачастую становятся гендерные стереотипы и негативное отношение на рабочем месте [3]. Исследование, проведенное в Норвегии, показало, что будущие отцы на 11 процентов чаще брали отпуск по уходу за ребенком, если они были свидетелями того, как их коллеги пользовались этим пособием [6].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Многочисленные данные международных авторитетных исследований показывают, что активное участие отцов в декретных отпусках способствует более равноправному распределению родительских обязанностей, возвращению матерей на рынок труда и снижению уровня дискриминации. Несмотря на то, что в большинстве стран ещё не существует полностью равноправных отпусков для родителей, уже наблюдаются положительные изменения в странах, внедривших такие реформы. Политики, направленные на обеспечение равных, непередаваемых и хорошо оплачиваемых отпусков для обоих родителей, являются важными для создания инклюзивной и поддерживающей среды, которая способствует благополучию детей и всех членов семьи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Баланс между работой и личной жизнью https://sweden.se/work-business/working-in-sweden/work-life-balance

2. 10 способов, с помощью которых компании могут быть более ориентированы на семью https://www.unicef.org/early-childhood-development/10-ways-companies-can-be-more-family-friendly

3. Мужские декреты: как они устроены и почему помогают добиться гендерного равенства https://burninghut.ru/dekretnyj-otpusk-dlya-muzhchin/

4. За Мужской декрет: Европейское баловство или новый тренд? https://dzen.ru/a/ZVeIHuMUY0xTlpeS

5. О ГВ, играх на полу, позитивном родительстве и профилактике ожирения рассказала эксперт ЮНИСЕФ https://toppress.kz/article/o-gv-igrah-na-polu-pozitivnom-roditelstve-i-profilaktike-ozhireniya-rasskazala-ekspert-yunisef

6. Отпуск по беременности и родам в исландии https://work.iceland.is/living/maternity-and-paternity-leave/

7. Отпуск по уходу за ребенком https://en.wikipedia.org/wiki/Parental_leave

8. Перепроектирование рабочего места с учетом потребностей семьи: что могут сделать правительства и предприятия https://www.unicef.org/early-childhood-development/family-friendly-policies

9. Ранние моменты имеют значение https://www.unicef.org/early-moments

10. С первых дней жизни: Выставка фотографий отцов и их новорожденных детей https://www.unicef.org/moldova/ru/press-releases/early-moments-matter-hoto-exhibition-featuring-fathers-and-their-newborns

11. Финляндия - Материнство и отцовство https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1109&intPageId=4514&langId=en

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

ON THE ISSUE OF RECONSTRUCTION OF KARAKALPAK VILLAGES INTO MODERN STANDARD VILLAGES (BASED ON MATERIALS FROM THE CENTRAL STATE ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN)

Dilafruza Ismayilovna Shamshetdinova
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz
Nukus, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Karakalpak, village, population, modernization, farmer, new village.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The article analyzes the key directions of this large-scale program to improve the living conditions of the rural population, modernize rural settlement, as well as improve the overall level and quality of life of the peasantry. Attention is also paid to the description of the internal structure and layout of new rural houses. It is concluded that the implementation of the social infrastructure construction program was a significant step towards modernization and improving the quality of life of the rural population of Karakalpakstan during the period under review.

QORAQALPOQ QISHLOQLARINI ZAMONAVIY NAMUNAVIY QISHLOQLARGA AYLANTIRISH MASALASI TO‘G‘RISIDA (QOZOG‘ISTON RESPUBLIKASI MARKAZIY DAVLAT BOSHQARMASI MATERIALLARI ASOSIDA)

Dilafruza Ismayilovna Shamshetdinova
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Nukus, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Qoraqalpoq, qishloq, aholi, modernizatsiya, dehqon, yangi qishloq.

Annotatsiya: Maqolada qishloq aholisining turmush sharoitini yaxshilash, qishloq aholi punktini modernizatsiya qilish, shuningdek, dehqonlarning umumiy hayot darajasi va sifatini yaxshilash bo'yicha ushbu keng ko'lamli dasturning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Yangi qishloq uylarining ichki tuzilishi va tartibini tavsiflashga ham e'tibor qaratilmoqda. Ijtimoiy infratuzilmani qurish dasturining amalga oshirilishi ko‘rib

chiqilayotgan davrda Qoraqalpog‘iston qishloq aholisini modernizatsiya qilish va turmush sifatini yaxshilash yo‘lidagi muhim qadam bo‘ldi, degan xulosaga keldi.

К ВОПРОСУ ПЕРЕУСТРОЙСТВА КАРАКАЛПАКСКИХ АУЛОВ В СОВРЕМЕННЫЕ ТИПОВЫЕ ПОСЕЛКИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЦГА РК)

Дилафруза Исмайыловна Шамшетдинова
Нукусский государственный педагогический институт им. Ажинияза
Нукус, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Каракалпак, село, население, модернизация, фермер, новое село.

Аннотация: В статье анализируются ключевые направления этой масштабной программы по улучшению жилищных условий сельского населения, модернизация сельского расселения, а также повышение общего уровня и качества жизни крестьянства. Уделяется внимание также описанию внутреннего устройства и планировки новых сельских домов. Сделан вывод, что реализация программы строительства социальной инфраструктуры стала значимым шагом в направлении модернизации и повышения качества жизни сельского населения Каракалпакстана в рассматриваемый период.

ВВЕДЕНИЕ

Традиционный внешний облик каракалпакских населенных пунктов в 1960-е годы во многом сохранял свои характерные черты. Сельские поселения отличались глинобитными домами, расположившимися на отдалении друг от друга. Центром села, как правило, являлись общественные здания.

Однако постепенно начались процессы переустройства каракалпакских аулов, связанные с образованием колхозов. На примере одного из колхозов – им. Ахунбабаева Чимбайского района, мы можем наблюдать процессы преобразования сельских населенных пунктов. В 1939 году в нем начались работы по новому планированию и застройке сельских поселений. Согласно разработанным проектам земельных и водных органов Чимбайского района, предполагалось организовать озелененные колхозные поселки в центре сельскохозяйственных угодий. В этих поселках вдоль озелененных улиц, окаймленных арыками, рационально располагались общественные, хозяйственные и культурные учреждения, а также усадьбы и приусадебные участки колхозников.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В первой четверти XX века в Чимбайском районе наиболее распространенными были небольшие глинобитные дома (там), в которых под одной крышей размещались жилое помещение и хлев. Такие дома имели четырехугольную планировку с коридором (дализ), через который осуществлялся вход как в жилую часть, так и в хлев. Сами жилые помещения, находившиеся по обеим сторонам дализа, обычно делились на комнату для гостей (миманхана) и кухню (асхана), где и протекала вся жизнь семьи.

Внутри дворов располагались хозяйственные постройки, амбары и летние кухни. Жилища отличались традиционной планировкой с отдельными помещениями для мужчин и женщин, выполненными из местных природных материалов. Убранство домов включало войлочные ковры, циновки, подушки и сундуки. Вместе с тем, в этот период начинали проявляться и первые признаки модернизации - появление многоквартирных домов, детских садов, клубов, а также внедрение новых строительных технологий и материалов, электрификация и благоустройство населенных пунктов.

В 1950-60-х годах власти проводили активную политику по переселению сельских жителей Каракалпакстана из небольших хуторских селений в более крупные, благоустроенные поселки. Эта кампания модернизации сельского расселения была частью масштабной программы советской власти по улучшению жилищных и бытовых условий сельских жителей.

Эта работа была начала еще в довоенные годы. В годы войны работы по реорганизации хутороского типа и образованию современных поселков были приостановлены. Согласно архивному документу, не возобновились они и к 1947 году. Это привело к серьезным проблемам в организации землепользования и колхозного быта. Приусадебные участки колхозников, располагавшиеся по всем общественным полям колхозов, препятствовали правильной организации общественного труда и колхозной жизни.

В первую очередь было решено переселить в модернизированные поселки жителей тех сел и районов, которые пострадали от наводнения 1945 года. Предполагалось переселить 5000 колхозных дворов из хуторов в колхозные поселки; строительство новых колхозных поселков в первую очередь осуществить в Караузякском, Ходжейлинском и Кунградском районах, где проживает население, пострадавшие от наводнения 1945 года. Однако эти работы продвигались с трудом. Для оказания помощи в проведении работ по восстановлению планирования колхозных поселков и организации переселения и строительства была направлена в Каракалпакскую республику группа инженеров-землеустроителей и техников-строителей.

Эти меры по возведению благоустроенных колхозных поселков, должны были помочь наладить рациональное использование земель и укрепить общественное колхозное хозяйство.

Несмотря на амбициозные планы советского государства по переселению сельских жителей в новые, благоустроенные поселки, процесс строительства и обустройства таких населенных пунктов в Каракалпакстане протекал крайне медленными темпами. Основными причинами этого были хроническая нехватка финансирования и материальных ресурсов, а также недостаток квалифицированных строительных кадров в аграрном регионе. Кроме того, сложные природно-климатические условия засушливого Приаралья, нехватка воды и земель, пригодных для жилищного строительства, создавали дополнительные сложности. Зачастую новые поселки возводились с грубыми нарушениями строительных норм и не обеспечивались должной инфраструктурой. Всё это приводило к тому, что сельские жители нередко отказывались переселяться в предлагаемые властями неблагоустроенные дома и продолжали жить в своих традиционных жилищах, усложняя реализацию программы советской урбанизации.

Данная проблема оставалась насущной и в 1970-е годы. По архивным документам видно, что предпринимались попытки решения этой задачи. В частности, власти стремились подобрать наиболее экономичные типовые проекты жилых домов с учетом местных климатических условий, демографического состава населения и использования имеющихся строительных материалов. Также осуществлялся контроль за правильной застройкой колхозных и совхозных поселков в соответствии с генеральными планами и схемами. Совместно с проектными организациями рекомендовались индивидуальным застройщикам типовые проекты жилых домов, подходящие для сельской местности Каракалпакской АССР и согласованные с Госстроем Узбекской ССР. Таким образом, документы отражают продолжающуюся работу по благоустройству сельских поселений, включая типизацию жилищного строительства с учетом местных условий. Однако эти меры не смогли кардинально ускорить темпы возведения новых благоустроенных поселков для сельских жителей Каракалпакстана.

Несмотря на длительные усилия по планированию и строительству новых сельских поселков, эти задачи оставались все еще недостаточными. Для решения проблемы в Каракалпакской АССР были разработаны комплексные проекты районной планировки, которые стали основными документами для дальнейшего проектирования и застройки населенных пунктов в автономной республике. Кроме того, были разработаны и утверждены специальные Правила застройки сельских населенных пунктов Каракалпакской АССР, Положение о районном архитекторе, а также Инструкция по

разработке проектов планировки и застройки сельских населенных мест. Эти нормативные акты должны были обеспечить более системный и упорядоченный подход к развитию сельских поселений.

За период с 1968 по 1975 годы было разработано 260 генеральных планов для колхозных и совхозных поселков, 55 типовых проектов жилых домов и 75 проектов зданий общественного и культурно-бытового назначения, адаптированных к разным климатическим зонам республики. Таким образом, предпринимались комплексные меры по планированию и застройке сельских населенных пунктов Каракалпакстана с учетом местной специфики, чтобы ускорить темпы и повысить качество жилищного строительства в сельской местности.

В период с 1971 по 1975 годы в сельской местности Каракалпакской АССР было возведено значительное количество новых объектов социальной инфраструктуры. В частности, было построено 219,5 тыс. кв. м жилой площади, 575,1 ученических мест в общеобразовательных школах, 4785 мест в детских дошкольных учреждениях, 200 коек в больницах, а также 1400 тыс. посадочных мест в клубах, кинотеатрах и домах культуры. Кроме того, было возведено большое количество бытовых комбинатов, объектов торговли, коммунального и иного назначения. Столь масштабное жилищно-гражданское строительство в сельской местности свидетельствует об активных усилиях государства по комплексному развитию социальной инфраструктуры и улучшению условий жизни сельского населения Каракалпакстана.

Особого внимания заслуживает опыт передовых колхозов, таких как "Ленинизм" Бирунийского района (ныне ССГ (сельский сход граждан) Кият обод) и "Крупская" Амударьинского района (ныне ССГ Бабур), а также совхозов "Амударья" Ходжейлийского района (ныне ССГ Амударья) и им. Ильича Кунградского района (ныне ССГ Каратал), которые вели планомерную ликвидацию хуторской системы и комплексную застройку новых жилых поселков. За последние два года из хуторов в эти благоустроенные колхозные и совхозные поселки было переселено 406 хозяйств. Данный опыт может рассматриваться как положительный пример реализации программы сельского расселения в Каракалпакстане.

Внутренний интерьер домов в новых сельских поселках отличался современными, улучшенными планировочными решениями. Типичный сельский дом включал в себя два-три жилых помещения (ожире), кладовую, коридор (дализа) и навес (шертек). Такие дома были оснащены не менее чем тремя-четырьмя оконными проемами, что обеспечивало хорошее естественное освещение внутренних пространств.

Важной особенностью было то, что жилая часть строения была полностью изолирована от хозяйственных построек, таких как хлев. Это позволяло повысить комфорт и гигиену проживания. В жилых комнатах устанавливались печи двух основных типов: традиционные вытянутой прямоугольной формы, а также более современные печи квадратной планировки. Последний тип печей получил широкое распространение среди колхозного населения, так как они занимали меньше места, были легки в установке и обеспечивали более эффективный и быстрый обогрев помещений по сравнению с печами старого образца.

Таким образом, новые сельские дома в Каракалпакстане отвечали актуальным на тот период требованиям комфорта, функциональности и экономичности, сочетая традиционные элементы с более рациональными планировочными и инженерными решениями.

Подводя итог, можно сказать, что в 1960-1980 годах в сельской местности Каракалпакстана была развернута масштабная программа строительства объектов социальной инфраструктуры. Эта деятельность была направлена на комплексное развитие и модернизацию жизни сельского населения.

Были возведены многочисленные жилые дома, школы, детские сады, больницы, клубы и другие важные объекты. Особого внимания заслуживает опыт передовых колхозов и совхозов, которые вели системную работу по ликвидации хуторской системы расселения и созданию благоустроенных сельских поселков.

Внутреннее обустройство новых домов также отвечало современным требованиям комфорта и функциональности. Дома были разделены на изолированные жилые и хозяйственные зоны, оснащены улучшенными печными системами отопления и достаточным естественным освещением.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, масштабное строительство социальной инфраструктуры в сельской местности Каракалпакстана было значимым шагом в направлении повышения качества жизни крестьянства, создания более комфортных условий для их проживания и культурно-бытового обслуживания. Эти преобразования способствовали общему социально-экономическому прогрессу сельской местности в рассматриваемый период.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Жданко Т.А. Быт каракалпакского колхозного аула (Опыт этнографического изучения колхоза им. Ахунбабаева Чимбайского района Каракалпакской АССР) // Советская этнография. 1949, № 2. С. 35-58.

2. Шалекенов У. Быт каракалпакского крестьянства Чимбайского района в прошлом и настоящем // ТХАЭЭ, вып.3. М. 1958. С. 269-272.

3. Центральный Государственный архив Республики Каракалпакстан. ФР-551, оп. 1, д. 6257, л.20.

4. ЦГА РК, ФР 322, оп.1, д. 3215, л.113.

5. ЦГА РК ФР 322, оп. 5, ед.хр. 53, дело 3, л. 390.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-07 07.00.00 – TARIX FANLARI Pages: 43-49

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

DEVELOPMENT OF COMMERCIAL COTTON AND ALLFALFA CULTIVATION IN KARAKALPAKIA IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES

Kalligul Tangirbergenova
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Karakalpak State University
Nukus, Uzbekistan
E-mail: Kalligul@mail.ru

ABOUT ARTICLE

Key words: cotton growing, alfalfa growing, trade, despotic, raw materials, commodity, social, monetary, stationary, culture, patriarchal, economy, feudal, market, capitalist, firms, fair, capitalism.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The article examines the process of development of commercial cotton growing and alfalfa growing in Karakalpakstan, the specialization of commodity production, the growth of commodity-money circulation and the emergence of fair, bazaar and stationary trade, the emergence of new shopping centers, as well as the strengthening of trade relations between the Karakalpaks and neighboring peoples in the late 19th - early 20th centuries

XIX-ASR II-YARMI — XX-ASR BOSHLARIDA QORAQALPOQDA TOVAR PAXTA VA BEDA YETISHTIRISHNING RIVOJLANISHI.

Kalligul Tangirbergenova
Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Qoraqalpoq davlat universiteti
Nukus, O‘zbekiston
E-mail: Kalligul@mail.ru

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: paxtachilik, bedachilik, savdo, despotik, xomashyo, tovar, ijtimoiy, pul, statsionar, madaniyat, patriarxal, iqtisod, feodal, bozor, kapitalistik, firmalar, yarmarka, kapitalizm.

Annotatsiya: Maqolada Qoraqalpog‘istonda tovar paxtachilik va bedachilikning rivojlanish jarayonlari, tovar ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi, tovar-pul muomalasining o‘sishi va yarmarka, bozor va statsionar savdoning vujudga kelishi, yangi savdo markazlarining paydo bo‘lishi, shuningdek. XIX-asr oxiri — XX-asr boshlarida qoraqalpoqlar bilan qo‘shni xalqlar

o‘rtasidagi savdo aloqalarining mustahkamlanishi sifatida.

РАЗВИТИЕ ТОВАРНОГО ХЛОПКОВОДСТВА И ЛЮЦЕРНЫ В КАРАКАЛПАКИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ

Каллигуль Тангирбергенова
кандидат исторических наук, доцент
Каракалпакский государственный университет
Нукус, Узбекистан
E-mail: Kalligul@mail.ru

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: хлопководство, люцерноводство, торговля, деспотическая, сырьевая, товарная, социальная, денежная, стационарная, культурная, патриархальная, экономика, феодальная, рыночная, капиталистическая, фирменная, ярмарка, капитализм.

Аннотация: В статье рассматривается процесс развития товарного хлопководства и люцерны в Каракалпакстане, специализация товарного производства, рост товарно-денежного обращения и возникновение ярмарочной, базарной и стационарной торговли, появление новых торговых центров, а также как укрепление торговых связей каракалпаков с соседними народами в конце XIX - начале XX вв.

INTRODUCTION

The development of commercial cotton growing and alfalfa growing in Karakalpakstan stimulated the decomposition of patriarchal-feudal relations and the penetration of capitalist relations. This is evidenced by the involvement of Karakalpak farms in trade relations, such as commercial cotton growing and alfalfa growing and the emergence of fair, bazaar and stationary trade, the emergence of new shopping centers, as well as the strengthening of trade relations of the Karakalpak with neighboring countries of Central Asia, Kazakhstan and especially with Russia. Noticeable shifts in socio-economic development are caused not only by internal market connections, but also by the emergence of demand for labor, its inclusion in the all-Russian and, partly, world market, influenced the development of industry in Karakalpakstan.

The purpose of the study is a comprehensive scientific analysis of the development of commercial cotton growing and alfalfa growing in Karakalpakstan in the second half of the 19th - early 20th centuries. To achieve this goal, the author set himself the following task, involving Karakalpak farms in such trade relations as the production of commercial cotton and the cultivation of alfalfa, as well as providing for the creation of fair, market and stationary trade, the emergence of new shopping centers: on this basis, the relevance of issues of strengthening trade relations of Karakalpakstan with neighboring countries.

THE MAIN RESULTS AND FINDINGS

In a number of works, scientific articles, essays on the history of cotton growing and alfalfa growing, the works of A. Razzakov and K. Juraev and the book of F. Dzhumabaev are of particular importance for our research. A number of Ph.D. dissertations have been defended on the history of cotton growing. However, most of them cover either the history of cotton growing in certain regions of Uzbekistan or are devoted to separate, albeit important, issues of the development of agriculture and cotton growing in Turkestan. Unfortunately, they do not contain materials on the history of cotton growing in Karakalpakstan. At the modern historiographical stage, there is no generalizing scientific research reflecting the history of cotton growing and alfalfa growing in Karakalpakstan during the period under study. The author of this article has made an attempt to fill this gap.

The methodological and theoretical basis of the article is a combination of various scientific principles and research methods. Using the principle of historicity, taking into account the unique historical conditions, socio-economic structure, mentality, spiritual-ideological relations of the time, by researching the development of the cotton and alfalfa commodity economy of the Karakalpak people in the late 19th and early 20th centuries, to trade relations The involvement of Karakalpak farms is based on scientific analysis. The use of the principle of scientific objectivity in working with archive and published documents ensured the truthfulness of the retrospective reflection of the presented facts and events, excluding the influence of the current situation.

The growth of cotton growing in Karakalpakstan, as in other regions of Turkestan, occurred not due to the expansion of irrigated areas, but as a result of a reduction in the area of food crops, in particular grain and fodder. For 1889-1910 the sown area under cotton increased from 3,000 dessiatines to 6,438 dessiatines, and the gross harvest from 1895 to 1913 increased from 196,000 poods to 943, 600 poods. [3, 42] The Chimbay site also became one of the major suppliers of cotton. In 1915-1916 in the Chimbay section, two cotton gins cleaned 154 wagons of fiber. [4, 98] The development of cotton growing contributed to the growth of turnover of industrial and commercial enterprises. Agricultural products, cotton, alfalfa, wool, leather, leaving the hands of producers and concentrating in the hands of buyers, became the subject of wholesale trade before being exported from the oasis. Products were collected in large warehouses, owned mainly by Russian merchants.

In order to obtain cheap raw materials for the industry of the metropolis and create an additional market for its products, the tsarist government took a number of measures in the field of land and water use, which objectively contributed to the development of commercial agriculture in Karakalpakstan and the emergence of capitalist relations. Climatic and soil conditions in Karakalpakstan were favorable for a variety of valuable crops, such as cotton, wheat, barley, rice,

jugar (sorghum), sesame, and alfalfa. [1,174] The main cash crop in plant growing was cotton. The development of cotton growing especially intensified, so, if in 1882 in Karakalpakstan 8,540 pounds of cotton were sown and 98,472 pounds of cotton were harvested, then in 1885, respectively, 9,145 and 112,239 pounds. [2,123]

Massive sowing of cotton with loans from individual Russian firms has been observed since the end of the 19th century, when farmers became convinced of the profitability of this industry. The development of cotton growing was stimulated by the introduction of a duty on cotton imported from abroad, a sufficient supply of grain via the Trans-Caspian railway and preferential taxation of lands occupied by American cotton crops. All these measures contributed to a sharp increase in commercial cotton growing. Alfalfa was also an important cash crop among the Karakalpaks, which, along with jugara and straw, served as feed for livestock. In addition, in the absence of artificial fertilizers and the presence of intensive agriculture, alfalfa was used as a soil-enriching crop. In Turkestan, the importance of alfalfa as a cash crop increased even more. The Chimbay area was especially in first place for its cultivation, the area under alfalfa here in 1913 amounted to 94% of alfalfa crops in Karakalpakstan. [5, 57] If in the Khiva Khanate alfalfa was cultivated exclusively for hay, then in the Chimbay area it was mainly cultivated for seeds. To do this, it was collected from the third cutting and threshed in a primitive way. Karakalpak alfalfa seeds were considered one of the best not only in Russia, but also on the international market; they were exported to Germany, America, Canada and Argentina. The main exporters of this crop were the Russian-Asian Bank.

High commercial value has also made alfalfa more expensive than food crops. Before World War I, the price of 1 pound of alfalfa seed was on average three times the cost of 1 pound of wheat. Farmers, having appreciated the benefits of growing cotton and wheat, expanded their crops everywhere to include food crops. An equally valuable crop was the mulberry, which was used by the Karakalpaks at first as a building material for the manufacture of individual parts of the yurt, and after the conquest of Tsarist Russia for the development of sericulture. By 1911, 335 farms in Karakalpakstan were engaged in silkworms, which received only 360 pounds of cocoons. The feed fund amounted to 53.5 thousand mulberry roots.

The unique natural conditions of the Amudarya delta did not allow Karakalpaks to engage in full-scale farming and contributed to the development of another branch of animal husbandry. Karakalpakstan was the most profitable area for breeding improved dairy breed of cattle. Along with meat and dairy cattle breeding, sheep breeding played an important role. The Karakalpaks raised three breeds of sheep: Kazakh (meat), Russian (wool) and their own Karakul. [6,142] The increase in demand for astrakhan fur due to the development of trade turnover led to an increase in the number of sheep of this breed in 1906 - 1908 from 60 thousand to 74,090. Development of

trade in agricultural products, with the penetration of commodity-money relations into the agriculture of Karakalpakstan, trade in agricultural and livestock products expanded. Trade was carried out, as noted earlier, in bazaars that functioned twice a week. There were bazaars in all major cities of the Amudarya department, Petro-Aleksandrovsk, Sheikhabazvali (current Beruni district), Shurahan, Biybazar, Sarybiy (Shurakhansky section), Chimbay, Nukus, Nazarkhan (Chimbazsky section), Khojeyli, Kungrad and Mangyt (Shabbaz section). At the same time, trade exchange was carried out not only among the local population of Uzbeks, Karakalpaks, Turkmen, and Kazaks and with Russian merchants.

Agricultural products, cotton, alfalfa, wool, leather, leaving the hands of producers and concentrating in the hands of buyers, became the subject of wholesale trade before being exported from the oasis. Products were collected in large warehouses, owned mainly by Russian merchants. The Russian transport and insurance company opened a special office and warehouse in Petro-Aleksandrovsk for receiving and sending cargo to Central Russia and cargo arriving at the Amudarya department. In 1909, the main office of the Moscow Trade and Industrial Partnership was created in Urgench.

Industrial goods from Central Russia were delivered to Karakalpakstan by a large trading company of merchants S. Ravilov, I. Brodsky and K. Shirman and the Armenian company Andre-Caspian, as well as Orenburg and other merchants who came for raw materials. Cotton and leather were transported to Moscow and wool to the Nizhny Novgorod fair, and to the cities of the middle Volga region, alfalfa seeds to Hamburg and North America, carpets to Turkey, butter to Baku, and fish to Orenburg. [7,234] The Karakalpakstan, like all of Central Asia, was not only an agricultural raw material base, but also a very profitable market for the industrial products of Tsarist Russia.

The Nizhny Novgorod fair was of great importance for the development of trade relations in Karakalpakstan. There manufacturers sold their products. Large traders bought large quantities of goods in bulk and sold them in the markets of the region. Supply and demand for goods, their prices was also largely determined by the Nizhny Novgorod Fair. In 1886, an exhibition of goods of material culture of the Amudarya department and the Khiva Khanate was held at the Nizhny Novgorod exhibition. A large yurt, various silver jewelry, silk and cotton materials, and agricultural crops were on display. In 1889, at the first fishing exhibition organized in St. Petersburg, fishing nets made from local material were presented.

The small number and imperfection of communication routes hampered the economic, cultural and political development of Karakalpakstan. Farming and livestock products were exported from the oasis in insufficient quantities due to the extreme high cost of horse-drawn transport. Cargo transportation was also carried out by the Aral Sea and Amu Darya flotillas and the Khiva joint-stock company. The Amudarya flotilla, due to its military purpose, transported

relatively few agricultural products - 30 thousand pounds per year, including 15 thousand pounds of cotton. Along the caravan routes, goods were delivered on camels (85 thousand camels annually) and on carts (20 thousand carts). [8,15]

The development of commercial cotton growing and alfalfa growing in Karakalpakstan led to the emergence of industrial enterprises, engaged, however, only in the primary processing of agricultural raw materials. This was explained by the fact that tsarist deliberately kept Karakalpakstan in the role of a market for the sale of products of Russian industry and a supplier of raw materials for factories and factories in the metropolis.

The enterprises created were dwarf and technically backward. But the main thing is that they were created and existed in the most backward and remote areas from the center, and new people with new outlooks on life grew up in them. Most of the plants and factories belonged to agents of the trade and industrial firms of Central Russia “Partnership of the Great Yaroslavl Manufactory”, “Moscow Trade and Industrial Partnership”. They, together with the branch of the Russian-Asian Bank in Urgench, conducted trade and usury operations in the cities and rural areas of Karakalpakstan, pumping out huge profits. Local factories, in addition to the primary processing of raw cotton, served as storage points for all types of raw materials received from intermediary merchants, for which the latter sold factory products for resale to the population at higher prices. [9,133]

CONCLUSION

Thus, during the colonial period, significant changes occurred in the socio-economic life of the population of Karakalpakstan. At the beginning of the 20th century, trade in raw agricultural products began to develop widely, and a division of labor began to take shape in the production of commercial cotton, alfalfa, and livestock products. Factories and buyers appeared, new markets were formed, domestic and foreign trade grew, and industrial enterprises were created. Karakalpakstan was included in the all-Russian and world market, and the process of decomposition of the natural economy was going on there. The enterprises created were dwarf and technically backward. But the important thing is that they were created and existed in the most backward and remote areas from the center, and new people with new outlooks on life grew up in them. The development of commercial cotton growing and alfalfa growing in Karakalpakstan led to the emergence of industrial enterprises, engaged, however, only in the primary processing of agricultural raw materials. This was explained by the fact that tsarist deliberately kept Karakalpakstan in the role of a market for the sale of products of Russian industry and a supplier of raw materials for factories and factories in the metropolis.

REFERENCES

1. Andrianov B.V. Socio-economic structure of the Karakalpaks according to the statistical and economic survey of the Amu Darya department. Stalinabad, 1959, C.197.

2. History of the Karakalpak ASSR (from ancient times to the present day). Tashkent, Publishing house "FAN", 1986.C.245

3. Central State Archive of the Republic of Uzbekistan fund.3. description. 1. file. 7. sheet. 42.

4. Central State Archive of the Republic of Uzbekistan fund. I-2. description. 1. file. 290. sheet. 98.

5. Central State Archive of the Republic of Uzbekistan fund.3. description. 1. File. 16. sheet. 57.

6. Lunin B.V. To the description of the folk craft of the Karakalpaks // Vestnik KK of the Branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Nukus, 1967, No. 4 P.142.

7. Demidov A.P. Economic essays on cotton growing and cotton trade in the industry. Ed. Tashkent, 1926. P. 234.

8. Shkapsky O.A. Amudarya essays: on the agrarian question in the lower Amudarya. Tashkent, 1900, p. 15.

9. Sadykov A. S. Economic relations of Khiva with Russia in the second half of the 19th and early 20th centuries. Tashkent. 1965. P. 133.

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

SAMARKAND COUNTY-CITY INSPECTION OF THE PEOPLE'S COMMITTEE OF EDUCATION. REPORT ON THE STATE OF THE WORK OF SCHOOL INSTITUTIONS FOR 1923

Mirzhalolkhon Isakhonovich Asatullayev
Doctoral student (PhD)
Samarkand state university named after Sharof Rashidov
Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: School, plan, students, education, Teachers' conference, teaching staff, orphanage, educational work.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: This article provides information on the report on the state of the work of school institutions for 1923, the Samarkand county-city inspection of the People's Committee of Education.

XALQ MAORIF QO‘MITASI SAMARQAND TUMAN-SHAHAR INSPEKSIYASI. 1923 YIL UCHUN MAKTAB MUASSASALARI ISHINING HOLATI TO'G'RISIDA HISOBOT

Mirjalolxon Isoxonovich Asatullayev
doktoranti (PhD)
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Samarqand, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Maktab, reja, o'quvchilar, ta'lim, O'qituvchilar konferentsiyasi, pedagogik jamoa, mehribonlik uyi, tarbiyaviy ishlar.

Annotatsiya: Bu maqolada 1923 yildagi maktab muassasalari ishining ahvoli to‘g‘risidagi hisobot, Xalq maorif qo‘mitasining Samarqand uezd-shahar inspeksiyasi haqida ma’lumot berilgan.

САМАРКАНДСКАЯ УЕЗДНО-ГОРОДСКАЯ ИНСПЕКЦИЯ НАРОДНОГО КОМИТЕТА ПРОСВЕЩЕНИЯ. ОТЧЕТ О СОСТОЯНИИ РАБОТЫ ШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ЗА 1923 ГОД

Миржалолхон Исахонович Асатуллаев
Докторант (PhD)
Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова
Самарканд, Узбекистан
E-mail: mirjalolxon@bk.ru

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Школа, план, учащихся, просвещение, Учительская конференция, педагогический состав, детский дом, учебно-воспитательная работа.

Аннотация: В данной статье представлена информация об отчете о состоянии работы школьных учреждений за 1923 год, Самаркандской уездно-городской инспекции Народного Комитета Просвещения.

ВВЕДЕНИЕ

Научно-педагогическая работа в среде мусульманских работников за отчетный период оживилась и дала заметные успешные результаты. Хотя в большинстве мусульманских учителей лица со специальным курсовым образованием, однако многие из мусульманских школ работников не выяснили себе задачи Единой трудовой школы. Для развития большого интереса к делу была проведена одна Учительская конференция.

По сравнительной оценки количество пройденного материала необходимо выделить школу номер 13, как находящуюся в самых благоприятных условиях по успешности. Педагогический состав этой школы является самой активной единицей.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В силу местных условий и бытового уклада клубные занятия не велись, почему не было подходящих условий для проведения политграмоты и политического воспитания, хотя бы естественным путём.

Мусульманских школ по уезду на 1 апреля составляла 16, с общим количеством классов 30.

Педагогического персонала состояла во всех школах 25 человек, технических служащих 16. Всего учащихся в уездных школах 446 человек все мальчики, по национальному положению узбеки, по социальному положению дети крестьян. В среднем учащиеся распределяются по 15 человек на класс.

Материальное положение мусульманских школ в уезде и городе в общем тяжёлое. Содержание школ города несёт полностью Инспекция, а содержание школ уезда разделено между инспекцией и местным населением так, что инспекция выдаёт на каждую уездную школу 1 оклад жалованья учителя по госминимуму. [1]

Как общая нужда всех мусульманских школ является отсутствие учебных пособий и принадлежностей.

Всего школ первой ступени на 1 апреля было 12, из них 5 школ национальных меньшинств (татарская, персидская, еврейская и 2 армянских). Полных семилетних школ с двумя циклами -2 именно: 1 и 2, одна школа 5 неполная, остальные 4-х летки. Педагогических работников в школах на 1 апреля состояло 77 человек, технических служащих 15.

Отношение к работе со стороны учащихся в общем удовлетворительное, пропуски уроков наблюдаются по причинам уважительного характера. Однако, при обследовании учреждений СОЦВОСА Инспекцией выяснилось что о некоторых школах (№4,5 и 6) и в школах нацмена/работник и частично или же совсем не уяснили себе задач Единой трудовой школы. Поэтому в целях поднятия большего интереса к работе было по инициативе Инспекции: 1) реорганизовано Бюро школьных работников, 2) организованы предметные комиссии и 3) созваны 2 школьных конференции. Эти меры дали заметных успех в поднятии работы в школах и помогли в углублении и объяснении школьным работникам задач Единой трудовой школы. Создание предметных комиссий имело целью возбудить на очно-педагогическую работу учительства. И эта работа за отчётный период развела свою деятельность до максимума. [2]

Инспекция обратила также внимание и на политическую сторону развития учительства, для чего был организован, совместно с Бюро школы работников, кружок политической грамоты для работников школ. Посещаемость кружка 80% работников говорит за очень успешность работы и своевременное удовлетворение этой потребности. Говоря о работниках школ, необходимо принять во внимание материальную сторону учителя в этом отношении, учитывая тяжесть жизни средний заработок учителя в месяц 280 рублей инспекция смогла сделать то улучшение, что постановлением Обл. ЭКОСО оклад жалованья учителя по госминимуму был увеличен на 100%.

Пол	классы							всего
	1	2	3	4	5	6	7	
мальчики	275	239	179	125	63	38	34	953
девочки	184	208	147	109	89	39	38	814
	459	447	326	234	152	77	72	1767

Количество классов по всем школам 1 ступени Нового города 1 апреля выражалось:

Основных…….48

Параллельных……..9

Всего 57, что составляет 31 учащихся на каждый класс в среднем. В школах количество по классам колеблется от 53 человек до 17.

Распределение учащихся по национальности на 1 апреля:

национальности												
Русские	армяне	евреи	грузин	поляки	узбеки	татары	литовцы	немцы	французы	греки	Бухарские евреи	итого
1102	362	164	3	19	1	73	2	2	1	3	29	1767

По социальному положению учащихся распределение в общем выражалось: [3]

Дети сов служащих	Дети крестьян	Дети рабочих	Дети крестьянцев и инвалидов	сироты	Св. проф	всего
46%	5%	30%	6%	2%	11%	100%

Заседание педагогического совета во всех школах за отчетный период было 53.

Отчётный период не совпадает с окончанием академического года, поэтому те школы, которая проработав материала к первому апрелю после этого срока углубляют пройденное или повторяют более трудные места следует отметить, что Педагогический состав этих школ первой группы является и тем ядром активных работников педагогов, энергией которых втягиваются в научную педагогическую работу и все остальные более пассивные работники школ.

Школа 3 группы является по успешностью отсталыми. К этой группе относятся школа № 4 и школа Федоровского посёлка. Такому состоянии этих школы имеются причины: школы №4 По Вокзальной шоссе обслуживает население в высшей степени случайное и не постоянно живущие в Самарканде, постоянные уходы учеников и приток новых осознавали условия, когда ход работы школы замедлялся. Посещаемость школы учащимися в связи с отсутствием при школе колодца и Чистой питьевой воды (дети пьют отстойный воды из арыка) сильно колебалась, что также пагубно отразилось на прохождении программы. Частая Перемена в Личном составе преподавателей имела также отрицательное значение (за отчётный период сменилось 3 заведующая школой) школа фёдоровского посёлка с начала учебного года работала, но по увольнению учителя (душевно больного) и ввиду отсутствия желающих занять эту должность, в школьных занятиях получился большой перерыв и занятия возобновились только с конца февраля месяца, Так что школа по количеству пройденного соответствует только количеству времени, когда велась в ней работа. [4]

Во всех школах 1 цикла достигнуто выравнивание системы преподавания и введена классная система взамен прежней предметной. Состояние школы второй ступени № 1 и 2 по количеству пройденного по каждому предмету и классу отдельно представлено в отчёте полностью. отсутствие установленной программы для школ второй ступени лишает возможности дать сравнительную оценку успешности проделанной работы.

в общем следует признать, что работа в этих школах идёт удовлетворительно. школы оборудованы учебными пособиями, имеют физический кабинет и здания вполне приспособленное под классы. В этой школе сконцентрированы все преподавателем бывших гимназий (в и числе 2 бывших директора гимназий) и преподаватели В общем не втягивается в общественно педагогическую работу. как на факты можно указать не

посещает предметных комиссий, не принимают участие в работе педагогического бюро школьных работников, словом живут обособленной семьёй.

Всего детских домов на 1 апреля состояло 12. Вместе с приёмником и распределителем для дефективных детей “коллектором”.

Педагогического и воспитательного персонала на первое апреля имелось 63 человека, технических служащих 68.

Заседаний Педагогических Советов во всех детских домах за отчётный период была 65.

Количество детей во всех детских домах на 1 апреля выражалось:

Мальчиков……..546

Девочек……366

Итого 911 Человек, в среднем по 75 человек на каждый детский дом (в действительности распределение детей неравномерно в зависимости от приспособленности помещений).

Распределение детей по национальности на первое апреля:

Русские	Татар	Узбеки	Немцы	Армяне	Поляки	Бухарские евреи	Китайцы	Киргизы	Всего
647	170	27	6	2	12	45	1	1	911

Разделения между воспитательной и учебной работой в детских домах в сущности проводить нельзя, так как это две стороны одного и того же процесса педагогической работы. Однако для удобства при технической расценки, состояние детских домов между собою в отчёте более или менее указывалось отдельно, как на состояние учебной, так и воспитательной работы.

В действиях дома №1, 3, 7 и 10 учебные занятия велись более или менее удовлетворительно. В этих же домах занятия велись и в первом полугодии.

Детский дом № 8 учебных занятий не велось, в нём организована сапожная мастерская из воспитанников и учебно-воспитательная работа носила клубный характер. В детских домах № 2, 4, 5, 6 и 9 учебные занятия в первом полугодии не велись, только за отчётный период учебная сторона наладилось И в данный момент материал проходится по программе Единой трудовой школы. [5]

Распределение по национальности

Русские	татар	узбеки	армяне	поляки	евреи	всего
221	48	6	2	3	1	281

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Общее состояние дошкольных детских домов удовлетворительное. воспитательная работа строго налажено и по всем делам проводится плановая работа. план выработан сообразно временам года. в основе воспитание положены идеи общественности коллективизма и трудовые процессы по сравнительной оценки, по количеству проработанного материала и общего состояния воспитательной части вполне благоприятном положении находится дошкольный детский дом № 4 работники этого дома являются активными членами Бюро дошкольных работников и своей энергией побуждает Педагогический персонал остальных дел к научной воспитательной работе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Национальный архив Республики Узбекистан Фонд 94 Опись 1 дело 433 л.1014
2. Национальный архив Республики Узбекистан Фонд 94 Опись 1 дело 433 л.1015
3. Национальный архив Республики Узбекистан Фонд 94 Опись 1 дело 433 л.1016
4. Национальный архив Республики Узбекистан Фонд 94 Опись 1 дело 433 л.1017
5. Национальный архив Республики Узбекистан Фонд 94 Опись 1 дело 433 л.1018

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-09 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 56-62

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

ECOTOURISM AS A CATALYST FOR CULTURAL HERITAGE CONSERVATION IN THE PAMIR MOUNTAINS

Kamola Akramovna Akramova
Lecturer
Silk Road International University of Tourism and Cultural Heritage in Samarkand
Samarkand, Uzbekistan
E-mail: akramova.kamola@inbox.ru

ABOUT ARTICLE

Key words: Ecotourism, Cultural heritage conservation, Pamir Mountains, Sustainable tourism, Community engagement, Economic incentives, Traditional practices, Biodiversity, Cultural landscapes

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The Pamir Mountains, a region rich in both natural beauty and cultural heritage, have increasingly become a focal point for ecotourism. This paper explores the role of ecotourism in the conservation of cultural heritage in the Pamir Mountains. By examining the intersection of sustainable tourism practices and heritage preservation, this study highlights the potential benefits and challenges of ecotourism as a conservation strategy. Through a review of current literature and case studies, we assess how ecotourism can support the preservation of cultural sites, traditions, and local communities while promoting sustainable development.

EKOTURIZM POMIR TOG‘LARIDA MADANIY MEROSNI SAQLASH KATALIZATORI SIFATIDA

Kamola Akramovna Akramova
o‘qituvchi
Samarqand shahridagi Ipak yo‘li xalqaro turizm va madaniy meros universiteti
Samarqand, O‘zbekiston
E-mail: akramova.kamola@inbox.ru

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Ekoturizm, Madaniy merosni saqlash, Pomir tog'lari, Barqaror turizm, Jamiyat ishtiroki, Iqtisodiy rag'batlantirish, An'anaviy amaliyotlar, Biologik xilma-xillik, Madaniy landshaftlar

Annotatsiya: Pomir tog‘lari ham tabiiy go‘zallik, ham madaniy merosga boy hudud bo‘lib, ekoturizmning diqqat markaziga aylanib bormoqda. Ushbu maqolada ekoturizmning Pomir tog'laridagi madaniy merosni saqlashdagi roli o'rganiladi. Barqaror turizm amaliyoti va merosni saqlash

kesishuvini o'rganib, ushbu tadqiqot tabiatni muhofaza qilish strategiyasi sifatida ekoturizmning potentsial foydalari va muammolarini ta'kidlaydi. Mavjud adabiyotlar va amaliy tadqiqotlarni ko'rib chiqish orqali biz ekoturizm barqaror rivojlanishni rag'batlantirish bilan birga madaniy ob'ektlar, an'analar va mahalliy hamjamiyatlarni saqlashga qanday yordam berishi mumkinligini baholaymiz.

ЭКОТУРИЗМ КАК КАТАЛИЗАТОР СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ГОРАХ ПАМИРА

Камола Акрамовна Акрамова
Преподаватель
Международного университета туризма и культурного наследия «Шелковый путь» в Самарканде
Самарканд, Узбекистан
E-mail: akramova.kamola@inbox.ru

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Экотуризм, Сохранение культурного наследия, Памирские горы, Устойчивый туризм, Участие сообщества, Экономические стимулы, Традиционные практики, Биоразнообразие, Культурные ландшафты.

Аннотация: Горы Памира, регион, богатый как природной красотой, так и культурным наследием, все чаще становятся центром экотуризма. В данной статье исследуется роль экотуризма в сохранении культурного наследия в горах Памира. Изучая пересечение практики устойчивого туризма и сохранения наследия, это исследование подчеркивает потенциальные преимущества и проблемы экотуризма как стратегии сохранения. Путем обзора текущей литературы и тематических исследований мы оцениваем, как экотуризм может способствовать сохранению культурных объектов, традиций и местных сообществ, одновременно способствуя устойчивому развитию.

INTRODUCTION

The Pamir Mountains, often referred to as the "Roof of the World," are a majestic range spanning several countries in Central Asia, including Tajikistan, Afghanistan, and Kyrgyzstan. This region is renowned not only for its breathtaking landscapes but also for its rich and diverse cultural heritage. The Pamir Mountains are home to various ethnic groups such as the Wakhi, Kyrgyz, and Tajik people, each of whom has preserved unique languages, traditions, and ways of life for centuries. These cultural attributes are deeply intertwined with the natural environment, manifesting in traditional architecture, handicrafts, music, dance, and oral traditions.

THE MAIN RESULTS AND FINDINGS

Despite their cultural and ecological significance, the Pamir Mountains face numerous challenges. Modernization, economic pressures, and environmental changes threaten both the natural environment and the cultural heritage of the region. Traditional lifestyles and practices are increasingly at risk of being lost, and the delicate ecosystems of the Pamirs are under pressure from unsustainable practices and climate change.

In response to these challenges, ecotourism has emerged as a potential solution, offering a way to balance conservation with development. Ecotourism, defined as responsible travel to natural areas that conserves the environment and improves the well-being of local people, presents a framework for sustainable tourism that can contribute to the preservation of cultural heritage. By generating economic benefits for local communities, promoting environmental and cultural awareness, and involving local people in the tourism industry, ecotourism can provide the incentives and resources needed for conservation efforts.

This paper explores the role of ecotourism in the conservation of cultural heritage in the Pamir Mountains. It examines how sustainable tourism practices can support the preservation of cultural sites, traditions, and local communities while promoting sustainable development. Through a review of current literature and case studies, this study aims to highlight both the potential benefits and challenges of using ecotourism as a conservation strategy in the Pamir Mountains.

In the following sections, we will delve into the cultural and ecological significance of the Pamir Mountains, discuss the principles and benefits of ecotourism, and present case studies of successful ecotourism initiatives in the region. We will also address the challenges associated with ecotourism and propose future directions for its development in the Pamir Mountains. By understanding the intersection of ecotourism and cultural heritage conservation, we can better appreciate how sustainable tourism can serve as a catalyst for preserving the unique cultural and natural heritage of this remarkable region.

The Pamir Mountains, a vast highland region in Central Asia, are a testament to the intricate relationship between nature and culture. Straddling the borders of Tajikistan, Afghanistan, Kyrgyzstan, and China, the Pamirs are not only a geographical marvel but also a cultural mosaic, housing a diverse array of ethnic groups with deep-rooted traditions and histories.

The cultural heritage of the Pamir Mountains is rich and varied, shaped by centuries of human habitation and interaction. The region is home to several ethnic groups, including the Wakhi, Kyrgyz, and Tajik peoples. Each of these communities has maintained distinct languages, customs, and ways of life that are intimately connected to the mountainous environment.

- **Languages and Oral Traditions:** The languages spoken in the Pamirs, such as Wakhi, Kyrgyz, and various dialects of Tajik, are vital components of the region's cultural identity. These languages are vehicles for oral traditions, including folklore, songs, and epic poetry, which have been passed down through generations. The preservation of these languages and oral traditions is crucial for maintaining the cultural fabric of the region.
- **Traditional Practices and Festivals:** Traditional practices in the Pamirs are closely tied to the natural cycles of the mountains. Agricultural activities, pastoralism, and artisanal crafts are integral to the local economy and cultural identity. Festivals and rituals, often linked to seasonal changes and agricultural cycles, play a significant role in community cohesion and cultural expression.
- **Architectural Heritage:** The architecture of the Pamir Mountains reflects the ingenuity and adaptability of its inhabitants. Traditional Pamiri houses, with their distinctive flat roofs and skylights, are designed to withstand harsh climatic conditions. These structures are not only functional but also hold cultural significance, often incorporating symbolic designs and elements that reflect local beliefs and traditions.

The Pamir Mountains are a biodiversity hotspot, hosting a variety of endemic species and unique ecosystems. The region's ecological significance is underscored by its inclusion in various conservation programs and its recognition as part of the UNESCO World Heritage List.

- **Biodiversity:** The Pamirs are home to a wide range of flora and fauna, many of which are endemic to the region. The unique climatic and geological conditions of the mountains create diverse habitats, supporting species such as the snow leopard, Marco Polo sheep, and various rare plants. The conservation of these species is critical for maintaining the ecological balance and natural heritage of the Pamirs.
- **Ecosystem Services:** The ecosystems of the Pamir Mountains provide essential services to local communities and beyond. These include water regulation, soil conservation, and carbon sequestration. The health of these ecosystems is vital for the sustainability of both the natural environment and the human communities that depend on it.
- **Climate and Environmental Challenges:** The Pamir Mountains face significant environmental challenges, including climate change, glacial retreat, and land degradation. These challenges not only threaten the ecological integrity of the region but also impact the livelihoods and cultural practices of its inhabitants. Addressing these environmental issues is crucial for the long-term conservation of both natural and cultural heritage.

The cultural and ecological significance of the Pamir Mountains is deeply interconnected. Traditional practices and cultural expressions are often influenced by and adapted to the natural environment. For example, agricultural methods and livestock grazing practices are tailored to the

mountainous terrain and climatic conditions. Similarly, ecological conservation efforts can benefit from the knowledge and participation of local communities, whose cultural practices are often aligned with sustainable use of natural resources.

Understanding the cultural and ecological significance of the Pamir Mountains is essential for developing effective conservation strategies. Ecotourism, which promotes sustainable travel and conservation, offers a promising avenue for preserving the unique cultural and natural heritage of the region. By fostering appreciation and respect for both culture and nature, ecotourism can play a vital role in ensuring the long-term sustainability of the Pamir Mountains.

Ecotourism has the potential to provide substantial economic incentives for cultural heritage conservation in the Pamir Mountains by generating income and employment opportunities for local communities. These economic benefits can reduce the pressure on traditional practices that may degrade cultural and natural sites, thereby fostering a sustainable approach to tourism that respects and preserves the region's unique heritage.

Economic Incentives

- Job Creation
- Income Generation

The development of ecotourism can lead to improved infrastructure in the region, such as better roads, communication networks, and healthcare facilities. These improvements not only benefit tourists but also enhance the overall well-being of local communities.

Revenues generated from ecotourism can be reinvested into conservation projects, such as the restoration of cultural sites, protection of wildlife habitats, and environmental education programs. This financial support can help maintain the cultural and ecological integrity of the Pamir Mountains.

Involving local communities in the planning and management of ecotourism initiatives is crucial for ensuring that their needs and priorities are addressed. Participatory approaches can help build trust and cooperation between stakeholders, fostering a sense of ownership and responsibility for conservation efforts.

Ecotourism initiatives should be designed to respect and celebrate the cultural heritage of the Pamir Mountains. This involves consulting with community leaders, respecting local customs and traditions, and ensuring that tourism activities do not disrupt or commodify cultural practices.

Training and capacity-building programs can equip local residents with the skills and knowledge needed to participate effectively in the ecotourism industry. This includes training in hospitality, guiding, language skills, and business management. Empowering local communities through education and skills development can enhance their ability to benefit from and contribute to ecotourism.

Ecotourism can facilitate meaningful cultural exchange between tourists and local communities. By engaging with visitors, locals can share their cultural heritage, stories, and traditions, fostering mutual respect and understanding. This exchange can also raise awareness among tourists about the importance of preserving cultural and natural heritage.

Successful ecotourism initiatives often involve community-led projects that align with local values and aspirations. For example, community-run guesthouses or cooperative handicraft workshops can ensure that the economic benefits of tourism are distributed equitably and that decisions are made in the best interest of the community.

Ecotourism has the potential to be a transformative force for cultural heritage conservation in the Pamir Mountains. By providing economic incentives and fostering community engagement, ecotourism can play a pivotal role in preserving the region's unique cultural and natural heritage. The Pamir Mountains, with their rich tapestry of ethnic groups, languages, traditions, and ecological diversity, offer an ideal setting for the development of sustainable tourism practices that benefit both local communities and conservation efforts.

The economic benefits of ecotourism, including job creation, income generation, and infrastructure development, can significantly enhance the quality of life for local residents. These economic incentives can reduce the reliance on unsustainable practices that threaten cultural and natural sites, thereby promoting a more sustainable approach to development. Moreover, the revenues generated from ecotourism can be reinvested into conservation projects, further supporting the preservation of the region's heritage.

Community engagement is crucial for the success of ecotourism initiatives. Involving local communities in the planning and management of tourism activities ensures that their needs and priorities are addressed. Participatory approaches can foster a sense of ownership and pride in cultural heritage, encouraging communities to take an active role in its preservation. Training and capacity-building programs can equip local residents with the skills and knowledge needed to participate effectively in the ecotourism industry, empowering them to benefit from and contribute to sustainable tourism.

Case studies from the Pamir Mountains, such as the Pamirs Eco-Cultural Tourism Association (PECTA) in Tajikistan, the Wakhan Corridor Ecotourism Program in Afghanistan, and the Kyrgyz Pamir Initiative, demonstrate the positive impact of ecotourism on cultural heritage conservation. These initiatives highlight the importance of community-led projects, cultural sensitivity, and sustainable tourism practices in achieving conservation goals.

However, the development of ecotourism in the Pamir Mountains also presents challenges, including the risk of over-tourism, inadequate infrastructure, and cultural commodification. Addressing these challenges requires careful planning, continuous capacity building, and a

commitment to preserving the cultural and natural integrity of the region. Managing visitor numbers, investing in sustainable infrastructure, and ensuring that tourism activities respect and celebrate cultural heritage are essential for mitigating these risks.

CONCLUSION

In conclusion, ecotourism has the potential to act as a catalyst for cultural heritage conservation in the Pamir Mountains. By aligning tourism practices with conservation goals and involving local communities in the process, ecotourism can contribute to the sustainable development of this unique and culturally rich region. Through a collaborative and holistic approach, the Pamir Mountains can continue to be a place where cultural heritage and natural beauty are cherished and sustained for future generations.

REFERENCES

1. Bricker, K. S., Black, R., & Cottrell, S. (2012). Sustainable Tourism & the Millennium Development Goals: Effecting Positive Change. Jones & Bartlett Learning.
2. Buckley, R. (2011). Case Studies in Ecotourism. CABI.
3. Honey, M. (2008). Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise? (2nd ed.). Island Press.
4. Nepal, S. K. (2002). Mountain Ecotourism and Sustainable Development. Mountain Research and Development, 22(2), 104-109.
5. PACTA. (n.d.). Pamirs Eco-Cultural Tourism Association. Retrieved from http://www.pamirs.org/pecta
6. Stonich, S. C. (2000). The Other Side of Paradise: Tourism, Conservation, and Development in the Bay Islands. Cultural Survival Quarterly, 24(3), 31-33.
7. Weaver, D. B. (2001). The Encyclopedia of Ecotourism. CABI.
8. Welford, R., & Ytterhus, B. (2004). Sustainable Development and Tourism Destinations: Analyzing Strategies for Sustainability Planning. Tourism and Hospitality Research, 5(1), 39-47.
9. WWF. (2001). Guidelines for Community-Based Ecotourism Development. Retrieved from https://www.wwf.org.uk
10. UNEP & WTO. (2005). Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers. UNEP and WTO.
11. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (n.d.). Pamir Mountains. Retrieved from http://whc.unesco.org/en/list/1230
12. Ziffer, K. A. (1989). Ecotourism: The Uneasy Alliance. Conservation International.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-10 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 63-68

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

CIVIL SOCIETY IS AN IMPORTANT FACTOR OF DEMOCRATIC DEVELOPMENT

Otabek Boranovich Bakirov
head of the department
Jizzakh Sambhram University
Jizzakh, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Civil society, Constitution, democracy, state, society, law, politics.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: In this article, information related to the emergence and formation of the structure of the state and society, as well as its development, is expressed.

FUQAROLIK JAMIYATI – DEMOKRATIK TARAQQIYOTNING MUHIM OMILI

Otabek Bo‘ranovich Bakirov
kafedra mudiri
Jizzax Sambhram universiteti
Jizzax, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Fuqarolik jamiyatini, Konstitutsiya, demokratiya, davlat, jamiyat, huquq, siyosat.

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat va jamiyat tuzulishining paydo bo‘lishi va shakllanishi, tarkib topishi qolaversa, taraqqiy etishi bilan bog‘liq ma’lumotlar o‘z ifodasini topgan.

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО – ВАЖНЫЙ ФАКТОР ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Отабек Боранович Бакиров
Заведующий кафера
Джизакский Sambhram университет
Джизак, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Гражданское общество, Конституция, демократия, государство, общество, право, политика.

Аннотация: В данной статье выражены сведения, связанные с возникновением и формированием устройства государства и общества, а также его развитием.

KIRISH

Har bir davlat o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘lini tanlar ekan, xalq farovonligini ta’minlashga xizmat qiladigan eng muhim maqsad va vazifalarini o‘zining Konstitutsiyasi – Asosiy qonunida mustahkamlab oladi. Binobarin, o‘z xalqining xohish-irodasi, dili va tilidagi ezgu niyatlariga hamohang Konstitutsiyaga ega bo‘lgan mamlakat o‘zi belgilagan yuksak marralardan hech qachon og‘ishmasdan, doimo oldinga qarab boradi.

Tarixga nazar solsak, asrlar davomida shakllangan ma’naviy-axloqiy qadriyatlar va insonning tabiiy huquqlari sivilizatsiya jarayonlari natijasida Konstitutsiya shakliga kelganini ko‘ramiz. Konstitutsiya bashariyat hayotida ilk bor insonning ozod va erkin yashash, mulkka ega bo‘lish, ta’lim olish, mehnat qilish, saylash va saylanish kabi huquqlarini, so‘z hamda e’tiqod erkinliklarini oliy qadriyat darajasiga ko‘tardi. Mustaqilligimizning ilk davrida qabul qilingan Konstitutsiyamiz shaxs, jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatlarda o‘zaro huquq va majburiyatlar hamda ularning kafolatlarini aniq-ravshan belgilab berdi. Bosh qomusimiz, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishidan qat’i nazar, yurtimiz fuqarolari tengligining kafolatlanishini e’tirof etdi va zamonaviy demokratik taraqqiyot uchun zamin yaratdi. Aynan shu sababli Konstitutsiyamizni ehtirom bilan ulug‘lashimiz, har tomonlama o‘rganishimiz, unga izchil amal qilishimiz, Asosiy qonunimizda mujassam bo‘lgan ajdodlarimizning buyuk merosi va umuminsoniy qadriyatlarni yoshlarimiz qalbiga singdirishimiz zarur.

ASOSIY QISM

Insoniyat rivoji tarixida turli xil mafkuralar o‘rtasida jamiyatda etakchilik qilish uchun qattiq kurashlar bo‘lgan. Shuning uchun ham insoniyat tarixini g‘oyalar kurashi tarixidir deb bejiz aytilmagan.

Sohibqiron Amir Temur bobomiz “Davlat qonunlar asosida qurilmas ekan, unday saltanatning shukuhi, qudrati va tarkibi yo‘qoladi”, deb ta’kidlagan edilar. Shu nuqtayi nazardan, Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta’minlash biz bunyod etayotgan demokratik huquqiy davlatning bosh mezoni hisoblanadi. Har qanday demokratik islohotlar samarasi, tinchlik va taraqqiyotning asosiy garovi ham Konstitutsiya va qonun ustuvorligi ta’minlanishi bilan bevosita bog‘liq. Qonun ustuvorligi – bu davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari chiqarayotgan hujjatlar, mansabdor shaxslarning xatti-harakatlari faqat va faqat Konstitutsiya hamda qonunlarga muvofiq bo‘lishi shart, deganidir.

Shu boisdan ham barcha bo‘g‘indagi kadrlar, u xoh vazir, hokim yoki oddiy fuqaro bo‘lsin, Konstitutsiya va qonunlarni puxta bilishi, ularning ijrosini to‘g‘ri tashkil etishi hamda birinchi navbatda bu qoidalarga butun jamiyat a’zolari qat’iy amal qilishi shart bo‘lgan muhit yaratishimiz zarur.

Fuqarolik jamiyati – haqiqiy fuqarolardan, ya’ni uzviy bog‘liqlikda bo‘lgan hamda axloqiy madaniyatga tayanadigan huquqiy va siyosiy madaniyatga ega odamlardan iborat jamiyatdir. Fuqarolik jamiyati haqida ilk tasavvurlar Aristotelning “Siyosat” asarida bayon etilgan. Unga ko‘ra, insonning erkin yashash huquqi kishilik jamiyatining adolat va qonun ustuvorligi asosida tashkil etilishi orqali ta’minlanishi lozim. Jamiyatni boshqarishda qonunlarning to‘g‘ri va adolatli bo‘lishiga alohida e’tibor beriladi. Bu g‘oyalar XVII - asrga kelib keng rivojlandi. Jumladan, T.Gobbs asarlarida takomillashtirildi. XVIII - asr Buyuk fransuz inqilobi davrida Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi e’lon qilinishi bilan fuqarolik jamiyati tushunchasi keng tarqala boshladi. Chunki, jamiyatning teng huquqli a’zolari sifatida “fuqarolik” tushunchasi paydo bo‘ldi. Ular jamiyat va davlat manfaatlari bilan uzviy bog‘langan holda shaxsiy manfaatlarini anglay boshladilar.

Fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosiy mezonlaridan biri – bu uning huquqiy negizini yaratishdan iborat bo‘lganligi bois, birinchi navbatda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolik jamiyatining huquqiy poydevorini o‘rnatishga, uning asosiy qoida va talablarini huquqiy jihatdan mustahkamlovchi huquqiy normalarining o‘z ifodasini topishiga alohida e’tibor berildi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolik jamiyatining asosiy qoida va talablarini aks ettiruvchi prinsipial ahamiyatga ega bo‘lgan normalar sifatida davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qilishi, davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas’ul ekanligi (2-modda), xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbai hisoblanishi (7-modda), O‘zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi – hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo‘linishi prinsipiga asoslanishi (11-modda), O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanishi, hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o‘rnatilishi mumkin emasligi (12-modda) kabilarda fuqarolik jamiyatining asosiy prinsipial masalalari yuridik jihatdan mustahkamlanganligini ko‘rishimiz mumkin. Mustaqillik yillarida fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha Konstitutsiyamizda qayd etilgan asosiy prinsiplar va normalar asosida davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish, sud-huquq tizimini isloh etish, axborot sohasini isloh qilish, axborot va so‘z erkinligini ta’minlash, saylov huquqi erkinligini ta’minlash, fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirish, demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberallashtirishni yanada chuqurlashtirish bo‘yicha tadrijiy islohotlar amalga oshirildi. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati asoslariini yaratish va rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilgan ishlarni Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan uch bosqichga bo‘lib tahlil qilish tavsiya etiladi. Birinchi bosqich o‘z ichiga 1991-2000 yillarni qamrab oladi. Bu davrda, birinchi navbatda fuqarolik jamiyatining shakllanishining asoslari yaratildi. Ikkinchi bosqich (2000-2010 yillar)da mamlakatni demokratlashtirish va

modernizatsiyalash bo‘yicha faol jarayonlar davom ettirildi. 2010 yil 12 noyabrda O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimovning “Mamlakatimizda demokratik islohatlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish Konsepsiyasi”ning yaratilishi ham asosiy masalaning rivojlanishiga to‘laqonli zamin yaratdi. Ushbu Konsepsiya mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan ishlarning ikkinchi bosqichiga yakun yasadi. Shundan so‘ng, uchinchi bosqichni boshlab berdi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohatlarining mazmun mohiyatidan kelib chiqib, fuqarolik jamiyati tushunchasiga turli xil darajada ta’riflar berilmoqda. Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan fuqarolik jamiyatiga quyidagicha ta’rif berilgan edi: “Fuqarolik jamiyati – bu qonun ustuvorligini ta’minlaydigan, inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoyalashni kafolatlaydigan, shaxsning rivojlanishi va o‘zligini namoyon qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan, aholinig keng qatlamlari tomonidan qo‘llab-quvvatlanidigan mustaqil va barqaror institutlar amal qiladigan ijtimoiy makondir. Yurtimizdagi jamiyatshunos olimlar ham fuqarolik jamiyatini bu – erkin, demokratik, huquqiy sivilizatsiyalashgan jamiyat bo‘lib, unda yakka hokimlik rejimiga, volyuntarizmga, sinfiy adovatga, totalitarizmga, odamlar ustidan zo‘ravonlik qilishga o‘rin yo‘q, Bunday jamiyatda faqat va faqat qonun, axloq, insonparvarlik, adolat ustuvorlik qiladi. Bu jamiyatda ko‘p tarmoqli raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti, tashabbuskor tadbirkorlar iqtisodiy rivojlanishning asosini tashkil etadi. Turli ijtimoiy qatlamlar manfaatlari muvozanatga keltirib turiladi yoki fuqarolar o‘rtasidagi muaayyan murosaga kelish, davlat va nodavlat tashkilotlar o‘rtasida kelishuv madaniyati vujudga kelganda, shuningdek, dunyoqarashlar plyuralizm, davlat hokimiyati organlari bilan o‘zaro ta’sirga kirishishga layoqatli jamoatchilik institutlari vujudga kelganda shakllanishi mumkin deya ta’riflaydi. Mustaqillik tufayli davlat va jamiyat boshqaruvining haqiqiy demokratik tabiati to‘g‘risida aniq tasavvur, fikr va mulohazalar paydo bo‘lib, fuqarolar o‘z erkinliklari, siyosiy huquqlarini bevosita yoki bilvosita amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bu huquq O‘zbekistonning xalqaro munosabatlarning sub’ektiga aylanganligidan, fuqarolarning o‘z taqdirini o‘zi amalda belgilash shart-sharoitlarini ta'minlamoqda. Natijada, demokratiya xalq hukumatga emas, aksincha hukumat xalqqa xizmat qilishi kerakligi to‘g‘risidagi tamoyilga asoslana boshladi. Demokratiya sharoitida xalq davlatning irodasiga qarab emas, aksincha, ongli, faol fuqarosi sifatida ishtirok etadi. Davlat va fuqaro o‘rtasida shunday oqilona munosabat qaror topadiki, davlatning fuqaro ustidan hukmronligi, zo‘ravonligi, “bo‘ysundirish” kabi totalitar davlatga xos belgilari barham topadi. Davlatning demokratik kuchi ham uning fuqaroga bo‘lgan munosabati bilan belgilanadi. Shunda xalqning davlatga nisbatan sadoqati yuqorib bo‘ladi. Xalqni itoatkorlik asosida tutib turish va siyosat olib borish, oxir oqibatda faqat demokratik jarayonlarga hamda xalqning jamiyat boshqaruvi tizimlaridan, faol mehnat loyaqatidan so‘ndiribgina qolmasdan, davlatni tobora zaif bir holatga

keltirib qo‘yishga sabab bo‘ladi. Bunday davlat, siyosiy rejimning dunyo hamjamiyati oldida ham nufuzi yuqori bo‘lmaydi. Fuqarolarga erkinlik, demokratiyani real ta’minlab bermagan davlat tabiatan ideal bo‘la olmaydi.

Demokratik jamiyatda esa fuqarolar o‘z erkinligi va huquqlaridan to‘la foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bular:

a) avvalo, erkin mehnat faoliyatini tanlash va uni amalga oshirish;

b) davlat hokimiyatidan va mustaqil bo‘lgan turli institutlarda ishtirok etish;

v) ijtimoiy hayot sohalarida erkin faoliyat ko‘rsatish;

g) jamiyat siyosiy-ijtimoiy, madaniy hayotida sodir bo‘ladigan o‘zgarishlardan xabardor bo‘lish, turli fikr va qarashlarga o‘z munosabatlarini bildirishda erkin bo‘lish bilan birga, muayyan ma’suliyatini ham o‘z zimmasiga olish orqali amalga oshib boradi.

O‘zbekiston mustaqillik tufayli, fuqarolarning so‘z, e’tiqod va vijdon erkinligini ham yangicha asoslarga ta’minlash bo‘yicha yangi qadamlarni qo‘ydi. Bu daxlsizlik huquqlardan foydalanish imkoniyatlarini milliy qadriyatlar va an’analar, respublikaning milliy tarkibi xususiyatlari, ko‘p elatli davlat talablaridan kelib chiqqan holda amalga oshira boshladi. Bu har bir insonga, uning millati, dini, jinsi, ijtimoiy mavqeidan qat’iy nazar, fuqaro sifatida ham huquqlarini teng amalga oshirish uchun demokratik asoslar yaratib berildi. Bu respublikada yashayotgan har bir fuqaroning mamlakat siyosiy-ijtimoiy hayotida erkin faoliyatini amalda ta’minlab bermoqda. Mamlakatda amalga oshirilgan islohotlar natijasida fuqarolarning davlat hokimiyatida ishtiroki jarayon sifatida yangicha mazmun bilan boyib bormoqda. Bu jamiyatda vujudga kelgan xilma-xil demokratik institutlar bilan bevosita bog‘liq. Shu nuqtai nazardan yondashganda, bugunga kelib, jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-ma’naviy hayotida davlat hokimiyatidan fuqarolik institutlarining vazifalari kengayib borayotganligini kuzatamiz. Agar, ma’lumot sifatida 1991-yilning 1-yanvar holatiga ko‘ra respublikada 95 ta NNTlar faoliyat ko‘rsatgan bo‘lsa, 2000-yilning 1-yanvarga kelib ularning soni 2585 taga, 2017-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra 8 700 taga, hozirgi kunda esa NNTlar soni 9 mingdan ortdi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda yoshlarni yuksak axloq va intizomli qilib tarbiyalash, ularning sifatli ta’lim olishi va vatanparvarlik ruhida voyaga yetishi O‘zbekiston taraqqiyotining muhim omili sifatida e’tirof etilmoqda. Yosh avlodda fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish va rivojlantirish O‘zbekistonda ijtimoiy barqarorlik, jamiyat taraqqiyoti va qo‘lga kiritilayotgan muvaffaqiyatlarning muhim asosi bo‘lib, milliy g‘oya va mafkura asosida muayyan maqsadga yo‘naltirilgan, jipslashgan yoshlarni tarbiyalash masalasiga O‘zbekistonda bugungi kunda katta e’tibor qaratilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi –T.: O‘zbekiston, 2023.

2. Sh.Mirziyoyev “Konstitutsiya va qonun ustvorligi-huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir”. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi T:.O‘zbekiston, 2019 yil.

3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruza. 2016 yil 7 dekabr //SH.M.Mirziyoyev. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 48 b.

4. I.Karimov “Mamlakatimizda demokratik islohatlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish Konsepsiyasi” T:.O‘zbekiston, 2010- yil, 12-noyabr.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-11 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 69-76

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

THE CONCEPT OF SPIRITUAL-MORAL WORLDVIEW AND ITS ESSENCE

Shavkat Gulamov
researcher
Namangan State University
Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Spirituality, Ethical Perspective, Belief Systems, Values and Principles, Sense of Purpose, Transcendence, Moral Behavior, Philosophical Perspectives

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The concept of spiritual and moral worldview occupies a central place in the understanding of human behavior, values and dynamics of society. This article reveals the nature of the spiritual-ethical worldview, explores its definitions, components and consequences. By examining various philosophical, religious and psychological perspectives, this article aims to shed light on the integral role of spiritual and moral worldviews in the formation of individual identity and social unity.

MA’NAVIY-AXLOQIY DUNYOQARASH TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI

Shavkat G‘ulomov
tadqiqotchi
Namangan davlat universiteti
Namangan, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Ruhiy qarash, Axloqiy nuqtai nazar, E'tiqod tizimlari, Qadriyatlar va tamoyillar, Maqsad hissi, Transsendensiya, Axloqiy xulq-atvor, Falsafiy qarashlar

Annotatsiya: Ma’naviy-axloqiy dunyoqarash tushunchasi insonning xulq-atvori, qadriyatlari va jamiyat dinamikasini tushunishda markaziy o‘rin tutadi. Ushbu maqola ma'naviy-axloqiy dunyoqarashning mohiyatini ochib beradi, uning ta'riflari, tarkibiy qismlari va oqibatlarini o‘rganadi. Turli falsafiy, diniy va psixologik nuqtai nazarlarni o‘rganib, ushbu maqola ma'naviy va axloqiy dunyoqarashning individual o‘ziga xoslik va ijtimoiy birlikni shakllantirishdagi ajralmas rolini yoritishga qaratilgan.

ПОНЯТИЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ЕГО СУЩНОСТЬ

Шавкат Гуламов
Исследователь
Наманганский государственный университет
Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: духовность, этическая перспектива, системы убеждений, ценности и принципы, целеустремленность, трансцендентность, моральное поведение, философские перспективы.

Аннотация: Понятие духовно-нравственного мировоззрения занимает центральное место в понимании поведения человека, ценностей и динамики общества. В данной статье раскрывается сущность духовно-этического мировоззрения, исследуются его определения, составляющие и последствия. Рассматривая различные философские, религиозные и психологические точки зрения, данная статья призвана пролить свет на неотъемлемую роль духовно-нравственного мировоззрения в формировании индивидуальной идентичности и социального единства.

ВВЕДЕНИЕ

Концепция духовного и морального мировоззрения занимает центральное место в понимании человеческого поведения, ценностей и социальной динамики. В данной статье рассматривается сущность духовно-нравственного мировоззрения, исследуются его определения, компоненты и значения. Рассматривая различные философские, религиозные и психологические точки зрения, эта статья направлена на выяснение неотъемлемой роли духовного и морального мировоззрения в формировании индивидуальной идентичности и социальной сплоченности.

В стремлении понять человеческое поведение, ценности и социальную динамику главным элементом выступает концепция духовно-нравственного мировоззрения. Это мировоззрение представляет собой комбинацию убеждений, ценностей и принципов, которые люди используют, чтобы руководить своим существованием, принимать моральные решения и относиться к окружающему миру. Это призма, через которую люди интерпретируют свой опыт, находят смысл и определяют свое место во вселенной.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Духовно-нравственное мировоззрение — это не просто абстрактная конструкция; это живая, развивающаяся структура, сформированная культурным, религиозным, образовательным и личным опытом человека. Это влияет на то, как люди воспринимают

добро и зло, формируют чувство цели и соединяются с чем-то более высоким, чем они сами, — будь то высшая сила, мир природы или набор философских идей.

Понимание природы духовно-этического мировоззрения имеет решающее значение по нескольким причинам. Во-первых, это способствует формированию личностной идентичности, давая людям целостное самоощущение, которое направляет их действия и решения. Во-вторых, оно способствует социальной сплоченности путем установления общих ценностей и моральных стандартов, лежащих в основе социальных норм и законов. Наконец, он поощряет этичное поведение, продвигая принципы, необходимые для благополучия отдельных лиц и сообществ, такие как честность, добросовестность, справедливость и сострадание.

Данная статья направлена на изучение природы духовно-этического мировоззрения путем рассмотрения различных философских, религиозных и психологических точек зрения. Его цель — осветить компоненты, составляющие это мировоззрение, включая системы убеждений, ценности и принципы, целеустремленность и связь с трансцендентным. Кроме того, в статье исследуется влияние духовно-нравственного мировоззрения на индивидуальную идентичность, социальную сплоченность и нравственное поведение, при этом рассматриваются проблемы и критические замечания, связанные с его субъективностью и культурным релятивизмом.

В эпоху быстрых социальных изменений, технического прогресса и растущего культурного разнообразия понимание духовных и этических мировоззрений становится более актуальным, чем когда-либо. Это основа сочувствия, принятия моральных решений и чувства общности, помогающая отдельным людям и обществам ориентироваться в сложностях современной жизни.

Понятие духовно-нравственное мировоззрение многогранно и включает в себя различные измерения человеческого понимания и поведения. Различные академические дисциплины дают уникальное представление об этом понятии, каждая из которых способствует более полному пониманию его сущности.С философской точки зрения духовно-этическое мировоззрение можно понимать как синтез метафизических убеждений и моральных принципов.

Иммануил Кант: Философия Канта подчеркивает важность морали, основанной на разуме. В своих «Основах метафизики морали» Кант предполагает, что моральные действия — это действия, мотивированные чувством долга, регулируемые универсальным моральным законом, известным как категорический императив. Этот принцип гласит, что человек должен действовать только в соответствии с универсально применимыми максимами, обеспечивая тем самым рациональную основу морального поведения.

Сёрен Кьеркегор: Экзистенциалистский подход Кьеркегора подчеркивает субъективную природу духовности и морали. В книге «Болезнь до смерти» он утверждает, что истинная мораль и духовное наслаждение происходят из личной приверженности нравственной жизни, которую часто описывают как прыжок веры. Эта точка зрения подчеркивает внутреннюю борьбу человека за то, чтобы найти смысл и жить подлинно.

Религиозные традиции часто обеспечивают систематическую основу для понимания духовных и моральных мировоззрений, основанных на священных текстах и доктринальных учениях.

Христианство: В христианстве духовно-нравственное мировоззрение находится под сильным влиянием учения Иисуса Христа. Библия служит руководством, а такие принципы, как любовь, милосердие, прощение и справедливость, составляют основу христианской этики. Например, Нагорная проповедь содержит основные моральные учения, которыми верующие руководствуются в своей повседневной жизни.

Ислам: Духовность и мораль ислама заимствованы из Корана и хадисов. Пять столпов ислама — вера, молитва, пост, закят и паломничество — обеспечивают всеобъемлющую моральную основу. Кроме того, концепция шариата, или исламского права, обеспечивает руководящие принципы этического поведения, подчеркивая справедливость, милосердие и благополучие общества.

Буддизм: Буддизм фокусируется на пути к просветлению, как учил Будда. Духовное и моральное мировоззрение в буддизме — это правильное понимание, правильное намерение, правильная речь, правильное действие, правильная жизнь, правильное действие. Все это содержится в Благородном Восьмеричном Пути, который включает правильный ум и правильное сосредоточение. Эти принципы ведут людей к нравственной жизни и духовному развитию. Психологические теории дают понимание развития и выражения духовно-нравственных взглядов.

Лоуренс Кольберг: Стадии морального развития Кольберга описывают развитие морального мышления от конвенционального до доконвенционального уровня. На доконвенциональном уровне люди принимают моральные решения, исходя из собственных интересов и избегания наказания. На традиционном уровне мораль формируется социальным одобрением и соблюдением законов. На постконвенциональном уровне люди основывают свои моральные суждения на универсальных моральных принципах и высшем благе, отражая зрелое моральное мировоззрение.

Кэрол Гиллиган: Взгляд Гиллигана на этику ухода подчеркивает роль взаимоотношений и сострадания в принятии этических решений. В отличие от подхода Кольберга, основанного на справедливости, Гиллиган утверждает, что моральное развитие

также происходит от способности поддерживать сочувствие и заботливые отношения, подчеркивая взаимозависимость морального и духовного развития.

Понятие духовно-нравственного мировоззрения невозможно полностью понять через одну призму. Объединение философских, религиозных и психологических точек зрения позволяет более целостно понять ее суть. Например, взаимодействие разума и веры, личности и общества, справедливости и заботы показывает сложность духовно-нравственных взглядов. Эта интеграция также подчеркивает динамичный характер этих взглядов, поскольку люди постоянно переосмысливают свои убеждения и ценности в ответ на новый опыт и идеи.

Изучая духовные и моральные мировоззрения через эти разнообразные призмы, мы получаем более глубокое понимание их роли в формировании человеческого поведения и общества. Такой комплексный подход позволяет нам решать проблемы и критику культурного релятивизма и субъективности, а также обеспечивать более тонкое и чуткое понимание различных способов, которыми люди ищут смысл и моральное руководство в своей жизни.

Компоненты духовно-нравственного видения

Духовно-нравственное мировоззрение человека состоит из нескольких взаимосвязанных компонентов, которые вместе образуют целостную основу понимания, интерпретации и взаимодействия с миром. Эти компоненты включают системы убеждений, ценности и принципы, целеустремленность и связь с трансцендентным. Каждый из этих элементов играет важную роль в формировании мировоззрения человека и руководстве его поведением.

Системы убеждений

Системы убеждений составляют основу духовного и нравственного мировоззрения человека. Эти системы отвечают на фундаментальные вопросы о существовании, цели и природе реальности. Их можно разделить на разные категории:

• Теистические убеждения. Теистические системы убеждений, такие как христианство, ислам и индуизм, сосредоточены вокруг существования одного или нескольких богов. Эти системы убеждений часто включают в себя доктрины, ритуалы и моральные учения, которые направляют приверженцев в их повседневной жизни.

• Атеистические убеждения. Атеистические системы убеждений, отрицающие существование богов, также могут формировать основу духовных и моральных взглядов. Например, светский гуманизм подчеркивает разум, мораль и человеческое достоинство, не ссылаясь на сверхъестественные вещи.

• Агностические убеждения: агностицизм утверждает, что существование богов неизвестно или непознаваемо. Агностики все еще могут развивать моральное мировоззрение, основанное на разуме, эмпирических данных и личном опыте.

На системы убеждений глубоко влияют культурные, религиозные и семейные контексты, и они формируют то, как люди воспринимают мир и взаимодействуют с ним.

Ценности и принципы – это моральные нормы, которые направляют поведение человека и процессы принятия решений. Они возникают из систем убеждений и личного опыта и служат критериями оценки действий и выбора. Основные ценности и принципы включают в себя:

• Честность: Приверженность честности и порядочности.

• Сострадание: способность действовать с состраданием и добротой по отношению к другим.

• Справедливость: стремление к справедливости и равенству во взаимоотношениях и социальных структурах.

• Уважение: признание неотъемлемого достоинства и ценности всех людей.

• Ответственность: принятие ответственности за свои действия и влияние на других.

Эти ценности и принципы обеспечивают моральный компас, который помогает людям преодолевать моральные дилеммы и способствовать благополучию своих сообществ. Целеустремленность

Чувство цели является важнейшим компонентом духовного и морального мировоззрения, поскольку оно придает направление и смысл жизни человека. Это предполагает понимание своих целей и мотиваций, часто в связи с более широким видением вклада в общее благо. К элементам целеустремленности относятся:

Личные цели: цели, связанные с личностным ростом, карьерными устремлениями и самореализацией.

Вовлечение сообщества: Участие в деятельности, приносящей пользу обществу, такой как волонтерство, активизм и гражданское участие.

Трансцендентная цель: чувство связи с чем-то большим, чем он сам, что может быть религиозным, духовным или философским по своей природе.

Наличие четкого понимания цели способствует устойчивости, мотивации и чувству удовлетворения, помогая людям преодолевать жизненные трудности и использовать возможности.

Связь с трансцендентным

Для многих связь с трансцендентным является неотъемлемой частью их духовного и нравственного мировоззрения. Эта связь может принимать различные формы:

Религиозная вера: Вера в божество или божества и отношения с ними, часто сопровождаемые религиозными практиками и ритуалами.

Духовные практики: участие в таких видах деятельности, как медитация, молитва и созерцание, которые способствуют чувству связи с высшей реальностью или внутреннему миру.

Философское размышление: исследование экзистенциальных вопросов и поиск смысла посредством философских исследований и дискурса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Концепция духовно-нравственного мировоззрения — это многогранный и глубокий аспект человеческого существования, влияющий на то, как люди воспринимают себя, взаимодействуют с другими и взаимодействуют с миром. Изучая философские, религиозные и психологические точки зрения, мы получаем более глубокое понимание основополагающих элементов, составляющих это мировоззрение.

Связь с трансцендентным: элемент, который обеспечивает чувство комфорта, руководства и принадлежности, будь то через религиозную веру, духовные практики или философские размышления.

Понимание сущности духовно-нравственного мировоззрения имеет важные последствия как для человека, так и для общества. На личном уровне это способствует формированию сильного чувства идентичности и цели, определяя этическое поведение и повышая устойчивость. На уровне общества общие духовные и моральные взгляды способствуют социальной сплоченности, взаимной поддержке, а также коллективному чувству справедливости и сочувствия.

Изучение духовно-нравственного мировоззрения сталкивается с проблемами, связанными с субъективностью и культурным релятивизмом. В разных культурах и людях могут быть разные интерпретации того, что представляет собой моральная и духовная жизнь. Признание и уважение этого разнообразия имеет решающее значение для построения более инклюзивного и чуткого общества. Будущие исследования и диалог должны быть направлены на устранение разрывов между различными точками зрения, содействие взаимопониманию и сотрудничеству.

В эпоху быстрых перемен и растущего культурного разнообразия изучение духовных и моральных взглядов становится более актуальным, чем когда-либо. Оно обеспечивает основу для сочувствия, принятия этических решений и чувства общности, помогая отдельным людям и обществам ориентироваться в сложностях современной жизни. Понимая и оценивая сложные компоненты духовно-нравственного мировоззрения, мы можем внести свой вклад в развитие более гармоничного и этически обоснованного мира.

Это всестороннее исследование духовного и морального мировоззрения подчеркивает его неотъемлемую роль в формировании человеческого поведения и социальной динамики. Продолжая исследовать и понимать эти концепции, мы сможем лучше оценить богатство человеческого опыта и разнообразные способы, которыми люди ищут смысл и этическое руководство в своей жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press.
2. Kant, I. (1785). *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press.
3. Kierkegaard, S. (1849). *The Sickness Unto Death*. Princeton University Press.
4. Kohlberg, L. (1981). *The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. Harper & Row.
5. Smith, H. (1991). *The World's Religions*. HarperOne.
6. Wainwright, W. J. (1981). *Philosophy of Religion*. Wadsworth Publishing.
7. Armstrong, K. (2006). *The Great Transformation: The Beginning of Our Religious Traditions*. Knopf.
8. Frankl, V. E. (1959). *Man's Search for Meaning*. Beacon Press.
9. Taylor, C. (1989). *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Harvard University Press.
10. Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. Pantheon Books.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-12 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 77-85

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

PRIORITY ASPECTS OF IDEOLOGICAL-IDEOLOGICAL AND SOCIAL-CULTURAL REFORMS IN UZBEKISTAN LEADING TO THE EDUCATION OF A PERFECT GENERATION

Bekhruz T. Gafurov
independent researcher
Fergana State University
Fergana, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: educational opportunities, educational potential, mature generation, responsibility, authority, collaboration and cooperation, modern school.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: In this article, protecting the hearts and minds of our youth, educating them in the spirit of national and universal values, and training mature specialists in every field is more urgent than ever. Realizing this need, Uzbekistan implemented serious reforms in the field of education after gaining independence. The goal of these reforms is to educate young people who are spiritual, enlightened, who will give impetus to the development of the country, and who are able to preserve its values.

O‘ZBEKISTONDA BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASHGA DOIR OLIB BORILAYOTGAN G‘OYAVIY-MAFKURAVIY VA IJTIMOIY-MADANIY ISLOHOTLARNING USTUVOR JIHATLARI

Behruz T. G‘afurov
mustaqil tadqiqiotchi
Farg‘ona davlat universiteti
Farg‘ona, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: ta’lim imkoniyatlari, ta’lim salohiyati, barkamol avlod, ma’suliyat, vakolat, hamkorlik va hamkorlik, zamonaviy maktab.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarimizning qalbi va ongini muhofaza qilish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, har bir soha bo‘yicha yetuk mutaxassislarni tayyorlash har qachongidan ham dolzarb masaladir. Ana shu zaruratni anglagan holda O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng ta’lim sohasida jiddiy islohotlarni amalga oshirdi. Bu islohotlarning maqsadi ma’naviyatli, ma’rifatli, el-yurt taraqqiyotiga turtki

beradigan, uning qadriyatlarini asrab-avaylashga qodir yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan.

ПРИОРИТЕТНЫЕ АСПЕКТЫ ИДЕОЛОГИЧЕСКИ-ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ РЕФОРМ, ПРОВОДИМЫХ В УЗБЕКИСТАНЕ В ЦЕЛЯХ ВОСПИТАНИЯ ЗРЕЛОГО ПОКОЛЕНИЯ

Бехруз Т. Гафуров
независимый исследователь
Ферганский государственный университет
Фергана, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: образовательные возможности, образовательный потенциал, зрелое поколение, ответственность, авторитет, сотрудничество и сотрудничество, современная школа.

Аннотация: В этой статье защита сердец и умов нашей молодежи, ее воспитание в духе национальных и общечеловеческих ценностей, подготовка зрелых специалистов во всех областях становятся более актуальными, чем когда-либо. Понимая эту необходимость, Узбекистан после обретения независимости осуществил серьезные реформы в сфере образования. Цель этих реформ – воспитать духовную, просвещенную молодежь, которая даст импульс развитию страны и способна сохранить ее ценности.

KIRISH

O‘zbekistonda yetuk avlod tarbiyasiga qaratilgan islohotlar mafkuraviy-ijtimoiy-madaniygacha turli jabhalarni qamrab olgan. Islohotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri ta’lim tizimini modernizatsiya qilishdir. Bunga o‘quv dasturlarini yangilash, o‘quv jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy yetish, shuningdek, o‘qituvchilarning malakasini oshirish kiradi. Maqsad yoshlarni nafaqat akademik qiyinchiliklarga, balki zamonaviy dunyoning real sharoitlariga ham tayyorlashdir. Barkamol shaxs tarbiyasida milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an‟ana va marosimlar, ezgulik, tinchlik istagi, oila tuyg„usi, ota-onani e‟zozlash milliy iftixor, avlod-ajdodlari bilan faxrlanish, ochiq ko„ngillilik, diyonat kabi qadriyatlarning yoshlar ongi va qalbiga singdirilishida tayanch vositasi bo„lib xizmat qiladi. Ana shunda etuk ma‟naviyat sohibi bo„lgan yoshlar kelajakni oldindan ko„rishga, og„ir va murakkab sharoitlarda ham yuksak maqsadlar sari intilib yashashga qodir bo‘ladilar.[1]

O‘zbekiston milliy qadriyatlari, tarixi va madaniy merosini targ‘ib qilish. Yoshlarda milliy o‘zlikni anglashni mustahkamlash mafkuraviy ishning muhim yo‘nalishidir. Bu, shuningdek, yekstremistik mafkuralarga qarshi kurash va yoshlar o‘rtasida barqaror sivilizatsiya qadriyatlarini shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Yoshlarni, jumladan, sport, madaniyat va ijtimoiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish. Ushbu dasturlar

ijtimoiy inklyuziya, yetakchilikni rivojlantirish va yoshlarni jamiyat hayotida faollashtirishga qaratilgan. Mamlakatmizda “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” kabi ta’limga oid qonun xujjatlari qabul qilindi. Ushbu qonun xujjatlari mamlakatimizda sobiq ittifoqdan qolgan ta’lim tizimini islox etishga asos bo‘ldi.

Sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishni yaxshilash, ayniqsa, yetuk shaxsni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan ruhiy salomatlik sohasida. Profilaktika va ta’lim dasturlari yoshlarga sog‘lom turmush tarzini olib borishga yordam beradi. Qolaversa, turmush tarzining o‘zi inson yashashi uchun zarur bo‘lgan turmush sharoitlarini o‘zlashtirshi demak. O‘zlashtirish usuliga qarab uni sog‘lom turmush tarzi va nosog‘lom turmush tarzi deb ajratish mumkin, hamda sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning rivojlanishi, boshqa fanlar bilan aloqasi, uning maqsad va vazifalarini uzlashtirishi zarur.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishga hissa qo‘shadigan yerkin va mas’uliyatli ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish uchun sharoit yaratish. Shuningdek, yoshlarga salbiy ta’sir ko‘rsatishning oldini olish uchun axborot tarqatilishini nazorat qilish muhim ahamiyatga yega. Bu islohotlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, O‘zbekistonning yosh avlodi barkamol va har tomonlama kamol topadigan, mamlakat taraqqiyoti va barqaror rivojlanishining lokomotiviga aylanishi uchun sharoit yaratishga qaratilgan.

Barkamol avlodni tarbiyalash zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, nafaqat bilim va ko‘nikmalarga, balki rivojlangan hissiy, ijtimoiy va ma’naviy sohaga ham yega bo‘lgan shaxsni shakllantirishga qaratilgan jarayondir. Bu jarayonning bir necha asosiy jihatlari:

Yaxlit ta’lim: Bolalar va yoshlarga nafaqat o‘quv fanlarini, balki ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, hamkorlik va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishni o‘z ichiga olgan sifatli ta’lim berish muhimdir.

Hissiy farovonlik: bolalar o‘zlarining his-tuyg‘ularini boshqarishlari, ularni farqlay olishlari va stressli vaziyatlarga moslashishlari kerak. Ularga o‘z-o‘zini boshqarish va yempatiya ko‘nikmalarini o‘rgatish muhimdir. Ijtimoiy ko‘nikmalar va qadriyatlar: Akademiklardan tashqari, bolalar boshqalarga hurmat, adolat, bag‘rikenglik va o‘z harakatlari uchun mas’uliyatni o‘rganishlari kerak. Bu ularga konstruktiv jamiyat ishtirokchisi bo‘lishga yordam beradi.

Jismoniy salomatlik va faol hayot tarzi: Bolalikdan jismoniy faollikni saqlash sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va ko‘plab kasalliklarning oldini olishda muhim ahamiyatga yega.[2]

Ma’naviy rivojlanish: Bu axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish, ichki uyg‘unlik, hayotning mazmuni va maqsadlarini anglashni o‘z ichiga oladi.

Texnologik savodxonlik: Zamonaviy dunyoda bolalarga texnologiyadan oqilona foydalanish, Internetda xavfsiz xatti-harakatlar va raqamli ma’lumotlarga ongli munosabatda

bo‘lishni o‘rgatish kerak. Ijodkorlik va innovatsiyalarni rivojlantirish: Ijodiy fikrlash va innovatsiya qilish qobiliyatini qo‘llab-quvvatlash bolalar va yoshlarga tez o‘zgaruvchan dunyoga muvaffaqiyatli moslashishga yordam beradi.

O‘z taqdirini o‘zi belgilash va potensialni rivojlantirish: Har bir bola va yoshga o‘z salohiyatini rivojlantirish va o‘z kelajagini qurish uchun ularning kuchli tomonlari, qiziqishlari va maqsadlarini tushunishga yordam berish muhimdir.

ASOSIY QISM

Barkamol avlodni tarbiyalash uchun butun jamiyat – oila, maktab, davlat va boshqa muassasalardan say-harakatlar talab yetiladi. U shaxsning har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratishga, bolalar va yoshlarga zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli moslashish va o‘zini o‘zi anglash uchun zarur bilim, ko‘nikma va qadriyatlarni berishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Yoshlarimizni zamona talablariga to‘liq javob beradigan, har tomonlama barkamol shaxslar etib voyaga yetkazish maqsadida bolalar va yoshlarning huquq hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilishga, ular barkamol bo‘lib voyaga yetishining huquqiy asoslarini mustahkamlashga qaratilgan qonun hujjatlarini takomillashtirish va zamon talablariga moslashtirish ishlari amalga oshirildi.

Yoshlarda axborotni tanqidiy tahlil qilish, haqiqat va yolg‘onni farqlash, bilim va qadriyatlarga asoslangan ongli qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish kerak. Darhaqiqat, bugun global axborot makoniga real ko‘z bilan qarasak, jamoatchilikni xavotir va tashvishga solib kelayotgan muammolardan biri, shubhasiz, axborot makonida nosog‘lom manfaatlar, ziddiyat va qarama-qarshiliklar ta’siridagi agressiv, milliy axborot makonimizga ma’naviy qadriyatlarimizga va barkamol avlodni tarbiyalashdek ezgu g‘oyamizga mutlaqo zid bo‘lgan mafkuradagi axborotlar oqimining kirib kelayotganidir.

Mamlakatimiz mustaqillik tufayli o‘z oldiga ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot bunyod etish, dunyoning rivojlangan mamlakatlari qatoridan o‘rin olish, demokratik jamiyat qurishdek ezgu maqsadlarni qo‘ygan bir sharoitda bu maqsadlarga erishishning yagona yo‘li, jamiyatni demokratlashtirish va modernizatsiyalish, demokratiyani chuqurlashtirish, demokratik qadriyatlarni xalqimiz,yosh avlodning ongida shakllantirishdan iborat. Bugungi kunga kelib faqat demokratiya bilangina tinch-osoyishta rivojlanish, taraqqiy etishni maksimal darajada kafolatlash mumkinligi tobora aniq bo‘lib bormoqda. Buyuk nemis faylasufi Gegel erkinlik haqidagi ilk tassavvurlar dastlab Sharqda shakllangan va zolimlik ko‘rinishida namoyon bo‘lganini ta’kidlagan bo‘lsa-da, u haqdagi ilk falsafiy qarashlar,inson huquq va erkinliklarini himoya qiluvchi siyosiy institutlar (Afina va Sparta demokratiyasi, Solon isloxotlari) tizimi aynan G‘arbda, aniqrog‘i, qadimiy Yunonistonda vujudga kelganligini yozadi.

Ma’lumki demokratiya (yunoncha demos-xalq va kratos-hokimiyat) – fuqarolarning ozodligi, tengligi tamoyillarini e’lon qilishga asoslangan siyosiy tuzum shakli. Tarixiy taraqqiyot

davomida demokratiya tushunchasi shaklan va mazmunan boyib borgan. Bu jarayon bugungi kunda ham davom etmoqda. Zero, demokratiyani tushunish, talqin etish va amaliyotda qo‘lashda o‘ziga xoslik, ya’ni xalqning bosib o‘tgan tarixiy yo‘li, milliy mentaliteti, an’analari, amaldagi ijtimoiy munosabatlarning xarakteri kabi bir qator omillar bilan belgilanadi. Har bir xalqning o‘z turmush va tafakkur tarzi, tarixiy an’analari, hayotga munosabati va tashqi jihatlaridan kelib chiqib, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga, demokratiyaga o‘zgacha yondoshish usuli bor. Demokratiya universal bo‘lsa ham uni vujudga keltiradigan, shakllantiradigan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, tarixiy, geografik sharoitlar turli xalqlar va davlatlarda har xil darajada rivojlangan bo‘ladi. Demak, rivojlanish jarayonlari millat ruhiyatidan, mentalitetidan kelib chiqadi va mamlakatning, aholining rivojlanish darajasi asosiga qarab demokratik jarayonlar shakllanib boradi.

Demokratiya bu jamoa tomonidan qabul qilinadigan qarorlar majmui bo‘lib, u o‘zida har tomonlama mukammal tizimni mujassamlashtiradi va unda butun hamjamiyatga tegishli bo‘lgan qarorlar uning barcha a’zolari tomonidan qabul qilinadi hamda uning barcha a’zolari qarorlarni qabul qilish jarayonida qatnashishda teng huquqqa ega bo‘ladi. Devid Bitem fikriga ko‘ra, “... demokratiya, bizlar odatlanganimizdek, faqat hukumat va davlat sohasiga tegishli emas.[3] Demokratiya tamoyillari turli xil jamiyatlardagi qarorlarning jamoa tarzida qabul qilinishiga tegishlidir. Davlat darajasidagi demokratiya bilan boshqa ijtimoiy institutlardagi demokratiya o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjud. Ammo davlat o‘z mohiyati bilan o‘ta murakkab institut bo‘lib, jamiyatning butun hayotini tartibga solish va majburiy soliq solish huquqiga ega bo‘lgani uchun ham davlat darajasidagi demokratiya birinchi darajali ahamiyatga egadir. U yoki bu jamiyat faqat demoratik yoki nodemokratik emas balki turli darajadagi demokratik jamiyat bo‘lishi mumkin. Bu yerda so‘z demokratik taraqqiyotning turli darajalari to‘g‘risida bormoqda, ya’ni jamiyatda ijtimoiy nazorat va siyosiy tenglik tamoyillarining qay darajada amalga oshirilayotganligi; qarorlarning jamoa tarzida qabul qilinishida teng ishtirokchilik tamoyiliga qay darajada rioya qilinayotganligi nazarda tutilmoqda. Odatda demokratik davlatlar deb, hukumat, xalq oldida davlat lavozimlariga o‘tkaziladigan raqobatli saylovlar uchun javobgar bo‘lgan, balog‘at yoshidagi barcha fuqarolar saylash va saylanish huquqiga teng ega bo‘lgan va qonunlar fuqarolik va siyosiy huquqlarni to‘la kafolatlaydigan davlatlarga aytiladi.”

Demokratik qadriyat bu - insoniyat hayotidagi demokratik tuzumni aks ettiruvchi real va ideal ne’matlar bo‘lgan jamiyat hodisalari (erkinlik, xurfikrlilik, ozodlik, teng huquqlilik, hokimiyatning bo‘linishi, ozchilikning ko‘pchilikka bo‘ysunishi, saylovlarda xalqning o‘z xoxish istaklarini erkin namayon qilishi (bildirishi), qonun ustuvorligi, xalqni hokimiyat manbai deb tan olinishi va boshqalar) majmuidir. Demokratiyaning pirovard maqsadi bu jamiyatdagi barcha fuqarolarning teng huquqligini ta’minlashdan iborat ekanligidir. Kunda har bir insonning o‘ziga

mos qadr-qimmatga ega ekanligi hech bir insonning hayoti boshqalarning hayotidan qadrliroq emasligini e’tirof etadi.

Barkamol avlodni shakllantirish kontseptsiyasi aqliy, jismoniy, ma’naviy va axloqiy jihatdan yetuk insonlarni tarbiyalashga qaratilgan bo‘lib, bu insonlar Vatan taraqqiyoti va el-yurt farovonligi uchun fidokorlik bilan mehnat qiladi, ezgu g’oya va niyatlar bilan yaratuvchanlik fazilatlarini mujassamlashtiradi. Har qanday axloqiy fazilat u yoki bu yo‘sinda insonning xatti-harakati tartibga solinishining ifodasi bo‘lib, insonga bo‘lgan hurmat-e’tibor, mehr-muhabbatni bildirar ekan, u umumbashariy mazmunni beradi. Zotan, har qanday shaxs odamzotning bir zarrasi ekan, unda butun bashariyatning mohiyati mujassam, shuning uchun ham u butun insoniyatga mansubdir. Shunga ko‘ra, har bir ota-ona o‘z farzandi tarbiyasida, uning barkamol shaxs bo‘lishida umuminsoniy ma’no va mazmunni ko‘rmog‘i lozim. Bolaning axloqiy fazilatlari umuminsoniy xarakter kasb etib, umumbashariy qadriyatga aylanishini anglab yetgan otaona farzandlari tarbiyasidagi mas’uliyatni chuqur his qilmoqlari maqsadga muvofiqdir.

Har bir shaxsdagi umuminsoniy fazilatlar: Har bir shaxs o‘z xalqining, millatining va butun insoniyatning eng yaxshi axloqiy-ma’naviy fazilatlarini zamon talablari asosida mujassamlashtirishi kerak. Vijdon uyg’oqligi ma’naviy kamolotning asosiy tayanch nuqtasi bo‘lib, vatanparvarlik, fidoyilik, daxldorlik, el-yurtga sodiqlik, milliy g’ururga egalik va davlat siyosatiga xayrxohlik kabi tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Har bir shaxs adolatli bo‘lishga intilishi va boshqalarga nisbatan adolatli munosabatda bo‘lishi lozim. Ijtimoiy axloqni qabul qilish: Shaxs o‘z dunyoqarashi va ishonch-e’tiqodlariga tayangan holda ijtimoiy axloqni qabul qilishi kerak. Yoshlarda ijtimoiy faollik, tirishqoqlik, intizomlilik va tashabbuskorlik xislatlarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega.[4]

Barkamol avlodni shakllantirishda ma’naviy, axloqiy, aqliy va jismoniy tarbiyaning barcha jihatlarini mujassamlashtirish alohida ahamiyatga ega. Bu printsiplarning amalga oshirilishi natijasida yoshlar ma’naviy yetuklikka erishib, Vatan taraqqiyoti va el-yurt farovonligi uchun fidokorona mehnat qiluvchi shaxslar bo‘lib yetishadilar.

Farzandlarimizda axloqiy fazilatlarni shakllantirish jarayonida pedagoglar va ota-onalar oldida quyidagi vazifalar turadi:

Bola hayotining birinchi kunlaridanoq uning me’yorida o‘sishi va rivojlanishi hamda uning xulqini uyushtirishga yordam beruvchi ijobiy odatlarni shakllantirish.

Axloq madaniyatini shakllantirish:

Bolalarda umumiy qabul qilingan axloq normalariga rioya qilishni uyda, ko‘chada va jamoat joylarida o‘rgatish.

Hurmat va e’tiborni shakllantirish:

Atrofdagilarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga, ularning ishlari, qiziqishlari va qulayliklari bilan hisoblashishga o‘rgatish.

Jamoa malakalarini rivojlantirish:

Odamga el bo‘lishlik, xushmuomalalik, jonkuyarlik, vazminlik, odoblilik, kamtarlik, sezgirlik va ko‘pchilikning manfaatlari bilan hisoblashish ko‘nikmalarida o‘z aksini topadigan jamoa malakalarini tarbiyalash.

Nutq madaniyatini tarbiyalash:

Odob bilan gaplashish ko‘nikmalarini, kattalarga "sizlab", ismi-sharifi bilan murojaat qilishni, aniq diktsiya bilan muloyim va ortiqcha imo-ishorasiz gapirishni o‘rgatish.

Faoliyat madaniyati:

Bolalarga o‘yinchoqlar, kitoblar, qo‘llanmalar va shaxsiy buyumlar bilan muomala qilish ko‘nikmalarini o‘rgatish, bo‘lajak faoliyatga tayyorlanish, uni aniq va izchil bajarish va nixoyasiga yetkazishga o‘rgatish.

Oqilona ehtiyojlar va burch hissini tarbiyalash:

Bolalarda oqilona ehtiyojlarni shakllantirish va burch hissini tarbiyalash.

Tarbiyalanishi kerak bo‘lgan asosiy fazilatlar

Xushmuomalalik:

Shaxs ochiq ko‘ngilli, sofdil bo‘ladi va chin yurakdan gapiradi. U boshqalar bilan samimiy va odob bilan muomalada bo‘ladi.

Odoblilik:

Bunday shaxs hech qachon atrofdagilarga noxushlik keltirmaydi, o‘z ustunligini his etishlari uchun harakat qilmaydi va boshqalarga majburiyat yoki norozilik keltirmaydi.

Ziyraklik:

Insonning bu axloqiy sifati atrofdagilarga yordam berish va o‘z vaqtida ularga ko‘maklashishda namoyon bo‘ladi.

Odob hissi:

Inson xatti-harakatlarini tartibga solib turadigan odob hissi. Bu his kattalarning gapiga qo‘shilmaslik, notanish kishiga haddan ortiq qiziqish bildirmaslik kabi xislatlarni qamrab oladi.

Jonkuyarlik:

Atrofdagilarga yordam berish va ularga nisbatan e’tiborli bo‘lish. Bolalarda bu fazilatni rivojlantirish juda muhim.

Axloqiy fazilatlarni tarbiyalashda pedagoglar va ota-onalarning vazifasi bolalarni hayotda to‘g’ri yo‘lga qo‘yish, ularni jamiyatning munosib a’zolari sifatida shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda o‘z vaqtida va samarali tarbiyalash metodlarini qo‘llab, bolalarda axloqiy va ma’naviy qadriyatlarni shakllantirish kerak.

O‘zbekistonda yetuk avlodni voyaga yetkazish borasida amalga oshirilayotgan g‘oyaviy-mafkuraviy va ijtimoiy-madaniy islohotlarning ustuvor yo‘nalishlarida har tomonlama barkamol va ma’rifatli yoshlarni voyaga yetkazishga alohida e’tibor qaratilgan. Ushbu islohotlar shaxs va jamiyat taraqqiyotining turli yo‘nalishlarini oshirishga, yosh avlodni mamlakat taraqqiyotiga ijobiy hissa qo‘shish uchun zarur qadriyatlar, ko‘nikma va bilimlarga ega bo‘lishini ta’minlashga qaratilgan.[5]

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan mafkuraviy va ijtimoiy-madaniy islohotlar shaxs va milliy taraqqiyot uchun zarur bo‘lgan qadriyatlar, ko‘nikma va bilimlarga ega yetuk avlodni tarbiyalashga qaratilgan. Milliy o‘zlikni anglash, ma’naviy-axloqiy tarbiyani mustahkamlash, ta’lim sifatini oshirish, jismoniy va ruhiy barkamollikka ko‘maklashish, ijtimoiy-madaniy integratsiyani rivojlantirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirishga alohida e’tibor qaratilayotgan mazkur islohotlar yoshlarni mas’uliyatli, layoqatli, barkamol insonlar etib tayyorlashga qaratilgan.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytib o‘tmoqchimizki, barkamol avlodni tarbiyalash bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri ekan, demokratik qadriyatlarning yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalashdagi o‘rni beqiyosdir. Chex olimi Erazm Koxak “Demokratiya – arzimas mayda-chuyda narsa emas -yetuklik; nizolar emas – yaxshi niyat; ochko‘zlik emas - idealizmdir” deganida mukammal, yetuk jamiyat barpo etishda demokratik qadriyatlarning o‘rni nechog‘lik muhimligini e’tirof etadi. Mukammal, yetuk jamiyatni bunyodkorlari albatta, ongida milliy va demokratik qadriyatlar shakllangan barkamol avlodekanligi shubhasiz.

Birinchidan, yoshlarimizning qalbi va ongini muhofaza qilish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, har bir soha bo‘yicha yetuk mutaxassislarni tayyorlash har qachongidan ham dolzarb masaladir. Ana shu zaruratni anglagan holda O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng ta’lim sohasida jiddiy islohotlarni amalga oshirdi. Bu islohotlarning maqsadi ma’naviyatli, ma’rifatli, el-yurt taraqqiyotiga turtki beradigan, uning qadriyatlarini asrab-avaylashga qodir yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan.

Ikkinchidan, har qanday xalqning kelajagi uning yoshlari qo‘lida. Ma’naviyat bo‘lmagan joyda taraqqiyot ham bo‘lmaydi. Xalq ma’naviyatini yuksaltirmasdan, turmush darajasini oshirmasdan turib, milliy taraqqiyot yo‘lida muvaffaqiyatga erishish qiyin. Shu bois, ayniqsa, yosh avlod ma’naviyatini yuksaltirish borasida keng ko‘lamli say-harakatlarni amalga oshirish zarur. Ta’lim sohasidagi izchil va fidoyi say-harakatlar O‘zbekiston taraqqiyoti uchun juda muhimdir. Biz bor kuch va salohiyatimizni safarbar etib, ma’naviy-axloqiy jihatdan boyigan, bilimli, el-yurt yuksalishi va barqarorligiga hissa qo‘shishga tayyor yetuk mutaxassislarni tayyorlashni

ta’minlashimiz mumkin. Bunday kompleks yondashuv O‘zbekistonning yorug‘ va farovon kelajagini ta’minlaydi.

Uchinchidan, yuksak ma’naviyatli barkamol avlodni tarbiyalash jarayoni yoshlarda tarixiy tafakkurni shakllantirish bilan bevosita bog’liq. Tarixiy tafakkurni rivojlantirish yosh avlodni ma’naviy yetuklikka yetaklashda muhim o‘rin tutadi, chunki tarixiy bilimlar va qadriyatlar yoshlarning o‘zligini anglashida, milliy g’urur va vatanparvarlik tuyg’ularini shakllantirishda asosiy omillardan biridir. Tarixiy bilimlar va qadriyatlarni yoshlarga yetkazish orqali ularning ma’naviy yetukligi, milliy g’ururi va vatanparvarlik tuyg’ulari shakllanadi. Bu jarayonda ta’lim muassasalari, oila va jamoatchilikning birgalikdagi harakatlari muhimdir. Yuksak ma’naviyatli avlodni tarbiyalashda tarixiy tafakkurni rivojlantirish orqali milliy qadriyatlar va g’ururni saqlab qolish va kelajak avlodga yetkazish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Rizaeva L – “Yangi jamiyat qurishda ta’lim tarbiyaning o‘rni va roli” National University of Uzbekistan Current Issues of Social Sciences and Humanities Volume 4/NUU Conference 2/2023 – 569 bet

2. Teshaboev M., Karimov U. The role of ethical education in increasing the efficiency of education //Oriental Journal of Social Sciences. – 2022. – T. 2. – №02 s. 32-43.

3. Sh.M. Mirziyoev Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz.1-jild. T.:O‘zbekiston, 2017. 504-b

4. Teshaboev M. M. amiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlashning prinsipial masalalari va falsafiy-huquqiy muammolari //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. Special Issue 23. – S. 504-514.

5. Teshabaev M. M. Formirovanie osnov nravstvennoy kulturы lichnosti v obrazovatelnom protsesse i gumanisticheskoe mirovozzrenie //Credo new. – 2011. – №. 1. – S. 19-19.

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

DEVELOPMENT OF THINKING WITH THE HELP OF RELATIONSHIPS OF PHILOSOPHY AND MATHEMATICS

Farukh Abdurakhimovich Nabiyev
researcher
Namangan State University
Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Mathematics, cognitive development, critical thinking, problem solving skills, socio-philosophical analysis

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The intersection of philosophy and mathematics has long been a fertile ground for developing critical thinking and problem-solving skills. This article explores how the integration of philosophical concepts and mathematical principles can enhance cognitive abilities. By exploring historical perspectives, theoretical frameworks, and practical applications, this article aims to show how the synergy between philosophy and mathematics can have profound effects on intellectual development.

FALSAFA VA MATEMATIKA FANLARI ALOQALARI YORDAMIDA TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Farux Abduraximovich Nabiyev
tadqiqotchi
Namangan davlat universiteti
Namangan, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Matematika, kognitiv rivojlanish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlari, ijtimoiy-falsafiy tahlil

Annotatsiya: Falsafa va matematikaning kesishishi uzoq vaqtdan beri tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qulay zamin bo‘lib kelgan. Ushbu maqola falsafiy tushunchalar va matematik tamoyillarning integratsiyalashuvi kognitiv qobiliyatlarni qanday oshirishi mumkinligini o‘rganadi. Tarixiy istiqbollarni, nazariy asoslarni va amaliy qo‘llashlarni o‘rganish orqali ushbu maqola falsafa va matematika o‘rtasidagi sinergiya intellektual

rivojlanishga qanday chuqur ta'sir ko‘rsatishi mumkinligini ko‘rsatishga qaratilgan.

РАЗВИТИЕ МЫШЛЕНИЯ С ПОМОЩЬЮ СВЯЗИ ФИЛОСОФИИ И МАТЕМАТИКИ

Фарух Абдурахимович Набиев
научный сотрудник
Наманганского государственного университета
Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Математика, когнитивное развитие, критическое мышление, навыки решения проблем, социально-философский анализ.

Аннотация: Пересечение философии и математики уже давно стало благодатной почвой для развития критического мышления и навыков решения проблем. В этой статье исследуется, как интеграция философских концепций и математических принципов может улучшить когнитивные способности. Изучая исторические перспективы, теоретические основы и практические применения, эта статья призвана показать, как синергия философии и математики может оказать глубокое влияние на интеллектуальное развитие.

KIRISH

Falsafa va matematikaning integratsiyalashuvi orqali tafakkurni rivojlantirish chuqur va tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan harakatni ifodalaydi. Bu ikki fan o‘z metodologiyasi va maqsadlarida bir-biridan farq qilsa ham, mantiqiy fikrlash va mavhum fikrlashda umumiy asosga ega. Falsafa o‘zining asosiy e'tiborini tanqidiy tahlil qilish, so‘roq qilish va fundamental haqiqatlarni o‘rganishga qaratgan holda, matematik tadqiqotning aniq va tuzilgan tabiatini to‘ldiradi. Ushbu sohalar o‘rtasidagi sinergiya kognitiv qobiliyatlarni oshirish, dunyoni yanada kengroq va nozik tushunishni rivojlantirish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etadi.

ASOSIY QISM

Falsafa va matematika o‘rtasidagi o‘zaro ta'sir yangi hodisa emas. Pifagor, Platon va Aristotel kabi qadimgi yunon faylasuflari matematik tamoyillar va falsafiy izlanishlar o‘rtasidagi ichki bog‘liqlikni tan oldilar. Pifagor kosmosni tushunishda matematikaning asosiy rolini ta'kidlab, "hamma narsa raqam" deb e'lon qildi. Platonning shakllar nazariyasi matematik ob'ektlar mukammal va o‘zgarmas g‘oyalar olamida mavjud bo‘lib, falsafiy mulohazalar orqali erishish mumkin, deb ta'kidladi. Aristotelning rasmiy mantiqqa qo‘shgan hissalari ham falsafiy dalillar, ham matematik isbotlash uchun zamin yaratdi va bu fanlar o‘rtasidagi chuqur o‘zaro bog‘liqlikni ko‘rsatdi.

Zamonaviy ta'limda falsafiy va matematik fikrlashning integratsiyasi talabalarga yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratishi mumkin. Tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va mantiqiy fikrlash akademik va real dunyo kontekstlarida muhim kompetensiyalardir. Falsafiy tushunchalar va matematik tamoyillar bilan shug‘ullanish orqali talabalar intellektual muammolarga yanada moslashuvchan, ijodiy va qat'iy yondashuvni rivojlantirishlari mumkin.

Ushbu maqola falsafa va matematika o‘rtasidagi bog‘liqlikning tarixiy, nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganadi. Biz ushbu fanlararo munosabatlarni shakllantirgan tarixiy istiqbollarni ko‘rib chiqishdan boshlaymiz, asosiy raqamlar va voqealarni ta'kidlaymiz. Keyinchalik, biz mantiqiy pozitivizm, intuitivizm va to‘plam nazariyasi kabi tushunchalarni o‘rganib, ushbu sohalar o‘rtasidagi sinergiyani ta'minlovchi nazariy asoslarni o‘rganamiz. Va nihoyat, biz falsafiy va matematik fikrlashni birlashtirishning afzalliklarini ko‘rsatadigan amaliy qo‘llanmalar va ta'lim tashabbuslarini ko‘rib chiqamiz, bu yondashuv kognitiv rivojlanishni qanday oshirishi mumkinligi haqida aniq misollar keltiramiz.

Falsafa va matematika o‘rtasidagi aloqalarni tushunish va ulardan foydalanish orqali o‘qituvchilar va talabalar intellektual o‘sish uchun yangi yo‘llarni ochishlari mumkin. Ushbu fanlararo yondashuv nafaqat har bir soha bo‘yicha tushunchamizni boyitadi, balki o‘quvchilarni murakkab muammolarni hal qilish va tobora murakkablashib borayotgan dunyoda ongli, oqilona qarorlar qabul qilish vositalari bilan jihozlaydi.

Falsafa va matematika o‘rtasidagi tarixiy munosabatlar intellektual izlanishlar va o‘zaro ta'sirning boy gobelenini ochib beradi. Qadimgi tsivilizatsiyalardan tortib to zamonaviy mutafakkirlargacha bo‘lgan ushbu fanlar o‘rtasidagi o‘zaro ta'sir bizning dunyo haqidagi tushunchamizni shakllantirdi va tanqidiy va mavhum fikrlashning rivojlanishiga turtki bo‘ldi.

Qadimgi yunonlar falsafa va matematika o‘rtasidagi chuqur bog‘liqlik uchun asos solgan. Pifagor (taxminan miloddan avvalgi 570-495 yillar) ko‘pincha bu maydonlarni bog‘laydigan eng qadimgi figuralardan biri hisoblanadi. Uning raqamlar hamma narsaning mohiyati ekanligiga ishonishi Pifagor teoremasining rivojlanishiga va matematikani koinotning asosiy tartibini tushunish vositasi sifatida qaraydigan maktabning paydo bo‘lishiga olib keldi.

Platon (taxminan miloddan avvalgi 427-347 yillar) o‘zining shakllar nazariyasi bilan bu integratsiyani davom ettirdi. U jismoniy olam matematik ob'ektlarni o‘z ichiga olgan mukammal, o‘zgarmas shakllardan tashkil topgan oliy voqelikning soyasi ekanligini ta'kidladi. "Respublika" kabi asarlarida Platon falsafiy mulohazalar orqali erishish mumkin bo‘lgan bu shakllarni bilish haqiqiy voqelikni tushunish uchun zarur ekanligini ta'kidladi. Matematikani aqlni mavhum fikrlashga o‘rgatish usuli sifatida o‘rganishni ta'kidlagan uning akademiyasi asrlar davomida G‘arb ta'lim yo‘nalishiga ta'sir ko‘rsatdi.

Aflotun shogirdi Aristotel (miloddan avvalgi 384-322) ham falsafiy, ham matematik fikrlash asosini tashkil etuvchi rasmiy mantiqqa katta hissa qo‘shgan. Uning sillogistik mantiqqa oid asarlari matematik isbotlashning muhim komponenti bo‘lgan deduktiv fikrlash uchun asos yaratdi. Aristotelning "Organon" asari falsafiy va matematik kontekstlarda hamon dolzarb bo‘lgan tuzilgan fikrlash vositalarini taqdim etdi.

O‘rta asrlar davrida islom olimlari yunon falsafiy va matematik bilimlarini saqlab qoldilar va kengaytirdilar. Al-Xorazmiy (taxminan 780-850 yillar) kabi shaxslar arabcha "al-jabr" so‘zidan olingan algebraga katta hissa qo‘shgan va matematik tushunchalarni falsafiy izlanishlar bilan birlashtirgan. Uyg‘onish davrida bu asarlarning lotin tiliga tarjimasi Evropada falsafa va matematika o‘rtasidagi klassik aloqalarga qiziqish uyg‘otdi.

Uyg‘onish davrining asosiy timsoli Rene Dekart (1596-1650) falsafa va matematika uyg‘unligini misol qilib keltirdi. Uning algebra va geometriyani bog‘lagan analitik geometriyani rivojlanishi falsafiy muammolarni hal qilishda matematik tamoyillarning amaliy qo‘llanilishini ko‘rsatdi. Dekartning mashhur "Cogito, ergo sum" ("Men o‘ylayman, demak men borman") so‘zi uning aniqlikka bo‘lgan falsafiy intilishini aks ettiradi, u matematik isbotlashning qat'iyligi bilan yondashdi.

19—20-asrlarda falsafa va matematika o‘rtasidagi rasmiy munosabatlar yanada mustahkamlandi. Georg Kantorning (1845-1918) to‘plamlar nazariyasi bo‘yicha ishi matematika asoslari haqida chuqur falsafiy savollarni qo‘yib, cheksizlik va matematik borliqning tabiati haqidagi inqilobiy g‘oyalarni kiritdi.

20-asr boshlarida vujudga kelgan mantiqiy pozitivizm harakati falsafiy tadqiqotda mantiqiy tahlilning rolini ta’kidladi. Rudolf Karnap (1891-1970) kabi mutafakkirlar mazmunli falsafiy bayonotlar empirik tarzda tekshirilishi yoki mantiqiy zarur bo‘lishi kerakligini ta'kidladilar. Bu harakat falsafiy nutqda matematik tamoyillardan kelib chiqqan formal mantiqning muhimligini ta’kidladi.

Bugungi kunda falsafa va matematika o‘rtasidagi munosabatlar rivojlanishda davom etmoqda, fanlararo tadqiqotlar bu sohalar bir-birini qanday xabardor qilishiga oydinlik kiritmoqda. Matematik faylasuflar matematik ob'ektlar va haqiqatlar atrofidagi gnoseologik va ontologik savollarni o‘rganadilar. Matematiklar, o‘z navbatida, o‘z sohalaridagi asosiy muammolarni hal qilish uchun falsafiy tushunchalarga tayanadilar.

Bolalar uchun falsafa (P4C) va matematika doiralari kabi falsafa va matematikani birlashtirgan ta'lim tashabbuslari ushbu fanlararo yondashuvning amaliy afzalliklarini ko‘rsatadi. Ushbu dasturlar tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va mantiqiy fikrlashni ta'kidlab, falsafa va matematika o‘rtasidagi tarixiy sinergiyadan talabalarning kognitiv rivojlanishini yaxshilash uchun qanday foydalanish mumkinligini ko‘rsatadi.

Nazariy asoslar

Falsafa va matematika o‘rtasidagi munosabatlarning nazariy asoslari ushbu fanlarning o‘zaro mustahkamlanishini ta'kidlaydigan bir nechta asosiy tushunchalar va harakatlarga asoslangan. Ushbu bo‘limda mantiqiy pozitivizm va formalizm, intuitivizm va konstruktivizm, to‘plamlar nazariyasi va ontologiyasi o‘rganiladi, ularning har biri falsafiy va matematik fikrlash kognitiv va mavhum fikrlashni kuchaytirish uchun qanday birlashishini ko‘rsatadi.

Mantiqiy pozitivizm va formalizm

20-asr boshlarida vujudga kelgan falsafiy oqim bo‘lgan mantiqiy pozitivizm falsafiy tadqiqotda mantiqiy tahlil va empirik tekshirish muhimligini ta’kidlaydi. Ushbu harakatning markazida mazmunli bayonotlar empirik tarzda tekshirilishi yoki mantiqiy zarur bo‘lishi kerak degan fikrdir. Mantiqiy pozitivizmning ko‘zga ko‘ringan vakili Rudolf Karnap ta’kidlaganidek, ko‘pgina an’anaviy falsafiy muammolar, aslida, mantiqiy tahlil yo‘li bilan yechish yoki yechish mumkin bo‘lgan psevdo-muammolardir.

Formalizm, ayniqsa Devid Xilbertning ishida, matematikani har qanday maxsus talqindan mustaqil ravishda rasmiy qoidalar va belgilar tizimi sifatida ko‘rib chiqadi. Gilbertning dasturi matematik nazariyalarni rasmiylashtirish va chekli aksiomalar va qoidalar to‘plamidan foydalangan holda ularning izchilligini isbotlash orqali barcha matematika uchun mustahkam poydevor yaratishga qaratilgan. Ushbu yondashuv rasmiy tizimlarga mantiqiy pozitivistik urg‘u va matematik bayonotlarning sintaktik tabiati bilan chambarchas mos keladi. Shunday qilib, rasmiyatchilik mavhum falsafiy mulohazalar va matematik dalillarning qat'iy tuzilishi o‘rtasidagi tafovutni yo‘q qiladi.

Intuitivizm va konstruktivizm

L.E.J tomonidan asos solingan intuitivizm. Brouwer, matematikaga falsafiy yondashuv bo‘lib, matematik ob'ektlarning aqliy tuzilishiga urg‘u beradi. Intuitivizmga ko‘ra, matematik haqiqatlar kashf etilmaydi, balki matematikning sezgi tomonidan yaratilgan. Bu nuqtai nazar matematikaning ob'ektiv va o‘zgarmas voqelik sifatidagi klassik nuqtai nazarini shubha ostiga qo‘yadi, aksincha, matematik bilimlar tabiatan sub'ektiv va inson idrokiga bog‘liqligini ta'kidlaydi.

Konstruktivizm intuitivist nuqtai nazarni kengaytirib, matematik ob'ektlar faqat aniq qurilishi mumkin bo‘lgan darajada mavjud bo‘lishini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv cheksiz sonli qadamlar ichida qurish mumkin bo‘lmagan matematik ob'ektlarning mavjudligini rad etadi, masalan, cheksizlikning muayyan shakllari. Shuning uchun konstruktivistik matematika matematik ongining faol rolini ta'kidlab, qurilish jarayoni va matematik ob'ektlarning paydo bo‘lish usullariga e'tibor qaratadi.

Bu falsafalar matematikani o‘rgatish va o‘rganishga ta’sir ko‘rsatib, natijalar va formulalarni berilganidek qabul qilishdan ko‘ra, matematik fikrlash bilan bog‘liq jarayonlar va aqliy faoliyatni tushunish muhimligini ta’kidlaydi.

19-asr oxirida Georg Kantor tomonidan ishlab chiqilgan to‘plamlar nazariyasi cheksizlik tabiati va to‘plamlarning ierarxik tuzilishi haqidagi yangi g‘oyalarni kiritdi. Kantorning cheksizlikning turli o‘lchamlari va transfinite sonlar kontseptsiyasi bo‘yicha ishi matematik mavjudlik va cheksizlikning tabiati haqida chuqur falsafiy savollarni tug‘dirdi.

To‘plamlar nazariyasining ontologik ta'siri ham falsafada, ham matematikada muhim ahamiyatga ega. Ontologiya, borliq va borliqni o‘rganish, qanday turdagi mavjudotlar mavjudligi va ularni qanday tasniflash mumkinligi haqidagi savollarni o‘rganadi. To‘plamlar nazariyasida to‘plamlarning mavjudligi va xususiyatlari, xususan, cheksiz to‘plamlar mavjudlik va haqiqat haqidagi an'anaviy tushunchalarga qarshi turadi. Matematik faylasuflar ushbu savollarni matematik ob'ektlarning asosiy jihatlarini va ularning kengroq metafizik doirada mavjudligini tushunish uchun tekshiradilar.

To‘plamlar nazariyasi, shuningdek, matematikani rasmiylashtirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi va ko‘pgina zamonaviy matematik nazariyalar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. To‘plamlarni aniqlash va manipulyatsiya qilish uchun qat'iy va izchil asosni ta'minlab, to‘plam nazariyasi matematik ob'ektlarning mavhum dunyosini ularning mavjudligi va tabiati haqidagi falsafiy tadqiqot bilan bog‘laydi.

Falsafa va matematika o‘rtasidagi aloqalarni o‘rganish inson tafakkurining rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shgan chuqur va murakkab munosabatlarni ochib beradi. Mantiqiy fikrlash va matematik abstraksiyaga asos solgan qadimgi yunon faylasuflaridan tortib, formalizm, intuitivizm va to‘plamlar nazariyasini o‘zida mujassam etgan zamonaviy nazariy asoslargacha, bu fanlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir bizning kognitiv va intellektual imkoniyatlarimizni shakllantirishda davom etmoqda.

Falsafa tanqidiy tahlil, so‘roq va mavhum mulohazalarga urg‘u berib, matematikaning aniqligi, tuzilishi va qat’iyligini to‘ldiradi. Ushbu sinergiya yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, bu odamlarga muammolarga yanada nozik, moslashuvchan va ijodiy fikrlash bilan yondashish imkonini beradi. Ushbu maqolada muhokama qilingan tarixiy istiqbollar, nazariy asoslar va amaliy qo‘llanmalar falsafiy va matematik fikrlashning integratsiyasi kognitiv rivojlanish va intellektual o‘sishni qanday oshirishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Bolalar uchun falsafa (P4C) va matematika doiralari kabi falsafa va matematika tamoyillarini o‘z ichiga olgan ta'lim tashabbuslari ushbu fanlararo yondashuvning amaliy afzalliklarini namoyish etadi. Ushbu dasturlar tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash va muammolarni

hal qilish ko‘nikmalariga urg‘u beradi, talabalarni murakkab intellektual muammolarni hal qilish va ongli, oqilona qarorlar qabul qilish uchun zarur vositalar bilan jihozlaydi.

Mantiqiy pozitivizm, formalizm, intuitivizm, konstruktivizm va to‘plamlar nazariyasining nazariy asoslari falsafa va matematika o‘rtasidagi chuqur aloqalarni tushunish uchun boy kontekstni ta’minlaydi. Ushbu asoslarni o‘rganib chiqib, biz falsafiy izlanish va matematik qat'iylikning bir-birini o‘zaro mustahkamlash va boyitish, voqelik va mavjudlikni yanada kengroq tushunishga hissa qo‘shish usullarini qadrlashimiz mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, falsafa va matematikaning integratsiyasi orqali fikrlashni rivojlantirish intellektual o‘sishga kuchli yondashuvni taklif qiladi. Ushbu fanlararo aloqa nafaqat har bir sohani qadrlashimizni chuqurlashtiradi, balki yaxlit va mustahkam kognitiv mahorat to‘plamini ham rivojlantiradi. Falsafa va matematika o‘rtasidagi sinergiyani o‘zlashtirgan holda, o‘qituvchilar va o‘quvchilar tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish uchun yangi yo‘llarni ochishlari mumkin, natijada yanada xabardor va ma'rifatli jamiyatga hissa qo‘shadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Aristotle. (circa 350 B.C.). *Organon*.
2. Brouwer, L. E. J. (1907). *On the Foundations of Mathematics*.
3. Cantor, G. (1895). *Contributions to the Founding of the Theory of Transfinite Numbers*.
4. Carnap, R. (1934). *The Logical Syntax of Language*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
5. Descartes, R. (1637). *Discourse on the Method*. Cambridge University Press.
6. Hilbert, D. (1900). *Mathematical Problems*. Bulletin of the American Mathematical Society, 8(10), 437-479.
7. Kant, I. (1781). *Critique of Pure Reason*. Cambridge University Press.
8. Plato. (circa 380 B.C.). *The Republic*. Penguin Classics.
9. Pythagoras. (circa 570-495 B.C.). Various Works and Fragments.
10. Steinhart, E. (2009). *More Precisely: The Math You Need to Do Philosophy*. Broadview Press.
11. Waismann, F. (1965). *Introduction to Mathematical Thinking: The Formation of Concepts in Modern Mathematics*. Dover Publications.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-14 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 93-99

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

SOCIAL ADAPTATION AND INTEGRATION OF CHILDREN WITHOUT PARENTAL CARE IN THE NEW FAMILY

Ilyas Isakov
Researcher
Kokhan State Pedagogical Institute
Kokhan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: social adjustment, integration, children without parental care, new family environment, trauma care, attachment problems, behavioral problems, inclusive family practices

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: This article examines the important problem of social adjustment and integration of children left without parental care into a new family environment. The study explores the psychological, social and emotional challenges faced by these children and the strategies used by new families to facilitate successful integration. The findings highlight the importance of comprehensive support systems, inclusive family practices, and tailored intervention programs to ensure the well-being and development of these vulnerable children.

OTA-ONA QARAMOG‘ISIZ QOLGAN BOLALARNING YANGI OILAGA IJTIMOIY MOSLASHUVI VA INTEGRATSIYASI

Ilyos Isaqov
tadqiqotchi
Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Qo‘qon, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy moslashuv, Integratsiya, Ota-ona qaramog‘isiz bolalar, Yangi oila muhiti, Travmatologik yordam, Birikish muammolari, Xulq-atvor muammolari, Inklyuziv oilaviy amaliyotlar

Annotatsiya: Ushbu maqola ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning ijtimoiy moslashuvi va yangi oila muhitiga integratsiyalashuvining muhim muammosini o‘rganadi. Tadqiqot ushbu bolalar duch keladigan psixologik, ijtimoiy va hissiy qiyinchiliklarni va muvaffaqiyatli integratsiyani osonlashtirish uchun yangi oilalar tomonidan qo‘llaniladigan strategiyalarni o‘rganadi. Natijalar ushbu zaif bolalarning farovonligi va rivojlanishini

ta'minlash uchun kompleks qo‘llab-quvvatlash tizimlari, inklyuziv oilaviy amaliyotlar va moslashtirilgan aralashuv dasturlari muhimligini ta'kidlaydi.

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ ДЕТЕЙ БЕЗ РОДИТЕЛЬСКОЙ ПОМОЩИ В НОВОЙ СЕМЬЕ

Ильяса Исаков
научный исследователь
Коканского государственного педагогического института
Кокан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: социальная адаптация, интеграция, дети, оставшиеся без родительской опеки, новая семейная среда, помощь при травмах, проблемы привязанности, поведенческие проблемы, инклюзивные семейные практики.

Аннотация: В данной статье рассматривается важная проблема социальной адаптации и интеграции детей, оставшихся без попечения родителей, в новую семейную среду. В исследовании изучаются психологические, социальные и эмоциональные проблемы, с которыми сталкиваются эти дети, а также стратегии, используемые новыми семьями для облегчения успешной интеграции. Результаты подчеркивают важность комплексных систем поддержки, инклюзивной семейной практики и индивидуальных программ вмешательства для обеспечения благополучия и развития этих уязвимых детей.

KIRISH

Ota-ona qaramog‘isiz bolalarni yangi oila muhitiga integratsiyalashuvi juda muhim va murakkab mavzudir. Yetim bo‘lishi mumkin bo‘lgan, tashlab ketilgan yoki zo‘ravonlik yoki qarovsizlik tufayli o‘z oilasidan ajralgan bu bolalar ko‘pincha jiddiy psixologik va ijtimoiy muammolarga duch kelishadi. Yangi oilaga moslashish jarayoni nafaqat uy-joy bilan ta'minlash, balki ularning o‘ziga xos ehtiyojlarini qondiradigan va rivojlanishiga yordam beradigan qo‘llab-quvvatlovchi, oziqlantiruvchi muhitni ta'minlashdan iborat.

ASOSIY QISM

Ota-ona qaramog‘isiz bolalar ko‘pincha beqarorlik va travma bilan ajralib turadigan kelib chiqishidan kelib chiqadi. Ular bir necha marta joylashtirish, nomuvofiq g‘amxo‘rlik va turli xil yomon muomalalarni boshdan kechirgan bo‘lishi mumkin, bu ularning hissiy va psixologik farovonligiga chuqur ta'sir qilishi mumkin. Ularning dastlabki yillarida barqaror, mehrli munosabatlarning yo‘qligi bog‘lanishning buzilishiga, xulq-atvor muammolariga va yangi g‘amxo‘rlik qiluvchilar bilan ishonchli aloqalarni o‘rnatishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Bu bolalarni qabul qilgan yangi oilalar ham o‘ziga xos qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular potentsial travmatik tarixga ega bo‘lgan bolani o‘z oilasi dinamikasiga qo‘shishning murakkabliklarini hal qilishlari kerak. Bu nafaqat hissiy chidamlilikni, balki bolaning psixologik holatini chuqur tushunishni va izchil, shartsiz yordam ko‘rsatish qobiliyatini talab qiladi. Ushbu integratsiya jarayonining muvaffaqiyati bolaning uzoq muddatli farovonligi va rivojlanishi uchun juda muhimdir.

Samarali integratsiya va moslashish psixologik yordam, inklyuziv oilaviy amaliyot va jamoatchilik ishtirokini o‘z ichiga olgan ko‘p qirrali yondashuvni o‘z ichiga oladi. Travma haqida ma'lumotga ega bo‘lgan parvarish amaliyoti, inklyuziv oila dinamikasi va moslashtirilgan aralashuv dasturlari ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismlaridir. Bundan tashqari, ijtimoiy ishchilar, terapevtlar va o‘qituvchilarni o‘z ichiga olgan qo‘llab-quvvatlash tizimlari ushbu bolalarning turli ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o‘ynaydi.

Ushbu maqola ota-ona qaramog‘isiz bolalarning ijtimoiy moslashuvi va yangi oila muhitiga integratsiyalashuvining turli jihatlarini o‘rganishga qaratilgan. Bu bolalar duch keladigan psixologik va hissiy qiyinchiliklarni, yangi oilalardagi ijtimoiy dinamikani va muvaffaqiyatli integratsiyani osonlashtiradigan strategiyalarni o‘rganadi. Ushbu omillarni har tomonlama tahlil qilish orqali maqola ushbu zaif bolalarni parvarish qilish va qo‘llab-quvvatlash bilan shug‘ullanadigan oilalar, amaliyotchilar va siyosatchilar uchun tushuncha va tavsiyalar berishga intiladi.

Ushbu integratsiya jarayonining murakkabliklarini tushunish va hal qilish ota-ona qaramog‘isiz bolalarning yangi oilalarga muvaffaqiyatli o‘tishlari va yaxshi moslashgan, barkamol shaxslar bo‘lib etishishlarini ta'minlash uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada keltirilgan tushunchalar ushbu bolalar hayotini yaxshilash va ularni kutib olgan oilalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha olib borilayotgan sa'y-harakatlarga hissa qo‘shishga qaratilgan.

Dastlab Jon Boulbi tomonidan ishlab chiqilgan va keyinchalik Meri Eynsvort tomonidan kengaytirilgan qo‘shilish nazariyasi ota-ona qaramog‘isiz bolalar duch keladigan muammolarni tushunish uchun muhim asosni taqdim etadi. Boulbining ishi insonning keyingi hayotida sog‘lom munosabatlarni shakllantirish qobiliyatini shakllantirishda erta bog‘lanish tajribasining muhimligini ta'kidlaydi (Bowlby, 1988). Ainsworthning "G‘alati vaziyat" tadqiqoti g‘amxo‘rlikdagi erta buzilishlar ishonchsiz bog‘lanish uslublariga qanday olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi (Ainsworth va boshq., 2015). Ushbu ishonchsiz bog‘lanishlar yangi tarbiyachilarga ishonishda qiyinchiliklarda namoyon bo‘lishi mumkin, bu esa integratsiya jarayonini bola uchun ham, yangi oila uchun ham qiyinlashtiradi.

Ota-ona qaramog‘isiz bolalarning o‘ziga xos ehtiyojlarini qondiradigan moslashtirilgan aralashuv dasturlari ularning moslashuv natijalarini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin.

Bardoshlilikni oshirish, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va ta'limni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlar samarali ekanligi ko‘rsatildi. Misol uchun, Palacios va Brodzinsky (2010) tomonidan olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, chidamlilik va ijtimoiy ko‘nikmalarni oshirish uchun mo‘ljallangan tadbirlar ota-ona qaramog‘isiz bolalarga ijobiy kurashish mexanizmlarini rivojlantirishga va ularning ijtimoiy integratsiyasini yaxshilashga yordam beradi.

Golding (2007) tomonidan o‘tkazilgan amaliy tadqiqot 10 yoshli bolaning yangi oilaga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini travmadan xabardor bo‘lgan parvarish usullarini qo‘llash orqali ko‘rsatadi. Ko‘p marta homiylik ostidagi va jiddiy e'tiborsizlikni boshdan kechirgan bola travmadan xabardor bo‘lgan tibbiy yordam bo‘yicha o‘qitilgan oila tomonidan asrab olingan. Oila barqaror, tarbiyalanuvchi muhitni ta'minladi va bolaning bog‘lanish muammolarini hal qilish uchun terapevtik tadbirlarni qo‘lladi. Vaqt o‘tishi bilan bola yangi ota-onasiga ishonchni rivojlantirdi va uning hissiy va ijtimoiy faoliyatida sezilarli yaxshilanishlarni ko‘rsatdi.

Katz va Hetherington (2006) tomonidan olib borilgan yana bir amaliy tadqiqot ota-onasi tomonidan tashlab ketilgan 12 yoshli qizning ijtimoiy integratsiyalashuvida tengdoshlarning yordami rolini ta'kidlaydi. Qiz o‘zining yangi oilasida yolg‘izlanish hissi bilan kurashdi, lekin maktabdagi tengdoshlarini qo‘llab-quvvatlash guruhida taskin topdi. Bu guruh unga o‘z tajribasini baham ko‘rishi va shunga o‘xshash muammolarga duch kelgan boshqalar bilan bog‘lanishi uchun xavfsiz joyni taqdim etdi. Tengdoshlarni qo‘llab-quvvatlash tarmog‘i qizga o‘zini yangi oila va maktab muhitida kamroq yakkalanib qolishga va o‘zini ishonchli his qilishga yordam berdi.

Van IJzendoorn va Juffer (2006) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar tarbiyaviy muhitga qabul qilingan bolalarda sezilarli rivojlanish potentsialini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, ular erta mahrum etishning og‘irligi va davomiyligi tiklanish darajasiga ta'sir qilishi mumkinligini ham ta'kidlashadi. Og‘ir e'tiborsizlik yoki bir nechta joylashtirish tarixi bo‘lgan bolalar ko‘pincha chuqur bog‘lanish kasalliklarini ko‘rsatadi va xavfsiz biriktirmalarni rivojlantirish uchun maxsus terapevtik aralashuvlarni talab qilishi mumkin.

Xulq-atvor muammolari ota-ona qaramog‘isiz bolalar orasida keng tarqalgan bo‘lib, ko‘pincha ularning beqarorlik va travma tajribasidan kelib chiqadi. Howe (2005) ga ko‘ra, bu bolalarda tajovuzkorlik, chekinish yoki rioya qilmaslik kabi mos kelmaydigan kurashish mexanizmlari rivojlanishi mumkin. Ushbu xatti-harakatlar integratsiyaga to‘siq bo‘lib xizmat qilishi mumkin, bu esa yangi g‘amxo‘rlik qiluvchilardan bemor va tushunish yondashuvini talab qiladi.

Zilberstein (2014) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ushbu xulq-atvor muammolarini hal qilishda travmadan xabardor bo‘lgan yordamning muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv travmaning bolaning xatti-harakatlariga keng tarqalgan ta'sirini tan olishni va hissiy xavfsizlik va qo‘llab-quvvatlashni birinchi o‘ringa qo‘yadigan strategiyalarni qabul qilishni o‘z ichiga oladi.

Kognitiv-xulq-atvor terapiyasi (CBT) va o‘yin terapiyasi kabi terapevtik aralashuvlar bolalarning travmatik tajribalarini qayta ishlashga va sog‘lom kurash mexanizmlarini rivojlantirishga yordam berishda samarali ekanligi ko‘rsatildi.

Ota-ona qaramog‘isiz bolani yangi oilaga integratsiyalashuvi mavjud oila dinamikasini diqqat bilan o‘rganishni talab qiladi. Brodzinskiy va boshqalarning tadqiqotlariga ko‘ra. (1998), ushbu integratsiya jarayonining muvaffaqiyatiga oilaning inklyuziv va qabul qiluvchi muhitni yaratish qobiliyati ta'sir qiladi. Bolani kundalik ishlar va urf-odatlarga jalb qiladigan, ochiq muloqot yo‘llarini saqlaydigan va doimiy hissiy yordam ko‘rsatadigan oilalar tegishlilik va xavfsizlik tuyg‘usini rivojlantirish ehtimoli ko‘proq.

Muvaffaqiyatli integratsiya uchun inklyuziv oilaviy amaliyot muhim ahamiyatga ega. Ushbu amaliyotlar bolaning kelib chiqishini tan olish va hurmat qilishni, uning madaniy merosini nishonlashni va o‘zini oila a'zosi sifatida qadrlashini ta'minlashni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, o‘zlarining yangi oilalariga qo‘shilgan va qabul qilinganligini his qiladigan bolalar o‘zini ijobiy baholash va hissiy barqarorlikni rivojlantirish ehtimoli ko‘proq.

Tengdoshlar bilan munosabatlarni shakllantirish ota-ona qaramog‘isiz bolalar uchun yana bir muhim muammodir. Bu bolalar o‘zlarining kelib chiqishi va tajribalari tufayli o‘z tengdoshlaridan ajralib turishi mumkin, bu esa izolyatsiya va stigmatizatsiya hissiyotlariga olib keladi. Parker va Asher (1987) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tengdoshlarning qabul qilinishi bolaning ijtimoiy rivojlanishi va umumiy farovonligi uchun juda muhimdir.

Maktablar va jamoat tashkilotlari bu bolalar uchun tengdoshlar bilan munosabatlarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan, tengdoshlar bilan ijobiy muloqot qilish imkoniyatini beruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratadigan dasturlar bolalarga mazmunli do‘stlik o‘rnatishga yordam beradi. Bolalar o‘xshash tajribaga ega bo‘lganlar bilan bog‘lanishi mumkin bo‘lgan tengdoshlarni qo‘llab-quvvatlash guruhlari, shuningdek, izolyatsiya tuyg‘ularini kamaytirish va ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishda foydali ekanligi ko‘rsatildi.

Ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar uchun yaxlit qo‘llab-quvvatlash tizimining ahamiyatini ortiqcha baholab bo‘lmaydi. Farmer va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra. (2004), ijtimoiy ishchilar, terapevtlar va o‘qituvchilarni o‘z ichiga olgan integratsiyalashgan yordam bu bolalarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun juda muhimdir. Muntazam maslahat va terapevtik tadbirlar psixologik va hissiy muammolarni hal qilishga yordam beradi, ta'lim yordami esa har qanday akademik kamchiliklarni bartaraf etadi.

Inklyuziv oilaviy amaliyotni qabul qilish ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun muhim ahamiyatga ega. Grotevant va McRoy (1998)

tomonidan olib borilgan tadqiqotlar inklyuziv amaliyotning bolalarning moslashishi va rivojlanishiga ijobiy ta'sirini ta'kidlaydi. Ushbu amaliyotlar bolani oilaviy qarorlar qabul qilishda ishtirok etish, ularning madaniy merosini nishonlash va doimiy hissiy yordamni o‘z ichiga oladi. Tarbiyalanuvchi va inklyuziv muhit yaratadigan oilalar bolalarga tegishlilik va xavfsizlik hissini rivojlantirishga yordam beradi.

Ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning ijtimoiy moslashuvi va yangi oilaviy muhitga integratsiyalashuvi ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, bu bolalar duch keladigan psixologik, hissiy va ijtimoiy muammolarni chuqur tushunishni talab qiladi. Adabiyot shuni ko‘rsatadiki, ota-ona qaramog‘isiz bolalar ko‘pincha travma va bog‘lanish muammolari, xulq-atvor muammolari va tengdoshlari bilan munosabatlarni shakllantirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu qiyinchiliklar ularning yangi oilaviy sharoitlarga moslashish va rivojlanish qobiliyatiga xalaqit berishi mumkin.

Shu bilan birga, tadqiqot muvaffaqiyatli integratsiyani osonlashtiradigan bir nechta samarali strategiya va tadbirlarni ham ta'kidlaydi. Ijtimoiy ishchilar, terapevtlar va o‘qituvchilarni o‘z ichiga olgan keng qamrovli qo‘llab-quvvatlash tizimlari ushbu bolalarning turli ehtiyojlarini qondirishda juda muhimdir. Muntazam maslahat va terapevtik aralashuvlar psixologik va hissiy muammolarni hal qilishga yordam beradi, ta'lim yordami esa akademik kamchiliklarni bartaraf etishni ta'minlaydi.

Inklyuziv oilaviy amaliyotlar bolaga tegishlilik va xavfsizlik hissini uyg‘otadigan tarbiyalovchi va qabul qiluvchi muhitni yaratish uchun juda muhimdir. Bolani kundalik ishlarga jalb qiladigan, madaniy merosini nishonlaydigan va ochiq muloqot liniyalarini saqlaydigan oilalar muvaffaqiyatli integratsiyaga erishish ehtimoli ko‘proq. Ushbu amaliyotlar bolalarda ijobiy o‘zini o‘zi qadrlash va hissiy barqarorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Moslashuvchanlikni oshirish, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va ta'limni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan moslashtirilgan aralashuv dasturlari moslashish natijalarini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Bunday dasturlar ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarning o‘ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun mo‘ljallangan bo‘lishi kerak, ularda ijobiy kurash mexanizmlarini rivojlantirish va ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishga yordam beradi.

Vaziyatni o‘rganish jarohatlar haqida ma'lumotga ega bo‘lgan parvarish amaliyotlari va tengdoshlarni qo‘llab-quvvatlash tarmoqlarining muvaffaqiyatli integratsiyani osonlashtirishdagi ijobiy ta'sirini yanada ko‘rsatadi. Travma haqida ma'lumotga ega bo‘lgan parvarish usullarini qo‘llaydigan va barqaror, tarbiyalanuvchi muhitni ta'minlaydigan oilalar bolalarga bog‘lanish muammolarini engish va rivojlanishiga yordam beradi. Tengdoshlarni qo‘llab-quvvatlash guruhlari bolalarga o‘xshash muammolarga duch kelgan boshqalar bilan bog‘lanish uchun xavfsiz joy taklif qiladi, izolyatsiya tuyg‘usini kamaytiradi va ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni yangi oilaviy muhitga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi har tomonlama va ko‘p qirrali yondashuvni talab qiladi. Ushbu bolalar duch keladigan noyob muammolarni tushunish va samarali qo‘llab-quvvatlash tizimlarini, inklyuziv oilaviy amaliyotlarni va moslashtirilgan aralashuv dasturlarini amalga oshirish orqali yangi oilalar ushbu zaif bolalarning farovonligi va rivojlanishiga yordam beradigan tarbiyaviy muhitni yaratishi mumkin. Ushbu sohada davom etayotgan tadqiqotlar va innovatsiyalar natijalarni yaxshilash va bu bolalar va ularning yangi oilalari uchun zarur yordamni ko‘rsatishni davom ettirish uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Psychology Press.

2. Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.

3. Brodzinsky, D. M., Smith, D. W., & Brodzinsky, A. B. (1998). *Children's adjustment to adoption: Developmental and clinical issues*. SAGE Publications.

4. Farmer, E., Sturgess, W., O‘Neill, T., & Wijedasa, D. (2004). *Foster care: The role of social work*. BAAF.

5. Golding, K. S. (2007). *Nurturing attachments: Supporting children who are fostered or adopted*. Jessica Kingsley Publishers.

6. Grotevant, H. D., & McRoy, R. G. (1998). *Openness in adoption: Exploring family connections*. SAGE Publications.

7. Howe, D. (2005). *Child abuse and neglect: Attachment, development, and intervention*. Palgrave Macmillan.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-15 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 100-106

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

THE IMPORTANCE OF SOLVING THE ISSUE OF SUCCESSION IN THE FORMATION OF YOUTH SPIRITUALITY

Sherzodbek Sh. Sharabiddinov
researcher
Namangan State University
Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: succession, formation of spirituality, youth, the meaning of solving the issue of succession, socio-cultural aspects, education and upbringing, family tradition, exchange of intergenerational experience, the role of society, institutions of socialization, mentoring.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The article examines the importance of solving the question of succession in the context of the formation of spirituality among young people. The authors analyze what factors influence the successful transition of values, traditions and cultural heritage from previous generations to young people. The article covers modern problems facing succession, and also offers clear practical solutions to address this issue. It is emphasized the importance of interaction between different generations, which contributes to the development of spirituality and strengthening social ties, and the creation of conditions for the successful transfer of values. As a result, the article requires active inclusion of society, educational institutions and families in the process of maintaining succession in order to create a stable and valuable society.

YOSHLAR MA’NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA VORISLIK MASALASINI HAL ETISHNING AHAMIYATI

Sherzodbek Sh. Sharobiddinov
tadqiqotchi
Namangan davlat universiteti
Namangan, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: vorislik, ma'naviyatni shakllantirish, yoshlar, vorislik masalasini hal qilishning ma'nosi, ijtimoiy-madaniy jihatlar, ta'lim va tarbiya, oilaviy an'ana, avlodlararo

Annotatsiya: Maqolada yoshlar o‘rtasida ma'naviyatni shakllantirish kontekstida vorislik masalasini hal qilish muhimligi ko‘rib chiqiladi. Mualliflar qadriyatlar, urf-odatlar va

tajriba almashish, jamiyatning roli, sotsializatsiya institutlari, mentorlik.

madaniy merosning oldingi avlodlardan yoshlarga muvaffaqiyatli o‘tishiga qanday omillar ta'sir qilishini tahlil qiladilar. Maqolada vorislikni ta'minlash oldida turgan zamonaviy muammolar yoritilgan, shuningdek, ushbu masalani hal qilish uchun aniq amaliy echimlar taklif qilingan. Ma'naviyatni rivojlantirish va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga hissa qo‘shadigan turli avlodlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning ahamiyati va qadriyatlarni muvaffaqiyatli o‘tkazish uchun sharoit yaratish ta'kidlanadi. Natijada, maqola barqaror va qimmatli jamiyatni yaratish uchun jamiyat, ta'lim muassasalari va oilalarni vorislikni saqlash jarayoniga faol kiritishni talab qiladi.

ЗНАЧЕНИЕ РЕШЕНИЯ ВОПРОСА ПРЕЕМСТВЕННОСТИ В ФОРМИРОВАНИИ МОЛОДЕЖНОЙ ДУХОВНОСТИ

Шерзодбек Ш. Шарабиддинов
Исследователь
Наманганского государственного университета
Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: преемственность, формирование духовности, молодежь, значение решения вопроса преемственности, социокультурные аспекты, образование и воспитание, семейные традиции, обмен опытом между поколениями, роль общества, институты социализации, наставничество.

Аннотация: В статье рассматривается важность решения вопроса преемственности в контексте формирования духовности среди молодежи. Авторы анализируют, какие факторы влияют на успешную передачу ценностей, традиций и культурного наследия от предыдущих поколений молодым людям. В статье освещаются современные проблемы, стоящие перед обеспечением преемственности, а также предлагаются конкретные практические решения для решения этой проблемы. Подчеркивается важность взаимодействия разных поколений, способствующего развитию духовности и укреплению социальных связей, и создание условий для успешной передачи ценностей. В результате статья призывает к активному включению сообщества, образовательных учреждений и семей в процесс сохранения преемственности для создания устойчивого и ценного общества.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat ma'naviy qadriyatlarni yo‘qotish va avlodlar o‘rtasidagi aloqani yo‘qotish bilan bog‘liq muammolar va muammolarga duch kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, vorislik masalasi yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Vorislik nafaqat moddiy boyliklar yoki kasbiy ko‘nikmalarni uzatish, balki insonning shaxs sifatida rivojlanishiga hissa qo‘shadigan ma'naviy tajriba va qadriyatlarni etkazishdir.

Vorislik-bu tajriba, bilim va ma'naviy munosabatlarni keksa avloddan yoshlarga o‘tkazishni ta'minlaydigan avlodlar o‘rtasidagi ko‘prik. Ushbu jarayon shaxsni shakllantirish uchun juda muhimdir, chunki u nafaqat o‘ziga xos ko‘nikma va bilimlarni, balki insonning dunyoqarashini belgilaydigan qadriyatlarni ham o‘z ichiga oladi. Tajribali avlodlardan ustozlik va yo‘l-yo‘riq olgan yoshlar ko‘pincha yanada barqaror axloqiy kompasni ishlab chiqadilar. Vorislik mehnatsevarlik, mas'uliyat, kattalarga hurmat kabi qadriyatlarni etkazishga yordam beradi, bu ma'naviy chidamlilik va fuqarolik faolligini shakllantirish uchun asosdir.

ASOSIY QISM

Avlodlar orasidagi tafovut mojarolar, vazifalar va tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Vorislik bu mojarolarni hal qilishning o‘ziga xos vositasi bo‘lib, avlodlar o‘rtasidagi muloqot uchun platforma yaratadi[1]. Tajriba va qadriyatlarni etkazish jarayonida keksa avlodlar yoshlarning ehtiyojlari va intilishlarini yaxshiroq tushunishlari mumkin, yoshlar esa o‘z navbatida keksa avloddan qimmatli saboqlarni olishlari mumkin. Vorislik masalasini hal qilish yoshlar ma'naviyatini shakllantirishning muhim jihati hisoblanadi. Ushbu jarayon qadriyatlar, bilimlar va madaniy merosni uzatishga yordam beradi, barqaror, axloqiy jihatdan to‘yingan shaxslarni rivojlantirish uchun asos yaratadi. Vorislik, shuningdek, nizolarni hal qilish va avlodlar o‘rtasidagi muloqotni yaratish vositasi bo‘lib xizmat qiladi, bu esa uyg‘un jamiyatni yaratishga yordam beradi. Jamiyatning barqaror va muvozanatli rivojlanishini ta'minlash uchun ushbu masalaga e'tibor ta'lim dasturlari va ijtimoiy tashabbuslarga kiritilishi kerak.

Tez o‘zgarishlar va texnologik taraqqiyot ba'zan bizni miltillashi bilan ko‘r qilib qo‘yishi mumkin bo‘lgan zamonaviy dunyoda oldingi avlodlarning urf-odatlari va qadriyatlari bilan aloqani yo‘qotmaslik kerak. Vorislik masalasi yoshlarning ma'naviyatini shakllantirishda, ularning dunyoqarashi, qadriyatlari va jamiyatdagi mavqeini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada biz ushbu muammoni hal qilishning ahamiyatini va uning zamonaviy avlod ma'naviyatining shakllanishiga ta'sirini ko‘rib chiqamiz. Yoshlar har doim ijtimoiy o‘zgarishlarning katalizatori bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qoladi. Uning ma'naviy rivojlanishi jamiyatning kelajagini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu rivojlanishning asosiy jihatlaridan biri bu vorislik masalasidir – qadriyatlar, urf-odatlar va tajribalarni katta avlod yoshlaridan o‘tkazish. Ushbu maqolada nima uchun bu masalani hal qilish yoshlar ma'naviyatini

shakllantirish uchun katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rib chiqamiz[2]. Texnologiyalar jadal rivojlanib, qadriyatlar o‘zgarib borayotgan zamonaviy dunyoda yoshlarni tarbiyalash va ma'naviyatini shakllantirish masalalari alohida dolzarb bo‘lib bormoqda. Ushbu kontekstdagi asosiy jihatlardan biri bu vorislik masalasidir - yoshlarning oldingi avlodlari tomonidan qadriyatlar, urf-odatlar va donolikni etkazish. Ushbu masalaning echimi yosh avlodning doimiy axloqiy asoslarini va ma'naviy rivojlanishini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Vorislik-bu tajriba, bilim va qadriyatlarni keksa avloddan yoshlarga etkazish. Bu jarayon nafaqat madaniy merosni saqlab qoladi, balki jamiyatning barqarorligi va ko‘p qirrali o‘sishini ta'minlaydi[3]. Yoshlarning ma'naviyatini shakllantirish kontekstida vorislik muhim rol o‘ynaydi, uni ma'no va ko‘rsatmalar bilan to‘ldiradi. Vorislik jamiyatning hayot tsiklining ajralmas qismidir. Yoshlarning katta avlodlaridan tajriba va bilimlarni uzatish jamiyatning barqarorligi va barqarorligini ta'minlaydi. Ota-bobolar tomonidan to‘plangan ma'naviy qadriyatlar yoshlarga murakkab dunyoda harakat qilishda, ularning dunyoqarashi va qadriyat munosabatlarini shakllantirishda yordam beradi. Har bir avlod jamiyatning madaniy merosiga hissa qo‘shadi. Vorislik o‘tmish va kelajakni bog‘laydigan ko‘prikdir. An'analar va madaniy xususiyatlarning uzatilishi yoshlarning ma'naviy hayotini boyitadigan noyob madaniy boylikni yaratadi.

Vorislik xalq madaniyati va tarixining ajralmas qismidir. Bu tajriba, urf-odatlar, qadriyatlar va bilimlarni keksa avloddan yosh avlodga etkazishdan iborat. Axborot va madaniy ta'sirlarning tez almashinuvi mavjud bo‘lgan zamonaviy jamiyatda tarixiy meros bilan aloqani saqlab qolish muhimdir. Vorislik yoshlarga o‘zlarining o‘ziga xosligini va jamiyatdagi o‘rnini tushunishga imkon beradi. Vorislik yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu nafaqat qadriyatlar va urf-odatlarni meros qilib olish, balki ularni zamonaviylik sharoitida idrok etish imkoniyatini beradi. Yoshlar o‘zlarining tarixi va ildizlarini anglab, dunyoda yaxshiroq harakat qilishlari va muvozanatli qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Keng ma'noda vorislik-bu urf-odatlar, qadriyatlar va bilimlarni keksa avloddan yosh avlodga o‘tkazish. Bu jarayon yoshlarning ma'naviyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki bu vorislik ichida oldingi avlodlarning tajribasi va donoligi yotadi. Vorislikning ahamiyati, ayniqsa, yoshlarning ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda sezilarli bo‘ladi[4]. Avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan urf-odatlar va urf-odatlar jamiyatning ma'naviy mohiyatini barpo etadigan madaniy poydevor yaratadi. Ushbu aloqaning yo‘qligi urf-odatlarning uzilishiga olib kelishi mumkin, bu esa o‘z navbatida yoshlarning ma'naviy rivojlanish sifatiga ta'sir qilishi mumkin.

Zamonaviy jamiyat globallashuv, texnologik innovatsiyalar va ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar kabi qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ushbu omillar an'analar va qadriyatlarni yangi haqiqatlarga moslashtirish zarurligini keltirib chiqaradi. Biroq, ushbu o‘zgarishlar kontekstida

asosiy tamoyillar va qadriyatlarni saqlash ham muhim jihatdir. Vorislik moslashuvchan va o‘z mohiyatini saqlab qolgan holda o‘zgaruvchan dunyoga moslasha olishi kerak. Avlodlar o‘rtasida tajriba va bilim almashish yoshlarga bu o‘zgarishlarni ongli ravishda idrok etish imkonini beradi, katta avlod esa yoshlarning ehtiyojlari va qadriyatlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Ta'lim vorislik masalasini hal qilishda muhim rol o‘ynaydi. Madaniy va tarixiy bilimlarni uzatishga qaratilgan maktab va universitet dasturlari avlodlar o‘rtasidagi ko‘prikka aylanadi[5]. An'analar va qadriyatlarni, shu jumladan ma'naviy qadriyatlarni o‘rgatish o‘tmish va kelajak o‘rtasidagi aloqani saqlashga yordam beradi. Shuningdek, keksa avlodning ta'lim jarayonlarida faol ishtirok etishiga ko‘maklashish, ularga o‘z tajribalari va bilimlarini yoshlar bilan baham ko‘rishga imkon berish muhimdir. Bunday almashinuv avlodlar o‘rtasida o‘zaro tushunish va hurmatni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa butun jamiyat ma'naviyatini mustahkamlashga yordam beradi.

Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda vorislik masalasini hal qilish jamiyatning barqaror rivojlanish strategiyasining ajralmas qismidir. Vorislik o‘tmish va kelajakni bog‘laydigan ko‘prik bo‘lib, madaniy va ma'naviy qadriyatlarni saqlashda muhim rol o‘ynaydi. Ta'lim, madaniy dasturlar va avlodlar o‘rtasidagi faol o‘zaro munosabatlar yoshlar va umuman jamiyat uchun mustahkam ma'naviy asos yaratishga yordam beradigan asosiy elementlardir.

Oila qadriyatlar va ma'naviyatni etkazishda muhim rol o‘ynaydi. Oilaviy aloqalar ichidagi vorislik avlodlar o‘rtasidagi aloqani mustahkamlaydi. Ota-onalar, bobo-buvilar yoshlar uchun donolik va fazilat namunalari bo‘lishi mumkin. Ular yoshlarga qiyinchiliklarni engishga va shaxs sifatida rivojlanishiga yordam berish orqali o‘z tajribalari bilan o‘rtoqlashishlari mumkin[6]. Zamonaviy dunyo vorislik masalalarida moslashuvchanlik va moslashuvchanlikni talab qiladi. Bunga nafaqat an'anaviy qadriyatlarni etkazish, balki jamiyatdagi o‘zgarishlarga moslashish ham kiradi. An'analar va zamonaviylik o‘rtasidagi muvozanatni yaratish uchun yoshlar eski va yangi g‘oyalarni sintez qila olishlari kerak. Bugungi kunda yoshlar ko‘pincha ekzistensial inqirozga, ma'no va yo‘nalishni yo‘qotishga duch kelishmoqda. Vorislik ushbu qiyin daqiqalarda o‘ziga xos tayanch nuqtasi bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Hayotiy donolikni etkazish va keksa avlod vakillari tomonidan qo‘llab-quvvatlash yoshlarga o‘z yo‘llarini topishga va dunyodagi o‘rnini tushunishga yordam beradi.

Madaniy meros-bu har bir xalqning o‘ziga xos o‘ziga xosligini shakllantiradigan an'analar, hikoyalar va san'atning boyligi. Vorislik masalasini hal qilish ushbu merosni avloddan-avlodga o‘tkazishga imkon beradi. Madaniy ildizlarga aloqadorligini his qilgan yoshlar o‘z tarixiga chuqur hurmat qozonadilar va o‘z millatidan g‘ururlanish tuyg‘usini rivojlantiradilar. Vorislik ijtimoiy o‘ziga xoslikni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Qadriyatlar va urf-odatlarni etkazish yoshlarga birlik va yaxlitlikni yaratish orqali jamiyatdagi o‘rnini his qilishga yordam beradi. Bu,

ayniqsa, ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar davrida, yoshlar tuzilish va qo‘llab-quvvatlash uchun qiyinchiliklar va ehtiyojlarga duch kelganda juda muhimdir. Zamonaviy davr texnologik taraqqiyotning tez sur'atlari bilan ajralib turadi, bu an'analar va qadriyatlarni etkazish uchun yangi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Vorislik masalasini hal qilish ushbu jarayonni yoshlar uchun yanada samarali va qulayroq qilish uchun zamonaviy aloqa va ta'lim vositalaridan foydalanishni talab qiladi. Fuqarolik javobgarligini shakllantirishda vorislik hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tarix, bilim va qadriyatlarni keksa avlod yoshlaridan etkazish jamiyat oldidagi mas'uliyatni o‘rgatadi va uning rivojlanishida faol ishtirok etishga ilhomlantiradi.

Vorislik yoshlarning qadriyatlari va dunyoqarashini shakllantirishga ham ta'sir qiladi. Keksa avlodlar o‘zlarining hayotiy tamoyillarini, axloqiy qadriyatlarini va jamoat mas'uliyatini tushunishlarini etkazishlari mumkin. Ushbu tajriba almashinuvi yoshlarga hayotga nisbatan muvozanatli va axloqiy nuqtai nazarni shakllantirish orqali jamiyatdagi o‘rnini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Zamonaviy yoshlar ko‘plab qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar, shu jumladan shaxsiyat inqirozi. Vorislik masalasini hal qilish ushbu kontekstda o‘ziga xos stabilizator bo‘lib xizmat qiladi. Keksa avlod vakillari bilan muloqot qilish orqali yoshlar o‘zlarining maqsadlari va qadriyatlarini yaxshiroq aniqlashga yordam beradigan qo‘llab-quvvatlash va tushunishni topadilar.

Jamiyatning barqaror ijtimoiy-madaniy rivojlanishini ta'minlash uchun vorislik ham muhimdir. Keksa avlodlar o‘tmishda jamiyat duch kelgan muammolarni hal qilish tajribasiga ega. Ularning bilimlari xatolarni takrorlamaslik va yangi g‘oyalarni rivojlantirishga yordam beradi[7]. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda vorislik masalasini hal qilish jamiyat kelajagi uchun juda muhimdir. Bu nafaqat madaniy merosni saqlab qolish va etkazish usuli, balki barqaror va axloqiy jihatdan mas'uliyatli yoshlar muhitini rivojlantirishning asosiy elementidir. Vorislik masalalariga ongli ravishda yondashish zamonaviy dunyoning qiyinchiliklariga dosh bera oladigan muvozanatli avlodni yaratishga qodir, shu bilan birga o‘ziga xosligi va ma'naviy qadriyatlarini saqlab qoladi.

XULOSA

Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda vorislik masalasini hal qilish jamiyatning ijtimoiy-madaniy rivojlanishining muhim jihati hisoblanadi. Ushbu jarayon barqarorlikni ta'minlash, madaniy boylikni saqlash va yangi avlodning fuqarolik javobgarligini shakllantirish uchun zarurdir. Katta avlod o‘z tajribasi va qadriyatlarini etkazish uchun javobgardir va shu bilan jamiyatning barqaror va uyg‘un rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Yoshlar tez o‘zgarishlarga va ma'lumotlarning haddan tashqari to‘yinganligiga duch keladigan zamonaviy dunyoda vorislik masalasini hal qilish zaruratdir. Ushbu jarayon barqaror qadriyatlarni shakllantirishga yordam beradi, madaniy merosni boyitadi va yoshlarga jamiyatda o‘z o‘rnini topishda yordam beradi. Vorislik nafaqat bilimlarni uzatish, balki yoshlarning ma'naviyati

barqaror ijtimoiy-madaniy rivojlanish uchun mustahkam poydevorga aylanadigan kelajakka sarmoyadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Лагойда Н. Г. Изучение истории семьи и ее значение для современной молодежи //Вестник Бурятского государственного университета. Образование. Личность. Общество. – 2008. – №. 5. – С. 225-232.

2. Mamatov O. V. The nature of ideology //Modern Science. – 2017. – №. 5-2. – С. 11-14.

3. Sherzodbek, Sharobiddinov. "Ma’naviyat tushunchasiga vorislik nuqtai nazaridan yangicha yondashishning ahamiyati." *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research* (2023): 543-545.

4. Пахомов В. И. Духовно-нравственное и патриотическое воспитание в формировании личности. Основные формы, методы, направления информационно-пропагандистской работы по воспитанию патриотизма и духовности у молодежи //Автономия личности. – 2021. – №. 2 (25). – С. 36-45.

5. Mamatov, Obidxon Vaqqosovich. "The evolution of those who happened in philosophy." *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology* 1.10 (2019): 204-207.

6. Федорова С. И. Духовно-нравственный аспект патриотического воспитания личности студентов //Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2013. – №. 2 (26). – С. 212-222.

7. Umarov E., ABDULLAYEV M. Ma’naviyat asoslari //T., Sharq. – 2005. – Т. 88.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-16 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 107-114

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

DEVELOPMENT MODELS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY IN DEVELOPED COUNTRIES

Naima Inomidinovna Zaynobidinova
Doctoral student (DcS), f.f.n.
Namangan State University
Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: sustainability, sustainable economy, environmental sustainability, social sustainability, economic sustainability, developed countries, green economy, innovation and sustainability, carbon footprint, renewable energy, sustainable urbanization.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The article examines various models of sustainable development used in developed countries. Sustainable development means a balance between economic growth, social welfare and environmental protection. The paper analyzes the theoretical foundations of the concept of sustainable development, as well as specific examples from the practice of countries such as Germany, Sweden, Norway and Japan. Particular attention is paid to political and economic mechanisms that help implement the principles of sustainable development, such as the use of renewable energy sources, the introduction of clean technologies, improving education and health care, and social justice. The author comes to the conclusion that the successful implementation of sustainable development models requires an integrated approach, taking into account national characteristics and the active participation of all sectors of society.

RIVOJLANGAN DAVLATLARNING JAMIYAT BARQAROR RIVOJLANISHIGA DOIR TARAQQIYOT MODELLARI

Naima Inomidinovna Zaynobidinova
doktoranti (DSc), f.f.n.
Namangan davlat universiteti
Namangan, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: barqarorlik, barqarorlik iqtisodiyoti, ekologik barqarorlik, ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy barqarorlik, rivojlangan

Annotatsiya: Maqolada rivojlangan mamlakatlarda qo‘llaniladigan barqaror rivojlanishning turli modellari ko‘rib chiqiladi.

mamlakatlar, yashil iqtisodiyot, innovatsiyalar va barqarorlik, uglerod izi, qayta tiklanadigan energiya, barqaror urbanizatsiya

Barqaror rivojlanish iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy farovonlik va atrof-muhitni muhofaza qilish o‘rtasidagi muvozanatni anglatadi. Asar barqaror rivojlanish kontseptsiyasining nazariy asoslarini, shuningdek Germaniya, Shvetsiya, Norvegiya va Yaponiya kabi mamlakatlar amaliyotidan aniq misollarni tahlil qiladi. Qayta tiklanadigan energiyadan foydalanish, toza texnologiyalarni joriy etish, ta'lim va sog‘liqni saqlash darajasini oshirish va ijtimoiy adolat kabi barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirishga yordam beradigan siyosiy va iqtisodiy mexanizmlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Muallif barqaror rivojlanish modellarini muvaffaqiyatli amalga oshirish milliy xususiyatlarni va jamiyatning barcha qatlamlarining faol ishtirokini hisobga olgan holda kompleks yondashuvni talab qiladi degan xulosaga keladi.

МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ РАЗВИТЫХ СТРАН ОТНОСИТЕЛЬНО УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Наима Иномидиновна Зайнобидинова
Докторант (DcS), ф.ф.н.
Наманганского государственного университета
Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: устойчивость, устойчивая экономика, экологическая устойчивость, социальная устойчивость, экономическая устойчивость, развитые страны, зеленая экономика, инновации и устойчивость, углеродный след, возобновляемые источники энергии, устойчивая урбанизация.

Аннотация: В статье рассматриваются различные модели устойчивого развития, используемые в развитых странах. Устойчивое развитие означает баланс между экономическим ростом, социальным благосостоянием и защитой окружающей среды. В работе анализируются теоретические основы концепции устойчивого развития, а также конкретные примеры из практики таких стран, как Германия, Швеция, Норвегия и Япония. Особое внимание уделяется политическим и экономическим механизмам, которые помогают реализовать принципы устойчивого развития, такие как использование возобновляемых источников энергии, внедрение чистых технологий, улучшение образования и здравоохранения, социальная справедливость. Автор приходит к выводу, что успешная реализация моделей устойчивого развития требует комплексного подхода, учета

национальных особенностей и активного участия всех слоев общества.

KIRISH

Rivojlangan mamlakatlarda barqaror rivojlanish iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvdir. Har bir model o‘ziga xos xususiyatlarga ega, ammo barchasi iqtisodiy o‘sish va atrof-muhitni muhofaza qilish o‘rtasidagi muvozanatga erishishga qaratilgan. Bu misollar barqaror kelajakka intilayotgan boshqa mamlakatlar uchun ilhom va namuna bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Mamlakatlar rivojini rag‘batlantirishga qaratilgan olimlar va tadqiqotchilar tomonidan taklif etilgan bir qancha rivojlanish modellari mavjud. "O‘sish chegaralari": Rivojlangan mamlakatlarga alohida e'tibor qaratilmagan bo‘lsa-da, Donella Meadows[1] va uning MITdagi jamoasining ushbu kitobi cheklangan dunyoda eksponensial o‘sish oqibatlarini o‘rganuvchi tizim dinamikasi modelini taqdim etdi. U ekologik chegaralarni oshirib yubormaslik uchun barqaror rivojlanish muhimligini ta'kidladi. Amartya Senning ishi odamlarning o‘zlari qadrlaydigan hayot kechirish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Bu yondashuv nafaqat iqtisodiy o‘sishni, balki ijtimoiy va siyosiy erkinliklarni, sog‘liqni saqlash, ta'lim va inson farovonligiga hissa qo‘shadigan boshqa omillarni ham ta'kidlaydi.

ASOSIY QISM

Herman Deylining “Ekologik iqtisod: Deyli” asarida ekologik mulohazalarni iqtisodiy nazariya va amaliyot bilan birlashtirish zarurligi ta’kidlangan. U an'anaviy iqtisodiyotning doimiy o‘sish modeli emas, balki Yer ekotizimlarining yuk ko‘tarish qobiliyati doirasida ishlaydigan barqaror iqtisodiyotni taklif qiladi. Kate Ravortning Ravort modeli barqaror rivojlanish uchun vizual asosni taqdim etadi, bu erda "donut" ijtimoiy poydevor (ichki halqa) va ekologik shift (tashqi halqa) o‘rtasidagi insoniyat uchun xavfsiz va adolatli makonni ifodalaydi. Ushbu yondashuv sayyoramizning barcha ehtiyojlarini qondirishni qo‘llab-quvvatlaydi. Nikolas Sternning ishi iqlim o‘zgarishi iqtisodiyotiga qaratilgan. Uning muhim ahamiyatga ega bo‘lgan Stern Review iqlim o‘zgarishiga qarshi harakatsizlik xarajatlari va erta yumshatish harakatlarining iqtisodiy foydasini ta'kidladi. Uning modeli barqaror rivojlanish uchun past uglerodli iqtisodiyotga o‘tish muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu modellar rivojlangan mamlakatlarda barqaror rivojlanish muammolarini hal qilishda siyosatchilar va jamiyat uchun asoslarni taklif etadi. Ular iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillarning o‘zaro bog‘liqligini, uzoq muddatli fikrlash va rejalashtirishning muhimligini ta'kidlaydilar.

Rivojlangan mamlakatlarda barqaror rivojlanish modellari iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy tenglik va atrof-muhitni muhofaza qilish bilan kelajak avlodlarning o‘z ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga putur etkazmasdan hozirgi kun ehtiyojlarini qondirish uchun muvozanatni saqlashga qaratilgan. Qo‘shma Shtatlarda jamiyatning barqaror rivojlanishi iqtisodiy[2], ijtimoiy va atrof-muhit

masalalarini birlashtiradigan ko‘p qirrali yondashuvni o‘z ichiga oladi. Yagona "rasmiy" rivojlanish modeli mavjud bo‘lmasa-da, bir nechta ramkalar va tashabbuslar AQShda jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Barqaror rivojlanish jamiyat va atrof-muhitning uzoq muddatli farovonligini ta'minlashning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi. Rivojlangan davlatlar iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy barqarorlikka erishishga qaratilgan barqaror rivojlanishning turli modellarini ishlab chiqmoqda va amalga oshirmoqda. Keling, rivojlangan mamlakatlarda qo‘llaniladigan bir nechta asosiy modellarni ko‘rib chiqaylik.

1. Shimoliy Yevropa modeli. Shvetsiya, Norvegiya va Daniya kabi Shimoliy Yevropa mamlakatlari barqaror rivojlanishga innovatsion yondashuvlari[3] bilan keng tanilgan. Bu mamlakatlar farovonlik davlati tamoyillariga amal qiladi, bu esa yuqori darajadagi ijtimoiy himoya va tenglikni nazarda tutadi. Ushbu modelning asosiy jihatlaridan biri qayta tiklanadigan energiya manbalaridan faol foydalanish hisoblanadi. Masalan, Daniyada energiyaning katta qismi shamol elektr stansiyalari yordamida ishlab chiqariladi. Bundan tashqari, ushbu mamlakatlar chiqindilarni qayta ishlash va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirishga katta e'tibor beradi. Fuqarolarda ekologik mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantirishda ta’lim va ma’rifat muhim o‘rin tutadi.

2. Yapon modeli[4]. Yaponiya yuqori texnologiyalarni tabiiy resurslarga hurmat bilan uyg‘unlashtirib, barqaror rivojlanishning noyob modelini ifodalaydi. Yapon modelining asosini “Mottainai” kontseptsiyasi tashkil etadi, bu “isrof qilmaslik” degan ma’noni anglatadi. Ushbu madaniy e'tiqod chiqindilarni minimallashtirish va resurslardan maksimal darajada foydalanishga yordam beradi. Yaponiya suv va havoni tozalash texnologiyalarini faol rivojlantirmoqda, shuningdek, sanoat va turar-joy sektorida energiya tejaydigan yechimlarni joriy qilmoqda. Shahar infratuzilmasi uning atrof-muhitga ta'sirini kamaytirishga, jumladan, suvni qayta ishlash tizimlari va quyosh panellaridan foydalanishga qaratilgan.

Yaponiyaning barqaror rivojlanishga yondashuvi uning noyob madaniy, iqtisodiy va ekologik kontekstidan kelib chiqadi. Mamlakat aholining qarishi, resurslar tanqisligi, tabiiy ofatlar xavfi va energiyaga qaramlik kabi muammolarga duch kelmoqda. Barqaror jamiyat uchun Yaponiyaning rivojlanish modeli iqtisodiy o‘sishni, ijtimoiy farovonlikni va atrof-muhitni boshqarishni rag‘batlantirish bilan birga ushbu muammolarni hal qilish uchun turli strategiya va tashabbuslarni birlashtiradi. Barqaror jamiyat uchun Yaponiyaning rivojlanish modelining ba'zi asosiy tarkibiy qismlari: Yaponiya atrof-muhitni muhofaza qilish, ifloslanishning oldini olish va resurslar samaradorligiga katta e'tibor beradi. Mamlakatda havo va suv sifatini muhofaza qilish, chiqindilar hosil bo‘lishini kamaytirish, qayta ishlash va chiqindilarni boshqarishni rivojlantirish uchun qat'iy ekologik qoidalar va standartlar joriy etilgan. Yaponiya qazib olinadigan yoqilg‘i va atom energiyasiga bog‘liqligini kamaytirish uchun quyosh, shamol va gidroenergetika kabi qayta

tiklanadigan energiya manbalariga tobora ko‘proq sarmoya kiritmoqda. Mamlakat, shuningdek, iqlim o‘zgarishini yumshatish va energiya xavfsizligini oshirish uchun sanoat, binolar va transportda energiya samaradorligini oshirish choralarini ilgari surmoqda. Yaponiya zilzilalar, tsunami va tayfunlar kabi tabiiy ofatlarga moyilligini hisobga olib, tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish va chidamlilikni oshirish choralariga ustuvor ahamiyat beradi. Mamlakat erta ogohlantirish tizimlariga, tabiiy ofatlarga tayyorgarlik ko‘rishga, infratuzilmaning barqarorligiga va jamiyatga asoslangan tabiiy ofatlarni boshqarish tashabbuslariga sarmoya kiritadi. Yaponiya turli sohalarda, jumladan, toza energiya, robototexnika va barqaror transportda innovatsiyalar va texnologik qobiliyatlari bilan mashhur. Mamlakat barqaror texnologiyalar bo‘yicha tadqiqot va ishlanmalarni qo‘llab-quvvatlaydi va innovatsiyalarni rivojlantirish uchun sanoat, ilmiy doiralar va hukumat o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantiradi. Yaponiya chiqindilarni ishlab chiqarishni minimallashtirish, resurslardan qayta foydalanish va qayta ishlashni rag‘batlantirish va atrof-muhitga ta'sirni kamaytirishga qaratilgan aylanma iqtisodiyot modelini targ‘ib qiladi. Mamlakatda chiqindilarni saralash, energiyani qayta tiklash orqali yoqish va qayta ishlash infratuzilmasi kabi chiqindilarni boshqarish bo‘yicha ilg‘or amaliyotlar joriy etilgan.

Yaponiyaning shahar hududlari samarali jamoat transporti tizimlari, ixcham shahar shakli va aralash foydalanishdagi rivojlanish bilan ajralib turadi. Mamlakat barqaror shaharsozlik tamoyillarini, jumladan, tranzitga yo‘naltirilgan rivojlanishni, piyodalar uchun qulay dizaynni va yashash qulayligini oshirish va uglerod chiqindilarini kamaytirish uchun yashil maydonlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Yaponiya barqaror rivojlanishga jamiyatga asoslangan yondashuvlarni qadrlaydi va qarorlar qabul qilish jarayonlarida fuqarolar ishtirokini rag‘batlantiradi. Mahalliy hamjamiyat atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy ofatlarga tayyorgarlik ko‘rish va ijtimoiy farovonlik tashabbuslarida faol rol o‘ynaydi, ijtimoiy hamjihatlik va barqarorlikni rivojlantiradi. Yaponiya o‘z fuqarolarida ekologik savodxonlik, fuqarolik faolligi va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish uchun barqaror rivojlanish uchun ta'limni targ‘ib qiladi. Mamlakat barqarorlik kontseptsiyalarini rasmiy ta'lim o‘quv dasturlariga kiritadi, umrbod ta'lim imkoniyatlarini targ‘ib qiladi va mahalliy va milliy darajada ESD tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlaydi. Yaponiya iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikni saqlash va barqaror rivojlanish kabi global muammolarni hal qilish bo‘yicha xalqaro sa’y-harakatlarda faol ishtirok etadi. Mamlakat taraqqiyotga yordam beradi, ilg‘or tajribalarni o‘rtoqlashadi va umumiy maqsadlarga erishish uchun boshqa davlatlar bilan hamkorlik qiladi. Yaponiya korporatsiyalari o‘zlarining biznes operatsiyalarida KSS tamoyillari va barqarorlik tashabbuslarini tobora ko‘proq qabul qilmoqdalar. Ko‘pgina kompaniyalar ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) mezonlariga rioya qiladilar, manfaatdor tomonlar bilan muloqotda bo‘lishadi va barqarorlik hisoboti va shaffoflik choralarini amalga oshiradilar.

Umuman olganda, Yaponiyaning barqaror jamiyat uchun rivojlanish modeli o‘z fuqarolari va kelajak avlodlari uchun uzoq muddatli farovonlik, barqarorlik va farovonlikka erishish uchun ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarni birlashtirishga urg‘u beradi.

3. Amerika modeli[5]. AQSHda davlatlar o‘rtasidagi yondashuvlardagi farqlarga qaramay, barqaror rivojlanishning muvaffaqiyatli namunalari ham mavjud. Masalan, Kaliforniya quyosh va shamol energiyasiga katta sarmoya kiritmoqda va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish dasturlarini amalga oshirmoqda. Xususiy sektor ham muhim rol o‘ynaydi, Tesla va Google kabi yirik korporatsiyalar barqarorlik innovatsiyalarini elektr transport vositalaridan yashil ofislarga olib boradi.

4. Nemis modeli[6]. Germaniya ekologik siyosat va yashil iqtisodiyotda yetakchi hisoblanadi. Nemis barqaror rivojlanish modeli uglerod izlarini kamaytirish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlarni o‘z ichiga oladi. 2000-yillarning boshida boshlangan Energiewende dasturi karbonat angidrid chiqindilarini kamaytirish va mamlakatning energiya majmuasida qayta tiklanadigan energiya ulushini oshirish bo‘yicha ulkan maqsadlarni qo‘yadi. Nemis modelining muhim elementi ham energiya samaradorligini oshirish va fuqarolarning hayot sifatini yaxshilash uchun texnologiyalardan foydalangan holda “aqlli shaharlar”ni rivojlantirish hisoblanadi.

Germaniya uzoq vaqtdan beri iqtisodiy farovonlik, ijtimoiy tenglik va atrof-muhitni muhofaza qilishni o‘zida mujassam etgan kompleks yondashuv bilan barqaror rivojlanish bo‘yicha jahon yetakchisi sifatida tan olingan. Germaniyaning Energiewende tashabbusi mamlakatning energiya tizimini shamol, quyosh va biomassa kabi qayta tiklanadigan energiya manbalariga asoslangan tizimga o‘tkazish, shu bilan birga atom energiyasidan voz kechish va uglerod chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan. Ushbu tashabbus qayta tiklanadigan energiya infratuzilmasi, energiya samaradorligini oshirish chora-tadbirlari va tarmoqlarni modernizatsiya qilishga katta sarmoya kiritishni nazarda tutadi. Germaniya havo va suv sifatini himoya qilish, ifloslanishni kamaytirish va barqaror resurslarni boshqarishni rag‘batlantirish uchun qat'iy ekologik siyosat va qoidalarni amalga oshirdi. Qayta tiklanadigan energiya manbalari to‘g‘risidagi qonun (EEG), 2050-yilgacha bo‘lgan iqlim bo‘yicha harakatlar rejasi va Barqaror rivojlanish milliy strategiyasi kabi tashabbuslar atrof-muhitni muhofaza qilish maqsadlariga erishish uchun asoslar yaratadi. Germaniya barqaror ishlab chiqarish usullari, resurslar samaradorligi va ekologik toza texnologiyalar bilan ajralib turadigan yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradi. Mamlakat kuchli ishlab chiqarish sektori, xususan qayta tiklanadigan energiya, elektr harakatchanligi va atrof-muhit texnologiyalari kabi sohalarda mashhur.

Germaniya transport tirbandligi, havo ifloslanishi va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish uchun barqaror transport yechimlariga ustuvor ahamiyat beradi. Jamoat transporti

tarmoqlarini kengaytirish, elektr transport vositalarini rag‘batlantirish va velosport infratuzilmasiga sarmoya kiritish kabi tashabbuslar barqaror harakatlanish tizimiga hissa qo‘shadi. Germaniya chiqindilarning oldini olish, qayta foydalanish, qayta ishlash va resurslarni tejashga urg‘u beradigan aylanma iqtisodiyot modeliga o‘tish tarafdori. Mamlakatning aylanma iqtisod bo‘yicha harakatlar rejasi va moddalarning yopiq aylanishi va chiqindilarni boshqarish to‘g‘risidagi qonun kabi tashabbuslar ishlab chiqarish va iste'mol naqshlarida aylanmalikni rag‘batlantiradi. Germaniyaning ijtimoiy ta'minot tizimi ijtimoiy tenglik va inklyuziyani ta'minlash uchun har tomonlama yordam beradi. Umumjahon sog‘liqni saqlash, arzon uy-joy va kuchli mehnat muhofazasi kabi siyosatlar yuqori turmush darajasi va ijtimoiy hamjihatlikka yordam beradi.

Germaniya barqaror rivojlanish sohalarida innovatsiyalar va bilimlarni uzatishni rag‘batlantirish uchun ta'lim va tadqiqotlarga sarmoya kiritadi. Mamlakat universitetlari va ilmiy-tadqiqot muassasalari barqarorlik ilm-fan, texnologiya va siyosatni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Germaniya barqaror rivojlanish tashabbuslarini amalga oshirishda markazlashmagan qarorlar qabul qilish va mahalliy avtonomiyani rag‘batlantiradi. Ko‘pgina shahar va hududlarda mahalliy ustuvorliklar va muammolarga moslashtirilgan barqarorlik strategiyalari va harakat rejalari mavjud. Germaniya iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikni yo‘qotish va qashshoqlikni kamaytirish kabi global muammolarni hal qilish bo‘yicha xalqaro sa'y-harakatlarda faol ishtirok etadi. Mamlakat butun dunyo bo‘ylab barqaror rivojlanishni rag‘batlantirishga qaratilgan xalqaro shartnomalar, rivojlanish sohasidagi hamkorlik loyihalari va ko‘p tomonlama tashabbuslarga hissa qo‘shadi. Germaniya korxonalari korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KSS) tamoyillarini tobora ko‘proq qabul qilmoqda va barqarorlikni o‘z faoliyati va ta'minot zanjirlariga integratsiya qilmoqda. Ko‘pgina kompaniyalar barqarorlik standartlariga rioya qiladilar, manfaatdor tomonlar bilan muloqotda bo‘lishadi va o‘zlarining ekologik va ijtimoiy faoliyati to‘g‘risida hisobot berishadi.

Germaniyaning barqaror jamiyat uchun rivojlanish modeli uzoq muddatli fikrlash, manfaatdor tomonlarning hamkorligi va doimiy takomillashtirishni ta'kidlaydigan yaxlit yondashuv bilan tavsiflanadi. Mamlakat barqarorlikni ta’minlashda sezilarli yutuqlarga erishgan bo‘lsa-da, yuzaga kelayotgan muammolarni hal qilish va barcha uchun mustahkam va farovon kelajakni ta’minlash uchun doimiy sa’y-harakatlar zarur.

E’tibor bergan bo‘lsangiz tadqiqotimizda ko‘proq Yapon va Nemis modellariga diqqatni ko‘proq tortganmiz. Sababi, Ikkinchi Jahon urishidan ikki davlat ham katta talofat bilan chiqqan. Shunga qaramasdan har ikki mamlakatda davlat va jamiyat taraqqiyoti har tomonlama tez sur’atlarda rivojlandi. Buning boisi ikki davlatning milliy mentalitetidan kelib chiqib tug‘ri yo‘l (model)ni tanlaganidadur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda rivojlangan davlatlarning jamiyat barqaror rivojlanishiga oid taraqqiyot modellarini tahlil qilish natijalari umumlashtirilib shuni ko‘rsatdiki. Rivojlangan mamlakatlar tomonidan qo‘llaniladigan modellar, ular amalga oshirayotgan siyosat va strategiyalar barqaror rivojlanish yo‘lida muhim ahamiyatga ega ekanligi ko‘rsatildi. Ushbu modellar iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillarni muvozanatda ushlab turishga qaratilgan. Ularning tajribalari boshqa davlatlar uchun ham namuna bo‘lib, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda ilhomlantiruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, har bir mamlakatning o‘ziga xos sharoitlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, moslashuvchan yondashuvning zarurligi ta'kidlanadi. Umuman olganda, barqaror rivojlanish modellarining muvaffaqiyati davlatlarning uzoq muddatli farovonligi va kelajak avlodlar uchun qulay hayot sharoitlarini yaratishga qaratilgan sa'y-harakatlariga bog‘liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Meadows D. Dancing with systems //Whole Earth. – 2001. – T. 106. – №. 3. – C. 58-63.

2. O‘g‘li, Akramov Mirzaqosim Baxtiyorjon, Abdupattoyev Sanjarbek Mirsodiq O‘G‘Li, and Kurbanov Muzaffar Ummatovich. "Barqaror rivojlanishga erishishda iqtisodiy o ‘sishning roli: investitsiyalar, infratuzilma va texnologik innovatsiyalar." Science and innovation 3.Special Issue 18 (2024): 5-9.

3. Abduraximova D. Yashil iqtisodiyotni moliyalashtirishda bank moliya texnologiyalarining ahamiyati. – 2023.

4. Nuridinova, Toxiraxon Shokirxonovna. "Yaponiyada ta’lim tizimiga ixtisoslashtirilgan gazetalar." golden brain 2.1 (2024): 175-178.

5. Киселев, Сергей Георгиевич. "Закат Америки как апогей трансформации геополитической модели мира." *Геополитика и безопасность* 2 (2015): 68-72..

6. Xushvaqtov, A., and D. Narzullayev. "Inson resurslarini boshqarishning nemis modeli." *Ilm-fan va ta'lim* 1.15 (2023).

7. N. I. Zaynobidinova. Antik davr faylasuflari ta’limotida jamiyat barqaror rivojlanishiga doir qarashlar va ularning ijtimoiy-falsafiy tahlili. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2024 y № 2-son.

8. N. I. Zaynobidinova. Ibn Sinoning “Hayy ibn Yaqzon” va Jaloliddin Rumiyning “Masnaviy” asarlarida aql va nafs munosabati. O‘zMU xabarlari. Toshkent, 2021. - B. 271-275

9. N. I. Zaynobidinova. Globallashuvda ta’limning roli. ADChTI “Globallashuv jarayonida fan va ta’lim muammolari va yechimlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. 2024y, 5 iyun.

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

FORMATION OF THE CONCEPT OF MEDICAL CULTURE (SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

Akmaljon Tursunpolatov
Researcher
Namangan State University
Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Medical culture, Socio-philosophical analysis, Empiricism, Rationalism, Utilitarianism, Deontology, Virtue ethics, Phenomenology

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: This article examines the evolution of the concept of medical culture through a socio-philosophical lens. By examining historical, cultural, and philosophical influences, we seek to understand how medical culture has developed and its impact on modern health care. This analysis shows that medical culture is not just a set of practices and norms within the medical profession, but is a complex, dynamic construct shaped by broader societal values and philosophical underpinnings.

TIBBIY MADANIYAT TUSHUNCHASINING SHAKLLANISHI (IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL)

Akmaljon Tursunpo‘latov
tadqiqotchi
Namangan davlat universiteti
Namangan, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Tibbiyot madaniyati, Ijtimoiy-falsafiy tahlil, Empirizm, Ratsionalizm, Utilitarizm, Deontologiya, Fazilat etikasi, Fenomenologiya

Annotatsiya: Ushbu maqola tibbiy madaniyat tushunchasining evolyutsiyasini ijtimoiy-falsafiy ob'ektiv orqali o‘rganadi. Tarixiy, madaniy va falsafiy ta'sirlarni o‘rganish orqali biz tibbiy madaniyat qanday rivojlanganligini va uning zamonaviy sog‘liqni saqlashga ta'sirini tushunishga harakat qilamiz. Ushbu tahlil shuni ko‘rsatadiki, tibbiy madaniyat nafaqat shifokorlik kasbi doirasidagi amaliyot va normalar yig‘indisi emas, balki kengroq ijtimoiy qadriyatlar va falsafiy asoslar bilan

shakllangan murakkab, dinamik konstruktsiyadir.

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЯ МЕДИЦИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ (СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)

Акмалжон Турсунполатов
научный исследователь
Наманганского государственного университета.
Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Медицинская культура, Социально-философский анализ, Эмпиризм, Рационализм, Утилитаризм, Деонтология, Этика добродетели, Феноменология.

Аннотация: В данной статье рассматривается эволюция понятия медицинской культуры через социально-философскую призму. Исследуя исторические, культурные и философские влияния, мы стремимся понять, как развивалась медицинская культура и ее влияние на современное здравоохранение. Этот анализ показывает, что медицинская культура — это не просто набор практик и норм внутри медицинской профессии, а сложная, динамичная конструкция, сформированная более широкими социальными ценностями и философскими основами.

KIRISH

Tibbiy madaniyat tushunchasi tibbiyot kasbiga xos bo‘lgan jamoaviy axloq, amaliyot va axloqiy me'yorlarni ifodalaydi. U sog‘liqni saqlash amaliyotchilarining kundalik o‘zaro munosabatlarida, qaror qabul qilish jarayonlarida va bemorlarni parvarish qilishda umumiy yondashuvda boshqaradigan qadriyatlar va tamoyillarni o‘z ichiga oladi. Tibbiy madaniyatning shakllanishi statik yoki alohida hodisa emas, balki tarixiy, madaniy va falsafiy ta'sirlar bilan shakllangan dinamik konstruktsiyadir. Tibbiy madaniyat evolyutsiyasini tushunish sog‘liqni saqlash tizimlarining qanday ishlashi va rivojlanishini tushunish, shuningdek, tibbiy amaliyotdagi zamonaviy muammolarni hal qilish uchun juda muhimdir.

ASOSIY QISM

Tarix davomida tibbiy madaniyat turli tsivilizatsiyalar ta'sirida bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos tarzda uning rivojlanishiga hissa qo‘shgan. Qadimgi Misr tibbiyotidagi ruhiy va empirik bilimlarning integratsiyalashuvidan tortib, Gippokrat kabi yunon faylasuflari tomonidan qo‘yilgan axloqiy asoslargacha tibbiy madaniyatning ildizlari kengroq ijtimoiy qadriyatlar va falsafiy asoslar bilan chuqur bog‘langan. O‘rta asrlar va Uyg‘onish davri diniy ta'limotlar, empirik tadqiqotlar va sog‘liq va kasallikning tabiatiga oid falsafiy tadqiqotlar uyg‘unligi orqali tibbiy madaniyatni yanada boyitdi.

Yangi davrda ma’rifatparvarlarning ilmiy ratsionalizmga e’tibor qaratishi va tibbiyotning professionallashuvi tibbiy madaniyatda sezilarli siljishlar olib keldi. Tibbiyot etikasining yuksalishi, tibbiy ta’limning rasmiylashtirilishi, kasbiy jamiyatlarning tashkil etilishi tibbiy madaniyatni zamonaviy tushunishga yordam berdi. Bundan tashqari, empirizm, ratsionalizm va turli axloqiy nazariyalar kabi falsafiy an'analar tibbiy metodologiyani shakllantirishda va dalillarga asoslangan amaliyotga ustuvorlik berishda hal qiluvchi rol o‘ynagan.

Ushbu maqola tibbiy madaniyatning tarixiy va madaniy rivojlanishini tahlil qilish, uning falsafiy asoslari va ijtimoiy ta'sirlarini o‘rganish uchun ijtimoiy-falsafiy asosdan foydalanadi. Vaqt o‘tishi bilan tibbiy madaniyat qanday rivojlanganligi va uning zamonaviy sog‘liqni saqlashga ta'sirini o‘rganish orqali biz ushbu murakkab va dinamik tuzilmani har tomonlama tushunishni maqsad qilganmiz. Ushbu tahlil zamonaviy tibbiyot duch keladigan axloqiy dilemmalar, texnologik yutuqlar va global muammolarni hal qilish, natijada o‘zaro bog‘liq bo‘lgan dunyoda axloqiy, bemorga yo‘naltirilgan yordamni targ‘ib qilish uchun juda muhimdir.

Tibbiyot madaniyatining tarixiy rivojlanishi turli sivilizatsiyalar va falsafiy an'analarning rang-barang iplaridan to‘qilgan boy gobelendir. Ushbu bo‘lim tibbiyot madaniyatining qadim zamonlardan to hozirgi davrgacha bo‘lgan evolyutsiyasini o‘rganadi, uning shakllanishini shakllantirgan asosiy bosqichlar va ta’sirchan shaxslarni yoritadi.

Qadimgi Misrda tibbiyot din va ma’naviyat bilan chuqur bog‘langan. Tibbiy amaliyotlar Ebers papirus kabi matnlarda hujjatlashtirilgan bo‘lib, ular empirik bilimlarni ruhiy va sehrli e'tiqodlar bilan birlashtirgan. Misrlik shifokorlar, ko‘pincha ruhoniylar, jismoniy va ma'naviy farovonlikni hisobga olgan holda salomatlikka yaxlit yondashuvdan foydalanganlar. Ritualistik amaliyotning empirik kuzatishlar bilan uyg‘unlashuvi tibbiy madaniyatning ikki tomonlama tabiati — fanni gumanistik elementlar bilan uyg‘unlashtirish uchun dastlabki asoslarni yaratdi.

Yunon tibbiyoti, xususan, Gippokratning asarlari orqali sog‘liqni saqlashga yanada tizimli va oqilona yondashishga sezilarli o‘zgarishlar kiritdi. Ko‘pincha "tibbiyotning otasi" deb ataladigan Gippokrat tabiiy sabablar va tananing o‘zini davolash qobiliyatining muhimligini ta'kidladi. Uning Gippokrat korpusida jamlangan ta'limoti tibbiy amaliyotga klinik kuzatish va axloqiy xulq-atvor kabi tushunchalarni kiritdi. Gippokrat qasamyodi tibbiy etikaga e’tibor qaratgan holda tibbiy madaniyatni shakllantirishga doimiy ta’sir ko‘rsatdi, zarar keltirmaslik, xayrixohlik va maxfiylik tamoyillarini ta’kidladi.

O‘rta asrlarda Evropada tibbiy madaniyatga diniy ta'limotlar va cherkov katta ta'sir ko‘rsatdi. Bu davr yunon shifokori Galenning asarlariga asoslangan Galen tibbiyotining hukmronligi bilan ajralib turdi, uning nazariyalari tana hazillari muvozanatini ta'kidladi. Tibbiy bilimlar arab tibbiy matnlarini tarjima qilish orqali saqlanib qoldi va kengaytirildi, bu esa klassik yunon va rim tibbiyot bilimlarini Yevropaga qayta kiritdi.

Uyg‘onish davri tibbiyot fanining jonlanishini va tibbiy bilimdagi sezilarli yutuqlarni olib keldi. Universitetlar va tibbiyot bilim yurtlarining tashkil etilishi tibbiyotning professionallashuviga yordam berdi. Avitsenna (Ibn Sino) va Parasels kabi taniqli shaxslar tibbiyot faniga katta hissa qo‘shgan. Avitsennaning "Tib qonunlari" asari empirik tadqiqotlarni falsafiy tushunchalar bilan uyg‘unlashtirib, asosiy matnga aylandi. Paracelsus esa an'anaviy Galen tibbiyotiga qarshi chiqdi va davolashda kimyoviy moddalar va minerallardan foydalanishni targ‘ib qildi, zamonaviy farmakologiyaga asos soldi.

Ma’rifatparvarlik davri ilmiy ratsionalizmning yuksalishi bilan tibbiy madaniyatda tub burilish yasadi. Bu davr bilimning asosiy manbalari sifatida empirik dalillar va aqlni ta'kidladi. Tibbiyotning professionallashuvi rasmiy tibbiyot maktablari, professional jamiyatlar va standartlashtirilgan tibbiy ta'limning tashkil etilishi bilan tezlashdi. Inson tanasini batafsil o‘rganish bilan anatomiyada inqilob qilgan Andreas Vesalius va qon aylanishini kashf etgan Uilyam Xarvi kabi shaxslar tibbiyotga ko‘proq ilmiy va dalillarga asoslangan yondashuvga o‘tishga misol bo‘ldi.

Professionallashtirish va axloqiy me'yorlar

19-20-asrlarda tibbiy amaliyotning yanada rasmiylashtirilishi va qat'iy axloqiy me'yorlarning o‘rnatilishi kuzatildi. Utilitarizm va deontologiya kabi falsafiy an'analar ta'sirida tibbiy etikaning rivojlanishi sog‘liqni saqlash sohasida axloqiy qarorlar qabul qilish uchun asos yaratdi. 1847 yilda tashkil etilgan Amerika Tibbiyot Assotsiatsiyasi (AMA) shifokorlar uchun kasbiy xulq-atvor va axloqiy me'yorlarni belgilashda hal qiluvchi rol o‘ynadi.

Zamonaviy davrda tibbiy madaniyat texnologik taraqqiyot, globallashuv va o‘zgaruvchan ijtimoiy qadriyatlarga javoban rivojlanishda davom etmoqda. Biotibbiyot texnologiyalari, shaxsiylashtirilgan tibbiyot va telesalomatlik sohasidagi innovatsiyalar yangi axloqiy va falsafiy muammolarni keltirib chiqaradigan sog‘liqni saqlash xizmatini o‘zgartirdi. Bemorga yo‘naltirilgan yordam va yaxlit yondashuvlarning integratsiyasi murakkab, o‘zaro bog‘liq dunyoda bemorlarning turli ehtiyojlarini qondirish majburiyatini aks ettiradi. Bundan tashqari, sog‘liqni saqlashning ijtimoiy determinantlari va madaniy kompetentsiyaning ahamiyati tobora ortib borayotgan e'tirof etilishi yanada qamrab oluvchi va adolatli tibbiy madaniyat zarurligini ta'kidlaydi.

Tibbiy madaniyatning tarixiy rivojlanishi empirik fan, axloqiy tamoyillar va jamiyat qadriyatlari o‘rtasidagi dinamik o‘zaro ta'sirni ochib beradi. Ushbu evolyutsiyani tushunish orqali biz tibbiy amaliyotning hozirgi holati va oldinda turgan muammolar va imkoniyatlar haqida tushunchaga ega bo‘lamiz. Ushbu tarixiy nuqtai nazar, axloqiy, bemorga yo‘naltirilgan yordamga sodiqlikni saqlab, o‘zgaruvchan dunyo ehtiyojlarini qondirish uchun tibbiy madaniyatni doimiy ravishda moslashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

Tibbiyot madaniyatining falsafiy asoslari

Tibbiyot madaniyatining falsafiy asoslari zamonaviy tibbiyotning tamoyillari, metodologiyalari va axloqiy asoslarini shakllantirgan turli tafakkur an’analarida chuqur ildiz otgan. Ushbu falsafiy asoslar tibbiy madaniyat qanday rivojlanganligi va uning zamonaviy tibbiyot amaliyotiga qanday ta'sir qilishda davom etishi haqida har tomonlama tushuncha beradi.

Empirizm va ratsionalizm

Empirizm

Kuzatish va tajribani bilimning birlamchi manbalari sifatida ta’kidlaydigan falsafiy an’ana bo‘lgan empirizm tibbiyot madaniyati rivojida asos bo‘ldi. Jon Lokk va Devid Xyum kabi faylasuflar tomonidan asos solingan empirizm dalillarga asoslangan amaliyotni qo‘llab-quvvatlaydi, bu erda tibbiy bilimlar tizimli kuzatish, tajriba va klinik tajribadan olinadi. Ushbu empirik yondashuv kasalliklarni tashxislash va davolashda ma'lumotlar va kuzatilishi mumkin bo‘lgan hodisalarning ahamiyatini targ‘ib qilib, tibbiyotda zamonaviy ilmiy usullar uchun asos yaratdi.

Ratsionalizm

Ratsionalizm empirizmdan farqli o‘laroq, bilim olishning asosiy vositasi sifatida aql va deduksiyani ta'kidlaydi. Rene Dekart va Barux Spinoza kabi muhim shaxslar ba'zi haqiqatlarni faqat aql orqali bilish mumkinligini ta'kidladilar. Tibbiyotda ratsionalistik tamoyillar nazariy asoslarning rivojlanishiga va tibbiy bilimlarning mantiqiy tuzilishiga ta'sir ko‘rsatdi. Empirizm va ratsionalizm o‘rtasidagi o‘zaro ta'sir tibbiyot fanining evolyutsiyasiga turtki bo‘ldi, mustahkam va keng qamrovli tibbiy madaniyatni yaratish uchun empirik ma'lumotlarni oqilona tahlil bilan muvozanatlashtirdi.

Axloqiy nazariyalar

Utilitarizm

Faylasuflar Jeremi Bentam va Jon Styuart Mill tomonidan ishlab chiqilgan utilitarizm umumiy baxtni maksimal darajada oshiradigan va azob-uqubatlarni kamaytiradigan harakatlar tarafdori. Tibbiy etikada utilitar tamoyillar sog‘liqni saqlash siyosatini, resurslarni taqsimlashni va klinik qarorlarni qabul qilishni boshqaradi. Utilitarizm emlash dasturlari, sog‘liqni saqlashdagi foyda-xarajat tahlillari va davolash usullariga ustuvorlik berish kabi sohalarga ta'sir ko‘rsatadigan, eng ko‘p son uchun eng katta foyda olishga qaratilgan amaliyotlarni qo‘llab-quvvatlaydi.

Immanuil Kant bilan bog‘liq bo‘lgan deontologik etika burch, axloqiy qoidalar va xatti-harakatlarning o‘ziga xos to‘g‘riligini ta'kidlaydi. Tibbiy madaniyatdagi deontologik tamoyillar tibbiyot xodimlarining bemorning avtonomiyasini hurmat qilish, maxfiylikni saqlash va xabardor roziligini olish kabi ma'naviy majburiyatlarini ta'kidlaydi. Kant etikasi bemorlarga faqat maqsadga

erishish vositasi sifatida emas, balki o‘z maqsadlari sifatida munosabatda bo‘lish, bemorga yo‘naltirilgan parvarishning axloqiy asoslarini mustahkamlash muhimligini ta'kidlaydi.

Aristotel falsafasida ildiz otgan fazilat etikasi muayyan harakatlar yoki qoidalarga rioya qilish oqibatlariga emas, balki tibbiy xizmat ko‘rsatuvchining xarakteri va fazilatlariga e'tibor qaratadi. Bu axloqiy yondashuv tibbiyot xodimlarida mehr-shafqat, halollik, ehtiyotkorlik kabi axloqiy fazilatlarni rivojlantirishga urg‘u beradi. Fazilat axloqi tibbiy kasbiylikning yaxlit ko‘rinishini rivojlantiradi, amaliyotchilarni axloqiy va rahmdil bemorlarga g‘amxo‘rlik qilishga hissa qo‘shadigan shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga undaydi.

Fenomenologiya

Edmund Gusserl tomonidan asos solingan va Martin Xaydegger tomonidan ishlab chiqilgan "Fenomenologiya" asosiy e'tiborni shaxsiy tajribalar va sub'ektiv idroklarga qaratadi. Tibbiy madaniyat kontekstida fenomenologiya bemorlarning kasallik va sog‘liqni saqlash tajribasini o‘z nuqtai nazaridan tushunishga urg‘u beradi. Ushbu yondashuv sog‘liq va kasallikning sub'ektiv va hissiy o‘lchovlarining muhimligini tan olgan holda empatik va bemorga yo‘naltirilgan yordamni qo‘llab-quvvatlaydi.

Ekzistensializm

Ekzistensialistik falsafa Jan-Pol Sartr va Soren Kierkegaard kabi mutafakkirlarning hissasi bilan individuallik, erkinlik va ma'no mavzularini o‘rganadi. Tibbiyotda ekzistensializm tamoyillari sog‘liq, kasallik va o‘limning ekzistensial o‘lchovlarini ta'kidlaydi. Ushbu falsafiy nuqtai nazar tibbiyot xodimlarini bemorlarning o‘lim qo‘rquvi, kasallikdagi ma'noni izlash va azob-uqubatlarni boshdan kechirish kabi ekzistensial tashvishlarini hal qilishga undaydi. Ekzistensialistik fikr psixologik, hissiy va ma'naviy jihatlarni birlashtirgan holda bemorni parvarish qilishda yaxlit yondashuvni targ‘ib qiladi.

Tibbiyot texnologiyalarining jadal rivojlanishi yangi axloqiy va falsafiy muammolarni keltirib chiqaradi. Genetik muhandislik, sog‘liqni saqlashda sun'iy intellekt va teletibbiyot kabi muammolar shaxsiy hayot, tenglik va tibbiy yordamni insonparvarlashtirish haqida savollar tug‘diradi. Ushbu sohalar bo‘yicha falsafiy tadqiqotlar bemorga yo‘naltirilgan yordamga sodiqlikni saqlab, yangi texnologiyalarni tibbiy amaliyotga integratsiya qilishning axloqiy murakkabliklarini hal qilishga yordam beradi.

Globallashuv sog‘liqni saqlash muassasalarida madaniy xilma-xillikning oshishiga olib keldi, bu esa ko‘proq inklyuziv va madaniy jihatdan malakali tibbiy madaniyatni talab qiladi. Madaniy relyativizmning falsafiy tamoyillari va madaniy farqlarni hurmat qilish sog‘liqni saqlashning madaniy jihatdan sezgir amaliyotlarini rivojlantirishga rahbarlik qiladi. Salomatlik va kasalliklarga oid turli madaniy istiqbollarni tushunish va birlashtirish globallashgan dunyoda adolatli va samarali yordam ko‘rsatish uchun juda muhimdir.

Oddiy hayot jarayonlari tobora ko‘proq tibbiy muammolar sifatida ko‘rib chiqilayotgan kundalik hayotni tibbiylashtirish tibbiy aralashuv chegaralari haqida falsafiy xavotirlarni keltirib chiqaradi. Kasallikning biologik jihatlariga e'tibor qaratadigan biotibbiyot modelining ustunligi ba'zan salomatlikning psixologik, ijtimoiy va ekologik o‘lchovlarini e'tiborsiz qoldirishi mumkin. Tibbiylashtirishning falsafiy tanqidi sog‘liqni saqlashga yanada yaxlit va muvozanatli yondashuvni rag‘batlantiradi, sog‘liqni saqlashning kengroq determinantlariga murojaat qiladi.

XULOSA

Tibbiy madaniyatning shakllanishi tarixiy rivojlanish, falsafiy asoslar va ijtimoiy ta'sirlar bilan shakllanadigan dinamik va ko‘p qirrali jarayondir. Tibbiyot ma’naviyat va empirik kuzatishlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan qadimiy tsivilizatsiyalardan tortib, ma’rifatparvarlik davridagi ilmiy ratsionalizm va axloqiy kasbiylikka e’tibor qaratilishigacha tibbiy madaniyat jamiyat ehtiyojlari va qadriyatlarini aks ettirish va hal etish uchun doimiy ravishda rivojlanib bordi.

Tibbiy madaniyatning falsafiy asoslari, jumladan empirizm, ratsionalizm, utilitarizm, deontologiya, fazilat etikasi, fenomenologiya va ekzistensializm tibbiy amaliyotni boshqaradigan tamoyillar va metodologiyalarni tushunish uchun mustahkam asos yaratadi. Ushbu falsafalar nafaqat tibbiyotning ilmiy va axloqiy o‘lchovlarini shakllantiradi, balki individual tajriba va madaniy xilma-xillikni hurmat qiladigan bemorlarni parvarish qilish uchun yaxlit yondashuvni targ‘ib qiladi.

Zamonaviy tibbiyot madaniyati texnologik taraqqiyot va globallashuvdan tortib tibbiylashtirish va madaniy kompetentsiyaga bo‘lgan ehtiyojgacha bo‘lgan ko‘plab muammolar va imkoniyatlarga duch kelmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish tibbiy madaniyat evolyutsiyasini yo‘lga qo‘ygan falsafiy tamoyillarga doimiy sodiqlikni, sog‘liqni saqlash axloqiy, rahm-shafqatli va bemorga yo‘naltirilganligini ta'minlashni talab qiladi.

Tibbiy madaniyatning tarixiy va falsafiy rivojlanishini tushunish zamonaviy sog‘liqni saqlashning murakkabligini yo‘lga qo‘yish uchun juda muhimdir. Vaqt o‘tishi bilan tibbiy amaliyotni shakllantirgan qadriyatlar va tamoyillar haqida fikr yuritish orqali tibbiyot xodimlari bugungi va ertangi kunning axloqiy dilemmalari va ijtimoiy o‘zgarishlarini yaxshiroq hal qilishlari mumkin. Bu doimiy mulohaza turli xil va bir-biriga bog‘langan dunyo ehtiyojlariga javob beradigan tibbiy madaniyatni rivojlantirish, pirovardida shaxslar va jamoalar farovonligini oshirish uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Avicenna. (1984). *The Canon of Medicine*. Kazi Publications.
2. Bentham, J. (1789). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Dover Publications.

3. Descartes, R. (1998). *Discourse on Method and Meditations on First Philosophy*. Hackett Publishing Company.

4. Foucault, M. (1973). *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*. Pantheon Books.

5. Hippocrates. (2002). *Hippocratic Writings*. Penguin Classics.

6. Hume, D. (2000). *A Treatise of Human Nature*. Oxford University Press.

7. Kant, I. (1993). *Grounding for the Metaphysics of Morals*. Hackett Publishing Company.

8. Locke, J. (1996). *An Essay Concerning Human Understanding*. Hackett Publishing Company.

9. Mill, J. S. (1861). *Utilitarianism*. Parker, Son, and Bourn.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-18 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 123-129

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

THE CONCEPT OF WOMEN'S CRIMINALITY IN RESEARCH OF EUROPEAN SCHOLARS

Adolat Khojayeva
Researcher
Namangan State University
Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Women's crime, Female crime, European criminology, Feminist criminology, Gender and crime, Historical perspectives on crime, Sociological theories of crime

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: This article explores the concept of women's crime through the lens of European academic research. It examines historical perspectives, theoretical frameworks, and contemporary analysis to provide a comprehensive understanding of how women's crime has been studied and understood. The debate spans a range of disciplines, including criminology, sociology, psychology and gender studies, illuminating the evolution of thought and current trends in the fight against women's crime in Europe.

AYOLLAR HUQUQBUZARLIGI TUSHUNCHASI YEVROPA OLIMLARI TADQIQOTLARIDA

Adolat Xo‘jayeva
tadqiqotchi
Namangan davlat universiteti
Namangan, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Ayollar jinoyati, Ayol jinoyatchiligi, Yevropa kriminologiyasi, Feministik kriminologiya, Gender va jinoyatchilik, Jinoyatga tarixiy qarashlar, Jinoyatning sotsiologik nazariyalari

Annotatsiya: Ushbu maqola ayollar jinoyati kontseptsiyasini Evropa ilmiy tadqiqotlari ob'ektivi orqali o‘rganadi. U ayollar jinoyatchiligi qanday o‘rganilgani va tushunilgani haqida har tomonlama tushuncha berish uchun tarixiy istiqbollarni, nazariy asoslarni va zamonaviy tahlillarni o‘rganadi. Munozara turli fanlarni, jumladan, kriminologiya, sotsiologiya, psixologiya va gender tadqiqotlarini o‘z ichiga oladi, bu fikr evolyutsiyasi va Evropada ayollar jinoyatiga

qarshi kurashning hozirgi tendentsiyalarini yoritadi.

КОНЦЕПЦИЯ ЖЕНСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ЕВРОПЕЙСКИХ УЧЕНЫХ

Адолат Ходжаева
научный исследователь
Наманганского государственного университета.
Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Женская преступность, Женская преступность, Европейская криминология, Феминистская криминология, Гендер и преступность, Исторические взгляды на преступность, Социологические теории преступности.

Аннотация: В этой статье концепция женской преступности исследуется через призму европейских академических исследований. В нем рассматриваются исторические перспективы, теоретические основы и современный анализ, чтобы обеспечить всестороннее понимание того, как женская преступность изучается и понимается. Дебаты охватывают целый ряд дисциплин, включая криминологию, социологию, психологию и гендерные исследования, освещая эволюцию мысли и текущие тенденции в борьбе с женской преступностью в Европе.

KIRISH

Ayollar jinoyati tarixan kriminologiyaning kengroq sohasida e'tibordan chetda qolgan va kam o‘rganilgan soha bo‘lib kelgan. An'anaga ko‘ra, jinoiy xatti-harakatlar va uning sabablari asosan erkak jinoyatchilarga qaratilgan holda o‘rganildi, natijada erkaklarga qaratilgan nuqtai nazar paydo bo‘ldi, bu ko‘pincha ayollar jinoyatchiligiga ta'sir qiluvchi noyob tajriba va omillarni hisobga olmagan. Biroq, jamiyatda gender va jinoyatchilikka bo‘lgan munosabatning rivojlanishi bilan birga, ayollarning jinoiy faoliyatga jalb etilishining nozik tomonlarini tushunishga bo‘lgan ilmiy qiziqish ham ortib bormoqda.

ASOSIY QISM

So‘nggi bir necha o‘n yilliklarda Evropada ayollar jinoyatchiligini o‘rganish jadal rivojlandi, bu ayol jinoyatchilar erkak hamkasblariga nisbatan turli motivlar, holatlar va ehtiyojlarga ega bo‘lgan alohida guruhni ifodalashini tan oldi. Yevropa olimlari ayollar jinoyatchiligining murakkabliklarini o‘rganish uchun turli nazariy asoslar va metodologik yondashuvlardan foydalangan holda bu sohaga katta hissa qo‘shdilar.

Ushbu maqola yevropalik olimlar ayollar jinoyatini qanday qilib kontseptsiyalashgani va o‘rgangani haqida to‘liq ma’lumot berishga qaratilgan. U dastlabki kriminologik nazariyalarni shakllantirgan tarixiy istiqbollarni o‘rganadi, ayollar jinoyatchiligini tushunish uchun qo‘llanilgan

asosiy nazariy asoslarni o‘rganadi va ayollar jinoyatini o‘rganishning hozirgi tendentsiyalari va muammolarini hal qiluvchi zamonaviy tahlillarni yoritadi. Ushbu xilma-xil nuqtai nazarlarni umumlashtirish orqali ushbu maqola ayollarning jinoyatga jalb etilishiga yordam beruvchi omillar va siyosat va amaliyot uchun oqibatlarini chuqurroq tushunishga intiladi.

Ayollar jinoyati kontseptsiyasini o‘rganishda ushbu maqola biologiya, psixologiya, sotsiologiya va feminizmning kesishmalarini ko‘rib chiqadi. Bu erta biologik va psixologik nazariyalar ko‘pincha ayol jinoyatchilarni qanday patologiyaga aylantirganini o‘rganadi, zamonaviy yondashuvlar esa genetik, gormonal, ijtimoiy va ekologik omillarning o‘zaro ta'sirini ta'kidlaydi. Ijtimoiy tuzilmalar va gender tengsizliklari ayollarni jinoiy xulq-atvorga qanday undashi mumkinligiga e'tibor qaratib, sotsiologik nuqtai nazar muhokama qilinadi. Feministik kriminologiyaning roli, xususan, uning patriarxat va jinsga xos muammolar ayollar jinoyatchiligiga qanday ta'sir qilishini tushunishga qo‘shgan hissasi ta'kidlanadi.

Bundan tashqari, ushbu maqolada Evropada ayollar jinoyatining xilma-xilligini, jumladan odam savdosi, uyushgan jinoyatchilik va iqtisodiy huquqbuzarliklarga aloqadorligini ko‘rsatadigan zamonaviy amaliy tadqiqotlar taqdim etiladi. Ushbu amaliy tadqiqotlar evropalik olimlarning zamonaviy kontekstda ayollar jinoyatchiligining murakkabliklariga qanday murojaat qilishlariga aniq misollar beradi.

Oxir oqibat, ushbu maqola ayollar jinoyatlarini o‘rganish va ularga qarshi kurashishda gender-nozik yondashuv muhimligini ta'kidlashga qaratilgan. Tarixiy tushunchalar, nazariy asoslar va zamonaviy tahlillarni o‘zida jamlagan holda, u Yevropada ayollar jinoyatchiligini yanada nozik va har tomonlama tushunishga hissa qo‘shishga va jinoyatchi ayollarni reabilitatsiya qilish va qayta integratsiyalashuvini qo‘llab-quvvatlovchi siyosat va amaliyotlar haqida ma’lumot berishga intiladi.

19-asr oxiri va 20-asr boshlarida kriminologiya alohida tadqiqot sohasi sifatida shakllana boshladi. Uning asoschilaridan biri Sezar Lombroso ayollar jinoyati haqidagi dastlabki qarashlarga sezilarli ta'sir ko‘rsatdi. Lombrosoning ishi, xususan, uning "Ayol jinoyatchi" (1895) kitobida jinoiy xatti-harakatlar biologik jihatdan aniqlanganligini ta'kidladi. Uning ta'kidlashicha, ayol jinoyatchilar biologik jihatdan pastroq bo‘lib, jismoniy va psixologik anomaliyalarni ko‘rsatgan, bu tushuncha o‘sha paytdagi ayollarning o‘ziga xos pastligiga bo‘lgan ishonchni aks ettiradi. Lombrozoning nazariyalari determinizm va gender tarafkashligi uchun keng tanqid qilindi, ammo ular ayollar jinoyatchiligi bo‘yicha kelajakdagi munozaralar uchun asos yaratdilar.

Lombrozoning zamondoshi V. I. Tomas o‘zining “O‘nglanmagan qiz” (1923) asarida boshqa nuqtai nazarni taklif qilgan. Tomasning fikricha, ayollar jinoyati ko‘pincha jinsiy aloqa va hissiy beqarorlik kabi ijtimoiy va psixologik omillarning natijasidir. Uning nazariyalari hali ham

gender tarafkashliklarini aks ettirgan bo‘lsa-da, ular ayollarning jinoiy xulq-atvoriga ijtimoiy ta'sirlarni ko‘rib chiqishga o‘tishni ko‘rsatdi.

20-asrning o‘rtalariga kelib, qat’iy biologik tushuntirishlardan uzoqlashib, ko‘proq sotsiologik va psixologik nuqtai nazarga o‘tib, kriminologik nazariyalar rivojlana boshladi. Tadqiqotchilar ayol jinoyatchiligini kengroq ijtimoiy kontekstni hisobga olmasdan to‘liq tushunib bo‘lmasligini tan olishdi.

1930-yillarda kiritilgan Robert K. Mertonning kuchlanish nazariyasi ayollar jinoyatini tushunish uchun qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan sotsiologik asosni taqdim etdi. Merton nazariyasi jamiyat tazyiqlari va madaniy jihatdan tasdiqlangan maqsadlar va ularga erishishning qonuniy usullari o‘rtasidagi nomutanosiblik jinoiy xatti-harakatlarga olib kelishi mumkinligini ta'kidladi. Merton birinchi navbatda erkak jinoyatchilarga e'tibor qaratgan bo‘lsa-da, uning nazariyasi keyingi olimlar uchun turli xil ijtimoiy kutish va cheklovlarga duch kelgan ayollar qanday qilib jinoiy xatti-harakatlarga olib keladigan zo‘riqishlarni boshdan kechirishini o‘rganish uchun eshik ochdi.

1960 va 1970 yillardagi feministik harakat kriminologiyaga chuqur ta'sir ko‘rsatdi va jinoyat va adolat haqidagi munozaralarda jinsni birinchi o‘ringa olib chiqdi. Feminist kriminologlar an'anaviy nazariyalarni erkaklarga qaratilgan qarashlari va ayollarning noyob tajribalariga e'tibor bermasliklari uchun tanqid qilishdi. Ularning ta'kidlashicha, ayollar jinoyatini tushunish uchun ijtimoiy tuzilmalarning gender tabiatini va ayollarning chetga surilishi va ezilishining o‘ziga xos usullarini hisobga olish kerak.

Kerol Smartning "Ayollar, jinoyat va kriminologiya" (1976) asari kriminologiyaga alohida feministik yondashuv zarurligini ta'kidlab, mavjud paradigmalarga qarshi chiqdi. Uning ta'kidlashicha, ayollar jinoyati sodir bo‘lgan patriarxal kontekstni hisobga olmasdan turib tushunib bo‘lmaydi. Smartning ishi gender, jinoyatchilik va adolatning kesishishi bo‘yicha keyingi tadqiqotlar uchun yo‘l ochdi.

Zamonaviy olimlar ayollar jinoyati evolyutsiyasini tushunish uchun tarixiy tahlillardan foydalangan holda 20-asr boshlari va o‘rtalarida kriminologlar tomonidan qo‘yilgan asoslarga asoslanishda davom etmoqdalar. Ushbu tahlillar ko‘pincha o‘zgaruvchan ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sharoitlar vaqt o‘tishi bilan ayollarning jinoiy xatti-harakatlariga qanday ta'sir qilganiga qaratilgan.

Masalan, ikki jahon urushi va 20-asrdagi iqtisodiy inqirozlar kabi muhim ijtimoiy qo‘zg‘olon davrlarida ayollarning jinoyatchilikka aralashishini o‘rganish gender rollarining o‘zgarishi va iqtisodiy bosimlarning ayollar jinoyatchiligiga qanday ta'sir qilishini ochib beradi. Ushbu davrlarda ayollar ko‘pincha ish kuchi va jamiyatda yangi rollarni o‘z zimmalariga olishdi, bu ba'zida jinoiy xatti-harakatlar uchun imkoniyatlarning oshishiga olib keldi.

Bundan tashqari, tarixiy tadqiqotlar jinoiy adliya tizimining ayollar jinoyatchiligi haqidagi tasavvurlarni shakllantirishdagi rolini ta'kidladi. Adliya tizimida ayollarga nisbatan munosabat, jumladan, differentsial jazo tayinlash amaliyoti va jinsga xos tuzatish dasturlarini qo‘llash jamiyatning gender va jinoyatchilikka nisbatan kengroq munosabatini aks ettiradi.

Ayollar jinoyatining biologik va psixologik tushuntirishlari sezilarli darajada rivojlandi. Dastlabki nazariyalar o‘ziga xos fiziologik va psixologik kamchiliklarga qaratilgan. Biroq, zamonaviy tadqiqotlar genetika, gormonlar va psixologik omillarning murakkab o‘zaro ta'sirini tushunishga o‘tdi, shu bilan birga ijtimoiy va atrof-muhit ta'sirini ham hisobga oldi.

Sotsiologik nazariyalar ayollar jinoyatini yanada nozikroq tushunish imkonini berdi. Masalan, Robert K. Mertonning kuchlanish nazariyasi ijtimoiy bosim va cheklangan imkoniyatlar ayollarni qanday qilib jinoiy xatti-harakatlarga olib kelishi mumkinligini tushuntirish uchun qo‘llanilgan. Bundan tashqari, feministik kriminologiya harakati gender tengsizliklari va patriarxal tuzilmalar ayollar jinoyatchiligiga qanday hissa qo‘shishini ta'kidlashda muhim rol o‘ynadi.

Feministik kriminologiya ayollar jinoyatini o‘rganishni sezilarli darajada o‘zgartirdi. U an'anaviy kriminologik nazariyalarni erkaklarga qaratilgan tarafkashliklari uchun tanqid qiladi va jinsga xos tahlillarning muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv ayollarga nomutanosib ta'sir ko‘rsatadigan va ularni jinoiy harakatlarga undashi mumkin bo‘lgan oiladagi zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik va iqtisodiy marginallashuv kabi muammolarga e'tibor qaratdi.

Zamonaviy evropalik olimlar ayollar jinoyatini turli tomonlardan o‘rganishda davom etmoqdalar. So‘nggi tadqiqotlar migratsiya, iqtisodiy beqarorlik va ijtimoiy chetlanishning ayollar jinoyatchiligiga ta'siriga qaratilgan. Irq, sinf va jins kabi bir-biriga o‘xshash identifikatsiyalar ayollarning jinoyatchilik va jinoiy adliya tizimiga qanday ta'sir qilishini o‘rganuvchi tadqiqotlar bilan kesishishning roli tobora ko‘proq e'tirof etilmoqda.

Bir nechta amaliy tadqiqotlar Yevropada ayollar jinoyatining xilma-xilligini ko‘rsatadi. Masalan, odam savdosi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar ayollarning ham qurbon, ham jinoyatchi sifatida ekspluatatsiyasiga oydinlik kiritdi. Uyushgan jinoyatchilik bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar ayollarning giyohvand moddalar savdosi, firibgarlik va boshqa noqonuniy harakatlarga jalb etilishini, ayollar passivligi haqidagi an’anaviy stereotiplarga qarshi turishini aniqladi.

Ayollar jinoyati kontseptsiyasini tushunish muhim siyosat ta'siriga ega. Yevropa davlatlari ayollarning jinoyatchiligiga qarshi kurashish uchun turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi, genderga mos qamoqxona dasturlaridan tortib, jamiyatga asoslangan reabilitatsiya tashabbuslarigacha. Ushbu sa'y-harakatlar jinoyatchi ayollarning o‘ziga xos ehtiyojlariga moslashtirilgan yordam ko‘rsatish, ularning jamiyatga qayta integratsiyalashuvini rag‘batlantirish va jinoyatlarning takrorlanishini kamaytirishga qaratilgan.

XULOSA

Evropa ilmiy tadqiqotlarida ayollar jinoyatini o‘rganish gender, jamiyat va jinoiy xulq-atvorning murakkab o‘zaro ta'sirini chuqur anglash imkonini beruvchi boy va rivojlanayotgan sohadir. Sezar Lombrozoning dastlabki deterministik qarashlaridan tortib, zamonaviy feministik kriminologlarning nozik, kesishgan tahlillarigacha, ayol jinoyatchiligini tushunish sezilarli o‘zgarishlarga duch keldi.

Tarixiy jihatdan, ayollar jinoyati ko‘pincha biologik va psixologik determinizm nuqtai nazaridan ko‘rib chiqilardi, bu esa jinoyatchi ayolni chetlab o‘tgan va patologik holatga keltirgan. Ushbu dastlabki nazariyalar, asos bo‘lsa-da, ularning gender tarafkashliklari va soddalashtirilgan qarashlari uchun qattiq tanqid qilingan. 20-asr o‘rtalarida ijtimoiy kontekstning ahamiyatini va jamiyat tuzilmalari tomonidan ta’sir etayotgan bosimlarni tan olgan holda ko‘proq sotsiologik nuqtai nazarga o‘tish kuzatildi.

20-asrning ikkinchi yarmida feministik kriminologiyaning paydo bo‘lishi hal qiluvchi lahza bo‘ldi, chunki olimlar erkaklarga qaratilgan paradigmalarga e'tiroz bildira boshladilar va jinoyat va adolatning gender tabiatini ta'kidlay boshladilar. Feminist kriminologlar ayollar jinoyati sodir bo‘ladigan patriarxal kontekstni ko‘rib chiqish va oiladagi zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik va iqtisodiy marginalizatsiya kabi muammolarni hal qilish zarurligini ta'kidladilar.

Zamonaviy Evropa tadqiqotlari ushbu asoslarga asoslanib, o‘zaro tahlillarni o‘z ichiga olgan va jinoyatchilikdagi ayollarning turli tajribalariga e'tibor qaratishda davom etmoqda. Odam savdosi, uyushgan jinoyatchilik va iqtisodiy huquqbuzarliklar bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar ayollarning jinoiy faoliyatga jalb etilishining xilma-xilligini ochib beradi. Ushbu tadqiqotlar ayollar jinoyatchiligiga ta'sir qiluvchi noyob ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillarni hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi.

Ayollar jinoyatini tushunish muhim siyosat ta'siriga ega. Yevropa davlatlari ayollarning jinoyatchiligiga qarshi kurashish uchun turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi, genderga mos qamoqxona dasturlaridan tortib, jamiyatga asoslangan reabilitatsiya tashabbuslarigacha. Ushbu sa'y-harakatlar jinoyatchi ayollarning o‘ziga xos ehtiyojlariga moslashtirilgan yordam ko‘rsatish, ularning jamiyatga qayta integratsiyalashuvini rag‘batlantirish va jinoyatlarning takrorlanishini kamaytirishga qaratilgan.

Xulosa qilib aytganda, yevropalik olimlar tomonidan o‘rganilgan ayollar jinoyati kontseptsiyasi kriminologiyaga gender-sensitiv yondashuv zarurligini ta’kidlaydi. Tarixiy nuqtai nazarlar, nazariy asoslar va zamonaviy tahlillarni birlashtirgan holda, bu soha ayollar jinoyatchiligini har tomonlama tushunish imkonini beradi. Kelgusida olib boriladigan tadqiqotlar va siyosatni ishlab chiqish jinoiy sud tizimida ayollar duch keladigan noyob muammolarni hal

qilishda davom etishi, ayollar jinoyatchiligini hal qilishda yanada adolatli va samarali yondashuvni qo‘llab-quvvatlashi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Lombroso, C., & Ferrero, G. (1895). *The Female Offender*. New York: D. Appleton and Company.

2. Thomas, W. I. (1923). *The Unadjusted Girl*. Boston: Little, Brown and Company.

3. Merton, R. K. (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review, 3*(5), 672-682.

4. Smart, C. (1976). *Women, Crime, and Criminology: A Feminist Critique*. London: Routledge and Kegan Paul.

5. Daly, K., & Chesney-Lind, M. (1988). Feminism and Criminology. *Justice Quarterly, 5*(4), 497-538.

6. Heidensohn, F. (1985). *Women and Crime*. London: Macmillan.

7. Walklate, S. (2004). *Gender, Crime, and Criminal Justice*. Cullompton: Willan Publishing.

8. Renzetti, C. M., Goodstein, L., & Miller, S. L. (2006). *Rethinking Gender, Crime, and Justice: Feminist Readings*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-19 09.00.00 – FALSAFA FANLARI Pages: 130-139

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

DETERMINING THE INTERACTION BETWEEN FREEDOM AND LIMITATION IN MARTIN HEIDEGGER'S EXISTENTIAL ODYSSEY

Sherzodbek M. Burkhonov
Doctoral student
National University of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan
E-mail: burkhanovsh95@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: Existential philosophy, freedom, finitude, dasein, being-in-the-world, authenticity, human existence, philosophy, existentialism.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: This article delves into Martin Heidegger's existential exploration, with a specific focus on the nuanced interplay between freedom and finitude. Born in 1889, Heidegger's philosophical journey unfolded against the backdrop of significant 20th-century events, shaping his distinctive perspective on the human experience. Central to our examination is the concept of Dasein, introduced in "Being and Time." This foundational idea sets the stage for unraveling the complexities of freedom and finitude in Heidegger's philosophy. Freedom, according to Heidegger, transcends conventional notions, becoming a lived experience intricately woven into our existence and understanding of being.

MARTIN XAYDEGGERNING EKZISTENSIAL ODISSEYASIDA ERKINLIK VA CHEKLILIK ORASIDAGI O'ZARO TAS'IRNI ANIQLASH

Sherzodbek M. Burhonov
Doktorant
O'zbekiston Milliy universiteti
Toshkent, O'zbekiston
E-mail: burkhanovsh95@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Ekzistensial falsafa, erkinlik, cheklilik, Dasiyn, dunyoda mavjudlik, haqiqiylik, inson mavjudligi, falsafa, ekzistensializm.

Annotatsiya: Ushbu maqola Martin Xaydeggerning ekzistensial izlanishlariga bag'ishlangan bo'lib, erkinlik va cheklilik o'rtasidagi nozik o'zaro ta'sirga alohida e'tibor beradi. 1889-yilda tavvalud topgan Xaydeggerning falsafiy izlanishlari

XX asrning muhim voqealari fonida rivojlanib, uning insoniy tajribaga nisbatan o‘ziga xos nuqtai nazarini shakllantirdi. Bizning izlanishlarimizda markaziy o‘rin “Borliq va vaqt” asarida keltirilgan Dasein tushunchasidir. Bu asosli g‘oya Xaydegger falsafasida erkinlik va cheklilik murakkab vaziyatlarni ochish uchun zamin yaratadi. Erkinlik, Xeydeggerning fikricha, an’anaviy tushunchalardan ustun bo‘lib, bizning mavjudligimiz va borliq tushunchamiz bilan murakkab tarzda yaratilgan hayotiy tajribaga aylanadi.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СВОБОДЫ И ОГРАНИЧЕНИЙ В ЭКЗИСТЕНИАЛЬНОЙ ОДИССЕЕ МАРТИНА ХАЙДЕГГЕРА

Шерзодбек М. Бурхонов
Докторант
Национальный университет Узбекистана
Ташкент, Узбекистан
E-mail: burkhanovsh95@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Экзистенциальная философия, свобода, конечность, Dasein, бытие-в-мире, подлинность, человеческое существование, философия, экзистенциализм.

Аннотация: Эта статья углубляется в экзистенциальные исследования Мартина Хайдеггера, уделяя особое внимание тонкому взаимодействию между свободой и конечностью. Философский путь Хайдеггера, родившегося в 1889 году, разворачивался на фоне значительных событий XX века, сформировав его особый взгляд на человеческий опыт. Центральное место в нашем исследовании занимает концепция присутствия, представленная в «Бытии и времени». Эта основополагающая идея создает основу для разгадки сложностей свободы и конечности в философии Хайдеггера. Свобода, по мнению Хайдеггера, выходит за рамки обычных представлений, становясь живым опытом, неразрывно вплетенным в наше существование и понимание бытия.

INTRODUCTION

Martin Heidegger, a luminary of 20th-century existential philosophy, embarked on an intellectual odyssey that not only reshaped the philosophical landscape but also profoundly influenced our understanding of human existence. Born in 1889 in Messkirch, Germany, Heidegger’s journey unfolded against the backdrop of World War I, the interwar period, and the rise of National Socialism.

At the core of Heidegger's philosophical tapestry lies a complex interplay between two fundamental concepts: freedom and finitude. This article seeks to unravel the intricacies of Heidegger's existential odyssey, exploring how he navigated the terrain of human existence and grappled with the profound questions surrounding our freedom and inevitable finitude. Heidegger's existential quest began with a departure from traditional philosophical frameworks, challenging the Cartesian dualism that separated mind and body.

THE MAIN RESULTS AND FINDINGS

His seminal work, "Being and Time," introduced the concept of Dasein, an existential term that encapsulates the essence of human being as existence-in-the-world. This foundational idea lays the groundwork for understanding the interplay of freedom and finitude in Heidegger's philosophy. Freedom, as Heidegger envisions it, transcends the conventional notion of mere autonomy. It is intricately linked to one's existence and understanding of being. Finitude, on the other hand, is not a mere limitation but an inherent and defining aspect of human existence. Mortality and temporality shape our experiences, prompting Heidegger to argue that an authentic confrontation with our finitude is crucial for the realization of true freedom.

Determining the interaction between freedom and limitation in Martin Heidegger's existential odyssey involves a careful examination of his key concepts, the exploration of his writings, and an analysis of the interplay between freedom and finitude. Here are some methods for approaching this inquiry: Determining the interaction between freedom and limitation in Martin Heidegger's existential odyssey involves a careful examination of his key concepts, the exploration of his writings, and an analysis of the interplay between freedom and finitude. Conduct a thorough textual analysis of Heidegger's primary works, particularly "Being and Time." Identify passages and sections where Heidegger discusses freedom and limitation, paying attention to the nuances of his language and the context in which these concepts are presented.

Create a conceptual map to visually represent the key ideas related to freedom and limitation in Heidegger's philosophy. This can help elucidate the relationships between different concepts, providing a clearer understanding of how freedom and limitation interact within his existential framework.

As we embark on this exploration of Heidegger's existential odyssey, we will delve into the philosophical intricacies of Dasein, examine the profound nature of freedom within Heideggerian thought, and navigate the existential landscape where finitude is not a constraint but an essential condition. Through critical analysis and reflection, we aim to uncover the profound insights that emerge from the intersection of freedom and finitude in Heidegger's philosophy. Heidegger's intellectual legacy invites us to rethink our assumptions about autonomy, authenticity, and the existential dimensions of our lives. By unraveling the interplay of freedom and finitude in his

existential odyssey, we open doors to a deeper understanding of what it means to be human in a world where the boundaries of existence are inextricably woven into the fabric of our being. Join us on this intellectual journey as we navigate the labyrinth of Heidegger's thoughts, "seeking not only to comprehend the interplay of freedom and finitude but also to appreciate the enduring relevance of his existential insights in our contemporary understanding of the human experience"[John van B.,1972:p.170]. In the following sections, we will delve into the foundational concepts, examine the nuances of freedom and finitude, and critically engage with the challenges and critiques that accompany Heidegger's existential odyssey.

To comprehend the intricacies of Heidegger's existential odyssey, one must embark on a journey into the foundational concepts that form the bedrock of his philosophy. At the heart of Heidegger's thought is the concept of Dasein, a term that encapsulates the very essence of human being as existence-in-the-world.

Dasein, a German term often translated as "being-there" or "existence," represents Heidegger's departure from traditional philosophical dualisms that separated mind and body. In "Being and Time," Heidegger introduces Dasein as the mode of being that is "open to the world and inherently engaged with its surroundings. Unlike traditional philosophical accounts, Dasein is not an isolated individual but a being that exists in a meaningful context, always already entangled with its surroundings" [Dreyfus, Hubert L.,1993:p.245-246].

Dasein, for Heidegger, is not just an abstract concept but a lived experience. It is the way in which human beings exist in their everyday lives, in their relationships, and in their encounters with the world. Understanding Dasein is crucial to unraveling the complexities of Heidegger's existential philosophy.

Within the context of Dasein, Heidegger lays the groundwork for a profound exploration of freedom and finitude. Dasein's existence is characterized by its temporality, mortality, and its capacity for authentic engagement with the world. By delving into the essence of Dasein, we gain insights into how freedom and finitude are not abstract principles but inherent aspects of human existence.

Heidegger's conceptualization of Dasein challenges the Cartesian dualism that separated mind and body, subject and object. Instead, he presents a holistic view of human being, emphasizing the interconnectedness of self and world. Dasein is not a detached observer but a participant in the ongoing unfolding of existence.

As we navigate Heidegger's existential foundation, it becomes evident that Dasein is not a static entity but a dynamic process. Its existence is characterized by its thrownness into a world not of its choosing, its projection towards possibilities, and its inevitable finitude. Dasein's

freedom is not a detached liberty but is intertwined with its engagement with the world, shaped by its temporality and mortality.

In the subsequent sections of this exploration, we will delve further into how Heidegger's foundation in Dasein sets the stage for the profound interplay between freedom and finitude. We will unravel the existential implications of Dasein's existence and examine how this concept becomes the focal point for understanding the essence of human being in Heidegger's philosophical odyssey.

Heidegger's exploration of freedom within the framework of his existential philosophy transcends conventional notions, pushing beyond the simplistic understanding of autonomy. In the labyrinth of Heidegger's thought, freedom is not a detached concept but a fundamental aspect intricately linked to one's existence and understanding of being.

In "Being and Time," Heidegger challenges the traditional philosophical accounts of freedom by reframing it within the context of Dasein. For Heidegger, freedom is not a detached ability to choose or act according to one's will; rather, it is intimately connected to Dasein's existence-in-the-world. In this existential perspective, freedom is not an abstract ideal but a lived experience that unfolds within the fabric of everyday life.

At the core of Heidegger's notion of freedom is "the idea that Dasein is always already situated in a meaningful context. The freedom of Dasein is not an isolated, individualistic liberty but is entwined with its engagement with the world. Dasein's existence is marked by its openness to possibilities, its projection towards potentialities, and its capacity to shape its own understanding of being"[Krell, Farrell D.,1993:p.70-75].

Crucially, Heidegger emphasizes that authentic freedom is not a matter of escaping or overcoming one's limitations but is rooted in an authentic confrontation with them. Dasein's freedom emerges through its acknowledgment of its own finitude, temporality, and thrownness into a world not of its choosing. Authentic freedom, according to Heidegger, is a mode of being where one embraces and engages with the constraints and possibilities inherent in their existence.

To grasp Heidegger's conception of freedom, one must recognize that it is an integral part of the ongoing, dynamic process of Dasein's existence. It is not a static state but a lived experience that unfolds in the midst of everyday encounters, relationships, and the inexorable flow of time. Freedom, in Heidegger's philosophy, is inseparable from the authenticity of one's engagement with the world.

In contrast to conventional views that often reduce freedom to a matter of individual choice or societal constraints, Heidegger's existential perspective invites us to reflect on the deeper dimensions of our own freedom. It challenges us to move beyond the superficial understanding of autonomy and consider how our freedom is intricately woven into the fabric of our existence,

shaping and shaped by the world in which we find ourselves. As we delve further into Heidegger's existential odyssey, "the intricate relationship between freedom and finitude becomes increasingly apparent. The next section will navigate this interplay, unraveling how Heidegger envisions the authentic experience of freedom within the existential context of Dasein"[Hofstadter A., 1982:p.80].

In Heidegger's existential odyssey, the exploration of finitude emerges not as a mere limitation but as a fundamental and defining aspect of human existence. Finitude, within the context of Heidegger's philosophy, is not a constraint to be overcome but an existential condition that shapes our experiences and encounters with the world.

To understand Heidegger's perspective on finitude, we must first recognize that he challenges the prevailing view that sees limitations as obstacles to be transcended. Instead, Heidegger contends that our finite nature is an integral part of the human condition, influencing the way we engage with the world and shaping the very essence of our being.

In "Being and Time," Heidegger introduces the concept of thrownness, emphasizing that Dasein is thrown into a world not of its choosing. This thrownness is a fundamental aspect of our existence, signifying our essential finitude. We are born into a specific cultural, historical, and social context, and this thrownness into a particular situation is a constitutive element of who we are.

Finitude is also intricately connected to Heidegger's exploration of temporality. The awareness of our own mortality, the recognition that our time in this world is limited, permeates the existential fabric of our lives. Temporality is not merely a chronological concept for Heidegger; it is an essential part of our existence that gives depth and meaning to our experiences.

Moreover, Heidegger suggests that our encounter with the world is fundamentally shaped by our awareness of our own finitude. The recognition of the transitory nature of our existence influences the way we engage with others, our surroundings, and our projects. Finitude becomes a lens through which we perceive and navigate the world.

In embracing finitude as an existential condition, "Heidegger challenges us to confront the inevitable limitations of our existence. This confrontation is not a source of despair but an invitation to live authentically within the boundaries of our finitude. True freedom, according to Heidegger, arises when we authentically confront and embrace the constraints imposed by our finite nature"[Ogletree, Thomas W., 1998: p.264].

This existential perspective on finitude also contrasts with attempts to escape or deny our limitations. Heidegger critiques modes of existence that seek to evade the reality of finitude through distractions or superficial pursuits. Instead, he encourages us to engage with our finitude

consciously and authentically, recognizing that it is through this confrontation that we can attain a deeper understanding of ourselves and the world.

As we navigate Heidegger's existential exploration of finitude, the intertwining of this concept with freedom becomes increasingly apparent. The acknowledgment of our own limits becomes a pathway to authentic freedom, and the next section will unravel the delicate dance between freedom and finitude in Heidegger's philosophical landscape.

In the rich tapestry of Heidegger's existential philosophy, "the intersection of freedom and finitude stands as a profound and intricate crossroads. This section unravels the delicate dance between these two fundamental concepts, revealing how the acknowledgment of finitude becomes a pivotal pathway to the authentic experience of freedom within Heidegger's philosophical landscape" [Macquarrie J. and Robinson E., 2008:p.120].

Heidegger challenges the conventional view that freedom arises from the absence of constraints. Instead, he posits that true freedom emerges through an authentic engagement with the existential boundaries imposed by our finitude. The very recognition of our temporal existence and the awareness of our thrownness into a world not of our choosing shape the contours of freedom within Heidegger's framework.

For Heidegger, the intersection of freedom and finitude is embedded in the concept of authenticity. Authentic existence involves a profound acceptance and conscious engagement with the constraints of our existence. It is through this engagement that we transcend mere subjectivity and connect with the essence of our being.

Finitude becomes a mirror through which we perceive the authenticity of our choices and actions. Heidegger contends that in confronting our finitude, we gain a deeper understanding of our authentic possibilities and, consequently, the nature of our freedom. It is not an escape from limitations but a genuine confrontation with them that allows for the emergence of authentic freedom.

Moreover, the temporal nature of our existence plays a crucial role in the intersection of freedom and finitude. Heidegger's concept of temporality suggests that our awareness of the limited time we have in this world influences the way we project ourselves into the future. Authentic freedom involves a conscious projection towards possibilities that are in harmony with our finite existence, contributing to a meaningful and fulfilling life.

The intersection of freedom and finitude is not without its challenges. Heidegger's emphasis on authenticity as the key to genuine freedom invites scrutiny and debate. Critics may question the feasibility of living authentically in a world rife with external pressures and societal expectations. However, Heidegger's philosophy encourages us to navigate these challenges with a sense of responsibility and a commitment to conscious, self-aware existence.

As we traverse the intersection of freedom and finitude in Heidegger's existential terrain, we recognize that this interplay is not a theoretical abstraction but a lived experience. The choices we make, the way we engage with the world, and our understanding of our own existence all converge at this intersection. It is a dynamic and ongoing process, an existential journey that unfolds in the midst of our everyday encounters with the world.

In the subsequent section, we will delve into potential critiques and challenges that Heidegger's philosophy on the intersection of freedom and finitude may encounter. This critical engagement aims to shed light on the nuances of his ideas and invites further reflection on the complex interplay of these foundational concepts within the context of human existence.

Heidegger's existential exploration of the intersection between freedom and finitude, while profound, does not escape scrutiny. This section engages with potential critiques and challenges that have been levied against his philosophical landscape, providing a nuanced perspective on the complexities of Heidegger's ideas.

Critics argue that Heidegger's emphasis on authenticity and the intersection of freedom and finitude may remain overly abstract and detached from concrete, real-world situations. The challenge lies in translating these existential concepts into practical guidance for individuals navigating the complexities of their lives within societal structures. "Heidegger's focus on authentic existence can be criticized for its individualistic orientation. Critics contend that in a world shaped by societal norms, economic structures, and power dynamics, achieving authentic freedom becomes a challenging endeavor. The interplay between individual agency and societal constraints requires careful consideration. Some critics question the ethical implications of Heidegger's philosophy, particularly in light of his association with National Socialism during the 1930s"[Theodore K., 1993:p. 252].

The intersection of freedom and finitude, when not carefully navigated, could be seen as providing a philosophical foundation for individualism that neglects ethical responsibilities toward others. Heidegger's philosophical writings, characterized by their depth and ambiguity, may be criticized for lacking clear, prescriptive guidance for individuals seeking to embody authentic freedom. Critics argue that the abstract nature of his concepts might leave readers grappling with how to practically apply these ideas in their lives. Some feminist and cultural critics argue that Heidegger's philosophy, while groundbreaking, may not adequately address the diverse experiences of individuals across different genders and cultures. The existential odyssey he outlines might not fully resonate with the lived realities of marginalized groups. Heidegger's existential focus on Dasein and individual experience may be critiqued for neglecting the broader socio-political dimensions that shape freedom and finitude. "Critics argue that a more comprehensive understanding should incorporate collective struggles against systemic injustices.

It is crucial to acknowledge that Heidegger's philosophy, like any intricate system of thought, invites a spectrum of interpretations and critiques. Engaging with these criticisms does not diminish the profundity of his ideas but fosters a deeper understanding of the complexities inherent in the intersection of freedom and finitude within the context of human existence. As we navigate through the challenges and critiques, it becomes apparent that Heidegger's existential odyssey, while visionary, is not without its limitations. The next section will explore the enduring relevance of his ideas in contemporary thought, considering how they resonate or diverge within the evolving landscape of philosophy and society"[Ogletree, Thomas W., 1998: p.95-101].

Heidegger's relevance in contemporary thought extends across various fields, influencing discussions on technology, environmentalism, cultural identity, ethics, mental health, and the evolving landscape of the 21st century.

Heidegger's critique of technology as an existential challenge has gained renewed relevance in the age of digitalization. His concerns about the dehumanizing effects of technology and its impact on authenticity find echoes in contemporary debates on privacy, artificial intelligence, and the pervasive influence of digital devices. Heidegger's emphasis on temporality and the finite nature of human existence has found resonance in discussions surrounding climate change and environmental sustainability. His philosophy prompts reflection on humanity's relationship with nature and the ethical implications of environmental degradation. In a globalized world, Heidegger's exploration of authenticity gains significance in discussions on cultural identity. As societies grapple with multiculturalism and interconnectedness, his ideas contribute to conversations on preserving cultural authenticity amid global influences. Heidegger's individualistic focus is critiqued in contemporary thought that emphasizes collective struggles against systemic injustices. However, "his ideas still offer valuable insights into the relationship between individual freedom and societal structures. Heidegger's concepts, such as authenticity and the acknowledgment of finitude, resonate in contemporary mental health discussions. Therapeutic practices increasingly recognize the importance of addressing existential concerns for individual well-being. Heidegger's ethical considerations surrounding technology remain pertinent in debates on artificial intelligence, bioethics, and the ethical implications of technological advancements. His philosophy prompts critical reflection on the consequences of our technological choices"[Krell, Farrell D.,1993:p.210-215].

In the context of posthumanist discourses, Heidegger's existential focus challenges deterministic views of technology. As humanity navigates the possibilities of transhumanism, his ideas encourage a careful examination of the impact on human freedom and identity. Heidegger's relevance in contemporary thought lies in his ability to stimulate critical thinking and dialogue. While acknowledging the critiques and challenges his philosophy faces, the enduring impact of

his ideas underscores their capacity to inspire contemplation and offer a unique lens through which to interpret and navigate the complexities of the modern world.

CONCLUSION

As we conclude our journey through Heidegger's existential odyssey, we find ourselves standing at the intersection of freedom and finitude, marveling at the profound insights unveiled in the tapestry of his philosophical landscape. Heidegger's exploration of Dasein, authenticity, and the delicate dance between freedom and finitude has not only reshaped the contours of existential philosophy but also resonates with contemporary thought, inviting us to reflect on the essence of our humanity in the 21st century.

Heidegger's foundational concept of Dasein, as the mode of being that is always already situated in the world, has provided a lens through which we've examined the intricate interplay of freedom and finitude. Dasein's existence, characterized by thrownness into a specific context, temporal awareness, and the potential for authentic engagement, forms the existential groundwork upon which the exploration unfolds.

The 21st century, marked by rapid technological advancements, interconnectedness, and environmental concerns, finds a philosophical companion in Heidegger's existential insights. His exploration of authenticity, freedom, and finitude invites us to reflect on the essence of our being, to navigate the complexities of our existence with a conscious awareness of the profound interplay between our freedom and our inevitable limits.

REFERENCES

1. Heidegger, Martin. Being and Time. Translated by John Macquarrie and Edward Robinson. Harper Perennial Modern Classics, 2008. – 589 p.

2. Heidegger, Martin. The Basic Problems of Phenomenology. Translated by Albert Hofstadter. Indiana University Press, 1982. – 241 p.

3. Heidegger, Martin. Being and Truth. Edited by John van Buren. State University of New York Press, 1972. – 206 p.

4. Dreyfus, Hubert L. Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I. MIT Press, 1993. – 375 p.

5. Kisiel, Theodore. The Genesis of Heidegger's Being and Time. State University of New York Press, 1993. - 424 p.

6. Krell, David Farrell. In Search of Being: Heidegger and the Project of Fundamental Ontology. Indiana University Press, 1993. - 312 p.

7. Ogletree, Thomas W. Heidegger and the Possibility of Political Philosophy. Pennsylvania State University Press, 1998. - 264 p.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-20 23.00.00 – SIYOSIY FANLAR Pages: 140-160

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

THE CENTRAL ASIAN FACTOR IN ENSURING A MORALLY STABLE ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN

Javlon Saidrakhmanovich Iymanov
Associate Professor
University of Economics and Pedagogy
Andijan, Uzbekistan
E-mail: Iymanov81@umail.uz

ABOUT ARTICLE

Key words: Spiritual, stability, international cooperation, region, partnership, equality, friendship, positive result.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: This article examines the importance of Central Asia in ensuring spiritual stability in Uzbekistan, historical, spiritual, cultural, social factors of unity of the countries of the region, measures taken to ensure a spiritually stable environment in Uzbekistan.

O‘ZBEKISTONDA MA’NAVIY BARQAROR MUHITNI TA’MINLASHDA MARKAZIY OSIYO OMILI

Javlon Saidraxmonovich Iymanov
Dotsent
University of Economics and Pedagogy
Andijon, O‘zbekiston
E-mail: Iymanov81@umail.uz

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Ma’naviy, barqaror, xalqaro hamkorlik, mintaqa, sheriklik, teng huquqlilik, do‘stlik, manfaatli natija.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy-ma’naviy barqarorlikni ta’minlashda Markaziy Osiyoning ahamiyati, mintaqa davlatlari birligining tarixiy, ma’naviy, madaniy, ijtimoiy omillari, O‘zbekistonda ma’naviy barqaror muhitni ta’minlash borasida olib borilayotgan chora-tadbirlar yoritilgan.

ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКИЙ ФАКТОР В ОБЕСПЕЧЕНИИ МОРАЛЬНО СТАБИЛЬНОЙ СРЕДЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

Жавлон Саидрахманович Ийманов
Доцент
University of Economics and Pedagogy
Андижан, Узбекистан

E-mail: Iymanov81@umail.uz

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Духовное, стабильность, международное сотрудничество, регион, партнерство, равенство, дружба, положительный результат.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение Центральной Азии в обеспечении духовной стабильности в Узбекистане, исторические, духовные, культурные, социальные факторы единства стран региона, меры, принимаемые для обеспечения духовно стабильной среды в Узбекистане.

KIRISH

Mamlakatimizda bugungi shiddatkor dunyo hamjamiyatida Mustaqil O‘zbekiston negizida Yangi O‘zbekistonni barpo etish, bu orqali Markaziy Osiyo mintaqasida azaliy milliy qadriyatlarimiz, boy ma’naviy merosimizni inobatga olgan holda, mintaqada ma’naviy barqaror muhitni shakllantirishni yangi bosqichga ko‘tarishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlari dunyo hamjamiyatida o‘ziga xos va mos o‘rinda turgan subyekt sifatida, avvalo yaxshi qo‘shnichilik va o‘zaro manfaatli hamkorlik tamoyillari asosida barcha sohalardagi aloqalar hamda barqarorlik masalalarida o‘z salohiyatini yanada samarali amalga oshira oladi.

ASOSIY QISM

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ochiq va pragmatik tashqi siyosati natijasida Markaziy Osiyoda vaziyat o‘zgardi. Mintaqa davlatlari o‘rtasida do‘stona aloqalar mustahkamlandi. Buni Prezidentimiz O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-sentyabrdagi “O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi [1] farmoni bilan yanada mustahkamladi.

Mamlakatimiz olimlaridan Otamuratov S.S. Globallashuv milliy-ma’naviy xavfsizlik, Nazarov N.A. Markaziy Osiyo polietnik sotsiumida millatlararo munosabatlar takomillashuvi [2], Qaxxorova M., To‘ ychieva H., Jamiyatda ma’naviy-axloqiymuhit va uning asosiy indikatorlari [3], Jo‘ raev S. O‘ zbekiston Respublikasi tashqi siyosati va diplomatiyasi [4], Saidolimov S.T. Markaziy Osiyoda xavfsizlikni ta’minlash muammolari [5], To‘ ychieva S. Markaziy Osiyo mutafakkirlari shaxs ma’naviyatining shakllanishida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ahamiyati [6], Rahmatullaev E. Preventiv diplomatiya [7], Xaydaraliev Sh.A. Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlik va barqarorlikni ta’minlashda xalqaro tashkilotlar va O‘ zbekistonning o‘ rni [8] haqida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar.

Ilmiy maqolada tahlil usullar, sintez, tizimli yondashuv, falsafiy-mantiqiy fikrlash, falsafiy tahlil, guruhlash, ekspert baholash va taqqoslash metodlaridan foydalanilgan.

Tarixdan ma’lum: Vatan va xalq taqdiriga nisbatan tahdidlar kuchaygan vaziyatda aynan millat fidoyilari – uyg‘oq qalbli ziyolilar, shoir va adiblar, san’at namoyandalari, ma’naviyat va ma’rifat sohasi xodimlari jasorat bilan maydonga chiqqanlar. Mamlakatimiz o‘z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g‘arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur, [9] – deya ta’kidlagan edi O‘zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2023 yil 22-dekabr kungi Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan yig‘ilishida. O‘zbekiston xalqining ma’naviyati esa tarixan bir bo‘lgan Markaziy Osiyo davlatlar xalqi bilan chambar-chas bog‘liqdir.

Markaziy Osiyo hududlardagi qardosh xalqlarimizni asrlar davomida do‘stlik, mushtarak ma’naviy qadriyatlar bir-biriga bog‘lab kelgan. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ochiq va pragmatik tashqi siyosati natijasida Markaziy Osiyoda vaziyat o‘zgardi. Mintaqa davlatlari o‘rtasida do‘stona aloqalar mustahkamlandi. Buni Prezidentimiz O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-sentyabrdagi “O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni [10] bilan yanada mustahkamladi.

Markaziy Osiyo xalqlarining tarixiy birligi g‘oyasini ulug‘lash, ilmiy, madaniy-ma’rifiy aloqalarini takomillashtirish, tinchlik va osoyishta hayot yo‘lida do‘stlik, hamjihatlik, hamkorlik rishtalarini yanada mustahkamlash borasida ishlar mustaqilligimizning ilk kunlaridan boshlangan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. [11] Chunki, mustaqillikning ilk yillarida Markaziy Osiyo davlatlari, xalqlari birlashib, o‘z madaniy qadriyatlariga tayangan holda dunyoning gegemon davlatlari ta’siriga qarshi turishga qodir kuchga aylanishi mumkin edi.

O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning Turkiston zamini xususida aytgan quyidagi fikrlari g‘oyatda ahamiyatlidir, “Tasavvur qilingki, ota yurtimiz Turkiston katta bir uy, buyuk bir ro‘zg‘or, buyuk bir oila. Bu oila farzandlari qanchalik yaqin va ahil bo‘lsa, ro‘zg‘or ham shunchalik obod va to‘kin bo‘ladi. Bundan chiqadigan xulosa: Markaziy Osiyo mintaqasida ham iqtisodiy, ham ma’naviy, ham siyosiy jihatdan yagona muhit tashkil qilish – bugungi kunning eng dolzarb masalasidir”. [12] Mintaqa birligi va jipsligi doimiy ravishda xavfsizlikni ta’minlash uchun asosiy e’tibor berilishi kerak bo‘lgan jihatlardan bo‘lib kelgan. Shu bilan birga, birlashganda ham o‘zligimizni yo‘qotmasdan harakat qilishimiz lozimligini ko‘rsatadi.

Bu borada, O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov aytganidek, Markaziy Osiyo har biri o‘ziga xos tarixiy, etnik-madaniy ildizlarga, diniy va ijtimoiy turmush tarziga, o‘z mentalitetiga ega bo‘lgan mamlakatlar va xalqlar yashaydigan mintaqa ekanini doimo yodda tutish muhim. Ularning har biri vazmin, juda e’tibor bilan, ta’bir joiz bo‘lsa, hurmat-ehtirom bilan yondashishni talab qiladi. [13]

Bundan kelib chiqadiki, Markaziy Osiyo davlatlari bilan munosabatga kirishayotgan har bir davlat, albatta, mintaqadagi beshala davlat mentalitetini o‘rganishi va ularning har biriga alohida munosabatda bo‘lishini talab etadi. Shuningdek, bu davlatlarning barchasi o‘ziga xos davlatchilik tuzumiga ega bo‘lganligi uchun sinchiklab o‘rganish lozim.

Shaxsning milliy davlatchiligiga bo‘lgan pozitiv munosabati hamda fuqarolik mavqeyini idrok etish ham milliy o‘zlikni anglashning komponentlari hisoblanib, tafakkur rivojiga imkon yaratadi. Tafakkurdagi bunday rivojlanish ko‘p millatli jamiyatda millatlararo munosabatlar takomillashuvini ta’minlaydi. Bugun har bir millat vakili va har bir shaxs o‘zligini bilib, milliy kelib chiqishini chuqur anglab idrok etgan holda umumsivilizatsiya taraqqiyotiga hissa qo‘shishi lozim. [14] Shundagina biz mintaqada o‘zimiz xohlagan xavfsiz va ma’naviy barqaror muhitni shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

O‘zbekiston Respublikasi milliy xavfsizlik konsepsiyasida Markaziy Osiyo davlatlarini birlashtiradigan quyidagi umumiy xususiyatlar keltirilgan:

– Yaxlit ma’naviy va madaniy-tarixiy meros, kishilar e’tiqodi, tili, mentalitetining mushtarakligi;

– Suv arteriyalari, kommunikatsiya, energetika zaxiralarining umumiyligi;

– Iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot darajasi, aholi turmush sharoitlarining nisbatan bir-biriga yaqinligi;

– Jamiyatni demokratlashtirish, huquqiy davlatni shakllantirish, bozor iqtisodiyotiga o‘tish bilan bog‘liq ijtimoiy siyosiy va iqtisodiy muammolarning o‘xshashligi;

– Mintaqaviy muammolar - Oroldagi ekologik inqiroz, suv va yoqilg‘i-energetika zaxiralaridan oqilona foydalanish, jahon transport, axborot va boshqa kommunikatsiya tizimlariga integratsiyalashuv masalalari. [15]

Mazkur omillarning barchasi mintaqaviy xavfsizlikni asosini tashkil etgan mintaqaviy integratsiyaning zaruratini belgilab beradi. Ushbu masala yuzasidan mintaqa davlatlari siyosatida uchta o‘zaro aloqador tendensiya kuzatiladi: **dezintegratsiya, reintegratsiya, integratsiya**.

Dezintegratsiya jarayoni 1991-1996 -yillargacha davom etdi. Bu jarayon o‘zaro yaqinlashuv emas, o‘zaro yiroqlashuvni keltirib chiqardi. Mintaqa davlatlari o‘rtasida aloqalar uzilishi natijasida davlatlarda ishsizlar sonining ko‘payishi, aholi turmush darajasining pasayishi kuzatildi. Ayrim davlatlarning tashqi qarzlari nihoyatda ko‘tarilib ketdi. Yangi mustaqil davlatlarda milliy g‘oya va tashqi siyosat strategiyasining shakllanayotgan bir davrida, mintaqada yagona xavfsizlik tizimining mavjud emasligi oqibatida mintaqaga tutash hududlardagi xavf-xatar va tahdidlarning mintaqaga kirib kelishi kuzatildi. Bu esa mintaqadagi vaziyatga salbiy ta’sir ko‘rsatgan holda, ayrim tashqi kuchlar qo‘lida ta’sir etish vositasiga aylandi.

Mintaqadagi keyingi bosqich **reintegratsiya** jarayonlari bilan bog‘liq bo‘lib, u 1996-2001 - yillarga to‘g‘ri keldi va yangicha ko‘rinish kasb etdi. Markaziy Osiyo mamlakatlari o‘rtasidagi eski iqtisodiy aloqalarni yo‘lga qo‘yish imkoniyatlari borgan sari kamayib, davlatlarning iqtisodiy hamkorlikni tiklash va rivojlantirishga bo‘lgan obyektiv intilishlari tobora kuchaydi.

Keyingi bosqichda mintaqada strategik muvozanatni saqlash, mintaqaviy muammolarni birgalikda hal etish, xavfsizlik va barqarorlikni ta’minlash, mintaqaviy integratsiyani rivojlantirish kabi masalalar mintaqa davlatlarining tashqi siyosatida ustuvor vazifaga aylandi. [16]

Bugungi dunyoning ma’naviy-ruhiy holati shundayki, inson hayotini, yer yuzida tinchlik-totuvlikni, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni saqlab qolish uchun har kim o‘z holicha emas, birgalikda, bamaslahat ish ko‘rishini zarur. Hozir dunyo miqyosida yuz berayotgan ijobiy hamda salbiy o‘zgarishlar, bo‘lingan dunyoni qayta bo‘lib olish, yer osti va yer usti boyliklariga egalik qilish harakatlari kuchayib borayotgan ekan, har bir mamlakatning ichki va tashqi siyosatida umumiy maqsadlarga erishish yo‘lida jipslashish, muammolarni tomonlarning manfaatlariga mos ravishda hal qilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Buning asosiy sababi shuki, inson hayoti bilan bog‘liq murakkab muammolar bir mamlakatda, bir mintaqada emas, butun dunyoda umumlashib bormoqda. Iqtisodiy, moliyaviy tanglik, axborot oqimining globallashuvi, savdo-sotiq siyosatidagi kelishmovchiliklar, kapital oqimining tezlashishi, xizmatlar va texnologiyalarning erkin harakatlanishi bilan bog‘liq ziddiyatlarni hal qilish uchun ichki va tashqi imkoniyatlardan unumli foydalanishdan boshqa chora yo‘q. Har kim o‘z holicha, faqat o‘zining tor manfaatlarini o‘ylab ish tutadigan, qo‘shni davlatlarda, yaqin-yiroq mamlakatlarda sodir bo‘layotgan ijtimoiy voqelikdan bexabar holda yashash endilikda mumkin emas. Faqat birlashsakkina rivojlanishimiz, taraqqiy etishimiz va mintaqadagi muammolarni birgalikda yengishimiz mumkin bo‘ladi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning yaxshi qo‘shnichilik, manfaatli hamkorlik borasidagi oqilona siyosati zamirida tarixan birga yashab kelgan xalqlarni bir-biriga yaqinlashtirish, uzilgan qadriyatlarimizni bog‘lash, tarixning sinovli pallasida iymon-e’tiqoddan kechmaslik zamirida bugunni, ertani hamda mintaqa kelajagini o‘ylab ish tutishdek buyuk maqsad yotadi. Markaziy Osiyo – asrlar davomida qondosh xalqlar tinch va totuv yashab kelayotgan jahondagi kam sonli mintaqalardan biridir. Bizni mushtarak tarix va madaniyat, yagona muqaddas din, o‘xshash mentalitet, ma’naviy-axloqiy qadriyat va an’analar hamda ajralmas do‘stlik chambarchas bog‘lab turadi. Bularning barchasi xalqlarimiz farovonligi va ravnaqi yo‘lida Markaziy Osiyo davlatlari salohiyatini birlashtirishga qaratilgan o‘zaro manfaatli hamkorligimiz uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi. [17]

Markaziy Osiyo davlatlari xalqlari bu siyosat natijalarini hozirning o‘zida ko‘zlari bilan ko‘rib, shunday kunlarga yetkazganiga shukronalar aytmoqda. Qadim-qadimdan suvi, bozori va

mozori, tili va dini bir xalqlar o‘rtasiga qo‘yilgan sun’iy g‘ovlar, to‘siqlar olib tashlandi. Bir-biridan ajratib qo‘yilgan oilalar birlashdi.

Qolaversa, Markaziy Osiyo davlatlari hamkorligida o‘tkaziladigan iqtisodiy va gumanitar yo‘nalishdagi tadbirlar donishmand dunyoning bu qutlug‘ mintaqasida yashayotgan xalqlar hayotiga, turmush tarziga g‘oyat ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Hayotning bugungi tezkor shiddati mamlakatlarni, davlat va jamoat arboblari, ilm-fan namoyandalari, ijodkor-ziyolilar, xotin-qizlar, yoshlar vakillarini qo‘lni qo‘lga berib, mushtarak maqsad yo‘lida birlashib, harakat qilishni taqozo etmoqda. Tarixning bu imkoniyatidan samarali foydalanish barchamizning burchimizdir. [18] Shundagina biz oldimizga qo‘ygan maqsadimiz, ya’ni Markaziy Osiyoda xavfsizlikni ta’minlash yo‘lida ma’naviy qadriyatlarimizni birlashtirgan bo‘lamiz.

Ma’lumki, Sobiq ittifoq davrida milliy qadriyatlar, qardoshlik, urf-odatlarimiz haqida baralla yozish u yoqda tursin, hatto, do‘st-u birodarlaringga gapirish ham muammo tug‘dirar edi. Chunki, ittifoqning siyosati Markaziy Osiyo mintaqasida tarixiy taraqqiyotni birgalikda boshidan kechirgan xalqlarni birlashishiga yo‘l qo‘ymaslik bo‘lgan. Aynan shu sababli, 1924 -yilda Turkiston o‘lkasidagi bir tomirga birlashgan xalqni parchalash va bir-biridan ayri holatda tutishni, qisqa qilib aytganda “Bo‘lib tashla hukmronlik qil” tamoyili asosida siyosat yuritilgan. Natijada, bularning birini o‘zbek, birini qozoq, birini tojik, birini qirg‘iz va yana birini turkman deya ularning shaxsiy “men”ini uyg‘otuvchi urug‘lar sochilib, har birini alohida-alohida davlat shaklida boshqarishni, bir xalqni bir-biriga raqobatchi qilib shakllantirdi”. Tarixiy nuqtai nazardan olganda, Markaziy Osiyo davlatni milliylik belgisiga qarab tashkil etish an’analariga ega emas edi. Bu yerda Rossiya tomonidan mustamlaka qilib olinguncha mavjud bo’lgan hamma davlatlar asosan sulolaviy yoki hududiy (Buxoro, Qo’qon, Xiva xonliklari) prinsiplar bo’yicha tashkil etilar edi”. [19]

Natijada, sal kam 70 yillik ayriliq, manmanlikni yengib, bahamjihatlik bilan mustaqil davlatlarimizni, mintaqamizni xavfsizligini ta’minlashimiz uchun bo‘lgan birlashish tushunchamizni shakllantirish uchun ham oradan ko‘p vaqtlar o‘tib ketdi. Ayniqsa, sobiq sovet ittifoqi davrida mintaqa xavfsizligi yoki mintaqa xalqlarining qadriyatlari, urf-odatlari, an’analari haqida gapirishning umuman iloji bo‘lmaganligi sababli, turg‘unlik davrida ulg‘aygan avlodning bu kabi masalalarga e’tibor bermaganligini ham tushunsa bo‘ladi. Biroq, kim bo‘lishidan, qaysi sharoit yoki muhitda ulg‘aygan bo‘lishidan qat’iy nazar, o‘z xalqining obro‘-e’tibori, qadr-qimmati va sha’ni uchun kurashib kelganlarini, mintaqa xalqlarini birlashtirish va rivojlantirish yo‘lida jon bergan ajdodlarimizning sa’y-harakatlarini inobatga olishimiz lozim bo‘ladi. Xususan, Jadidchilik asoschilari namoyondalari, Munavvar qori, Fitrat, Cho‘lpon, Qodiriy kabi allomalarimiz shu xalq, shu el dardi bilan yashaganligi, mintaqa rivoji uchun imkon qadar harakat qilganligini ko‘rish mumkin.

“Ma’rifatparvar ajdodlarimizning merosi bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati uchun poydevor bo‘lib xizmat qilishi tabiiy. Bu kimgadir yoqadimi yoki yo‘qmi, xalqimiz jadid bobolarimiz ko‘rsatib bergan yo‘ldan og‘ishmay borishi kerak. Chunki ularning g‘oya va dasturlari Yangi O‘zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg‘un va hamohangdir”. [20]

Tarixdan ma’lumki, mintaqada istiqomat qilgan xalqlarning o‘ziga xos umumbashariy axloqiy qarashlari mavjud bo‘lgan. Jumladan, Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ma’naviy va umumbashariy axloqiy qarashlari:

a) mintaqadagi ichki tarixiy-madaniy an’analar, izlanishlar;

b) tashqi tarixiy-madaniy va xalqaro aloqalar;

v) diniy tajribalar, ma’naviy-ruhiy izlanishlardagi inson zotiga xos antologik, filogenetik va etnogenetik xususiyatlar ta’sirida yuzaga kelgan. Ushbu omillar mutafakkirlarning ma’naviy merosiga u yoki bu darajada ta’sir o‘tkazgani, shubhasiz. Demak, insoniyatning internatsionallashuvi XX asrning kashfiyoti emas, u uzoq tarixiy-madaniy rivojlanish jarayonida shakllangan umuminsoniy ma’naviy qadriyatlar asosida yuzaga kelgan. Ushbu qadriyatlardan voz kechish yoki ularni mensimaslik ayrim elatlarni tor milliy qobiqda qolishga majbur etgan. Shuning uchun ham ma’naviy qadriyatlarimizni jahon ilm-u fani yutuqlari bilan boyitib borish, o‘zligimizni chuqurroq anglashga yordam beruvchi tarixiy-madaniy merosimizni o‘rganish bir-biri bilan mustahkam bog‘liq vazifalardir. [21]

Umumiy ta’kidlaganda, milliy qadriyatlar kishilarning tabiiy, tarixiy va ijtimoiy birligini ta’minlaydigan etnik makonda shakllanadi. Ular rang-barang tarzda, turli shakllarda namoyon bo‘lib, kishilarning ongiga, hayot tarziga o‘ziga xos tarzda ta’sir qiladi. Milliy qadriyatlarni kishilarning o‘zaro munosabatlarida, ijtimoiy faoliyatlarida ko‘zga tashlanib turishidan hamda ana shu munosabat, faoliyat, maqsad, ehtiyoj va intilishlardan bilib olsa bo‘ladi.

Mintaqada yashovchi xalqlarning milliy qadriyatlari tarix silsilalari, zamona zayllari, turli ijtimoiy va siyosiy jarayonlar ta’sirida shakllanib, takomillashib kelgan. Milliy qadriyatlar millatning kelib chiqish xususiyatlari va hududiy makoni bilan bog‘liq holda shakllandi. Qardosh xalqlarning ijtimoiy taraqqiyoti esa ularning milliy-hududiy qadriyatlari ravnaqi bilan uzviy aloqadorlikda davom etdi. Shu tariqa mintaqamiz o‘ziga xos rang-barang qadriyatlarni takomillashtirib borishi natijasida, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirib, uning qirralarini rivojlantirib bordi.

Milliy qadriyatlar tabiatiga ko‘ra, tor doirada to‘xtab qolmaydi, balki ravnaq topib, turmush jarayonida yangilanib, boshqa xalqlar qadriyatlarining yutuqlari bilan boyib boradi. Ma’lumki, har bir el, elat, urug‘ yoki xalqning urf-odatlarida o‘ziga xoslik bo‘ladi. O‘ziga xos qadriyatlarni boshqa joyda, boshqacha tarzda yashayotgan kishilarning tarozisi bilan o‘lchash yoki bu masalada

boshqalarning hakam bo‘lishi maqsadga muvofiq emas. Umuminsoniylik tuyg‘usi faqat o‘z xalqi qadriyatini ardoqlash, ko‘z-ko‘z qilish va boshqalar orasiga yoyish uchun intilishga asoslanmaydi, balki har bir xalq, elat, urug‘ qadriyatlarini qanday holatda bo‘lsa, shundayligicha qabul qilib, ularni hurmat qilishdan boshlanadi. Shuning uchun ham bu borada oxirgi yillar davomida mamlakatimizda millatlararo totuvlikka alohida urg‘u berilishini inobatga olish lozim. [22]

Mintaqaga Islom dini kelganidan keyin Markaziy Osiyo xalqlari hayotida diniy qadriyatlar tizimi yangilandi. Milliy qadriyatimizga aylangan islom dini g‘oyalari va ko‘rsatmalari mintaqada istiqomat qilayotgan xalqlarning tabiiy-tarixiy rivoji, ijtimoiy turmushi, yashash tarzi, o‘tmishi, kelajagi, madaniyati, ma’naviyati, urf-odatlari, an’analari, tili, u vujudga kelgan hudud va boshqalar bilan uzviy bog‘langan. U milliy qadriyatlarimiz bilan xilma-xil shakllarda, bir-biri bilan uzviy aloqada namoyon bo‘ldi, o‘ziga xos milliy qadriyatlar tizimini tashkil qildi. Bu tizimda tabiiy-tarixiy birlikni ta’minlovchi qadriyatlar – yagona e’tiqodlilik, qarindoshlik, madaniy-ma’naviy yaqinlik, o‘tmish va ma’naviy meros, ona yurt tuyg‘usi va boshqalar barqaror hisoblanadi.

Xalqimizning ma’naviy merosi, an’analari, urf-odatlari, adabiyoti, san’ati bilan umuminsoniy qadriyatlarning milliy darajada namoyon bo‘lish shakllari islomiy qadriyatlar bilan bog‘lanib ketgan. Ular millatimizning tarixiy rivojlanish jarayonida avloddan avlodga o‘tib kelayotgan madaniy xususiyatlar va jihatlarda o‘z aksini topadi. Mintaqa xalqlarining aksariyati islom diniga e’tiqod qilishini inobatga olsak, mintaqa tarixini, bugunini va kelajagini shu muqaddas dindan ayri holda aslo tasavvur qila olmaymiz.

Biroq, mana shunday islomning muqaddas tuyg‘usi qalbimizda joy olganiga qaramasdan, uning aksi o‘laroq “Diniy ekstremizm, terrorizm, shovinizm, separatizm” kabi tushunchalar nafaqat mamlakatimizda, balki butun mintaqada xavfsizlikni ta’minlashga harakat qilish uchun birgalikda, bir yoqadan bosh chiqargan holda amalga oshirishni tarix, bugun va kelajak taqozo etadi. Chunki, xavfsizlik va barqarorlik faqatgina bugunning asosiy masalasi emasligi barchamizga ayondir.

Markaziy Osiyo davlatlari uchun asosiy xavflardan biri sifatida, aynan diniy ekstremizm va terrorizm ekanligi uchun mintaqa xavfsizligida islom omili o‘zining salmoqli roliga ega. Bu yo‘nalishda mintaqa davlatlari hamkorlikda bir qator sa’y-harakatlarni olib bormoqda. Jumladan, Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida terrorizm, siyosiy va diniy ekstremizmga, xalqaro uyushgan jinoyatchilikka qarshi hamda tomonlarning barqarorligi va xavfsizligiga boshqacha tahdidlarga qarshi kurash yuzasidan hamkorlikdagi harakatlar to‘g‘risidagi shartnomaning imzolanishi (*2000 yil 21 aprel kuni imzolangan*) ham mintaqa davlatlari tomonidan mazkur xavfga jiddiy e’tibor qaratilganligi va qarshi kurashda birlashganligini ko‘rsatmoqda. [23]

Yuqorida to‘rt davlat rahbarlari tomonidan imzolangan hujjatda terrorizm, ekstremizm va transmilliy uyushgan jinoyatchilikning barcha davlatlar tinchligi va xavfsizligiga tahdid soladigan va inson huquqlari, asosiy erkinliklari va jamiyatning demokratik asoslarini buzishga olib keladigan barcha shakl va ko‘rinishlarda o‘sib borayotgan ko‘lami va tendensiyalari haqida aloqa qilish, fuqarolarning hayoti, huquqlari va qonuniy manfaatlari, o‘z davlatlarining suvereniteti va hududiy yaxlitligiga jinoiy hujumlardan ishonchli himoyani ta’minlash, davlatlar xavfsizligiga putur yetkazishga, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy nifoq, siyosiy va diniy ekstremizmga qarshi birgalikda qarshi chiqish, Birlashgan Millatlar tashkilotining xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta’minlash, yaxshi qo‘shnichilik va do‘stona munosabatlarni rivojlantirish va davlatlar o‘rtasida hamkorlik bo‘yicha maqsad va tamoyillariga sodiqligini tasdiqladilar.

Hozirda O‘zbekiston BMTning terrorizmning oldini olish va unga qarshi kurashga qaratilgan asosiy 13 ta hujjatini ratifikatsiya qilgan. BMT Xavfsizlik kengashi Aksilterroristik qo‘mitasi tomonidan O‘zbekistonning terrorizmga qarshi kurashdagi xalqaro hamkorligi yuksak baholanadi.

Shanxay hamkorlik tashkiloti faoliyatida “uch yovuz kuch”, ya’ni “terrorchilik”, “ayirmachilik” (separatizm) va “ekstremizm”ga qarshi kurashda hamkorlikni rivojlantirish alohida o‘rin tutadi. 2004 -yildan beri Toshkentda ShHTning Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi faoliyat yuritmoqda.

O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov BMTning 48-(1993 yil sentabr), 50-(1995 yil oktabr), 55-sessiyalarda (2000 yil sentabr) va BMT Bosh Assambleyasining “Ming yillikni rivojlantirish maqsadlari” (2010 yil) sammitidagi o‘z nutqlarida e’tiborini Markaziy Osiyoning dolzarb masalalariga urg‘u berdi. I.Karimov tashabbusi bilan BMT tomonidan Markaziy Osiyoda xavfsizlik masalalarini tinch yo‘l bilan hal qilishga qaratilgan qator rezolyutsiyalar qabul qilindi.

Xuddi shu masala yuzasidan Prezident Sh.Mirziyoyev ham 2017 yil 19- sentabr kunida BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida o‘z fikrlarini bildirib, Afg‘onistondagi vaziyatni barqarorlashtirish nafaqat mintaqaviy, balki global xavfsizlikni ta’minlashning muhim sharti bo‘lib qolishini ta’kidlaganlar. [24] Shu bilan birga Prezident Sh.Mirziyoyev tashabbusi bilan 2018 yilning 22 iyunida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan birinchi marta qabul qilingan maxsus BMT Bosh Assambleyasining “Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik, barqarorlik va izchil taraqqiyotni ta’minlash bo‘yicha mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash” rezolyutsiyasini e’tirof etmasdan ilojimiz yo‘q.

Shuningdek, O‘zbekiston AQSH, Rossiya, Xitoy, Markaziy Osiyo respublikalari kabi qator mamlakatlar bilan xalqaro terrorizmga qarshi kurashda samarali hamkorlik qilib kelmoqda. Amalga oshirilayotgan bu sa’y-harakatlarning zamirida esa, avvalo, mamlakatimizda va

mintaqamizda xavfsizlikni ta’minlashga bo‘lgan urinishlarni ko‘rish mumkin. Qadimdan ota-bobolarimiz aytganidek, “Qo‘shning tinch-sen tinch” iborasi orqali hukumatimiz qo‘shnilarimiz tinchligiga erishish orqali mintaqa xavfsizligini ta’minlashga va mamlakatimiz fuqarolarining osuda osmon ostida bexavotir yashashlariga imkoniyat yaratayotganligi tahsinga sazovordir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tarixiy va ma’naviy qadriyatlarning muhit xavfsizligini ta’minlovchi ijtimoiy asoslarini qo‘yidagicha talqin qilsa bo‘ladi. Jumladan,

Birinchidan, Mintaqada yashayotgan xalqlarning tarixan bir makon, bir hududda ravnaq topish asosi bo‘lib, unda Turon, Movarounnahr, Turkiston, O‘rta Osiyo va yakunda Markaziy Osiy nomlari bilan rivojlangan tarixiy birlikdir.

Ikkinchidan, Markaziy Osiyo xalqlarining ko‘pchiligi e’tiqod qiladigan diniy asos. Bu borada boshqa dinga e’tiqod qiluvchi vakillar bo‘lsa-da, lekin ular kamchilikni tashkil topganligi uchun asosiy e’tibor Islom diniga e’tiqod qiluvchilarning ijtimoiy asoslari inobatga olingan.

Uchinchidan, o‘rganilayotgan mintaqada madaniy, ma’naviy qadriyatlarimiz birligi asosi. Bunda ushbu hududda istiqomat qiluvchi millatlarning madaniy, ma’naviy qadriyatlari, urf-odat, an’analarining bir-biriga juda yaqin ekanligidir.

To‘rtinchidan, Mustaqillikdan keyingi beshala davlatlarning umumiy birdamlikka asoslangan rivojlanish bosqichlari. Aynan mustaqillikdan keyin O‘zbekiston, Tojikiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Turkmaniston davlatlari rahbarlarining mustaqillikni saqlab qolish va birgalikda rivojlanishga qaratilgan sa’y-harakatlar hamda bugungi kunda mintaqani har taraflama barqaror rivojlanishiga qaratilgan siyosatni e’tirof etsak maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Markaziy Osiyo hududida xavfsizlik borasida shakllangan qarashlar va g‘oyalarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, mintaqamiz hududida xavfsizlik xususidagi fikrlarning shakllanish davri uzoq tarixga ega bo‘lib, biz katta ilmiy, siyosiy, madaniy meros va qadriyatlarga ega ekanligimizdan faxrlanamiz. Mazkur meros va qadriyatlarni o‘rganish, chuqur tahlil qilgan holda zamonaviy sharoitga moslashtirib, mintaqa davlatlarining milliy manfaatlar va maqsadlarini to‘g‘ri anglashning, Markaziy Osiyo mamlakatlarining milliy xavfsizligini ta’minlash tizimini samarali shakllantirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Bu yo‘nalishda jahon tajribasidan foydalangan holda, zamonaviy uslublarni qo‘llash orqali tarixiy va ma’naviy qadriyatlarning muhit xavfsizlikni ta’minlovchi ijtimoiy asoslarini yanada mustahkam qilish maqsadga muvofiqdir.

O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning sa’y-harakatlari natijasi sifatida nafaqat mamlakatda, balki butun Markaziy Osiyo mintaqasida ma’naviy barqaror bo‘ladigan muhitni shakllantirish masalasi turgan edi. “Hozir bizning jamiyatimiz tarixiy chorrahada turibdi. Respublikani milliy-davlat, ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy kamol toptiruvchi o‘z taraqqiyot yo‘lini ishlab chiqishimiz zarur. Bu murakkab va mas’uliyatli palladir. Hozir yashab

turganlarning taqdirigina emas, balki ularning farzandlari, nevaralarining ham taqdiri, kelajak avlodlarning taqdiri ham shunga bog‘liq bo‘ladi.” [25] -degan edi I.A.Karimov.

Olib borilgan to‘g‘ri siyosatning samarasi sifatida bugungidek nurafshon va tinch zamonlarga yorug‘ yuz bilan yetib keldik. Sababi, bugungi kunda O‘zbekiston hukumati tomonidan olib borilgan oqilona va odilona siyosatning mevasi Markaziy Osiyo mintaqasining ma’naviy jihatdan barqaror muhitni shakllantirilishiga asos bo‘ldi. [26]

XXI asr shu bilan xarakterlanadiki, bugungi kunga kelib, insoniyatning jami borlig‘ini belgilaydigan epitsentr iqtisodiyotdan, siyosatdan o‘tib ma’naviyatga borib taqaldi. Chunki aynan ma’naviyat kishilar borlig‘ining barcha parametrlarini belgilaydigan konsensusga aylandi. [27]

Prezident Sh.M.Mirziyoyevning tashabbusi bilan 2017-yil Samarqand shahrida o‘tkazilgan “Markaziy Osiyo: yagona tarix va umumiy kelajak, barqaror rivojlanish va taraqqiyot yo‘lidagi hamkorlik” mavzusidagi xalqaro konferensiyada [28] “**Preventiv diplomatiya**”ni yo‘lga qo‘yish bilan Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni ta’minlash maqsadida amaliy hamkorlikni yanada mustahkamlash mumkinligini ta’kidlagan edilar. Biz qo‘shnilarimiz bilan raqobat qilish emas, aksincha, hamkorlik qilish yo‘lini izchil davom ettiramiz. Ularning tinch va farovon hayoti – butun mintaqamizda tinchlik va barqarorlikni saqlashning garovi deb bilamiz. [29] Aynan mamlakatimiz rahbari tomonidan olib borilayotgan siyosat, preventiv diplomatiyaga asoslangandir.

Preventiv diplomatiya - tomonlar o‘rtasida kelishmovchiliklarning kelib chiqishining oldini olishga, mavjud kelishmovchiliklarning ziddiyatga aylanishining oldini olishga hamda mavjud ziddiyat tarqalishini cheklashga qaratilgan diplomatik harakatlar. [30]

Birinchi marta preventiv diplomatiya g‘oyasini BMTning uchinchi Bosh kotibi Dag Yalmar Agne Karl Xammarshyold 1950 -yilda ilgari surgan. Preventiv diplomatiya g‘oyasi paydo bo‘lgandan so‘ng o‘zgaruvchan dunyoning yangi holatlarini hisobga olgan holda rivojlandi. Sovuq urush tugaganidan keyin BMTning yettinchi Bosh kotibi Butros Butros-G‘oliy 1992 -yil 2-iyuldagi ma’ruzasida preventiv diplomatiya tushunchasini shakllantirdi.

Shunday qilib, preventiv diplomatiya g‘oyasi paydo bo‘ldi. BMTning Bosh kotibi, Dag Xammarshyoldning dunyo siyosatidagi tig‘iz kundaligiga qaramasdan, BMT Nizomiga asosan ma’muriy xodimi bo‘lishi barobarida, g‘ayritabiiy yoki haqiqatga to‘g‘ri kelmaydigan narsalarni taklif qilishini tasavvur qilish qiyin. Xammarshyold o‘z fikrida mojaroni butunlay bartaraf qilish emas, balki uni chegaralagan holda tarqalib ketishining oldini olish hamda boshqa kuchlarning aralashishiga yo‘l qo‘ymaslik to‘g‘risida edi. Bu orqali “sovuq urush”ni kengayishining oldini olish, shu bilan birga, gegemon davlatlar manfaatlari atrofida yuzaga kelgan ziddiyatlarni hal yetishda BMTning rolini oshirish imkonini berishi taxmin qilingan edi. [31]

Preventiv diplomatiya konsepsiyasining shakllanishida ishtirok etgan sobiq BMT Bosh kotibi Butros Butros-G‘oliyning klassik versiya bilan bog‘liq. Unga ko‘ra, a) ishonch choralarini amalga oshirish, b) rasmiy yoki norasmiy bo‘lsa-da, axborot to‘plagan holda ertaroq ogohlantirish, v) preventiv joylashtirish choralari, d) demilitarizatsiyalashgan zonalarni tashkil etish kabi choralar ko‘rilishi lozim. Aslida, Butros-G‘oliy preventiv diplomatiyani faqatgina tinchlikni saqlash shakllaridan biri sifatida emas, balki birinchilardan bo‘lib, preventiv diplomatiyani amalga oshirish shakllarini ko‘rsatib berdi. [32]

Markaziy Osiyo davlatlarining integratsiyasi davrida preventiv diplomatiyadan foydalanishidan nafaqat mintaqa davlatlari, balki Birlashgan Millatlar Tashkiloti ham manfaatdordir. Shu maqsadda, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Markaziy Osiyo uchun preventiv diplomatiya bo‘yicha mintaqaviy markazi BMTning maxsus siyosiy missiyasi bo‘lib, bu 2007-yilda Markaziy Osiyodagi besh davlatlar hukumatlari tashabbusi bilan tashkil etilgan va shtab kvartirasi Turkmanistonning Ashxobod shahrida joylashgan. Markazning asosiy vazifasi Markaziy Osiyo davlatlariga mintaqada tinchlik va xavfsizlikka mavjud tahdidlarni aniqlash hamda bartaraf etishda ko‘maklashishdan iborat. Bundan tashqari, Markaz Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida mintaqaviy va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda sheriklik munosabatlarini targ‘ib qiladi.

Mintaqaviy Markazning tashkil etilishiga Birlashgan Millatlar tashkiloti va Markaziy Osiyo hukumatlari o‘rtasida 2007-yilda muvaffaqiyatli yakunlangan bir necha yillik maslahatlashuvlar sabab bo‘ldi. Aynan shu -yilning may oyida esa BMT Bosh kotibi xavfsizlik Kengashini markazni tuzish niyatidan xabardor qilib, Markaziy Osiyo mamlakatlarining besh hukumati Ashxobodda BMTning Markaziy Osiyo uchun preventiv diplomatiya bo‘yicha mintaqaviy markazini (MOPDMM) tuzish bo‘yicha kelishuvga erishganini ta’kidladi. Markaziy Osiyoning besh mamlakatiga ko‘ra, BMTning muzokaralar uchun qulay sharoit yaratishga va mintaqadagi barcha davlatlar manfaatlarini hisobga oluvchi kelishuvlarga erishishga qodir xolis tashkilot sifatidagi ijobiy qiyofasi bu jarayonda hal qiluvchi omilga aylandi.

MOPDMM rasmiy ochilishi 2007-yilning 10-dekabrida Ashxobodda bo‘lib o‘tdi. Preventiv diplomatiya markazini tashkil etishni taklif qilishda mintaqa hukumatlari Markaziy Osiyo oldida turgan ko‘plab tahdidlarni, jumladan, xalqaro terrorizm va ekstremizm, narkotrafik, uyushgan jinoyatchilik va ekologik tanazzulni hisobga oldi. [33]

Markaziy Osiyo uchun preventiv diplomatiya bo‘yicha mintaqaviy markazi Markaziy Osiyo davlatlari hukumatlari o‘rtasida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish va mavjud tahdidlarni bartaraf etishda muloqot qilmoqda; tinchlikparvar sa’y-harakatlar va tashabbuslarni targ‘ib qilishda mintaqada faoliyat yuritayotgan xalqaro tashkilotlar bilan muntazam aloqalarni qo‘llab-quvvatlaydi; nizolarni oldini olish bo‘yicha qo‘shma sa’y-harakatlar bo‘yicha ma’lumotlarni

muvofiqlashtiradi va almashadi; barqaror rivojlanish va mojarolarni oldini olish sohasida ishlaydigan boshqa BMT agentliklari bilan hamkorlik qiladi.

BMT markazi o‘z faoliyatida xolislik pozitsiyasiga amal qiladi. Muammoni hal qilishning mavjud modellarini qo‘llashni talab qilmaydi, balki Markaziy Osiyo mintaqasining o‘ziga xos xususiyatlariga mos keluvchi mahalliy modellarni ishlab chiqishga ko‘maklashishga harakat qiladi.

Markaz Markaziy Osiyo davlatlari hukumatlari bilan maslahatlashgan holda ishlab chiqilgan harakat dasturlari doirasida tinchlik, xavfsizlik va taraqqiyot yo‘lidagi mintaqaviy muammolarni hal yetishga qaratilgan umumiy tashabbuslarni amalga oshiradi. Markazning oxirgi 2021-2025-yillar uchun harakat dasturi Markaz mandatiga muvofiq beshta asosiy ustuvor yo‘nalishga qaratilgan:

1) Markaziy Osiyo hukumatlari o‘rtasidagi munosabatlarda preventiv diplomatiyani targ‘ib qilish;

2) Mojarolarning oldini olish maqsadida monitoring olib borish va ogohlantirish;

3) Mojarolarni oldini olish uchun hamkorlik o‘rnatish, shu jumladan mintaqaviy va mintaqaviy tashkilotlar bilan;

4) Mintaqada BMTning preventiv faoliyatini mustahkamlash;

5) Markaziy Osiyo davlatlari va Afg‘oniston o‘rtasidagi hamkorlik va o‘zaro aloqalarni rag‘batlantirish. [34]

2018-yilning 29-oktabr kuni Toshkentda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti tomonidan BMTning Markaziy Osiyo uchun preventiv diplomatiya bo‘yicha mintaqaviy markazi hamkorligida Markaziy Osiyo ekspertlar forumining birinchi majlisi bo‘lib o‘tdi.

Majlisning O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston va Turkmanistondan tashrif buyurgan nufuzli ishtirokchilari Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi hamkorlikning joriy holati va istiqbollarini muhokama qilish bilan birga, so‘nggi -yillar mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish bo‘yicha tarixiy va jadal o‘zgarishlar davri bo‘lgani, Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida siyosiy, iqtisodiy, madaniy-gumanitar sohalarda aniq maqsadli strategik sheriklik munosabatlari qaror topganini ta’kidladilar.

Markaziy Osiyo mamlakatlari barqaror kelajak qurishdek mushtarak maqsad yo‘lida dadil intilmoqda, – deydi Tojikiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik tadqiqotlar markazi tashqi siyosat tahlil departamenti boshlig‘i Abdulloh Rahnamo. Bu boradagi imkoniyatlarni birlashtirish, tajriba va fikr almashish, yagona g‘oya atrofida birlashish uchun tomonlarda siyosiy iroda mavjud. O‘z mamlakatining siyosat yo‘lini, integratsiya konsepsiyasini ishlab chiqishda ishtirok etadigan tahlil markazlari, tadqiqot institutlari vakillari bugun umumiy qiziqishlarni

ro‘yobga chiqarish maqsadida jam bo‘ldi. Yangi formatdagi uchrashuv mamlakatlarimiz o‘rtasida doimiy siyosiy maslahatlashuvlarni olib borish, aniq strategiyani ishlab chiqish va uni amalga oshirishda muhim o‘rin tutishiga ishonaman. [35]

Stratfor Worldview saytida e’lon qilingan “Uzbekistan Comes in From the Cold” nomli maqolada “…izolyatsionizm uzoq -yillar davomida O‘zbekistonning tashqi dunyo bilan munosabatlarini belgilab keldi. Biroq Markaziy Osiyoning eng aholisi zich joylashgan mamlakatidagi islohotlar Toshkentdan ancha uzoq joylarda ham akssado bermoqda. O‘zbekiston siyosiy evolyutsiyasi – tadriji natijasi o‘laroq, Markaziy Osiyodagi qo‘shni mamlakatlar bilan hamkorlikni mustahkamlash barobarida Rossiya, Xitoy va Qo‘shma Shtatlarning ham tobora jozibador hamkoriga aylanib bormoqda, chunki ular mintaqaga ta’sir ko‘rsatish yo‘lidagi strategik raqobatlashuv va investitsiyalar kiritishda qatnashmoqda. O‘zbekistonning ochilayotgani unga o‘z mintaqasidagi iqtisodiy va xavfsizlik sohalaridagi faoliyatini kengaytirish uchun ko‘plab imkoniyatlar yaratadi…”. [36]

Nafaqat O‘zbekiston balki, butun dunyoda preventiv diplomatiyaga alohida e’tibor qaratib kelindi. Shu sababli, O‘zbekiston Prezidenti tomonidan Markaziy Osiyo davlatlariga nisbatan olib borilayotgan preventiv diplomatiyasi o‘zining ijobiy natijalarini berib kelmoqda. 2020-yilning o‘zida qo‘shni davlatlar bilan bo‘lgan munosabatlarda yaqin qo‘shnichilik, bir-birini tushunish, murosa va muomala qilish kabi preventiv diplomatiya bir necha bor qo‘llanganligini aytish mumkin. Misol uchun, birinchi bo‘lib 2020-yil dunyo davlatlariga kirib kelgan koronavirus pandemiyasi davrida Sh.M.Mirziyoyev mintaqadagi qo‘shni davlatlar rahbarlari bilan muntazam telefon orqali bog‘lanib turganligi, ularga va boshqa davlalarga gumanitar yordamlar jo‘natib, ular ahvolidan xabar olindi (Xitoyga-12.02.2020, Eronga-12.03.2020, Qirg‘izistonga 02.04.2020 va 15.11.2020, Rossiyaga-2020-yil 18, 20 va 23 aprel kunlari, Tojikistonga-30.05.2020 va h.k.). Bunda yaqin qo‘shnichilik tamoyiliga asoslanib diplomatik munosabatga kirishilgan.

Keyin, 2020-yil 1-may kuni kutilmaganda Sirdaryo viloyatidagi Sardoba suv omborida yuzaga kelgan tabiiy ofat nafaqat Sirdaryo viloyati aholisi, balki qo‘shni Qozog‘iston respublikasi aholisiga ham ancha noqulayliklar keltirib chiqardi. Ikkala davlat rahbarlarining o‘zaro kelishuviga asosan O‘zbekiston hukumati rahbari, Prezident maslahatchisi darhol talafotdan zarar ko‘rgan qo‘shni davlat hududiga bordi. Barcha resurslar jalb etilib, O‘zbekiston tomonidan Qozog‘istonda fuqarolariga imkon qadar yordamlar ko‘rsatildi. Agarda mazkur vaziyatda o‘zaro bir-birini tushunish tamoyili asosidagi diplomatik munosabat bo‘lmaganida, ikkala tomon ham uzoq tortishishlari, shundoq ham tarang bo‘lib turgan vaziyat yanada keskinlashishi mumkin edi.

So‘ngi misol sifatida 2020-yilning 1-iyun kuni O‘zbekistonning Qirg‘izistondagi anklavi, Farg‘ona viloyati So‘x tumanida O‘zbekiston va Qirg‘iziston fuqarolari o‘rtasida yuzaga kelgan janjalni keltirish mumkin. Bu gal ham voqea joyiga hukumat rahbarining zudlik bilan yuborilishi,

Qirg‘iziston hukumati vakillari bilan muzokaralar, ikki mamlakat rahbarlarining telefon orqali muloqoti vaziyat keskinlashishining oldi olindi. Agarda yuzaga kelgan mojaroga e’tiborsizlik qilinganida bu ikki davlatning tinchi yo‘qolishi, o‘zaro hal qilinadigan muammoga boshqa davlat yoki tashkilotlarning aralashishiga to‘g‘ri kelardi. So‘x tumanidagi mojaro shu bilan butunlay barham topdi deyish qiyin, biroq, bu mojaro keskinlashib ketishining oldi olindi. Bu yuqorida aytganimiz murosa va muomala tamoyiliga asoslangan preventiv diplomatiyadir.

Aynan yuqorida keltirilgan misollarda Markaziy Osiyo mintaqasida ham preventiv diplomatiya orqali mintaqada ma’naviy muhit barqarorligi ta’minlab kelinmoqda.

Darvoqe, YEXHTning O‘zbekistondagi loyihalari koordinatori Jon Makgregor “O‘zbekiston rahbariyati konfliktning oldini olishda eng yaxshi xalqaro amaliyotni qo‘lladi. YEXHT mintaqasi va butun dunyo uchun a’lo darajadagi namuna bo‘ldi”, deb qayd etdi.

BMTning O‘zbekistondagi koordinatori Helena Freyzer esa “O‘zbekiston va Qirg‘iziston rahbariyatining So‘x anklavidagi kechagi og‘riqli insidentga zudlik bilan konstruktiv yondashgani e’tiborga molik. Barqaror tinchlik mana shunday bo‘ladi”, deb ta’kidladi. [37]

O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi 458-son Qonuni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi”ning II bob (Doktrinaning harbiy-siyosiy jihatlari), 3-bo‘limi (O‘zbekiston Respublikasining mudofaa sohasidagi siyosati), 10-bandi so‘ngida “xalqning ma’naviy-axloqiy qadriyatlariga va o‘ziga xos madaniy tamadduniga tayanish”[38] punkti kiritilganligi ham mamlakatimizda barcha sohalarda olib borilayotgan siyosatimizning bosh mezoni nafaqat mamlakatimiz, balki mintaqa xalqlari uchun ma’naviy barqaror muhitni shakllantirishdan iborat ekanligini ko‘rsatmoqda. Mazkur holat “O‘zbekiston Respublikasining 2035-yilgacha rivojlanish Strategiyasining konsepsiyasi”da [39] ham alohida qayd etilganligini ko‘rish mumkin.

Markaziy Osiyodagi barcha davlatlar o‘zaro munosabatlarga kirishishda, hamkorlik va aloqalarni bog‘lashda birinchi navbatda o‘z davlatining manfaatlarini ko‘zlagan holda amalga oshiradi. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasida Markaziy Osiyo mintaqasida amaliy hamkorlikni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishda mintaqada turli ustuvor yo‘nalishlar, ayniqsa, ekologiya va tabiatni muhofaza qilish, suv resurslaridan oqilona foydalanish, transport-kommunikatsiya infratuzilmalarini yanada rivojlantirish borasidagi yaqin hamkorlikni kuchaytirish, Markaziy Osiyoda xalqaro huquq va mintaqadagi barcha davlatlar milliy manfaatlarini inobatga olgan holda keng qamrovli strategik sheriklik va ittifoqchilik munosabatlarini chuqurlashtirish, Markaziy Osiyo davlatlari hududida fuqarolar erkin harakati, shuningdek, tovarlar, xizmatlar va kapitalning sun’iy cheklovlarsiz aylanishiga bosqichma-bosqich erishish, shuningdek, umumiy sayyohlik makonini shakllantirish ishlarini davom ettirish, Afg‘oniston bilan ko‘p qirrali va o‘zaro foydali munosabatlarni rivojlantirish, uning iqtisodiy

tiklanishiga yaqindan ko‘maklashish, transport-tranzit salohiyatini ro‘yobga chiqarishga hissa qo‘shish ishlari alohida e’tiborga olingan. [40]

Barchaga ma’lumki dunyoni manfaatlari boshqaradi, umumiy manfaatlar esa davlatlararo munosabatlarni shakllantiradi va birgalikda harakatga undaydi. Shu jumladan, O‘zbekiston mintaqaviy muammolarni hal qilishda o‘ziga xos strategik mavqega ega. Bu quyidagi omillar bilan bog‘liq:

– O‘zbekiston geografik jihatdan qulay joyda joylashgan va u mintaqaning geosiyosiy yadrosi hisoblanadi;

– Davlat xom ashyo va energetika jihatdan mustaqil, iste’mol bozori uchun zarur bo‘lgan ko‘plab xom ashyo resurslariga ega;

– O‘zbekiston harbiy siyosiy jihatdan muhim strategik hudud hisoblanadi;

– Butun mintaqaga ta’sir o‘tkazadigan kuchli ma’naviy markazlar mavjudligi;

– Madaniy tarixiy jihatdan katta yutuqlarni qo‘lga kiritganligi va ular mintaqa xalqlarini o‘zaro yaqinlashtirishga xizmat qilishi.

O‘zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik va barqarorlik kafili sifatidagi mavqeyi tobora mustahkamlanib bormoqda. [41]

Markaziy Osiyo mintaqasida barcha davlatlar uchun muhim bo‘lgan ma’naviy barqaror muhitni ta’minlash uchun tashqi siyosatimizda belgilangan ustuvor yo‘nalishlarda olib borilayotgan siyosatimizni yanada rivojlantirgan holda, bunga qo‘shni davlatlarning tashqi siyosatining ustuvor vazifalari bo‘lishiga ishontirishimiz lozim bo‘ladi. Ma’naviy jihatdan barqaror shakllanishdan esa mintaqa dalatlari manfaatdor. [42]

Xususan, davlatlar uchun hayotiy muhim bo‘lgan belgilar, chegara daxlsizligi, hududning xavfsiz bo‘lishi, fuqarolar tinchligi, o‘zaro munosabatlarda ishonch va bir-biriga suyanish kabi tamoyillarni mintaqa davlatlari uchun zarur ekanligiga ishontirish lozim. Bu borada mamlakatimiz rahbari tomonidan davlatimiz, mintaqa va xalqaro miqyosda bo‘layotgan tadbirlarda berayotgan taklif va tashabbuslari va uning xalqaro hamjamiyat tomonidan ma’qullanayotganligidan ko‘rish mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan amalga oshirilgan muhim tashabbuslarini o‘rganish maqsadida “Yuksalish” umummilliy harakati tomonidan 2019 - yilda ekspertlik so‘rovi o‘tkazilib, TOP-10 talik aniqlandi. Tajribali iqtisodchilar, siyosiy sharhlovchilar, yetuk olimlar, madaniyat arboblari, nufuzli jurnalistlar, huquq himoyachilari hamda mustaqil tadqiqotchilardan iborat 100 nafar mahalliy va xorijiy ekspertlar tomonidan aniqlangan 10 ta muhim tashabbusdan 2 tasi mintaqada olib borilayotgan islohot ekanligi quvonarlidir.

Unga ko‘ra, 1-o‘rin. Eng muhim tashabbus deya, yaxshi qo‘shnichilik munosabatlari, chegaralarning ochilishi va nazorat-kiritish punktlarining tashkil etilishi bo‘ldi. Markaziy Osiyo davlatlari bilan barcha masalalar bo‘yicha konstruktiv muloqot o‘rnatilgani e’tirof etildi — 96 ta ovoz;

10-o‘rin. Mintaqaviy xavfsizlikni ta’minlanishi bo‘yicha chora-tadbirlar, Afg‘onistonda tinchlik o‘rnatish bo‘yicha xalqaro muloqotning kuchaytirilishi — 57 ta ovoz. [43]

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning taklif va tashabbuslaridan shuni anglash mumkinki, har bir taklif va tashabbus butun Markaziy Osiyo mintaqasida preventiv diplomatiya asosida o‘zaro hamkorlik qilishga, o‘zaro hamkorliklarni amalga oshirish uchun qanday boshqaruv texnologiyalaridan foydalanish kerakligi to‘g‘risida aniq va ravshan ko‘rsatmalardan iboratdir.[44]

Mintaqa davlatlari o‘rtasida o‘zaro do‘stona munosabatlar, yaxshi kayfiyatdagi hamkorlik aloqalari mintaqadan o‘z manfaatlari yuzasidan foydalanishni ko‘zlab turgan atrofidagi ayrim qudratli davlatlarga unchalik ham ma’qul emas. Buni ko‘rib, his qilib turgan Markaziy Osiydagi davlatlar o‘zlari boshlagan ishlarni, xususan, o‘zaro kelishgan holda muammolarni bartaraf etish, qo‘shni davlatlar manfaatlariga zid bo‘lgan xatti-harakatlarni amalga oshirish, mavjud muammolarni bartaraf etish maqsadida boshqa davlatlardan yordam so‘ramasdan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining Maslahat uchrashuvlari kabi mintaqaviy yig‘ilishlarda o‘zaro murosa va madora ko‘chasini tanlash orqali mintaqada amalga oshirilayotgan preventiv diplomatiyaning asosiy vazifasi hisoblanadi.

XULOSA

Markaziy Osiyo hududida ma’naviyat borasida shakllangan qarashlar va g‘oyalar merosi va qadriyatlarini o‘rganish, chuqur tahlil qilgan holda zamonaviy sharoitga moslashtirish, bu borada zamonaviy uslublarni qo‘llash orqali tarixiy va ma’naviy qadriyatlarning muhit xavfsizlikni ta’minlovchi ijtimoiy asoslarini yanada mustahkam qilish maqsadga muvofiqdir.

Markaziy Osiyo integratsiyasining jamiyat ma’naviy muhiti siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy tashabbus mintaqa va uning kelajagi tarixiga hamda ma’naviy barqaror muhitiga qarab birlashadi. Mintaqa integratsiyasi u yerda istiqomat qilayotgan xalqning bir-biriga yaqin bo‘lgan tarixi, an’analari, udumlari va urf-odatlari orqali yanada tezlashadi, taraqqiy etadi va ma’naviy muhitda namoyon bo‘ladi.

Ma’naviy barqaror muhitni ta’minlash uchun mintaqa davlatlari o‘zaro hamkorlikni tarixiy birlikka, o‘zaro yaqin qo‘shnichilikka, diniy va dunyoviy bag‘rikenglikka asoslansagina istiqboli porloq bo‘ladi. Bu esa Markaziy Osiyoda olib borilayotgan preventiv diplomatiyani rivojlantirish borasida yangicha boshqaruv texnologiyalarini yaratish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2023 yil 11 sentabr kungi PF-158-son “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. Отамуратов С. Глобаллашув ва миллий-маънавий хавфсизлик. Иккинчи нашр. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2015. – Б. 30.

3. Қаххорова М., Тўйчиева Ҳ., Жамиятда маънавий-ахлоқий муҳит ва унинг асосий индикаторлари. The Light of Islam, 4-сон 2019 йил. Б. 191.

4. Жўраев С. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсати ва дипломатияси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Академия, 2007. – Б. 59.

5. Саидолимов С.Т. Марказий Осиёда хавфсизликни таъминлаш муаммолари. С.ф.н. диссертация. – Тошкент. 2009. –Б. 79, 85.

6. Тўйчиева С. Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти профессор, ф.ф.д. Марказий Осиё мутафаккирларишахс маънавиятининг шаклланишида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг аҳамияти ҳақида.

7. Рахматуллаев Э. Превентивная дипломатия: теория, практика и ее перспективы в Центральной Азии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук. – Москва. 2008. – Б. 11- 12, 45-46.

8. Хайдаралиев Ш.А., Марказий Осиё минтақасида хавфсизлик ва барқарорликни таъминлашда халқаро ташкилотлар ва Ўзбекистоннинг ўрни (1991-2010 йй.) Т.ф.н. ... дисс. – Наманган.: 2012. –Б. 166.

9. https://president.uz/oz/lists/view/6941

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2023 yil 11 sentabr kungi PF-158-son “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Markaziy Osiyo xalqlari madaniyati assambleyasi Xalqaro jamoatchilik harakatini rivojlantirish jamg‘armasini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi Vazirlar Mahkamasi Raisi I. Karimovning 1996 yil 21 noyabr kungi 407-son Qarori.

12. Каримов. И.А. Туркистон умумий уйимиз. –Тошкент: Ўзбекистон.1995. – Б. 16.

13. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. – Тошкент: Ўзбекистон. 2004. – Б. 214.

14. Назаров Н.А. Марказий осиё полиэтник социумида миллатлараро муносабатлар такомиллашувининг фалсафий-функционал тадқиқи. ф.ф.д. (DSc) дисс.. автореферати. – Тошкент. 2019. – Б. 15.

15. Жўраев С. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсати ва дипломатияси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Академия, 2007. – Б. 59.

16. Саидолимов С.Т. Марказий Осиёда хавфсизликни таъминлаш муаммолари. Сиёс. фан. ном. дисс. ... – Тошкент. 2009. – Б. 85.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining 2019 yil 29 noyabr kuni Toshkentda o‘tkazilgan ikkinchi Maslahat uchrashuvi yakunlari bo‘yicha brifingdagi bayonoti. https://president.uz/uz/lists/view/3111

18. Meliboyev A., “Jahon adabiyoti” jurnali bosh muharriri. Mushtarak ma’naviy qadriyatlar va do‘stlik rishtalarini yanada mustahkamlashga qaratilgan dadil qadam. http://xs.uz/uzkr/post/mushtarak-manavij-qadriyatlar-va-dostlik-rishtalarini-yanada-mustahkamlashga-qaratilgan

19. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997.– Б. 101.

20. https://daryo.uz/2023/12/22/shavkat-mirziyoyev-jadidlar-goyasi-yangi-ozbekiston-strategiyasi-bilan...

21. Тўйчиева С. Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти профессор, ф.ф.д. Марказий Осиё мутафаккирлари шахс маънавиятининг шаклланишида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг аҳамияти ҳақида. The Light of Islam, № 2. 2019. https://uzjournals.edu.uz/cgi/viewcontent.cgi?artic.

22. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017 yil 7 fevral kungi PF-4947 son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni; O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017 yil 19 may kungi PF-5046-son “Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni; O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 15 noyabr kungi PF-5876-son “Millatlararo munosabatlar sohasida O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvar kungi PF-60-son “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2023 yil 11 sentabr kungi PF-158-son “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

23. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2000 yil 26 may, 85-II-son “Qozog‘iston Respublikasi, Qirg‘iziston Respublikasi, Tojikiston Respublikasi va O‘zbekiston Respublikasi o‘rtasida terrorizmga, siyosiy va diniy ekstremizmga, xalqaro uyushgan jinoyatchilikka qarshi hamda Tomonlarning barqarorligi va xavfsizligiga boshqacha tahdidlarga qarshi kurash yuzasidan hamkorlikdagi harakatlar to‘g‘risidagi Shartnoma ratifikatsiya qilish to‘g‘risida”gi Qarori. https://lex.uz/docs/-2839528

24. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрь куни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи. https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-2017

25. Каримов И. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. “Ўзбекистон”, –Тошкент, 1996, -Б. 26.

26. Iymanov J.S. Markaziy Osiyodagi tarixiy va ma’naviy qadriyatlarning O‘zbekistonda ma’naviy barqaror muhitni ta’minlashdagi ro‘li. UNIVERSAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE, Volume 2, Issue 11, 13-bet, https://humoscience.com/index.php/ss/article/view/2756

27. Қаххорова М., Тўйчиева Ҳ., Жамиятда маънавий-ахлоқиймуҳит ва унинг асосийиндикаторлари. The Light of Islam, № 4 2019. - Б. 191.

28. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Samarqand shahrida o‘tgan “Markaziy Osiyo: yagona tarix va umumiy kelajak, barqaror rivojlanish va taraqqiyot yo‘lidagi hamkorlik” mavzusidagi xalqaro konferensiyada so‘zlagan. https://president.uz/uz/lists/view/1227

29. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. –Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 8.

30. Бутрос Бутрос-Гали. Повестка дня для мира. Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира (доклад Генерального секретаря ООН). — 2 июля 1992. — С. 6.

31. Рахматуллаев Э. Превентивная дипломатия: теория, практика иее перспективы в Центральной Азии. Автореферат док. Полит. наук. –Москва. 2008. – С. 11- 12.

32. Рахматуллаев Э. Превентивная дипломатия: теория, практика иее перспективы в Центральной Азии. Автореферат док. Полит. наук. – Москва, 2008. – С. 45- 46.

33. https://unrcca.unmissions.org/ru/история-создания-миссии

34. https://unrcca.unmissions.org/ru/программы-действий

35. https://uzanalytics.com/xalqaromunosabat/3291/

36. https://worldview.stratfor.com/article/uzbekistan-comes-cold-bri-russia-central-asia-china

37. https://www.xabar.uz/siyosat/preventiv-diplomatiya-qoshnilar-bilan-yaxshi-aloqa

38. https://lex.uz/docs/3495885

39. Uzbekistan 2035.uz › wp-content › uploads› 2019/05›

40. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2023 yil 11 sentabr kungi PF-158-son “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

41. Хайдаралиев Ш.А., Марказий Осиё минтақасида хавфсизлик ва барқарорликни таъминлашда халқаро ташкилотлар ва Ўзбекистоннинг ўрни (1991-2010 йй.) Тарих фан. номз. ... дисс. – Наманган: 2012. –Б. 166.

42. Ийманов Ж.С. Узбекистан и его значение в обеспечении духовной устойчивости в Центральной Азии, Россия. Международная конференция академических наук. 2022/5/25, 24-стр. https://zenodo.org/record/6572781#.YpFmuWhBxPY

43. https://kun.uz/news/2019/07/24/shavkat-mirziyoyevning-10-ta-eng-muhim-tashabbusi-aniqlandi

44. Ийманов Ж.С. Марказий осиёда маънавий барқарор муҳитни таъминлашда превентив дипломатиянинг аҳамияти. ЎзМУ хабарлари, 2022, [1/11], 116-бет, https://science.nuu.uz

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-21 23.00.00 – SIYOSIY FANLAR Pages: 161-168

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

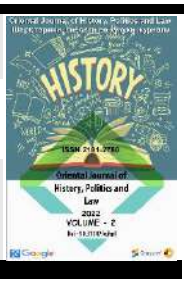

YOUTH POLITICAL CULTURE IN UZBEKISTAN AS THE MAIN FACTOR OF STATE MODERNIZATION

Abdulrashid Anvarov
researcher
National University of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan
E-mail: abdurashid.anvarov@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: political culture, modernization, representative democracy, national development, political consciousness, national consciousness, youth political culture.

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The article describes about the main factors in the development of the political culture of youth in modern Uzbekistan and the role of the political culture of youth in the process of modernization of public administration.

The article discusses the role of the young generation in the society of Uzbekistan, issues of increasing their political activity, and the systemic formation of political immunity to various ideas.

O‘ZBEKISTONDA YOSHLAR SIYOSIY MADANIYATI DAVLAT MODERNIZATSIYASINING ASOSIY OMILI SIFATIDA

Abdulrashid Anvarov
tadqiqotchi
O‘zbekiston Milliy Univertiseti
Toshkent, O‘zbekiston
E-mail: abdurashid.anvarov@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: siyosiy madaniyat, moderenizatsiya, vakillik demokratiyami, milliy rivojlanish, siyosiy ong, milliy ong, yoshlar siyosiy madaniyati.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda O‘zbekistonda yoshlarning siesiy madaniyatini rivojlanishining asosiy omillari va yoshlar siyosiy madaniyatining davlat boshьiaruvini moderenizatsiya jarayonida tutgan o‘rni xaqida so‘z yuritiladi.

Maqolda O‘zbekistonda yeshlarning jamiyatda tutgan o‘rni, ularning siyosiy faolligini oshirish masalalari, har hil turdagi yod bulgan g‘oyalarga siyosiy immunitetni tizmiy shakllanishi masallari ko‘rib chiqilgan.

МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В УЗБЕКИСТАНЕ КАК ГЛАВНЫЙ ФАКТОР МОДЕРНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВА

Абдулрашид Анваров
Исследователь
Национальный университет Узбекистана
Ташкент, Узбекистан
E-mail: abdurashid.anvarov@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: политическая культура, модернизация, представительная демократия, национальное развитие, политическое сознание, национальное сознание, молодежная политическая культура.

Аннотация: В данной статье говорится об основных факторах развития политической культуры молодежи в современном Узбекистане и роли политической культуры молодежи в процессе модернизации государственного управления.

В статье рассматриваются роль молодого поколения в обществе Узбекистана, вопросы повышения их политической активности, системного формирования политического иммунитета к различным идеям.

KIRISH

Mamlakatni modernizatsiyalash sharoitida yoshlar siyosati ustuvorlik kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasi aholisining 18 yoshdagilar soni 40 foizni, 30 yoshgacha bo‘lganlar esa 64 foizni tashkil qiladi. Jamiyat hayotining demokratlashuvi, modernizatsiyalash jarayonlari aholining katta ijtimoiy qatlamini tashkil etadigan yoshlarning ijtimoiylashuviga katta ta’sir ko‘rsatadi. Yoshlar – jamiyatning tub negizi, aholining ilg‘or qatlami, kelajakning ishonchli egalaridir. Shu nuqtai-nazardan qaraganda, har bir davr yoshlarining bilim darajasi, dunyoqarashi, o‘y-fikri, ma’naviy qiyofasiga qarab o‘sha jamiyatning ertangi kunini aniq tasavvur etish mumkin. Mustaqillikka erishilgach, 1991 yilning 20 noyabrida “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi munosabati bilan mamlakatimizda yoshlarga e’tibor masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Davlatning bu jarayondagi asosiy vazifasi – yoshlarning jamiyatga turli xil salbiy oqibatlarsiz kirib kelishini ta’minlash, ularning o‘z huquq va erkinliklarini to‘la amalga oshirishlarini kafolatlashdan iborat.

ASOSIY QISM

Siyosiy madaniyat masalalarini tadqiq etgan o‘zbek olimlari O. Otamuratov, I.Ergashev, Sh.Paxrutdinov, N.Jo‘raev, S.Jo‘raev, A. Qodirov, M. Qirg‘izboev, T.Odilkoriev, Sh.G‘oyibnazarov, B.To‘ychiev, T.Alimardonov, O.Jumaev, B. Omonov, G.Sherniyozova, A.Xaydarov, U.Muhammadiev, O.Musaev

Yoshlar muammolarini ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etgan olimlar G.Gerouks, M.A. Meyls, I.S.Kon, K. Mangeym, A.Lukov, A.Rudakov, P.I.Babochkin, D.Plotnikov, S.A.Bikov, L.A.Juravleva, O.I.Ivanov, I.G.Vasilev, S.N.Ikonnikov, A.I. Kovaleva, V.A.Lukov, V.V.Nexaev.

Siyosi madaniyatining konseptual asoslarini tadqiq etgan olimlar R. Dalton, L. Pay, D.Bolindjer, V.F, Devison, P.Laynbardjer, P.Serio, A. Peshe, P.Anri, R. Bart, E.I.Sheygal, A.P. Chudinov, K.V.Nikitin.

Ilmiy maqola mavzusini yoritishda ob'ektivlik, tizimlilik, qiyosiy-tarixiy tahlil, tarixiylik va mantiqiylik, analiz va sintez kabi usullarga tayanilgan

2017 yil 5 iyulda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilindi . Farmonga binoan, yoshlarga oid davlat siyosatini izchil va samarali amalga oshirish, yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini tubdan isloh etish maqsadida O‘zbekiston “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakati negizida O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil etildi. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil topgan kun – 30 iyunь sanasi mamlakatimizda “Yoshlar kuni” sifatida nishonlanadi. Yoshlar ittifoqiga 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi doirasidagi islohotlarda yoshlar faolligini yanada oshirish bilan bog‘liq bir qator yangi vazifalar belgilandi.

O‘zbekiston yoshlar ittifoqi respublikamizda yoshlarga oid davlat siyosatining amalga oshirilishida davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan samarali hamkorlikni ta’minlovchi, “Yoshlar – kelajak bunyodkori” shiori ostida professional faoliyatni amalga oshiruvchi tuzilmaga aylandi. Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda ishtirok etuvchi vakolatli idoralar faoliyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini tashkil etish, natijasi bo‘yicha ta’sirchan choralar ko‘rish maqsadida O‘zbekiston yoshlar ittifoqining huquqiy va amaliy vakolatlari kengaytirildi, tegishli imkoniyat va imtiyozlar berildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti devonida Yoshlar siyosati masalalari xizmati tashkil etilib, unga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosati masalalari bo‘yicha maslahatchisi – O‘zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi raisi rahbarlik qilishi belgilab qo‘yildi. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi raisi o‘z lavozimiga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadigan Senat a’zosi hisoblanadi.

Siyosatshunoslarning qayd etishicha, 11 yoshdan 13 yoshgacha bo‘lgan bolalarda siyosiy tafakkur paydo bo‘lib, 16 yoshdan 18 yoshgacha u mo‘’tadillashish holatiga keladi . Buning ustiga, bugun fan, texnika va texnologiyaning yuksak taraqqiyoti hamda ommaviylashuvi yoshlarning kuchli siyosiy axloqiy bosim ostida yashashlariga sabab bo‘layotganligini nazardan qochirmaslik lozim. Ayniqsa, internet, mobil telefonlarining yuksak darajada rivojlanganligi, yoshlarning ongi

va qalbini egallashga qaratilgan xarakatlarining kuchayganligi ayrim yoshlarning ma’naviy-axloqiy jihatdan zaiflashuviga o‘zining ta’sirini o‘tkazmoqda. Manbalarda keltirilishicha, bugungi kunga kelib, internet tarmog‘ida ma’naviy-axloqiy tubanlikni targ‘ib etuvchi sahifalarning soni bir necha yuz millionni tashkil etadi. Birgina AQSh davlati bir yilda 700 ming qo‘shiq, 6 ming klipni suratga olib tarqatmoqda. Suratga olingan qo‘shiq va kliplarda, asosan, ommaviy madaniyat va hayosiz ko‘rinishdagi illatlar targ‘ib-tashviq qilinmoqda. Bu davlat 15 mingdan ortiq fahsh jihatlarni namoyon qiluvchi internet saytlarini yaratib qo‘ygan. Hozirda global tizim tarkibida buzg‘unchilik, qo‘poruvchilik maqsadini ko‘zlaydigan kuchlarning 7000 dan ortiq veb-sahifalari ishlab turibdi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, dunyo bo‘yicha internetdan eng ko‘p foydalanuvchilar aynan 21 dan 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar hisoblanadi”. Shunday ekan, yoshlar siyosiy madaniyatini izchillik bilan takomillashtirib borishga jamiyatda ehtiyoj oshib boradi. Yoshlarimiz siyosiy jarayonlardan xabardor, yangi islohotlardan ko‘zlangan maqsad va ularning amalga oshish jarayonlari haqida ma’lum qarashlar va tasavvurlarga ega bo‘lishi kerak.

Jamiyatdagi ko‘plab muammolar tahlili milliy o‘zlikni anglash masalasini yana kun tartibiga qo‘ymoqda. Mustaqillik yillarida bu borada birmuncha siljishga erishildi. Urf-odatlar, qadriyat, diniy e’tiqodimiz tiklandi, muqaddas maskanlar, masjid-u madrasalar, tarixiy obidalar qayta ta’mirlanib, xalqimizga qaytarib berildi. Fuqarolarimiz ma’naviy-ruhiy olamida yangilanish, poklanish va yurti uchun g‘ururlanish hissi paydo bo‘ldi. Ta’lim-tarbiya dargohlarida yoshlarning ongiga qadimiy merosimizni bilmasdan turib, o‘zlikni anglash mumkin emasligi tushuntirilmoqda. Zero, milliy o‘zlikni anglash – o‘tmish bilan kelajakni bog‘lovchi ma’naviy ko‘prik ekanligi yoshlar ongiga singdirilmoqda .

Bizga ma’lumki, siyosiy madaniyat insonning jamiyatda mavjud bo‘lgan siyosiy tajriba va an’analarni o‘zlashtirish darajasi ham bo‘lib, uni qo‘llash siyosiy hayotdagi vorisiylikni ta’minlay olishi lozim. Jamiyatning har bir a’zosi ijtimoiylashuv va kamolotga erishish jarayonida ijtimoiy-madaniy mavjudot sifatida shakllanadi, shuningdek, jamiyatda xukmron bo‘lgan ijtimoiy-madaniy tizimning asosiy xususiyatlarini o‘zida uyg‘unlashtiradi va umumlashtiradi. Ayni paytda, har bir individ siyosiy madaniyat ifodalovchisi bo‘lib, u siyosiy-madaniy tizimning umumlashtiruvchi, birlashtiruvchi qismi, deb qaraladi.

Sobiq Sho‘ro tuzumi davrida shaxs davlat tazyiqi ostida yashagan. Shuning uchun fuqaro boqimandalikka moslashganligi bois, O‘zbekistonda demokratik jamiyat qurish va fuqarolik jamiyatini shakllantirishga xalaqit berayotgan paternalistik siyosiy madaniyatning ta’siri seziladi. Hozirgi O‘zbekistonning o‘ziga xos jihati shundaki, u oyoqqa turmagan yosh davlatdir. Eski tuzumdan meros qolgan sovet mentaliteti hali qisman saqlanib qolgan, ko‘pchilik mahalliychilik va millatchilik aqidalari “tuzog‘i”dan qutulmagan. Davlat tuzilishi, hatto davlat chegaralari masalasida bahslar hamon davom etmoqda. Bularning barchasi fuqarolardan mas’uliyat va

javobgarlik hissini kuchaytirishni talab etadi. Mamlakatimiz milliy rivojlanish yo‘lida vakillik demokratiyasi yo‘lini tutmoqda. Bu borada, bir tomondan davlatchilikni mustahkamlashga qonuniy intilish; ikkinchi tomondan, fuqarolik jamiyati funktsiyalarini davlat funktsiyalari hisobiga kengaytirish tamoyili namoyon bo‘lmoqda. G‘arb mamlakatlarida nosiyosiy vositalar va institutlar yo‘li bilan hal qilinuvchi ko‘pgina ziddiyatlar bizda hali siyosiylashgan mazmunini yo‘qotmagan.

Ilmiy manbalarning guvohlik berishicha, o‘z hayotini mustaqil qurishni xohlagan inson uchta asosiy omil ta’siri ostida rivojlanadi:

- ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dinamikasi;

-o‘zini saqlash, erkin tanlash va o‘zini namoyon qilish qadriyatlariga munosabati dinamikasi;

-siyosiy institutlarning demokratlashuvi yo‘lida dinamik intilishi .

Ana shu omillarning shakllanish jarayonini tahlil qilar ekanmiz, shaxs siyosiy madaniyatiga ta’sir etuvchi omillarning birinchisi, siyosiy ong ekanligi ma’lum bo‘ladi. “Siyosiy ong” tushunchasi va mohiyati masalasi respublikamiz olimlari tomonidan chuqur o‘rganilgan. “Politologiya” o‘quv qo‘llanmasida unga quyidagicha ta’rif berilgan: “Siyosiy ong – muayyan individ, guruh, qatlamlar tomonidan siyosiy sohani anglashi, tasavvurlari, bilimlari, baholashi tizimidir. Siyosiy ong – kishilarning siyosiy tizim va hayot, siyosiy munosabatlar to‘g‘risidagi bilimlar, tasavvurlar, maslaklar, e’tiqodlar, o‘zlari yashab turgan siyosiy tuzumga baho berishlari yig‘indisidan iboratdir” . Siyosiy ong davlatning paydo bo‘lishi bilan unda yashayotgan shaxslarda shakllana boshlaydi. Buning negizida davlatning manfaatlarini nazarda tutuvchi siyosatni olib borishi yoki olib bormasligi muammosi ko‘ndalang turadi.

Siyosiy madaniyatni rivojlantirish, uni mamlakatdagi barqarorlikning muhim omili darajasiga ko‘tarish uchun birinchidan, siyosiy ongni rivojlantirish, uni umumsiyosiy manfaatlar ruhiyatida shakllantirish zarur bo‘ladi. Siyosiy ong shakllanmagan bo‘lsa, siyosiy madaniyat haqida fikr yuritib bo‘lmaydi.

Yoshlar siyosiy madaniyati shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarning ikkinchisi, milliy ongdir. Shuni ta’kidlash kerakki, milliy ong alohida muhitda sodir bo‘ladi. Uning shakllanishiga to‘plangan bilimlar, siyosiy va huquqiy g‘oyalar, san’at va madaniyat yutuqlari, axloq, din va ijtimoiy ruhiyat ta’sir ko‘rsatadi. Milliy ong tarixiy tajribani, ajdodlar qoldirgan bilimlar va tafakkur – mantiq usullarini o‘ziga singdirib olgachgina voqelikni o‘zlashtiradi, vazifalarni o‘rtaga qo‘yadi, kelajak loyihalarini tuzadi, millatning butun amaliy faoliyatini belgilaydi. Milliy ong ijtimoiy faoliyat jarayonida shakllantiriladi, milliy ong ham o‘z navbatida unga bevosita ta’sir o‘tkazadi, uni belgilaydi va tartibga soladi, milliy ongning rivoji millat o‘z orzu-maqsadlarini ro‘yobga chiqarish jarayonida tabiatni, jamiyatni va o‘zini o‘zgartiradi .

Yuqoridagi omillarning tahliliga asoslanib, siyosiy madaniyatga ushbu ta’rifni berish mumkin: “Siyosiy madaniyat siyosiy ong, siyosiy tafakkur, siyosiy ogohlik, siyosiy vazminlikni o‘zida uyg‘unlashtirgan xolda shaxs, fuqaro, davlat hokimiyati, ijtimoiy guruhlar, siyosiy kuchlar umummanfaatlar va maqsadlar yo‘lida o‘z faoliyatlarida amal qilishining ko‘rsatkichini bildiradi”. Mazkur ta’rifimizdagi muhim g‘oya siyosiy madaniyatning shaxs, fuqaro, davlat hokimiyati, ijtimoiy guruhlar va siyosiy kuchlarning siyosiy beqarorlik yoxud siyosiy mojarolarni hal qilishdagi ijobiy faoliyatining ko‘rsatkichi ekanligini ko‘rsatishda o‘z ifodasini topadi.

Siyosiy madaniyat tizimida, uning takomillashuvida, sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishida yoshlarning alohida o‘rni bor. Yosh avlodning siyosatga qiziqishi va siyosiy jarayonlarda ishtirok qilishga moyilligi milliy rivojlanish va xalqimiz farovonligi uchun amaliy ahamiyatga ega. Uning mamlakat siyosiy hayoti taraqqiyoti darajalaridan orqada qolishi bir tomondan uning siyosiy beqarorligi uchun xavf-xatar bo‘lsa, ikkinchi tomondan yovuz kuchlar va oqimlarning yoshlarni o‘z izmiga solishlari uchun imkoniyatni yaratib berishi mumkin.

Yoshlar siyosiy madaniyati umummadaniyatning tarkibiy qismlaridan birini tashkil qiladi va jamiyat hayotida amal qilayotgan siyosiy madaniyat tizimida uyg‘un holda namoyon bo‘ladi. Ana shularni hisobga olib, yoshlar siyosiy madaniyatiga shunday ta’rifni berish mumkin: “Yoshlar siyosiy madaniyati deganda, ularning siyosiy hokimiyat, siyosiy jarayonlarga bo‘lgan munosabatlari, ularni idrok etishdagi siyosiy qarashlar, siyosiy tafakkur va siyosiy faoliyatlarida amal qiladigan madaniyat shakli tushuniladi”. Bu ta’rifdagi asosiy g‘oya yoshlarning siyosiy madaniyatini belgilab beradigan, ularning siyosiy hokimiyatga munosabati, siyosiy jarayonlar rivojiga qarashlari, uni idrok qilishlari va o‘z siyosiy faoliyatlarida ijobiy jihatdan rivojlanishiga hissa qo‘shishdagi ishtiroki ular siyosiy madaniyatlarining muhim ko‘rsatkichi barometri ekanligini alohida ta’kidlashdan iborat.

Yoshlar jamiyat hayotida yetakchi o‘ringa ega bo‘lgan ijtimoiy guruhdir. Ular mamlakatdagi mehnat resurslarining asosiy qismini tashkil etadi va avlodlarning vorisiylik vazifasini bajaradi. Ammo, murakkab globallashuv sharoitida yoshlar siyosiy madaniyatini yuqori darajaga ko‘tarish u qadar oson kechmaydi. Sababi, jamiyatda yoshlar ma’naviyati bilan bog‘liq ko‘plab muammolar to‘planib qolgan. Ayniqsa, chetdan kirib kelayotgan yot g‘oyalar, texnologiyalar targ‘ibotiga doir salbiy xolatlarning avj olayotganligi sir bo‘lmay qoldi.

Shu bilan birga, mamlakatimizda yoshlar siyosiy madaniyatini rivojlantirishga ehtiyojning oshib borishi quyidagilar bilan izohlanadi:

Birinchidan, O‘zbekistonda yangi taraqqiyot strategiyasi yo‘nalishlari belgilab olingan bo‘lib, bu murakkab vazifalarni hal qilish ko‘p jihatdan yoshlarimiz siyosiy madaniyatining qay darajada rivojlanganligi bilan bog‘liq holda kechadi.

Ikkinchidan, mamlakatimizda demokratik qadriyatlar namoyon bo‘lishi bilan bir vaqtda, unga muvofiq ravishda fikrlar xilma-xilligi, siyosiy hokimiyat uchun kurashda o‘z mavqeini mustahkamlashga intilayotgan siyosiy partiyalarning o‘z elektoratlari sonini kuchaytirish va sifatini yaxshilash borasidagi faoliyatlarining ortib borayotganligi;

Uchinchidan, mamlakatimiz yoshlari intellektual salohiyatining oshib borishi jarayonida ularning siyosiy boshqaruvga bo‘lgan qiziqishlari paydo bo‘layotganligi siyosiy madaniyatni izchillik bilan rivojlantirishni talab etadi.

To‘rtinchidan, dunyoda kechayotgan siyosiy beqarorlik, ayrim mamlakatlarda yoshlarni jarayonlarga jalb qilishga bo‘lgan harakatlar, jumladan, millatchilik, ayirmachilik g‘oyalariga berilib ketishi holati kuchayotganligi siyosiy sergaklik va siyosiy ogohlikni kuchaytirish zaruriyatini oshirmoqda.

Beshinchidan, Sharq mamlakatlarida missionerlik harakati nihoyatda kuchayib, yoshlarni o‘z atrofiga uyushtirishda turli uslub va imkoniyatlardan foydalanilmoqda. Xususan, moddiy jihatdan qiynalgan yoki yetim bo‘lgan yoshlarga moddiy yordam ko‘rsatish, oliy o‘quv yurtlarida ta’lim olayotgan talabalarning kontrakt to‘lovlarini to‘lash, kompьyuter kursida bepul o‘qitish, kompьyuter yoki mobil telefonlar bilan ta’minlash kabi tadbirlarni amalga oshirish yo‘li orqali ayrim yoshlarni o‘z atrofiga uyushtirib, ajdodlari e’tiqod qilib kelgan islom dinidan voz kechishga, boshqa dinlarga o‘tish kabi jirkanch maqsadlarini amalga oshirmoqdalar. “Aslida esa missionerlar hech qachon, hech kimga beg‘araz yordam ko‘rsatmaganliklarini unutmaslik lozim” . Demak, siyosiy madaniyati yetarli darajada rivojlanmagan ba’zi yoshlarning missionerlar berayotgan choy-chaqaga, moddiy “yordam”ga og‘ib ketishlari yurtimiz uchun xatarli holat hisoblanadi.

XULOSA

Siyosiy madaniyat tizimida, uning takomillashuvida, sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishida yoshlarning alohida o‘rni bor. Yosh avlodning siyosatga qiziqishi va siyosiy jarayonlarda ishtirok qilishga moyilligi milliy rivojlanish va xalqimiz farovonligi uchun amaliy ahamiyatga ega. Uning mamlakat siyosiy hayoti taraqqiyoti darajalaridan orqada qolishi bir tomondan uning siyosiy beqarorligi uchun xavf-xatar bo‘lsa, ikkinchi tomondan yovuz kuchlar va oqimlarning yoshlarni o‘z izmiga solishlari uchun imkoniyatni yaratib berishi mumkin.

Yoshlarning bugungi siyosiy jarayonlardan xabardorligi, ijtimoiy-siyosiy sohadagi islohotlardan ko‘zlangan maqsadlar va ularning amalga oshish jarayonlari haqida ma’lum qarashlar va tasavvurlarga ega bo‘lishi mamlakatning barqaror taraqqiyoti uchun muhim omildir.

Dunyoda mamlakat taraqqiyoti yer osti zahiralari bilan emas, balki yuksak darajadagi intellektual salohiyatini yuzaga keltirish va ulardan samarali foydalana bilish hisobiga sodir bo‘lmoqda. Xitoy, Yaponiya, Singapur, Janubiy Koreya, Malayziyaning boy tajribasi O‘zbekiston uchun o‘rnak bo‘larli, desak arziydi. Bunday oqilona yo‘ldan yurishda ijtimoiy-innovatsion

tafakkurga ega yoshlar hisobiga jamiyatimiz ijtimoiy guruhlarining sardori bo‘lgan ziyolilar guruhini tezroq shakllantirish vazifasini yechish zarur bo‘ladi.

Yuqoridagi siyosiy-huquqiy tadbirlar natijasida O‘zbekiston yoshlari ijtimoiy-innovatsion faolligining oshib borishi jarayonida ularning siyosiy boshqaruvga bo‘lgan qiziqishlari ham ortib boradi. Bu, o‘z navbatida, yoshlar siyosiy madaniyatini izchillik bilan rivojlantirishni taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasida yoshlar siyosatini amalga oshirishning dolzarb masalalari // respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. 2013 yil 22-23 yanvarь. –T.: Ma’naviyat, 2013. – B. 221-222.

2. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 27-son, 607-modda.

3. Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. Toshkent.: G‘. G‘ulom, 2009. B. 406.

4. Omonov B. Jamiyatni modernizatsiyalashning kontseptual asoslari. – T.: Aloqachi, 2019. – B. 169.

5. Ochildiev A, Najmiddinov J. Missionerlik: mohiyati, maqsadlari, oqibatlari va oldini olish yo‘llari (yuz savolga – yuz javob). T.: Toshkent Islom universiteti, 2009. 95-b.

6. Shestomolь Ye.B. Lichnostь i politika. – M.: Politika, 1988. – S. 124.

7. Tulьchinskiy G. Politicheskaya kulьtura. Uchebnoe posobie. — M.: Yurayt, 2015. - C. 139.

8. Politologiya. Mualliflar jamoasi. Mas’ul muharrir: s.f.d.mprof. I.Ergashev. Toshkent.: Xalq merosi, 2002. –B.163.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-22 22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI Pages: 169-173

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

APPLICATION OF A PROGRAM-TARGET APPROACH AND MODERN MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM

Abbas G. Gulmuradov
Basic Doctoral Student (PhD)
National University of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: increasing labor efficiency, railway transport activities, sustainable development, management

Received: 28.06.24
Accepted: 30.06.24
Published: 02.07.24

Abstract: The first step, and also an important part of improving the efficiency of railway workers, is to offer interesting solutions to the problem and attract the attention of employees. This is very important for collecting ideas about employees' active participation in work activities and the development of their experience. It is also important to enrich the content of the topic with small elements, for example, encouraging discussion among employees, holding debates on the topic, providing opportunities for comparison between the employee and other employees. This method can be very effective in attracting employees' attention and increasing their interest in the topic.

XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA DASTURIY-MAQSADLI YONDASHUV VA ZAMONAVIY BOSHQARUV TEXNOLOGIYALARINI QO`LLASH

Abbos G. Gulmurodov
Tayanch doktorant (PhD)
O‘zbekiston Milliy Univertiseti
Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: ish samaradorligini oshirish, temir yo'l transporti faoliyati, barqaror rivojlanish, boshqaruv.

Annotatsiya: Temir yo‘l transporti hodimlarining mehnat samaradorligini oshirishning birinchi qadami, shuningdek, muhim qismi, muammo yuzasidan qiziqarli yechimlarni berish va hodimlarning e’tiborini tortishdir. Bu, hodimlarning mehnat

faoliyatida faol qatnashishga va o’z tajribalarini rivojlantirishiga oid fikrlarni to’plashda juda muhimdir. Shuningdek, mavzu mazmunini kichik elementlar bilan boyitish, masalan, hodimlarning bahs-mulohazalarini rag‘batlantirish, mavzu bo‘yicha debatlar o‘tkazish va xodimni boshqa xodimlar bilan taqqoslash imkoniyatlarini taqdim etish ham muhimdir. Bu usul, hodimlarning e’tiborini tortish va ularni mavzuga qiziqishini oshirishda o’ta samarali bo‘lishi mumkin.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОГО ПОДХОДА И СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ УПРАВЛЕНИЯ ПРИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

Аббас Г. Гулмурадов
Базовый докторант (PhD)
Национальный университет Узбекистана
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: повышение эффективности труда, деятельность железнодорожного транспорта, устойчивое развитие, менеджмент.

Аннотация: Первым шагом, а также важной частью повышения эффективности работы железнодорожников является предложение интересных решений проблемы и привлечение внимания сотрудников. Это очень важно для сбора представлений об активном участии сотрудников в трудовой деятельности и развитии их опыта. Также важно обогащать содержание темы небольшими элементами, например, поощрять обсуждение сотрудниками, проводить дебаты по теме, предоставлять возможности для сравнения сотрудника с другими сотрудниками. Этот метод может оказаться очень эффективным для привлечения внимания сотрудников и повышения их интереса к теме.

INTRODUCTION

In modern conditions, economic systems of various levels are actively improving the process of planning current production and financial activities, establishing a strategy and program for expanding production based on market demand, as well as obtaining high profits, solving operational and technical planning problems. The dissertation states that a program approach to enterprise management is important, it allows you to ensure that the plan is focused on achieving final results in a short period of time, timely identification of problems of socio-economic development, and setting strategic goals and objectives. and their effective solution.

THE MAIN RESULTS AND FINDINGS

Sustainable economic growth is a necessary condition for the economic and social development of any system. On the other hand, sustainable business development is one of the factors in achieving high economic results.

The essence of the concept of process planning comes from the basic economic concepts of organizational management: process management, cost management, stability and sustainable development, cost budgeting, control and situational planning. [1]

The main reason for using process management in an organization is related to the ability to see and control everything that happens in the enterprise, to identify and eliminate production problems and business difficulties. At the same time, the process approach allows you to quickly respond to changes in external conditions and consumer needs. [2]

The technological approach is of great importance for the efficiency of the enterprise, in which input and output processes are control points for correcting the quality of processes, resources are converted into finished products, the technological approach is used to achieve business goals in the field of product quality, and is also the main methodology for the development and operation of the management system quality of enterprises. [3]

When developing approaches to the formation of management decisions taking into account the enterprise as an integral system, it is necessary to take into account modern trends and problems, for example:

1. Strengthen the interaction of vertical and horizontal networks of enterprise managers. This process allows us to solve important problems of coordinating the interests of economic and social development of the enterprise and the country.

2. The full cycle of enterprise management, including preparation, coordination, adoption, communication to managers and control of the implementation of management decisions, is carried out more efficiently through the implementation of programs at the enterprise.

Sometimes it is difficult to determine the direct connection between the results of program activities and the general indicators of enterprise development (gross enterprise product, level of income, sales, etc.).[4]

The patterns of connection and interaction of management decisions at the macro, meso and micro levels have not been fully studied.

The program considers establishing the order, steps and mechanism for managing the process of consistently achieving goals. [5,6]

Software-oriented management can be used at all stages of enterprise management.

The software-oriented approach can be intelligently used for other purposes:

- implementation of a specific program related to the targeted distribution of resources;

- making changes to the strategic development plans of the enterprise;

- improvement of the enterprise economic management system.

The practical value of the program-target approach in enterprise management helps to identify the main problems of socio-economic development, set strategic tasks and goals and solve them in a limited period of time. [7]

It is necessary to formulate a set of program activities, calculate the costs and time for implementing the program, draw up a schedule of activities, clarify the roles of the performers and their relationships.

The main content of the production program consists of information about the state of production volumes, the quantity of products produced and the conditions for supplying products to end consumers. This information serves as the basis for construction plans: material resources, personnel, finances, modernization plan, implementation plan, etc.

Resource support is the main tool of program management, ensuring its functioning, modernization of the material and technical base of the organizational system, effective work of employees, development of intellectual capital, and introduction of innovations. At the same time, the organizational system is provided with a limited number of integrated resources, which are distributed between the stages of operation and development of the system components.

The organization of a program-targeted management process at an enterprise is ineffective without the creation of special program-target structures.[8]

CONCLUSION

Thus, a program-targeted approach to enterprise management is important at the stage of planning the enterprise's production program; it is necessary to ensure that the plan is focused on achieving final results, and to immediately identify problems in the social sphere. -economic development and problem solving, allows you to identify tasks. Cost planning of the production program is directly related to the physical planning of the production program with financial calculations.

REFERENCES

1. Трубилин, И. Т., Говдя, В. В., & Дегальцева, Ж. В. (2009). Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в отраслях АПК. - 434 с.

2. Авдеева, И. Л. (2022). Методология стратегического управления изменениями в контексте современных вызовов и возможностей экономики. *Среднерусский вестник общественных наук*, *17*(1), 186.

3. Ружанская, Л. С., Фонова, Н. Г., Бурлакова, И. В., Сторожева, О. С., Пьянков, А. Г., Зубакина, Д. А., ... & Беляева, В. С. (2017). Общий менеджмент: учебное пособие.

4. Гужина, Г. Н., & Жилина, Ж. А. (2023). ПРОЕКТНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ И БИЗНЕС-ПЛАНИРОВАНИЕ. *Управленческий учет*, (9), 293-300.

5. Гараев, О. Р., & Мусаева, Х. М. (2022). ИССЛЕДОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА В СУБЪЕКТАХ РФ КАК ИНСТРУМЕНТ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ. *Деловой вестник предпринимателя*, (3 (9)), 42-46.

6. Герасикова, Е. Н., & Соловьева, Н. А. (2021). Проектное управление и акселерационные механизмы как направления развития бизнес-мышления молодых предпринимателей. *Среднерусский вестник общественных наук*, *16*(1), 255-270.

7. Головина, Т. А., & Авдеева, И. Л. (2021). Превентивное стратегическое управление экономическими системами в условиях кризиса. *Деловой вестник предпринимателя*, (2 (4)), 24-28.

8. Парахина, Л. В., Власова, Н. С., & Мусаев, М. М. (2023). РАЗВИТИЕ ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОГО ПОДХОДА В УПРАВЛЕНИИ СОВРЕМЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ. *Вестник Академии знаний*, (2 (55)), 458-463.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-23 12.00.00 – YURIDIK FANLAR Pages: 174-180

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

PARTICIPATION OF PROSECUTOR'S OFFICES IN THE FORMATION OF LEGAL KNOWLEDGE AND CULTURE IN SOCIETY

Khushbokova N.G.
Student
Termiz State University
Termiz, Uzbekistan
E-mail: Nigora.0303@icloud.com

ABOUT ARTICLE

Key words: legal consciousness, prosecutor's office, legal culture, society, democratic state, regulations, administration, etc.

Received: 28. 06. 24
Accepted: 30. 06. 24
Published: 02. 07. 24

Abstract: The formation of legal knowledge and culture in the society is a program for the democratic development of the country in the future. Projects and research in this direction are commendable. This article describes in detail the importance of prosecutor's offices in the formation of legal knowledge of society representatives.

JAMIYATDA HUQUQIY BILIM VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA PROKURATURA ORGANLARINING ISHTIROKI

Xushboqova N.G‘
Talaba
Termiz Davlat universiteti
Termiz, O‘zbekiston
E-mail: Nigora.0303@icloud.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: huquqiy ong, prokuratura, huquqiy madaniyat, jamiyat, demokratik davlat, nizom, mamuriyat va h. k.

Annotatsiya: Jamiyatda huquqiy bilim va madaniyatni shakllanishi kelgusidagi mamlakatning demokratik rivojlanishi uchun dasturilamal hisoblanadi. Bu yo‘nalishda esa qilinayotgan loyihalar va izlanishlar tahsinga sazovor. Ushbu maqolada jamiyat vakillarining huquqiy bilimlarini shakllantirishda prokuratura organlarining ahamiyati haqida atroflicha bayon qilinadi.

УЧАСТИЕ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВЫХ ЗНАНИЙ И КУЛЬТУРЫ В ОБЩЕСТВЕ

Хушбокова Н.Г.
Студент
Термезский государственный университет
Термез, Узбекистан
E-mail: Nigora.0303@icloud.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: правосознание, прокуратура, правовая культура, общество, демократическое государство, нормативные акты, управление и др.

Аннотация: Формирование правовых знаний и культуры в обществе является программой демократического развития страны в будущем. Проекты и исследования в этом направлении заслуживают похвалы. В данной статье подробно описывается значение органов прокуратуры в формировании правовых знаний представителей общества.

KIRISH

Fuqarolarning huquqiy bilimlari, huquqiy ongi va huquqiy madaniyati yuksak darajada bo‘lsagina, ular ijtimoiy hayotda bo‘layotgan o‘zgarishlarga faol munosabatda bo‘lishadi, shaxsiy fikrlarini bildirgan holda, jamiyat taraqqiyotiga o‘z hissalarini qo‘shishi mumkin bo‘ladi. Huquqiy madaniyatni yuksaltirish, o‘z navbatida, davlat va jamiyat hayotini isloh qilish, amaldagi qonun hujjatlarini tanqidiy tahlildan o‘tkazish, davr talablaridan kelib chiqib, ularga tegishli o‘zgartirishlar kiritish, eskirgan va taraqqiyotga to‘siq bo‘layotgan me’yorlarni bekor qilish bilan bevosita bog‘liqdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF–5618-son Farmoniga muvofiq, “jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish “shaxs – oila – mahalla – ta’lim muassasasi – tashkilot – jamiyat” tamoyili bo‘yicha tizimli va uzviy tashkil etiladi”. 2019-yil 13-dekabrdagi “Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta’minlash, bu borada jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ–4551-son qarori huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi dolzarb vazifalarni belgilab berdi. Jamiyatda aholi huquqiy ongi va madaniyati darajasining yuksakligi – demokratik huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyatining muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda mustaqillikning ilk yillaridan ushbu masalaga alohida e’tibor qaratildi. Aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Huquqiy ong sub’yektiv ongning shakllaridan biri bo‘lib, u insonlarda huquq talablari yuzasidan ijobiy yoki salbiy munosabatni ishlab chiqishiga ta’sir etadi. Huquqiy ong tushunchasiga quyidagicha ta’rif berish mumkin:

huquqiy ong bu jamiyatning taraqqiyot darajasi bilan belgilanadigan ijtimoiy ongning muhim bir tarkibiy qismi bo‘lgan, insonlarning huquq, siyosiy-huquqiy hodisalar, yuridik amaliyot, huquqiy tizim va istalayotgan, kutilayotgan huquq haqidagi fikrlari, o‘ylari, his-tuyg‘ulari, qarashlari, iztirob-kechinmalari hamda baholari va tasavvurlari majmuasidir.

“Har qanday jamiyat, davlat ma’lum adolatni himoya etuvchi, huquqiy qonunlar asosida idora etiladigan, adolatsizlikka yo‘l qo‘yilmaydigan, qonun ustuvor bo‘lgan adolatli jamiyat ta’limotini yaratishga, uni rivojlantirishga katta hissa qo‘shadi”-degan buyuk mutafakkir Abu Ali Ibn Sino. Hozirgi vaqtda O‘zbekistonning shiddat bilan o‘sib, tobora rivojlanib borayotgan mamlakatga, inson, uning huquqlari, manfaat va erkinliklarini haqiqiy qadriyat deb biladigan demokratik, ijtimoiy- siyosiy va fuqarolik institutlariga ega bo‘lgan mustaqil va suveren davlatga aylanishini ta’minlab bergan ko‘plab hal qiluvchi omillarni misol qilib keltirish mumkin. O‘zbekistonning mustaqil rivojlanish davrida nafaqat umume’tirof etilgan inson huquqlari va erkinliklarining butun kompleksini qonuniy mustahkamlagan barqaror huquqiy baza tashkil etildi, balki inson huquqlari sohasida inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishga rioya etishni o‘rnatuvchi tartib va mexanizmlar ham yaratildi.

ASOSIY QISM

Mashhur fransuz huquqshunosi Rene David prokuratura roman-german huquq tizimida paydo bo‘lganligiga urg‘u bergan. Shuning uchun ham milliy prokuratura Yevropada birinchi bo‘lib Fransiyada vujudga kelgan. Fransiyadagi prokuratura tizimidan dunyodagi aksariyat davlatlar andoza olishgan. Shu tariqa boshqa davlatlarda prokuratura asta-sekin shakllandi. Professor B. X. Po‘latovning ta’kidlashicha, O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar qonunlarni aniq va bir xilda bajarilishi ustidan nazoratni amalga oshira turib, respublikadagi huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan jinoyatlarga oid arizalar, xabarlar va boshqa ma’lumotlarning ro‘yxatga olinishi, qonunda belgilangan dastlabki tekshirish muddatlari va tartib qoidalariga rioya qilinishi, jinoyatlarga oid ma’lumotlarni ko‘rib chiqish natijasida qabul qilingan qarorlarning qonuniyligi ustidan nazorat qiladi.

Prokuratura organlari, shu jumladan iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti organlari zimmasiga yuklatilgan vazifalarning to‘liq bajarilishini ta’minlash uchun, avvalo, kadrlarni to‘g‘ri tanlash, tayinlash, tarbiyalash, ularning kasb mahorati va malakasini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Asosiy e’tibor xodimlarning o‘z ishiga bo‘lgan mas’uliyatini tubdan o‘zgartirish, shaxsiy javobgarlikni oshirish, o‘z ishining ustasi bo‘lib shakllanishiga erishishga qaratilmog‘i lozim. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasiga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimiga tayinlanadigan hamda lavozimidan ozod etiladigan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori rahbarlik qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimiga tayinlanadigan hamda lavozimidan ozod etiladigan birinchi o‘rinbosariga, o‘rinbosarlariga ega bo‘ladi.

Shu boisdan ham O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9-yanvar PF-5618- sonli “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida»gi farmoni qabul qilindi. “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida»gi farmonni qabul qilish zarurati:

- Huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, huquqiy ta’lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli va uzviy olib borilmayapti;

- Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni saqlash g‘oyalarini aholi ongiga singdirish ishlarining yetarli olib borilmasligi ham qonun ustuvorligini ta’minlashga o‘zining jiddiy salbiy ta’sirini ko‘rsatmoqda.

- Aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini yuksaltirishning innovatsion usullaridan, targ‘ibotning ilg‘or va ta’sirchan vositalaridan, xorijiy davlatlarning bu boradagi ijobiy tajribalaridan yetarli darajada foydalanilmayapti.

“Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillash-tirish to‘g‘risida» gi farmoniga muvofiq “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Konsepsiyasi’’ ishlab chiqildi. Konsepsiyaning asosiy maqsadi va vazifalari aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishi, o‘z huquqlarini biladigan va qonunlarni hurmat qiladigan, huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo‘llay oladigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan, huquqbuzarlikka nisbatan murosasiz munosabatda bo‘ladigan fuqarolarni tarbiyalashdan iborat.

Prokuratura - bu davlat tomononidan o‘rnatilgan konstitutsiyaviy qonunlarga rioya qilinishi ustidan narozat qiluvchi organ xisoblanadi. Jinoiy ishlarni qo‘zg‘atish, ayblovni yoqlash, sud protsessida davlat manfaatlarini himoya qilish vakolatlari yuklatilgan maxsus davlat organi xam xisoblanadi. «Qonun qabul qilish — bu ishning yarmi, xolos. Ularning hayotga to‘la tatbiq qilinishiga erishish darkor. Buning uchun qabul qilingan qonunlarning kundalik turmushimizda amalga oshishini ta’minlovchi ta’sirchan mexanizm yaratish lozim». Bu fikrlari bilan muhtaram birinchi prezidentimiz prokuratura organlarining, jamiyatdagi roli haqida tushuntirib o‘tganlar. Prokuratura xodimlari ishlab chiqilgan qonunlarning amalga tadbiq etilishida roli kata desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Demak prokuratura organlari mamlakatda qonunlarning amal qilishi ustidan nazorat olib boradigan organ hisoblanadi. Shu o‘rinda alohida takidlab o‘tish joizki, prokuratura organlarining tizimi quyidagilardan iborat: O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi; Qoraqalpog‘iston Respublikasi prokuraturasi; viloyatlar va Toshkent shahar prokuraturalari; tuman va shahar

prokuraturalari; viloyat prokuraturalariga tenglashtirilgan O‘zbekiston Respublikasi Harbiy prokuraturasi; O‘zbekiston Respublikasi Transport prokuraturalariga bo‘linadi. Qonunchilikka ko‘ra mamlakatimizda Bosh prokuror va uning birinchi o‘rinbosarini respublika Prezidenti tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod etadi. Bosh qomusumizning 145-moddasida O‘zbekiston Respublikasining prokuratura organlari o‘z vakolatlarini boshqa davlat organlaridan, o‘zga tashkilotlardan, mansabdor shaxslardan mustaqil ravishda, faqat O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga va qonunlariga bo‘ysungan holda amalga oshiradi degan qoida mustahkamlanganligi so‘zimizning isbotidir.

Shu o‘rinda takidlash lozimki, prokuratura organlarining vakolatlari davrida siyosiy partiyalarga va siyosiy maqsadlarni ko‘zlovchi boshqa jamoat birlashmalariga a’zolikni to‘xtatib turadilar xamda mazkur organlarini tashkil etish, ularning vakolatlari va faoliyat ko‘rsatish tartibi qonun bilan belgilanadi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasini tahlil etish jarayonida quyidagi xolatlarni takidlab o‘tish maqsadga muvofiq. Xususan, Amerika Qo‘shma Shtatlari prokuraturasining faoliyat strukturasini xaqida professor Anjela. J. Devies quyidagilarni takidlaydiki. Prokurorlar Amerika jinoiy adliya tizimidagi eng kuchli amaldorlardir. Ular qabul qiladigan qarorlar, ayblov va sud qarorlari tizimning ishlashini nazorat qiladi va ko‘pincha jinoiy ishlarning natijalarini oldindan belgilab beradi.

XULOSA

Yangi O‘zbekiston konstitutsiyasida prokuratura organi xodimlarining vazifalari, xizmat jarayoni va javobgarlik masalalari aniq qilib belgilab berilganligi xaqida alohida takidlash o‘rinlidir. Yana bir muhum masala Konstitutsiyamizning 146-moddasida O‘zbekiston Respublikasi hududida jinoyatchilikka qarshi kurash bo‘yicha tezkor-qidiruv, tergov va boshqa maxsus vazifalarni mustaqil ravishda bajaruvchi xususiy tashkilotlar, jamoat birlashmalari va ularning bo‘linmalarini tuzish hamda ularning faoliyat ko‘rsatishi taqiqlanishi davlat tomonidan nazoratga olingan. Yangi, tergov va surishtiruv, tezkor-qidiruv organlarinin, xususiylashtirilishiga ruxsat etilmaydi. Biroq AQSH davlatida xususiy tergov firmalari tashkil etish uchun ruxsat etiladi. Shuningdek xususiy tergovchi - bu jismoniy shaxs, agentlik yoki korporatsiya tomonidan boshqa shaxs, tadbirkorlik sub'ekti, odamlar guruhi yoki hatto joylashgan joy haqida ma'lumot to‘plash uchun yollangan shaxs xisoblanadi. Tergovchining faoliyati mahalliy qonunchilik va shtat qonunlariga zid bo‘lishi mumkin bo‘lgan tergov sub'ektlariga asossiz ta'sir ko‘rsatmasligini ta'minlash uchun tergov mutaxassislari tomonidan ma'lum qoidalar va qoidalarga rioya qilish kerak.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki prokuratura organlari mamlakatimizda qonunlarning ijro etilishi va ularga qat’iy amal qilishi ustidan nazorat olib boriladi. Bu haqida Bosh qomusimizda batafsil ko‘rsatib o‘tilgan. Bundan tashqari «Prokuratura to‘g‘risidagi qonun»da ham prokuratura

xodimlarining xizmat vazifalari, majburiyatlari sifatida qonun ustuvorligini ta’minlash, qonuniylikni mustahkamlash, fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini, jamiyat va davlatning qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini, O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish, huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktika qilishdan iborat, ekanligi belgilangan.

Jamiyatda qonuniylikni mustahkamlash hamda demokratik, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni ro‘yobga chiqarishga, inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan qonunlarning so‘zsiz ijro etilishi ustidan samarali nazoratni amalga oshirish orqah xalq manfaatlariga xizmat qiiish prokuratura organlarining ustuvor vazifasi etib belgilandi. Birinchidan, hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini so‘zsiz bajarishni, amalga oshirilayotgan islohotlarga to‘siq bo‘luvchi omillar va tizimli kamchiliklarni aniqlash hamda bartaraf etishni; tadbirkorlik faoliyatini har tomonlama qo‘llabquvvatlash hamda tadbirkorlik subyektlarining huquq va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishni; aholi bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri ochiq muloqot o‘rnatishni, fuqarolar murojaatlarini o‘z vaqtida hal qilishni, aholining huquqiy madaniyatini oshirishni, jamiyatda qonun buzilishiga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishni; profilaktika tadbirlarining, ayniqsa, voyaga yetmaganlar va yoshlar o‘rtasidagi tadbirlarning ta’sirchanligini, huquqbuzarliklar sodir etilishining sabab va shart-sharoitlarini o‘z vaqtida aniqlash hamda bartaraf etishni; kam ta’minlangan oilalarni manzilli ijtimoiy himoya qilishni, yangi ish o‘rinlari yaratish dasturlarini amalga oshirishni, ish haqi, pensiya, stipendiya va nafaqalarni o‘z vaqtida to‘lashni; malakali tibbiy yordam ko‘rsatishni, aholiga arzón dori vositalari yetkazishni, ta’lim jarayonining siíati va ta’lim muassasalarida o‘quvchilar davomatini hamda ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etishni; fuqarolarga arzón uy-joy ajratishni, uy-joy sotib olish uchun birinchi navbatda yosh oilalar, yetim bolalarga kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatini yaratishni, sifatli kommunal xizmat ko‘rsatish va hisob-kitoblarni o‘z vaqtida amalga oshirishni; tabiiy resurslar, yer maydonlaridan maqsadli va oqilona foydalanishni ta’minlashga asosiy e’tibor qaratilishi lozimligi mustahkamlab qo‘yildi.

Prokuratura organlari o‘z vakolatlarini har qanday davlat organlari, jamoat birlashmalari hamda mansabdor shaxslardan mustaqil ravishda, faqat qonunga bo‘ysungan holda amalga oshiradilar. Prokuratura organlarining faoliyatiga aralashish taqiqlanadi. Prokurorning g‘ayriqonuniy qaror qabul qilishiga erishish maqsadida unga qanday shaklda bo‘lmasin, biron-bir ta’sir ko‘rsatish yoki faoliyatini amalga oshirishiga to‘sqinlik qilish, uning daxlsizligiga tajovuz qilish, shuningdek prokuror yoki tergovchining ruxsatisiz tekshirishlar va dastlabki tergov ma’lumotlarini oshkor etish, prokurorning talablarini bajarmaslik belgilangan tartibda javobgarlikka sabab bo‘ladi.

Shu prinsiplarga amal qiiish prokuratura organlariga o‘zining vazifasini aniq bajarishga imkon beradi. Prinsiplarni prokurorlik funksiyalari va yo‘nalishlarini amalga oshirishning tartibi va holati bilan almashtirmaslik kerak, chunki tamoyillar o‘zaro bog‘liq va ajralmas hisoblanadi. Bundan tashqari, prokuror muayyan huquq sohasida nazoratni amalga oshirar ekan, shu sohadagi prinsiplarga amal qilishi lozim. Bunga misol: sudlarda davlat ayblovini qo‘llab-quvvatlaganda adolatlilik, sudyalarning mustaqilligi, tenglik, sudlanuvchining himoyaga bo‘lgan huquqi, aybsizlik prezumpsiyasi, oshkoralik, erkin fikr, protsessning bevositaligi kabi prinsiplarga amal qilinishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. M. M. Inagamova. M. E. Fahriddinov. Konstitutsiya – inson qadri va adolat ustuni / «O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi - inson qadrini ulug‘lash, erkin va farovon hayotimiz kafolati» mavzusidagi ilmiy amaliy konfirensiya. – Toshkent. Republican Scientific and Practical Conference. December 1 https://tstu. uz/. Tashkent State Transport University The Constitution of the Republic of Uzbekistan is the Glorification of Human Dignity, the Guarantee of Our Free and Prosperous Life. Volume 3 | TSTU Conference 2 | 2022. 324-329-b.

2. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01. 05. 2023-y. , 03/23/837/0241-son

3. Anjela, J. Davis, “Amerika prokurorining vakolati va ixtiyori” https://journals. openedition. org/droitcultures/1580?lang=en

4. Xususiy tergov xizmatidan foydalanish. Regina Strait tomonidan tahrirlangan, Esq. https://www. peoples-law. org/using-private-investigation-service

5. Xususiy tergovchi qila oladigan va qila olmaydigan narsalar. https://privin. net/what-can-a-private-investigator-do-and-not-do/

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-24 12.00.00 – YURIDIK FANLAR Pages: 181-187

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

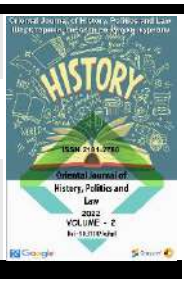

THE SUBJECT OF THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND THE PARTICIPATION AND FOUNDATIONS OF CRIMINAL RESPONSIBILITY

Shokhrukh M. Mirkhalikov
Officer, captain
National Guard of the Republic of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

Laziz B. Omonov
Officer, senior lieutenant
National Guard of the Republic of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Criminal law, person, society, retrospective, Supreme state power, principles.

Received: 28. 06. 24
Accepted: 30. 06. 24
Published: 02. 07. 24

Abstract: In this article, the concept, subject, tasks and principles of criminal law in the Republic of Uzbekistan, the concept of crime, its signs and the basis of criminal liability, social relations of criminal law norms with regard to the interests of the individual, society and the state, the tasks of criminal law, the state's fight against crime Information about implementation through the policy in the field is given.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI JINOYAT HUQUQINING PREDMETI VA JINOIY JAVOBGARLIK ISHTIROKI VA ASOSLARI

Shoxrux M. Mirxalikov
Ofitser, kapitan
O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi
Toshkent, O‘zbekiston

Laziz B. Omonov
Ofitser, katta leytenant
O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi
Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Jinoyat huquqi, shaxs, jamiyat, retrospektiv, Oliy davlat hokimiyati, prinsiplar.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston respublikasida jinoyat huquqi tushunchasi, predmeti, vazifalari va prinsiplari, jinoyat tushunchasi uning belgilari

va jinoiy javobgarlik asoslari, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini ko‘zlagan holda jinoyat huquqi normalarining ijtimoiy munosabatlari, Jinoyat huquqining vazifalari davlatning jinoyatchilikka qarshi kurash sohasidagi siyosati orqali amalga oshirilishi haqida ma’lumotlar keltirilgan.

ПРЕДМЕТ УГОЛОВНОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН И УЧАСТИЕ И ОСНОВАНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Шохрух М. Мирхаликов
Офицер, капитан
Национальная гвардия Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан

Лазиз Б. Омонов
Офицер, старший лейтенант
Национальная гвардия Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Уголовное право, личность, общество, ретроспектива, высшая государственная власть, принципы.

Аннотация: В данной статье раскрыты понятие, предмет, задачи и принципы уголовного права в Республике Узбекистан, понятие преступления, его признаки и основания уголовной ответственности, общественные отношения норм уголовного права с учетом интересов личность, общество и государство, задачи уголовного права, борьба государства с преступностью. Приводятся сведения о реализации проводимой политики в данной сфере.

KIRISH

Jinoyat huquqi - huquq fanining qaysi qilmishlari sudda jinoiy va jazolanishini belgilovchi sohasi. Jinoyat huquqining vazifalari: shaxsni, uning huquq va erkinliklarini, mulkini, tabiiy muhitini, jamoat va davlat manfaatlarini hamda butun qonun va tartibni jinoiy xurujlardan himoya qilish, shuningdek, tinchlik va insoniyat xavfsizligini himoya qilishga ko‘maklashish, huquqbuzarliklarning oldini olish, fuqarolarni respublika Konstitutsiyasi va uning qonunlariga qat’iy rioya qilish ruhida tarbiyalash. Jinoyat huquqi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- qonuniylik;
- fuqarolarning jinoyat qonuni oldida tengligi;
- Demokratiya;
- insonparvarlik;
- adolat;

- Aybdor javobgarlik.

ASOSIY QISM

Jinoyat - jazo tahdidi ostida jinoyat qonuni bilan taqiqlangan aybli, ijtimoiy xavfli qilmish (harakat, harakatsizlik). Jinoyat, eng avvalo, qilmishning ijtimoiy xavfliligi bilan tavsiflanadi. Uning komissiyasi ijtimoiy munosabatlarga jiddiy zarar yetkazadi. Biroq, jamoat xavfi har xil bo‘lishi mumkin. Mayda bezorilikning bir ijtimoiy xavfi bor, o‘g‘irlik, badanga og‘ir shikast yetkazish va qotillik boshqa. Binobarin, Jinoyat kodeksiga ko‘ra, jinoiy javobgarlikka faqat jinoyat qonunida taqiqlangan ijtimoiy xavfli qilmishlarni sodir etgan shaxslargina tortiladi.

"Jinoyat javobgarligi" tushunchasi ikkita jihatni o‘z ichiga oladi: psixologik va huquqiy. Ushbu kontseptsiyaning psixologik jihati shaxsning jinoyat qonuni talablariga qat'iy rioya qilish va u bilan taqiqlangan jinoiy harakatlarni sodir etmaslik bo‘yicha o‘zining fuqarolik burchini anglashida ifodalanadi. O‘zining huquqiy ma'nosida "jinoiy javobgarlik" tushunchasi jinoyat sodir etishning aybdorga nisbatan aybdorlik, jinoiy jazo yoki boshqa ta'sir choralarini qo‘llashda ifodalangan huquqiy oqibatini anglatadi. Bu ta’rifdan kelib chiqadiki, yuridik ma’noda jinoiy javobgarlik shaxs jinoyat sodir etgan taqdirdagina yuzaga keladi. Jinoiy javobgarlik aybdorga nisbatan birinchi navbatda jinoiy jazo shaklida ifodalangan davlat majburlov choralarini qo‘llashni nazarda tutadi.

Ishtirokchilarning vazifalari har xil bo‘lishi mumkin:

- ijro etish,
- tashkil etish,
- qo‘zg‘atish
- va sheriklik.

Jinoyatchi - jinoyatni o‘zi sodir etgan yoki uni sodir etishda boshqa shaxslar bilan birgalikda bevosita ishtirok etgan, shuningdek qonunga ko‘ra jinoiy javobgarlikka tortilmaydigan boshqa shaxslardan foydalangan holda jinoyat sodir etgan shaxs.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri ishtirok etish nafaqat shaxs jinoyatni to‘liq sodir etganida, balki u moddada ko‘rsatilgan qilmishning kamida bir qismini sodir etganida ham tan olinadi.

Tashkilotchi - jinoyat sodir etilishini tashkil etgan yoki uni tayyorlash yoki sodir etilishini nazorat qilgan shaxs. Jinoyatni tashkil etish deganda ishtirokchilarni tanlash va tayyorlash, ularni asbob va vositalar bilan ta’minlash, hujum rejasini ishlab chiqish tushuniladi.

Rahbarlik - jinoyat sodir etish jarayonida sheriklar o‘rtasida vazifalarni taqsimlash, ularga ko‘rsatmalar berish.

Qo‘zg‘atuvchi - kimnidir jinoyat sodir etishga undaydigan shaxs. Rag‘batlantirish deganda o‘zganing jinoyat sodir etishga qat'iy qarorini uyg‘otish tushuniladi. Jinoyatning sodir etilishiga maslahat, ko‘rsatma, mablag‘ berish yoki to‘siqlarni bartaraf etish bilan ko‘maklashuvchi,

shuningdek jinoyatchini, jinoyat qurollarini, vositalarini yoki izlarini yashirishni oldindan va'da qilgan shaxs sherikdir. yoki jinoiy yo'l bilan olingan narsalarni sotib olish yoki sotish. Ishtirokchilik oddiy, murakkab, uyushgan guruh va jinoiy jamoaga bo'linadi.

Jinoiy jazo - jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxsga nisbatan sud hukmi bilan davlat nomidan qo'llaniladigan, mahkumni qonun hujjatlarida nazarda tutilgan huquq va erkinliklaridan mahrum qilish yoki cheklashdan iborat bo'lgan majburlov chorasi. Jinoyat kodeksida jazo mahkumlarni tuzatish, shuningdek, mahkumlar tomonidan ham, boshqa shaxslar tomonidan ham yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olish maqsadida qo'llanilishi ta'kidlangan. Jazo jismoniy azob yoki inson qadr-qimmatini kamsitish uchun mo'ljallangan.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 43-moddasida jinoiy jazoning quyidagi turlari nazarda tutilgan;

- yaxshi;
- muayyan huquqdan mahrum qilish;
- axloq tuzatish ishlari;
- xizmat ko'rsatish cheklovlari;
- hibsga olish;
- intizomiy qismga yuborish;
- ozodlikdan mahrum qilish;

Ushbu asosiy jazolardan tashqari, harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish tarzidagi qo'shimcha jazolar ham qo'llanilishi mumkin.

Keng ma 'noda jinoyat huquqining predmeti deganda, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini ko'zlagan holda jinoyat huquqi normalarining ijtimoiy munosabatlarga ta'sir etish tartibi tushuniladi. Jinoyat huquqining predmeti bo'lib, ijtimoiy salbiy (zarar keltiruvchi), ya'ni jinoiy tajovuz vaqtida vujudga keladigan jamiyat manfaatlariga zarar keltiruvchi munosabatlar hisoblanadi.

Bizga ma'lumki, huquq nazariyasida ikki turdagi:

1. Salbiy (retrospektiv), ya'ni sodir etilgan huquqbuzarlikning oqibati sifatida vujudga keluvchi;
2. Ijobiy (prospektiv), ya'ni ijtimoiy foydali va qonunda ruxsat berilgan xatti-harakat (faoliyat) natijasida vujudga keluvchi ijtimoiy munosabatlar nazarda tutiladi.

Bunday turdagi har ikki ijtimoiy munosabat ham jinoyat huquqining tartibga solish predmeti bo'lib hisoblanadi. Salbiy ijtimoiy munosabatlar o'zidan o'zi ma'lumki, jinoiy qilmish sodir etilishi bilan yuzaga kelib, jinoyatchini jinoiy javobgarlikka tortish va uning qilmishiga yarasha jazo tayinlash bilan bog'liq.

M. Usmonaliyevning fikriga ko‘ra, «... jinoyat huquqining asosiy vazifasi jinoyat uchun jazolash emas, balki ijtimoiy munosabatlami har qanday tajovuzlardan himoya qilishdir». Lekin bu fikrga qo‘shilib bo‘lmaydi, chunki barcha huquq sohalari kabi jinoyat huquqi ham o‘zining predmeti hisoblanuvchi ijtimoiy munosabatlami tartibga soladi. Jinoyat huquqi tartibga soluvchi predmet hisoblangan ijtimoiy munosabatlarga ta'sir etish bilan birga ularni muhofaza qilish funksiyasini ham bajaradi. Jinoyat huquqining vazifalari Jinoyat kodeksida aniq belgilangan bo‘lib, kodeksning 2-moddasiga ko‘ra, jinoyat huquqining vazifalari shaxsni, uning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muhitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan qo‘riqlash, shuningdek, jinoyatlarni oldini olish, fuqarolarni respublika Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilish ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Jinoyat huquqining vazifalari davlatning jinoyatchilikka qarshi kurash sohasidagi siyosati orqali amalga oshiriladi. Uning asosiy mazmuni jinoyat qonunining amalda qo‘llanilishi taktikasi va strategiyasini belgilash hamda jinoyatchilikning oldini olish ijtimoiy-huquqiy choralarni ishlab chiqish va amalda qo‘llanishida ifodalanadi. Jinoyatchilikka qarshi kurash sohasidagi siyosatning asosiy qoidasi jinoyat uchun javobgarlikning muqarrarligini amalga oshirishidan iboratdir. Bunday siyosat qonun talablariga to‘la va so‘zsiz rioya qilish, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi prinsipiga asoslangan holda amalga oshirilishi kerak.

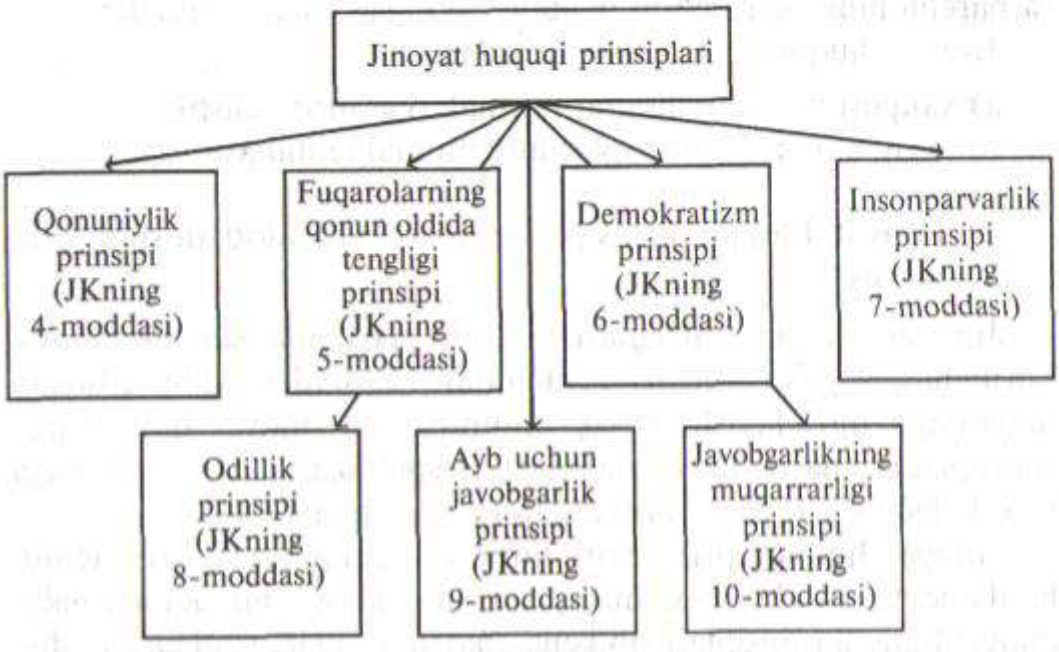
Jinoyat huquqi prinsiplari
Qonuniylik prinsipi (JKning 4-moddasi)
Fuqarolarning qonun oldida tengligi prinsipi (JKning 5-moddasi)
Demokratizm prinsipi (JKning 6-moddasi)
Insonparvarlik prinsipi (JKning 7-moddasi)
Odillik prinsipi (JKning 8-moddasi)
Ayb uchun javobgarlik prinsipi (JKning 9-moddasi)
Javobgarlikning muqarrarligi prinsipi (JKning 10-moddasi)

Jinoyat huquqining muhofaza qilish va oldini olish vazifalari faqatgina jinoyat huquqi prinsiplariga qat'iy rioya qilinishi orqali bajarilishi mumkin.

Jinoyat huquqi prinsiplari haqida tola ma'lumot olish uchun quyidagi masalalarga e'tibor berish kerak:

1. Jinoyat huquqi prinsiplari tushunchasi, belgilari va ularning ahamiyati;

2. Prinsiplarning jinoyat huquqida qo‘llanilishi va ularning harakatlanish mexanizmi;

3. Jinoyat huquqi prinsiplari tizimi

Jinoyat huquqi prinsiplari deganda, umuman jinoyat huquqi yoki uning alohida institutlari mazmunini ifodalovchi, jinoyat huquqi normalarida mustahkamlangan boshlang‘ich asos, asosiy g‘oyalar tushuniladi. Prinsiplar jinoyat qonunida mustahkamlangan demokratik davlatning jinoyat-huquqiy siyosati mohiyatini va hozirgi yo‘na-lishlarini ifodalaydigan, sodir etilgan jinoyat uchun javobgarlik negizlari, chegaralari va shakllari haqida ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, axloqiy, diniy va huquqiy tasawurlarni aks ettiradigan yetakchi g‘oyalar va asosiy qoidalardir.

Jinoyat huquqi prinsiplari — jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida qonun chiqaruvchi, qonunni amalda qo‘llovchi organlar va barcha fuqarolar uchun majburiy bo‘lgan asosiy qoidalar.

Jinoyat huquqi prinsiplari quyidagi:

a) xalqaro va milliy huquq normalariga mos kelishi;

b) jinoyat huquqi prinsiplarining fundamental xususiyatga ega ekanligi;

d) jinoyat huquqi prinsiplarining o‘zaro aloqadorligi kabi belgilarga ega.

Jinoyat kodeksida belgilangan prinsiplar:

a) qilmishning jinoiyligi faqat Jinoyat kodeksi bilan aniq-lanishi;

b) jazo va boshqa huquqiy oqibatlar faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanishi;

d) Jinoyat kodeksining jinoyat huquqi uchun yagona manba ekanligi;

e) shaxsning jinoyatni sodir etishdagi aybliligi yoki unga qo‘yilgan aybda aybsizligini faqat sud tomonidan aniqlanishi;

f) jazo va boshqa huquqiy ta'sir choralarining faqat sud tomonidan qo‘llanishi;

g) jinoyatni sodir etishda aybdor, deb hisoblangan shaxsni huquqiy holati faqat qonun bilan belgilanishi;

h) barcha huquqni amalda qo‘llaydigan idoralarning jinoyat qonunining mazmunini o‘z vakolatlari doirasida va Jinoyat kodeksida ko‘rsatilgan aniq matnga muvofiq sharhlash majburdirlar, qoidalaridan iborat.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Jinoyat huquqi prinsiplari tizimi deganda, jinoyat qonun-chiligidagi qoidalarning normativ asosini belgilab beruvchi jinoyat huquqi prinsiplarining yig‘indisi tushuniladi. Jinoyat huquqi prinsiplarining tizimi Jinoyat kodeksining 3-moddasida mustahkamlangan bo‘lib, unga ko‘ra, Jinoyat kodeksi qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarligi prinsiplariga asoslanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sh.A.Saydullayev. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: TDYUU, 2018. – 220 bet

2. Mualliflar jamoasi. Huquqiy ko‘nikmalar va metodologiaya. Darslik. – T.: TDYUU, 2018

3. X.T.Odilqoriyev. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – T.: Adolat, 2018. – 528 bet.

4. Jinoyat-protsessual huquqi (Umumiy qism). Darslik. Mualliflar jamoasi // Toshkent: TDYU nashriyoti, 2017. https://library.tsul.uz/category/jinoyatprotsessual-huquqi.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-25 12.00.00 – YURIDIK FANLAR Pages: 188-194

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

REVIEW AND RESOLUTION OF APPEALS OF INDIVIDUALS AND LEGAL ENTITIES BY THE PROSECUTOR'S OFFICE

Nigora G. Khushbokova
Student
Termiz State University
Termiz, Uzbekistan
E-mail: Nigora.0303@icloud.com

ABOUT ARTICLE

Key words: citizens, appeals, rule of law, prosecutor's office, constitutional law, individuals and legal entities, etc.

Received: 28. 06. 24
Accepted: 30. 06. 24
Published: 02. 07. 24

Abstract: In our country, the scope of measures for citizens to express their opinions freely, to solve their problems and to protect their constitutional rights is expanding. It is in this direction that the issue of reviewing citizens' appeals and providing a satisfactory solution is a programmatic action. This article describes in detail the approach of the prosecutor's office in considering the appeals of physical and legal citizens.

PROKURATURA ORGANLARI TOMONIDAN JISMONIY VA YURIDIK SHAXSLARNING MUROJAATLARINI KO‘RIB CHIQISH VA HAL QILISH

Nigora G'. Xushboqova
Talaba
Termiz Davlat universiteti
Termiz, O‘zbekiston
E-mail: Nigora.0303@icloud.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: fuqarolar, murojaatlar, qonun ustuvorligi, prokuratura organlari, konstitutsiyaviy huquq, jismoniy va yuridik shaxslar va h.k.

Annotatsiya: Mamlakatimizda fuqarolarning erkin fikr bildira olishi, muammolarini hal qilish va ularning konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilishga doir chora-tadbirlar ko‘lami yanada kengaymoqda. Aynan ushbu yo‘nalishda fuqarolarning murojaatlarini ko‘rib chiqish va qoniqarli yechim berish masalasi dasturil amal hisoblanadi. Ushbu maqolada jismoniy va yuridik fuqarolar murojaatlarini ko‘rib chiqishda prokuratura organlarini faoliyati

tomonidan yondashuvni atroflicha bayon qilinadi.

РАССМОТРЕНИЕ И РАЗРЕШЕНИЕ ОБРАЩЕНИЙ ФИЗИЧЕСКИХ И ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ ПРОКУРАТУРОЙ

Нигора Г. Хушбокова
Студент
Термезский государственный университет
Термез, Узбекистан
E-mail: Nigora.0303@icloud.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: граждане, обращения, правопорядок, прокуратура, конституционное право, физические и юридические лица и т.д.

Аннотация: В нашей стране расширяется объем мер, позволяющих гражданам свободно выражать свое мнение, решать свои проблемы и защищать свои конституционные права. Именно в этом направлении вопрос рассмотрения обращений граждан и вынесения удовлетворительного решения является программным действием. В данной статье подробно описан подход прокуратуры при рассмотрении обращений физических и юридических граждан.

KIRISH

O‘zbekistonda shaxslarning davlat organlari va muassasalariga murojaat qilish huquqi Konstitutsiyaning 35-moddasida belgilab qo‘yilganidek, konstitutsiyaviy kafolatlangan. Mazkur qoida har bir shaxsga tegishli davlat organlari, vakillar yoki muassasalar bilan bevosita muloqot qilish, ariza, taklif yoki shikoyat bilan murojaat qilish imkonini beradi. Unda davlat organlari va mansabdor shaxslar ushbu xabarlarni ko‘rib chiqishda qonuniy tartib va muddatlarga rioya etishlari shart. Konstitutsiya murojaatlarning ruxsat etilgan turlari doirasini kengaytirib, shaxslarga ushbu huquqdan yakka tartibda yoki birgalikda foydalanish huquqini berdi. Murojaatlarni rasmiy ko‘rib chiqish qonuniy protokollar va muddatlarga rioya qilish uchun talab qilinadi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng turli huquqiy hujjatlar, jumladan, sud murojaatlari, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari, fuqarolarning murojaatlari to‘g‘risidagi qonunlar bilan murojaat qilish huquqi tartibga solingan. Mamlakat bunday murojaatlarni ko‘rib chiqish mexanizmlarini doimiy ravishda takomillashtirib boradi. Ta'kidlash joizki, virtual prezidentlik va hukumat lobbilarini tashkil etish kabi tashabbuslar jarayonni modernizatsiya qilish va tartibga solishga qaratilgan. 2017-yilda qayta ko‘rib chiqilgan “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi fuqarolar murojaatlariga aniqlik kiritgan muhim voqea bo‘ldi. Ushbu qayta ko‘rib chiqilgunga qadar qonunning 2002 yilgi tahririda yuridik shaxslarning murojaatlari bo‘yicha aniqlik yo‘q edi va

elektron murojaatlar alohida toifa sifatida ko‘rib chiqilmagan. Mazkur huquqiy islohotlardan ko‘zlangan asosiy maqsad jismoniy va yuridik shaxslarning davlat organlariga murojaat qilish jarayonini zamon talablari bilan muvofiqlashtirish va fuqarolarning qoniqish darajasini oshirishdan iborat.

ASOSIY QISM

Bunday yondashuv, o‘z navbatida, davlat organlarining murojaatlarni ko‘rib chiqish majburiyatini so‘zsiz bajarishni, murojaatlarni berish tartibiga rioya qilishni, sohaviy amaliyotni bugungi kun talablariga mos ravishda takomillashtirishni taqozo etmoqda. «Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Qonunining har bir normasi zamirida millionlab odamlar taqdiri, ularning haq-huquqlari himoyasi mujassam. Zotan, fuqaroning murojaat etish huquqi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 35-moddasida mustahkamlab qo‘yilgan, unga ko‘ra har bir shaxs davlat organiga ariza, taklif va shikoyat bilan murojaat qilish huquqiga ega.

“Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari” to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq, davlat organlari va muassasalari fuqarolar murojaatlarining qonuniyligini, tezkor va har tomonlama ko‘rib chiqilishini, izchil me’yorlar qo‘llanilishini ta’minlash uchun mas’uldir. Unda ko‘rib chiqish jarayonida byurokratik to‘siqlar va senzuraga yo‘l qo‘ymaslik bilan birga, jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish muhimligi ta’kidlangan. Davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatining ochiqligi asosiy tamoyil sifatida qayd etilgan. Jismoniy va yuridik shaxslar davlat organlariga arizalar, takliflar va shikoyatlar kabi har xil turdagi murojaatlar bilan, ularning shakllaridan qat’i nazar, har biriga bir xil ahamiyatga ega bo‘lgan holda murojaat qilish huquqini saqlab qoladilar. Qonunda murojaatlar uchun alohida talablar belgilab berilgan bo‘lib, alohida murojaat qiluvchilar o‘z shaxsiy ma’lumotlari va yashash joyini ko‘rsatishi, yuridik shaxslar esa tegishli davlat organi yoki mansabdor shaxsning rekvizitlari bilan birga to‘liq ismi-sharifi va manzilini ko‘rsatishi shart. Elektron pochta manzillari va telefon raqamlari kabi aloqa ma'lumotlari ham kiritilishi mumkin. Qonun og‘zaki, yozma va elektron murojaatlarni e'tirof etadi, elektron arizalar elektron imzo bilan tasdiqlangan taqdirda rasmiy e'tirofga sazovor bo‘ladi. Biroq, faqat My.gov.uz portali orqali yuborilgan murojaatlar og‘zaki va yozma murojaatlar bilan bir xil maqomga ega. Davlat organlari murojaatlarni qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda, odatda, dastlabki ko‘rib chiqish uchun o‘n besh kunlik muddatda, zarur hollarda esa, bir oygacha bo‘lgan muddatda ko‘rib chiqishlari shart. Qonunda murojaatlarni e'tiborsiz qoldirishning ma'lum mezonlari, jumladan, anonim murojaatlar, jismoniy yoki yuridik shaxslarning tegishli vakillik qilinmaganligi va qonun hujjatlarining boshqa talablariga javob bermaslik ko‘rsatilgan.

Xususan, Taraqqiyot strategiyasining “inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish”ga oid birinchi maqsadining 3-bandida mamlakat fuqarolariga mahalladan turib barcha davlat idoralariga murojaat qilish tizimini yaratish belgilandi. Bundan tashqari, ushbu sohaga bo‘lgan e’tiborni kuchaytirishga qaratilgan xalq bilan ochiq muloqot mexanizmlarini yanada takomillashtirish, muhim qarorlarni jamoatchilik fikrini inobatga olgan holda qabul qilish amaliyotini kengaytirish kabi aniq maqsadlarni amalga oshirish qayd etildi. Bugungi zamonaviy dunyoda shiddat bilan rivojlanib borayotgan masalalarni inobatga olib, davlat organlariga kelib tushgan murojaatlarni jamlovchi markazlashgan tizimni yaratgan holda ularni ko‘rib chiqish muddati va sifati ustidan raqamli nazorat o‘rnatish, aholining kundalik turmush tarziga bevosita ta’sir qiluvchi masalalar bo‘yicha murojaatlar tezkor va sifatli ko‘rib chiqilishini ta’minlashga doir normalarning qabul qilinishi ham mamlakatda jismoniy va yuridik shaxslarning murojaat qilish huquqlarini davlat siyosati darajasida e’tirof etilganligidan dalolat beradi.

Ushbu ma’lumot va murojaatlar asosida prokuror o‘zi rahbarlik qilayotgan hududda jismoniy va yuridik shaxslarning murojaat huquqlarini to‘liq ro‘yobga chiqarilishi, ularning buzilgan huquq va erkinliklarini qonuniy asoslarda tiklashi, murojaatlarga doir normativhujjatlar talablarini buzgan shaxslarga nisbatan qonuniy choralar ko‘rish bo‘yicha ishlarni tizimli va kompleks ravishda yo‘lga qo‘yishi, murojaatlar sonining keskin oshishiga yo‘l qo‘ymaslik choralarini ishlab chiqishi, bu sohada prokuror nazoratining aniq strategiyasi va metodikasini ishlab chiqqan holda ishlarni tashkillashtira olishi kerak. Joylardagi prokurorlar keltirilgan murojaatlar bilan ishlashga oid yuqorida ta’kidlangan o‘ziga xos ishlarni amalga oshirish orqali hududlarda murojaatlar bilan ishlash faoliyatining samaradorligiga hamda bu borada ishlarning sifatli amalga oshirilishiga erishishlari mumkin.

Prokuratura organlarida jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash “Prokuratura to‘g‘risida”gi 7-moddasi bilan tartibga solinadi. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlariga e’tibor davlat siyosati darajasidagi masala ekanligi hisobga olinsa, Qonunning ushbu moddasini takomillashtirish zarurati mavjud bo‘lib hisoblanadi. Qonunning mazkur moddasi bilan bog‘liq prokuratura organlari amaliyotida uchrayotgan muammolardan biri – bu ko‘plab murojaat mualliflari Qonunning mazkur moddasining o‘zbek tilidagi matnini noto‘g‘ri talqin qilib, murojaatlarni ko‘rib chiqish natijalari bo‘yicha prokuror tomonidan prosessual ko‘rinishdagi qaror qabul qilishi haqida tushunib, prokuratura idoralariga kelib, joylarda murojaatlarini ko‘rib chiqish natijalari bo‘yicha qabul qilingan qaror ularga berilmayotganligi haqida shikoyatlar qilishmoqda. Ayrim hollarda, mualliflar murojaatlarini ko‘rib chiqilishi natijalariga ko‘ra qabul qilingan qarorlarni talab qilib, prokuratura idoralari bilan bir qatorda O‘zbekiton Respublikasi Prezidentiga hamda

respublikaning boshqa nufuzli davlat idoralariga murojaat qilishmoqda. Natijada, prokuratura organlarining faoliyati yuzasidan asossiz noroziliklar bilan bog‘liq salbiy fikrlarni shakllanishiga sabayob bo‘lmoqda.

“Prokuratura to‘g‘risida”gi Qonunning tahlil qilinayotgan moddasida jismoniy va yuridik shaxslarning qabullariga oid faoliyatni to‘liq qamrab olmaganligini bilan ham xarakterlanadi. Ya’ni, prokurorlar tomonidan jismoniy va yuridik shaxslarning sayyor va ommaviy qabullari, shu jumladan videokonferensaloqa vositasi yordamida qabullar o‘tkazilishi to‘g‘risida normalar mavjud emas. 7-moddaning nomlanishi ham “Fuqarolarning ariza va shikoyatlarini hamda yuridik shaxslarning murojaatlarini ko‘rib chiqish” deb belgilangan. «Fuqarolar» degan atama zamirida O‘zbekiston Respublikasining fuqarolarini, chet el fuqarolarini va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarni tushunish kerakligi to‘g‘risidagi qoidalar Qonunning 56-moddasida keltirib o‘tilgan. Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, O‘zbekiston Respublikasining “Prokuratura to‘g‘risida”gi Qonuni 7-moddasini quyidagi tartibda bayon etish bo‘yicha o‘z taklifimizni ilgari suramiz: “7-modda. Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini ko‘rib chiqish.

Prokuratura organlari, boshqa davlat organlari bilan hamkorlik qilib, yurtda yoki mamlakatda huquqni saqlash, qonunlarni tegishli holda qonun o‘zgartirish, jamiyatning amniyat va tartibini saqlash, hamda shaxsiy va umumiy huquqni muhofaza qilish masalalarida munosib javobgarlik ko‘ldiradigan davlat organlaridir. Prokuratura organlarining asosiy vazifalari, yozma qonunlarni ijro qilish, keng ko‘rib chiqish va huquqiy masalalarda yordam ko‘rsatishga bog‘liq. Prokuratura organlarining tuziluvi va faoliyatini ham kengaytirish mumkin. Bundan tashqari, har bir davlatda yozma tizimi va huquqiy jamiyat yozilishiga ko‘ra prokuratura organlarining manzili va vazifalariga moslik bo‘lib o‘zgarishi mumkin. Bundan tashqari, ular huquqiy bo‘lish va shahsiy va umumiy huquqni saqlash masalalarida davlat organlariga maslahat berish, siyosiy, iqtisodiy va huquqiy reformalarga qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini ta’minlash hamda sud huquqning adolatligini ta’minlashda ko‘p tomonlama ishonch qilish masalalarida ham muhim hizmatlarni amalga oshiradi.

XULOSA

Prokuratura organlari jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini ko‘rib chiqadilar, ularning buzilgan huquqlarini tiklash va qonuniy manfaatlarini himoya qilish choratadbirlarini ko‘radilar. Prokuror jismoniy va yuridik shaxslarning vakillarini shaxsan qabul qiladi, sayyor va ommaviy qabullar o‘tkazadi, shu jumladan videokonferensaloqa vositasida qabulni amalga oshiradi. Prokuror o‘ziga tushgan taklif, ariza va shikoyatlarni tekshirish vazifasini zarur hollarda tegishli davlat boshqaruvi, nazorat va tekshirish organlariga, korxona, muassasa va tashkilotlarning mansabdor shaxslariga topshirish hamda ulardan tekshirishga taalluqli barcha

materiallar bilan birga tekshirish natijalariga doir yozma axborot berishlarini talab etish huquqiga ega.

Prokuratura organlariga jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan yo‘llangan murojaatlarning tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, prokuratura organlariga va prokurorlar sektorlariga yuborilayotgan murojaatlar mazmuniga ko‘ra bir-biridan farq qilmoqda. Masalan, sektorlarga, asosan, ish bilan ta’minlash va mehnatga doir, iqtisodiy va ijtimoiy yordam masalalari, “Temir daftar”, “Ayollar daftari” va “Yoshlar daftari”ga kiritish, yo‘llarni ta’mirlash, qurilish, aloqa tarmoqlari, kommunal sohaga oid va shu kabi maishiy ahamiyatga molik murojaatlar tashkil qiladi. Prokurorlar sektorlariga yo‘llanayotgan murojaatlar bevosita prokuratura organlariga jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan yuborilgan murojaatlarning umumiy statistikasiga qo‘shib boriladi. Birgina 2021 yilning o‘zida respublika bo‘yicha prokuror sektorlariga 80 mingdan ortiq murojaatlar yo‘llangan11. Bu esa, yildan yilga prokuratura organlarida murojaatlar statistikasining yildan yilga oshib borishiga olib keladi. Fikrimizcha, sektorlarga qilinayotgan murojaatlarning mazmuniga ko‘ra ajralib turishini hisobga olgan holda, prokuratura organlariga yo‘llangan murojaatlar va prokuror sektorlariga qilingan murojaatlar alohida statistik raqamlarda hisoblanishi zarur bo‘lib hisoblanadi.

Shu o‘rinda ta’kidlash kerakki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 8 avgustdagi “Hududlarning jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashga doir ustuvor chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3182-son Qarori10 asosida mamlakatimizning barcha hududlarida yo‘lga qo‘yilgan sektorlar faoliyati davlat organlarini aholi bilan bevosita yaqinlashtirish, xalq bilan ochiq muloqotni yo‘lga qo‘yishda muhim omillardan biri bo‘lmoqda. Bugungi kunda prokurorlar sektorlarida jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash alohida o‘ringa ega bo‘lib, ushbu organga yuklatilgan ustuvor vazifalardan hisoblanmoqda.

Yuqorida keltirilganlardan shunday xulosa qilish mumkinki, prokuratura organlarida jismoniy va yuridik shaxslarning konstitutsiyada mustahkamlangan murojaat qilish bo‘yicha huquqlarini ro‘yobga chiqarish, ularni himoya qilish eng asosiy ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Nafaqat prokuratura organlari, balki barcha davlat organlari, tashkilotlari, shuningdek ularning mansabdor shaxslariga yo‘llanayotgan murojaatlarda insonlarning dardi, ularni bevosita qiynayotgan muammolar, o‘z yechimini topishi kerak bo‘lgan masalalar bayon etilgan bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Б.Х.Пўлатов. Прокурор назорати. Дарслик. “O‘ZBEKISTON” НМИУ, 2009. – Б.97-101.

2. Рахимов Ф.Х. “Прокуратура органлари инсон ҳуқуқлари ҳимояси йўлида. Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг Ахборотномаси. №16, 2008, 36-38 б.

3. Ибрагимов З.С. Мустақиллик ва Ўзбекистон Ресупбликаси прокуратураси (истиқлол йилларидаги ҳуқуқий мақоми ривожланишининг қиуосий таҳлили) / З.С.Ибрагимов. – Т.: “Noshir” 2011. – Б.266-279.

4. О.М. Мадалиев. Прокурор назорати. Дарслик. Умумий қисм. -Т.: ТДЮИ нашриуоти, 2009. – Б.125-129

5. Ш.И.Зокиров. Прокуратура органларида мурожаатлар билан ишлаш институтини такомиллаштириш масалалари // дисс. ... ю.ф.ф.д., Т.:2022.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-26 12.00.00 – YURIDIK FANLAR Pages: 195-204

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

EXPERIENCE OF SOME FOREIGN COUNTRIES TO PREVENT AND EXPOSE THEFT FROM HOUSING

Odilbek L. Urinov
lecturer, independent researcher, captain
Ministry of Internal Affairs Academy of the Republic of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: preventive measures, operational-search measures, operational units.

Received: 28. 06. 24
Accepted: 30. 06. 24
Published: 02. 07. 24

Abstract: The article explores the experience of the United Kingdom, Germany, Turkey, China, Ukraine, Kazakhstan, Russia, Kyrgyzstan, Tajikistan, Belarus in preventing and exposing the crime of theft from housing, and develops substantiated proposals and recommendations.

УЙ-ЖОЙДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЎҒИРЛИКНИ ОЛДИНИ ВА ФОШ ЭТИШНИНГ АЙРИМ ЧЕТ ЭЛ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ

Одилбек Л. Ўринов
ўқитувчи, мустақил тадқиқотчи, капитан
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: профилактик чора-тадбирлар, тезкор-қидирув тадбирлари, тезкор бўлинмалар.

Аннотация: Мақолада уй-жойдан содир этиладиган ўғрилик жиноятини олдини олиш ва фош этишнинг Буюк Британия, Германия, Туркия, Хитой, Украина, Қозоғистон, Россия, Қирғизистон, Тожикистон, Беларусь каби давлатларининг тажрибаси ўрганилиб, асослантирилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

ОПЫТ ОТДЕЛЬНЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ И РАСКРЫТИЮ КРАЖ, СОВЕРШЕННЫХ ИЗ ЖИЛОГО ПОМЕЩЕНИЯ

Одилбек Л. Уринов
преподаватель, независимый исследователь, капитан
Академия МВД Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: профилактические мероприятия, оперативно-розыскные мероприятия, оперативные подразделения.

Аннотация: В статье изучен опыт таких стран, как Великобритания, Германия, Турция, Китай, Украина, Казахстан, Россия, Кыргызстан, Таджикистан, Беларусь по предупреждению и раскрытию преступлений, связанных с кражей со взломом жилья, и разработаны обоснованные предложения и рекомендации.

КИРИШ

Ички ишлар органлари тезкор бўлинмаларининг уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олиш ва фош этиш фаолиятини яхшилашда хориж тажрибасини ўрганиш ҳам зарур ҳисобланади.

Уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини ва фош этишда бошқа давлатларнинг полиция (ички ишлар) органлари, давлатнинг бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари, жамоатчилик тузилмалари билан самарали ҳамкорлик ўрнатиш талаб этилади. Боиси, бугун дунёда уй-жойдан содир этиладиган ўғирлик жисмоний ва юридик шахсларнинг шахсий (хусусий) мол-мулкига қаратилган энг хавфли қилмишлардан бирига айланмоқда.

АСОСИЙ ҚИСМ

Буюк Британияда йилига умумий жиноятларнинг қарийб 70 фоизини (1 млн. 200 минг) мулкий турдаги жиноятларни ташкил этиб, шундан ўртача 550-590 мингга яқини уй-жойлардан содир этиладиган ўғирлик жиноятининг улушига тўғри келади. Ушбу жиноятларнинг фош этиш кўрсаткичи ҳар йили 15-20 фоизни ташкил этади[19]. 2022 йилда Буюк Британия дўконларидаги (*сариёғ, пишлоқ, кир ювиш кукуни*) ўғирликлар сони йил давомида 18 фоизга ошган. Бунга энергетика инқирозининг кучайиши оқибатида фуқароларнинг турмуш даражасининг пасайиши, шунингдек, мамлакатда инфляциянинг ўсиши сабаб бўлган[20].

Мазкур жиноятларнинг олдини олишда бирлашган қиролликнинг ҳукумати томонидан жисмоний ва юридик шахслар ўз мол-мулкининг хавфсизлигини таъминлаш юзасидан тарғибот ва ташвиқот ишлари (масалан, жисмоний ва юридик шахслар шахсий маблағи ҳисобидан ховлилар, кўп қаватли уйлар, корхоналар, ташкилотларнинг кириш жойини тунда ёритиш, кузатув камерасини ўрнатиш, манфаатли иш ўринлари ярмаркасини ташкил этиш, аҳолининг ҳуқуқий маданиятини ошириш ва бошқ.)[1] амалга оширилади.

Буюк Британияда тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи Лондон полицияси (Skotland-Yard); Миллий жиноятчиликка қарши курашиш бошқармаси; Шотландия жиноятчиликка қарши курашиш бошқармасининг тезкор бўлинмалари томонидан

2000 йилда қабул қилинган “Қидирув ваколатларини тартибга солиниши тўғрисида”ги Акт, шунингдек, тезкор бўлинмаларнинг фаолиятини тартибга солувчи махсус ҳуқуқий ҳужжатларга биноан уй-жойдан ўғирлик жиноятини содир этган шахсларга нисбатан *кузатув; аудио ва видеоёзувларини назорат қилиш; текшириш учун харид қилиш; жиноий муҳитга тезкор киритиш; маълумотлар тўплаш* тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилиб, айбдорнинг қилмиши иш учун аҳамиятли бўлган далилий ашёларни тўплаш орқали исботланади[14].

Германияда йилига ўртача 2,7 – 3 млн. жиноятлар қайд этилиб, шундан ўртача 2,11 млн.ни мулкий турдаги *(асосан ўғирлик ва талончилик)* жиноятларининг хиссасига тўғри келади.

Мазкур жиноятларнинг олдини олишда Германия ҳукумати томонидан жисмоний ва юридик шахслар ўз мол-мулкининг хавфсизлигини таъминлаш юзасидан ҳуқуқий тарғибот, ташвиқот ишлари амалга оширилиб, тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш ваколатига эга бўлган Германия Ички ишлар вазирлигининг Федерал жиноий полиция бошқармаси ва унинг ҳудудий бўлинмалари томонидан 1987 йил 7 апрель кунидаги “Жиноят-процессуал кодекси”га биноан уй-жойдан содир этилган ўғирлик жиноятини содир этган шахсларга нисбатан тезкор-қидирув тадбирлари амалга оширилади.

Фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклайдиган тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилиши лозим бўлганида ваколати суднинг санкциясини олиш, кечиктириб бўлмайдиган вазиятларда тезкор-қидирув тадбирлари ўтказиш зарурати юзага келганда прокурорнинг рухсати асосида тадбир ўтказилиб, белгиланган муддат ичида суддан санкция олиниши [12] талаб этилади.

Европа мамлакатларида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини ва фош этишда маҳаллий полиция таянч пунктларида хизмат қилаётган ходимлар ва кўнгилли фуқаролар билан биргаликда тунги вақтларда муайян йўналишлар бўйича патруллик хизматини амалга ошириш; барча маъмурий ҳудудларда тунги ёритиш чироқлари ҳамда кузатув мосламаларини етарлича миқдорда ўрнатиш; уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини ва фош этишда ҳукумат томонидан ишлаб чиқилган дастур асосида аҳоли орасида тарғибот тадбирларини, шу жумладан аҳолига мол-мулкини эҳтиёт қилиш мазмунидаги эслатма ва буклетлар тарқатиш кабиларни мисол келтириш мумкин[2; 15; 18].

Туркия Республикасида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишда маҳаллаларда аксиялар уюштирилиб, аҳолига мазкур салбий иллатга самарали қарши курашиш усуллари ўргатилади.

Ушбу тадбирда иштирок этган шахслар кейинчалик ўрганган усулини оила аъзоларига тарғибот-ташвиқот қилиш орқали уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни

барвақт олди олиниб, ҳудудларнинг барча нуқталарида ўрнатилган кузатув камераларни мониторинг қилиш асосида мазкур жиноятлар фош этилади[13].

Хитой Халқ Республикасида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи давлат органлари ва Полиция ходимлари билан ҳамкорлидка умумий ва махсус профилактик тадбирлар амалга оширилиб[21], мазкур жиноятни “иссиқ изи”дан фош этишда жамоат хавфсизлиги хизматлари ходимлари томонидан тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилиб, асосан ҳудуддаги криминоген ва ижтимоий вазиятни доимий равишда назорат қилувчи барча кузатув камераларни мониторинг қилиш тизими асосида, шунингдек, гувоҳларнинг аниқ кўрсатмаси ҳамда ашёлар, нарсалар ва шахсга оид маълумотларнинг базасидан фойдаланиб, уй-жойдан содир этиладиган ўғирлик самарали фош этилади.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлигига аъзо бўлган айрим давлатларнинг ҳудудида содир этиладиган уй-жойдан ўғирликнинг олдини ва фош этиш фаолияти ўрганилганда, жумладан, Қозоғистон, Россия, Қирғизистон, Тожикистон, Беларусь каби давлатларнинг ички ишлар (полиция), жамоат хавфсизлиги, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, тезкор хизмат ходимлари томонидан биринчи навбатда умумий, махсус тезкор-қидирув профилактик тадбирларни; тезкор-қидирув тадбирларини самарали ташкил этиш, ўтказишга; зарур тергов ҳаракатларини ўтказишга; тезкор-қидирув фаолиятига кўмаклашувчи шахс сифатида жалб этилган махфий манбалардан олинган агентура маълумотларни синчковлик билан текширишга; жамоат жойлари ва бошқа жойларда ўрнатилган юқори мегапикселли видеокузатув мосламаларнинг тезкор хотирасида мавжуд аудио видеоёзувлардан унули фойдаланишга; уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни содир этилиш вақтида шоҳид ёки гувоҳ бўлиб қолган шахсларни аниқлаш орқали уларнинг муҳим кўрсатмаларидан фойдаланишга; Ички ишлар (полиция), Жамоат хавфсизлиги тизимида фаолият кўрсатаёган бошқа хизматлардан олинган тезкор маълумотлардан фойдаланиб, мазкур жиноят ўз вақтида, “иссиқ изи”да самарали фош этилишга катта эътибор берилиши ўрганишлар жараёнида аниқланди[22; 23].

Украина Республикасида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишда полиция тизимининг соҳавий хизматлари ва профилактик ишларни амалга оширувчи ваколатли бошқа субъектлар томонидан умумий ва махсус (комплекс дастурлар асосида), якка тартибдаги профилактик тадбирлар амалга оширилиб, мазкур жиноятни фош этишда полиция органларининг тезкор бўлинма ходимлари томонидан Украина Республикаси “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида” қонунида назарда тутилган сўров; ноқонуний хатти-ҳаракатлар фактларини аниқлаш ва ҳужжатлаштириш учун мулкчилик шаклидан қатъи

назар, жисмоний ва юридик шахслардан эркин муомаласи тақиқланган товарлар, предметлар ва ашёларни назорат остида ва тезкор харид қилиш; жиноий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни қўлга олиш; Украина Жиноят-процессуал кодекси қоидаларига мувофиқ шахсни аудио ва видео назоратини ўтказиш, электрон алоқа тармоқлари, электрон ахборот тармоқларидан маълумотлар олиш; Украина ЖПКга биноан шахсни, нарсани, жойни кузатиш, шунингдек, жойни видеокузатиш; юридик ва жисмоний шахслардан, жиноий ҳуқуқбузарликлар, шу жумладан жамият ва давлат хавфсизлигига таҳдид тўғрисида бепул ёки пуллик маълумот олиш"[10] каби тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилиб мазкур жиноятлар фош этилади.

Қозоғистон Республикасида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишда полиция хизмати, билан миллий гвардия ходимлари, шунингдек ҳокимият органи билан ҳамкорлигида кенг қамровли комплекс равишда умумий профилактик тадбирлари, профилактика инспекторлари томонидан эса уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни содир этишга мойил бўлган шахслар билан якка тартибда[7] профилактик чора-тадбирлар амалга оширилиб, тезкор қизиқиш уйғотувчи шахс билан Қозоғистон Республикаси "Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида"ги қонунига биноан *умумий тезкор-қидирув тадбирлари:* шахсни сўров қилиш; тезкор-қидирув фаолиятида фойдаланишда фуқаролар билан ошкора ва ноошкора муносабат ўрнатиш; киритиш; жиноят фаолиятга тақлид қилувчи хулқ-атвор моделини қўллаш; телефон суҳбатини текшириш; маълумотлар тўплаш; намуна олиш; тезкор харид; қидирув итларидан фойдаланиш; шахснинг белгилари бўйича излаш ва шахсини аниқлаш; ахборот тўпловчи ноқонуний қурилмани излаш; ҳуқуққа хилоф ҳаракат изини ноошкора олиш, қайд этиш, уларни дастлабки ўрганиш; жиноятга тайёрланаётган, содир этаётган ёки содир этган шахсни таъқиб қилиш ва уни ҳибсга олиш; гувоҳлар иштирокида ҳибсга олинган шахсни шахсий тинтув қилиш ва улардан жиноий фаолият билан боғлиқ бўлиши мумкин бўлган нарса ва ҳужжатларни олиб қўйиш, шунингдек турар-жой бинолари, иш жойлари, бошқа жойларни, транспорт воситаларини текшириш; қуролланган жиноятчиларни қўлга олиш бўйича операцияларни ўтказиш; кузатиш; *махсус тезкор-қидирув тадбирлари:* ноошкора шахсни ёки жойни аудио ёки видео назорат қилиш; ноошкора усулда электр (телекоммуникация) алоқа тармоқлари орқали узатиладиган маълумотларни ушлаб қолиш ва назорат қилиш; абонентлар ва (ёки) абонент қурилмалари ўртасида боғланишлар ҳақида ахборот олиш; ноошкора жойларга кириш ёки кўздан кечириш[6] каби тезкор-қидирув тадбирлари амалга оширилади.

Россия Федерациясида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи давлат органлари ва Полиция ходимлари билан ҳамкорлидка умумий, махсус якка[17] тартибдаги профилактик чора-

тадбирлар амалга оширилиб, ушбу жиноятни самарали фош этишда “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунига биноан сўров, маълумотлар тўплаш; қиёсий текширув учун намуналар олиш; текширув учун харид қилиш қилиш; предмет ва ҳужжатлар ўрганиш; кузатиш; шахснинг айнанлигини аниқлаш; бинолар, иншоотлар, жойнинг участкалари ва транспорт воситасини текшириш; почта жўнатмалари, телеграф хабарларини назорат қилиш; телефон сўзлашувларини эшитиш; алоқанинг техник каналларидан ахборот олиш, тезкор киритиш; назорат остида етказиб бериш, тезкор эксперимент, компютерь маълумотини олиш[16] каби тезкор-қидирув тадбирлари амалга оширилади.

Қирғизистон Республикасида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишда Полиция органлари билан ҳокимият идораларининг ҳамкорлигида умумий профилактик тадбирлар, полиция тизимидаги ҳуқуқбузарликлар профилактикаси хизматини профилактика инспекторлари томонидан якка тартибда[11] профилактик чора-тадбирлар амалга оширилиб, уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни “иссиқ изи”да фош этиш борасида полиция тизимидаги тезкор бўлинмалар ходими томонидан тезкор-қизиқиш уйғотувчи шахсларга нисбатан “Тезкор фаолияти тўғрисида”ги қонунда назарда тутилган фуқароларни сўров қилиш; маълумотлар тўплаш; қиёсий текширув учун намуналар олиш; текширув учун харид қилиш; предмет ва ҳужжатларни текшириш; шахснинг айнанлигини аниқлаш; бинолар, иншоотлар, жойнинг участкалари ва транспорт воситаларини текшириш; телефон ва бошқа алоқа қурилмалари орқали ўтказилган сўзлашувларини эшитиш ва ёзиб олиш; алоқанинг техник каналларидан ахборот олиш; тезкор киритиш; тезкор кузатув; тезкор эксперимент; тезкор аниқлов; техник воситаларни қўллаб шахсий ҳаёт дахлсизлигига, уй-жой, шахсий ва оилавий сирларнинг дахлсизлигига таъсир қилмайдиган маълумотларни, шунингдек шахсий депозитлар ва жамғармалар, ёзишмалар, телефон суҳбатлари, почта, телеграф хабарларини олиш; ахборот олувчи ноқонуний техник воситаларни излаш; алоқа каналлари ва тармоқларида тезкор излов; ноошкора сўзлашувларини эшитиш ва ёзиб олиш (аудио, видео қурилмалари ва махсус техник воситасидан фойдаланган ҳолда); абонентлар ва (ёки) абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисида маълумот олиш”[8] тезкор-қидирув тадбирлари вазиятдан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Тожикистон Республикасида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишда полиция тизимининг соҳавий хизматлари томонидан умумий, якка ва махсус[9] профилактик тадбирлар амалга оширилиб, мазкур жиноятни “иссиқ изи”да фош этишда полиция органларининг тезкор бўлинмалари томонидан “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунда белгиланган тезкор сўров; маълумотлар тўплаш; қиёсий тадқиқотлар учун намуналарни тезкор йиғиш; шахсий изқуварлик; текшириш учун тезкор харид қилиш;

предметларни, ҳужжатларни ва объектларни тезкор ўрганиш; тезкор кузатув; шахснинг ёки объектнинг айнанлигини тезкор аниқлаш; уй-жой, бинолар, иншоотлар, ер майдони ва транспорт воситаларини тезкор текшириш; телефон сўзлашувларини эшитиш ва ёзиб олиш; алоқанинг техник каналидан ахборот олиш; тезкор киритиш; тезкор эксперимент[3] каби тезкор-қидирув тадбирлари амалга оширилади.

Беларусь Республикасида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишда олишда полиция тизимининг соҳавий хизматлари ва профилактик ишларни амалга оширувчи ваколатли бошқа субъектлар томонидан умумий ва махсус (комплекс дастурлар асосида), якка тартибдаги [4] профилактик тадбирлар амалга оширилиб, мазкур жиноятни фош этишда полиция органларининг тезкор бўлинма ходимлари томонидан тезкор-қизиқиш уйғотувчи шахсларга нисбатан “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунга биноан тезкор сўров; маълумотлар тўплаш; намуналар йиғиш; компьютер маълумотлари, предмет ва ҳужжатларни текшириш; шахснинг айнанлигини аниқлаш; тезкор кўздан кечириш; кузатув; текшириш учун харид қилиш; овоз назорати; телекоммуникация тармоғида назорат; тезкор киритиш; тезкор эксперимент”[5] каби тезкор-қидирув тадбирлари амалга оширилади.

Уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олиш ва фош этишнинг айрим чет эл давлатлар тажриба таҳлили асосида қуйидагиларни:

биринчидан, Европа ва МДҲ давлатларида уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олиш мақсадида умумий, якка, махсус профилактик ҳамда бошқа таъсирчан чора-тадбирлар амалга оширилишини;

иккинчидан, уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишнинг олдини олишда давлат органлари ҳамда ҳукумат томонидан ишлаб чиқилган махсус дастурлар асосида чора-тадбирлар белгиланишини;

учинчидан, уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни фош этишда тезкор сўров; тезкор маълумот олиш; қиёсий тадқиқотлар учун намуналар тўплаш; нарса ва ҳужатларни тезкор кўздан кечириш; ички ва ташқи кузатув; шахсни аниқлаш; бинолар, иншоотлар, ерлар, транспорт воситаларини текшириш; телефон сўзлашувларини назорат қилиш; тезкор киритиш; тезкор эксперимент каби тезкор-қидирув тадбирларини самарали ташкил этиш ва ўтказиш;

тўртинчидан, ҳудуддаги криминоген ва ижтимоий вазиятни доимий равишда назорат қилувчи барча кузатув камераларни мониторинг қилиш тизими асосида мазкур жиноятлар “иссиқ изида” фош этилиши мумкин.

Уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олиш ва фош этишнинг илғор хорижий тажриба таҳлили асосида қуйидагилар таклиф этилади:

биринчидан, мазкур жиноятларга самарали қарши курашда республика миқёсида “**Хавфсиз ховли**”, “**Хавфсиз хонадон**”, “**Хавфсиз ташкилот**” деб номланган уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олишга хизмат қилувчи умумий, якка, махсус ва виктимологик профилактик тадбирларни ташкил этиш ва ўтказиш. Ушбу тадбирни ўтказишда бюджет ва бошқа маблағлар ҳисобидан ховлилар, кўп қаватли уйларнинг кириш эшиклари, корхона, муассаса ва ташкилот биноларининг хавфсизлигини таъминлаш (*чироқлар ўрнатиш, кузатув камераларини ўрнатиш, кириш эшиклари учун кодлар ва домофонлар ўрнатиш, ховли деворини мустаҳкамлаш ва бошқ.*) чораларини кўриш лозим;

иккинчидан, уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни кескин камайтириш, мазкур жиноятни содир этган шахсларга нисбатан жавобгарлик муқаррарлигини тушунтириш борасида аҳоли орасида таъсирчан тарғибот ва ташвиқот ишларини тизимли равишда ташкил этиш ва ўтказиш;

учинчидан, уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олиш ва фош этишда тезкор ходимлар томонидан сўров; маълумотлар тўплаш; шахснинг айнанлигини аниқлаш; турар жойларни ва бошқа жойларни, биноларни, иншоотларни, жойнинг участкаларини, транспорт воситаларини текшириш; тезкор кузатув; тезкор киритиш; тезкор эксперимент; телефонлар ва бошқа телекоммуникация қурилмалари орқали олиб бориладиган сўзлашувларни эшитиб туриш, улар орқали узатиладиган ахборотни олиш; абонентлар ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисида ахборот олиш каби тезкор-қидирув тадбирларини самарали ташкил этиш ва ўтказиш лозим;

тўртинчидан, уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олиш ва фош этишда бюджет ва бошқа маблағлар, ҳомийлик ҳисобидан ҳар бир маҳалла кесимида маъмурий ҳудудга ўрнатилган кузатув камерасини маҳалла ҳуқуқ тартибот масканида ташкил этилган 24/7 муддатда хизмат кўрсатувчи тезкор оператор бошқарув хонасига интеграциялаш, хонадонлар ва ташкилотларни тизимли равишда Миллий Гвардияга қўриқлашга топшириш тавсия этилади.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни олдини олиш ва фош этишнинг хориж тажрибаси ва иш услубини қўллаш, уй-жойдан содир этиладиган ўғирликни камайишига хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Важенина И.В. Некоторые аспекты правоохранительных органов Великобритании в организации международного полицейского сотрудничества // Академическая мысль. 2019. № 2 (7). С. 68–71.

2. Васильев Д.В. Концепции организации деятельности полиции и возможности их

пользования в отечественной практике (По материалам США и некторых стран западной Европы): Дис. ... канд. юрид. наук (12.00.11). – М., 2005. – С.74-75.

3. Закон Российская Республики Таджикистан от 25 марта 2011 года № 687 «Об оперативно-розыскной деятельности» // Электрон манба: http: // www. http://ncz.tj/content (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 27.03.2024).

4. Закон Республики Беларусь от 4 января 2014 г. №122-З «Об основах деятельности по профилактике правонарушений» // https: // www. pravo.by. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 28.02.2024).

5. Закон Республики Беларусь от 15 июля 2015 года №307-З «Об оперативно-розыскной деятельности» // Электрон манба: https://base.spinform.ru/ (мурожаат вақти: 29.03.2024).

6.Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 г. № 13 «Об оперативно-розыскной деятельности» // Электрон манба: https: // online.zakon.kz. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 01.03..2024).

7. Закон Кыргызской Республики от 25 июня 2005 г. № 82 «О профилактике правонарушений в Кыргызской Республике» // Электрон манба: www.cbd.Minjust.gov.kg. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 02.03.2024).

8. Закон Кыргызской Республики от 16 октября 1998 года № 131 «Об оперативно-розыскной деятельности» // Электрон манба: http://cbd.minjust.gov.kg/ (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 03.03.2024).

9. Закон Республики Таджикистан от 2 января 2020 г. №1658 «О системе предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетни» // Электрон манба: http: // continent-online.com. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 04.03.2024).

10. Закон Республики Украины от 18 февраля 1992 г. № 2135-XII «Об оперативно-розыскной деятельности» // Электрон манба: http: // online. zakon.kz. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 19.03.2024).

11. Закон Кыргызской Республики от 25 июня 2005 г. № 82 «О профилактике правонарушений в Кыргызской Республике» // Электрон манба:www. cbd. Minjust.gov.kg. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 10.03.2024).

12. Маркушин А.Г., Морозов О.Л. Совершенствование правового регулирования совместной оперативно-розыскной и уголовно-процессуальной деятельности полиции – залог повышения эффективности раскрытия и расследования преступлений (история и современность) // Юридическая наука и практика. 2019. № 2 (46). С. 110–117.

13. Матлюбов Б.А., Мухамедов Ў. Х. Полиция учун кадрлар тайёрлаш: Туркия тажрибаси ва INTERPA фаолияти: Ўқув қўлланма. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ

Академияси, 2018. – 62 б.

14. N.A. Nigmetov, G.V. Bushin, A.I. Kurtyak specificities of operational and investigative activity performed by officials and operational Units of states abroad by the case of UK and Germany / DOI 10.26163/GIEF.2021.72.46.014 УДК 34(075.8) // Журнал правовых и экономических исследований. Journal of Legal and Economic Studies, 2021, 1: 77 – 82.

15. Полиция зарубежных стран: система организации и опыт профессиональной подготовки кадров: Учебное пособие / Якубов А.С., Асямов С.В., Таджиев А.А., Миразов Д.М. – Т.: Издательство “Fan vet texnologiya”, 2010. – 452 с.

16. Федеральный закон Российская Федерация от 12 августа 1995 года № 144-ФЗ «Об оперативно-розыскной деятельности» // Электрон манба: http: // www. Consultant.ru. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 23.03.2024).

17.Федеральный Закон Российской Федерации от 23 июня 2016 г. №182-ФЗ «Об основах системы профилактики правонарушений в Российской Федерации» // Электрон манба: https: // mvd.ru/document. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 22.03.2024).

18. Хамдамов А.А. Особенности информационно-поисковой системы полици зарубежных страна в борьбе преступностью // Жиноятчиликка қарши курашда тезкор аппаратлар фаолиятини такомиллаштиришнинг долзарб муаммолари: Илмий мақолалар тўплами/ Масъул муҳаррир юридик фанлар доктори А.А. Хамдамов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. – Б.3-15.

19. The Guardian (Великобритания): изнанка преступного мира Великобритании XXI века// Россия сегодня. ИноСМИ: [сайт]. URL: https://inosmi.ru/social/ 20190711 /245449259.html (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 17.02.2024).

20. Https://Aniq.Uz/Yangiliklar/Buyuk-Britaniya-Dukonlaridagi-Ugirliklar-Soni-18Foizga Oshdi (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 18.02.2024)

21. https://www.golosameriki.com/a/cn-china-us-travel-warnings/4945275.html(Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 17.03.2024)

22.https://www.bbc.com/news/world-asia-37218033. (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 17.03.2024).

23.https://www.saps.gov.za/crimestop/missing/list.php/ (мурожаат вақти: 18.03.2024).

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-27 22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI Pages: 205-211

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

SOCIAL ACTIVITY OF STUDENT YOUTH

D. E. Sultonova
Researcher
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: student activity, younger generation, intellectual activity, social activity, socialization, sociological methods, viable generation.

Received: 29.06.24
Accepted: 01.07.24
Published: 03.07.24

Abstract: The problem of social activity of young people is enough ambiguous and complex, like the very content of the concept of social activity. V modern conditions significantly change the idea of the goals manifestations of social activity by young people, including students. Today dictates the need of society for proactive, energetic, purposeful youth. It is precisely today that we need to look for transition mechanisms youth in a socially active position, identify and educate the leaders of tomorrow day. Problems of formation, development and stimulation of youth activity, identifying the features of the motivational-need sphere of a socially active personalities were considered by sociologists, educators and psychologists in all periods the existence of our state. However, in different periods formed in society, ideas about an active personality varied significantly, and in studies of different years, attempts have been made, on the one hand, to carry out analysis of the content of the concept of social activity, on the other hand, to designate motives that direct and implement a person's activity in a socially significant activities.

TALABA YOSHLARNING IJTIMOIY FAOLLIGI

D. E. Sultonova
Tadqiqotchi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: talabalar faoliyati, yosh avlod, intellektual faollik, ijtimoiy faollik, ijtimoiylashuv, sotsiologik usullar, hayotga qodir avlod.

Annotatsiya: Yoshlarning ijtimoiy faolligi muammosi ijtimoiy faollik kontseptsiyasining mazmuni kabi etarlicha noaniq va murakkabdir. V zamonaviy sharoitlar yoshlarning, shu jumladan talabalarning ijtimoiy faolligining maqsadlari haqidagi g'oyani sezilarli darajada o'zgartiradi. Bugun jamiyatning tashabbuskor, g‘ayratli, maqsadli yoshlarga bo‘lgan ehtiyojini taqozo etmoqda. Aynan bugun yoshlarning ijtimoiy faol pozitsiyasiga o‘tish mexanizmlarini izlash, ertangi kunning yetakchilarini aniqlash va tarbiyalash zarur. Yoshlar faolligini shakllantirish, rivojlantirish va rag'batlantirish, ijtimoiy faol shaxsning motivatsion-ehtiyoj sohasi xususiyatlarini aniqlash muammolari davlatimiz mavjud bo'lgan barcha davrlarda sotsiologlar, pedagoglar va psixologlar tomonidan ko'rib chiqilgan. Biroq, jamiyatda shakllangan turli davrlarda faol shaxs haqidagi g'oyalar sezilarli darajada o'zgargan va turli yillardagi tadqiqotlarda, bir tomondan, ijtimoiy faoliyat kontseptsiyasining mazmunini tahlil qilishga urinishlar qilingan. boshqa tomondan, ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatda shaxsning faoliyatini boshqaradigan va amalga oshiradigan motivlarni belgilash.

СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Д. Э. Султонава
Исследователь
Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: студенческая деятельность, подрастающее поколение, интеллектуальная активность, социальная активность, социализация, социологические методы, жизнеспособное поколение.

Аннотация: Проблема социальной активности молодежи достаточно неоднозначна и сложна, как и само содержание понятия социальной активности. В современных условиях существенно меняется представление о целях проявления социальной активности молодежи, в том числе студенческой. Сегодняшний день диктует потребность общества в инициативной, энергичной, целеустремленной молодежи. Именно сегодня нам необходимо искать механизмы перехода молодежи в социально активную позицию, выявлять и воспитывать лидеров завтрашнего дня. Проблемы

формирования, развития и стимулирования активности молодежи, выявления особенностей мотивационно-потребностной сферы социально активной личности рассматривались социологами, педагогами и психологами во все периоды существования нашего государства. Однако в разные периоды формирования в обществе представления об активной личности существенно различались, и в исследованиях разных лет предпринимались попытки, с одной стороны, провести анализ содержания понятия социальной деятельности, с другой стороны. с другой стороны, обозначить мотивы, направляющие и реализующие активность человека в общественно значимой деятельности.

INTRODUCTION

The phenomenon of personality activity is currently being considered in various fields of scientific knowledge, which is due to the fact that it is in the activity of an individual that the resource and potential for further progressive development of society are contained. Representatives of various scientific approaches consider the essence, development factors, forms of manifestation of the social activity of an individual, investing a unique meaning in their understanding. The development of social activity is currently acquiring high importance in modern society. This is due to both the state's demands for the education system and the need to form a viable generation. The process of the formation of social activity should be of a global social nature, which is due to the changes taking place in the world community. Of particular importance in the direction of the development of social activity is work with young people, with the younger generation. Young people in large part have the level of mobility, intellectual activity and health that distinguishes them favorably from other groups of the population. It is young people who quickly adapt to new living conditions. Young people have a wide positive potential: mobility, initiative, sensitivity to innovative changes, new technologies, the ability to resist modern challenges. From stage to stage of social development, the personality plays more and more significant roles, showing different levels of social activity. The term "social activity" is an object of study in a number of social and humanitarian sciences (psychology, pedagogy, sociology, philosophy) and is interpreted in a very ambiguous and, at times, contradictory way. Social activity is a measure of a person's involvement in the system of social relations, an indicator of his participation in all types of social activities. Social activity is the readiness of a person for activity, which is manifested in the corresponding acts of behavior and is a purposeful creative social

activity that transforms objective reality and the person itself. Social activity is a special quality, as the ability to act consciously, as the ability not only to adapt to external reality, but also to change it, that is, to adapt the environment to its interests, and in this interaction with the environment, the personality also changes itself. Since the allocation of young people to a special social group, society has assigned the young generation a special social role, usually associated with innovations, fresh ideas and thoughts that can change the traditional views of society and give impetus to the development of culture, production, technology, etc. As a rule, in recent decades, young people have been presented with expectations of manifestations of social activity, demonstration of interest in solving social problems. Young people are given the opportunity to offer and test their options for solving certain social problems, to give their own answers to the challenges of today. According to the criterion of the motivational structure of the personality, two main forms of social activity are distinguished: 1) participation in public life through demonstrations, rallies, actions, etc., when a person expresses his attitude to certain political and social phenomena, while not being a consistent fighter for the corresponding ideas and principles; 2) participation in political parties, organizations, associations, as a result of which social relations change or remain. There are also other criteria for identifying forms of social activity. So, depending on the subject of activity, they distinguish political, environmental, civic patriotic, cultural, educational and charitable social activity. Also interesting is the classification of forms, or rather levels and spheres, of social activity, proposed by S.V. Tetersky. He distinguishes the following levels: man – man (charitable level), man – production (socio-economic level), man nature (ecological), man – state (socio-political) and man – society (cultural and information level). A.V. Sapronov identifies two main forms of manifestation of social activity: adaptive and creative. Adaptive social activity is characterized by the adaptation of individuals to environmental conditions. In this case, the forms of adaptive activity can be, for example, recreational, consumer, etc. In turn, social creativity is viewed by the researcher as the highest form of social activity of an individual, capable of changing the fundamental laws of the development of society.

THE MAIN RESULTS AND FINDINGS

In this paper, sociological methods such as observational comparative analysis questionnaires were used. The analysis of sociological data took place in two stages. At the first stage, using factor analysis, latent variables were determined, which made it possible to provide qualitative meaningful characteristics for cluster analysis of student activity. At the second stage, using cluster analysis, four homogeneous groups of students were identified, depending on the manifestation of social activity.

The first factor has a positive correlation with such areas of the university's activities as: “develop business activity among students”, “participate in the management of the educational

institution", "participate in student self-government", "interact with the structural units of the university to work with students". The totality of the statements presented in this factor characterizes the respondent's desire for initiative in decision-making, leadership, inclination to take risks, dedication and decisiveness in the manifestation of activity, the selected areas make it possible to control the events taking place in the university for the subsequent mobilization of resources and the manifestation of activity. The desire to expand competence in the socio-economic environment, the implementation of management skills is expressed, therefore, this factor is defined as an orientation towards management. The second factor has positive correlations with such areas as: "organization of leisure and recreation of students", "informing students about various activities", "development and implementation of socially significant student initiatives" and "expression of various student interests." The statements, combined in the second factor, reflect the desire of students to be socially active through the organization of various events. Students, independently or indirectly, support the activity and participation of other students in activities, which is the purpose of this orientation. Thus, this factor united students with an orientation towards organizing events. Sociology also studies the essence of the concept of "social activity of an individual". According to N.F. Tretyakov, this concept can be viewed as the ability of an individual to transform both the natural and social environment for his existence. He argues that the social activity of a person in one type of activity rebuilds its internal structure to master other types of activity. The personality finds more and more spheres and forms of application of its forces, blocking individual links of activity in order to strengthen those areas where the need for a measure of social activity is more urgent. Internal and external factors influence the social activity of a person and its change. Internal factors include natural and genetic characteristics of the personality, its character, level of socialization, culture, consciousness, needs, etc. All of this is closely related. External factors include factors of the surrounding social and natural environment in which the person functions. Modern pedagogical science characterizes the social activity of a person in two opposite directions: 1) a positive orientation of the individual towards changing circumstances, other people and himself for the benefit of society through a variety of activities; 2) negative - the alienation of the individual from society, the implementation of asocial forms of influence on society through a variety of activities. As an actual need of students, social activity is realized in a certain system of target attitudes, motives that determine the interests of the individual, its inclusion in activities to meet the emerging need; as a transforming ability, social activity is realized in the corresponding social knowledge and skills. The manifestation of social activity can be seen in the form of socially beneficial actions, under the influence of motives and incentives, which are based on socially significant needs. It develops through a person's connection with the surrounding world and environment in the process of cognition and communication. The

level of social activity depends on the ratio of one's own attitudes and the needs of society in the implementation of socially significant tasks. Social activity is an urgent need of society and is implemented in a certain system of target attitudes, determines the interests of the individual, reveals interest in the problem posed, and it is realized in the corresponding social knowledge and skills. Social activity can manifest itself in different spheres of personality: cognitive, social, labor, political, patriotic, etc. Its manifestation may depend on two reasons: objective (the level and nature of the development of this type of activity, the need of society for this type of activity and subjective (previous human experience, social and general needs, personality abilities, awareness of the need for this type of activity). Social activity is formed in the process of socialization of the individual through the development of various social roles. Socialization can be understood as the process of assimilation by a person of attitudes, norms, values, samples of positive behavior, the reproduction of social experience and social ties. The degree of development of social activity of student youth, the measure of its intensity depend on the position of a person in relation to the main type of activity in which he is included as a citizen. It is in this activity that socially important responsibilities are mastered, collectivist self-awareness is formed, self-esteem is determined, prestige is gained, and the experience of social relations is accumulated. During his student years, activity as a natural ability is transformed into a social system of needs and interests. This process includes:

• awareness of social phenomena that make up the subject side of relations between social and moral values of society;

• development of social feelings and needs that have a civic orientation (first of all, the need for interaction, cooperation and appropriate motives that induce the implementation of relations);

• inclusion in practical activities that have a socially valuable focus.

As L.I. Rodina and O.V. Michina, social activity as an urgent need is realized in the system of target attitudes, value orientations that determine the motivational sphere of the individual, the direction of her interests, the choice of methods of activity to satisfy the arisen need. The criterion of the social activity of an individual is the position of the individual, which characterizes the diverse relationships of its bearer with the environment, the active nature of these relationships. An indicator of the formation of social activity at a particular stage of its development is changes in motivation, the focus of this motivation on meeting the need for socially significant activities and socially valuable communication.

CONCLUSION

From the essential importance of the role of student youth follows the importance of their social activity, since only by carrying out independent, conscious activity, conditioned by one's own needs, can one achieve a high professional and cultural level, solve the problems facing

society and ensure the further preservation and effective development of society. Moreover, the social activity of student youth implies not only participation in the labor, educational or political spheres of public life, but also familiarization with cultural values: visiting theaters, cinema, museums, various exhibitions, libraries, participation in creative competitions. These are just a few examples of how fulfilling the life of young people can be. And the advantages and importance of social activity of student youth cannot be overestimated, because it is the student environment that is the most convenient and safe field for training adult life skills. In addition, the goal of social activity of young people can be the result activities and communication when they are a means to reach others socially significant goals. For example, by participating in various types of socially significant activities, young people acquire knowledge, skills and organizational skills and develop their leadership skills, that is, they undergo social training, which will help them in future social activities. However, the goal of the social activity of young people can be the result activities and communication, when they are a means to achieve narrowly personal goals. The inclusion of youth in socially significant activities can be motivated by pragmatic motives: career growth, prospects obtained thanks to the special opportunities to participate in a prestigious youth organization, in educational programs, getting a recommendation for employment. How studies of past years show that the motive of well-being was among the main motives for the participation of adolescents and young men in social work at school.

REFERENCES

1. Ануфриев Е.А. Социальная активность личности / Е.А. Ануфриев. М.: Знание, 1969. — 37 с
2. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. — 4-е изд., стереотип. / Мухина В.С. М.: Издательский центр «Академия», 1999.
3. Зборовский Г.Е., Орлов Г.П. Социология. Учебник для гуманитарных вузов. — М.: Интер-пракс, 1995. — 320 с.
4. БАЛОГ Анжела Ивановна, «СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ» Историческая и социально-образовательная мысль. Том 7 №6 часть 2, 2015
5. Sapronov A.V. Social activity as a constructive basis for the lifestyle of youth in conditions of sociocultural transformation [Sotsial'naya aktivnost' kak konstruktivnaya osnova obraza zhizni molodezhi v usloviyakh sotsiokul'turnykh transformatsiy]. The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of sociological Sciences. Kursk, 2007. P. 76.
6. Сабанцева В. А. «Социальная активность студенческой молодёжи России»
7. Бабанский Ю.К. Педагогика. Просвещение, М., 1997. 356 с.
8. Абраменкова В.В. Социальная психология детства: ребенок среди взрослых и сверстников. М., 1996. 156 с

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-28 07.00.00 – TARIX FANLARI Pages: 212-223

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

TOURISM COOPERATION BETWEEN CHINA AND UZBEKISTAN FROM THE PERSPECTIVE OF THE SILK ROAD

Wang Guilian
PhD Student, Lecturer
National University of Uzbekistan, Jining Normal University
Tashkent, Uzbekistan, China

ABOUT ARTICLE

Key words: Silk Road, China, Uzbekistan, Central Asia, Tourism Cooperation

Received: 30.06.24
Accepted: 02.07.24
Published: 04.07.24

Abstract: The Silk Road is an international channel with profound historical significance. In a broad sense, the Silk Road refers to long-distance commercial trade and cultural communication routes that have been formed since ancient times and cover the Eurasian continent and even Africa. The Silk Road promoted economic and cultural communication between the East and the West, connected several major civilization circles in the world, such as East Asia, Central Asia, India, West Asia, and the Mediterranean, and had great significance in promoting progress of world civilization and human society.

Thanks to natural and historical reasons, the Silk Road, which has lasted for thousands of years, has accumulated abundant tourism resources. There are plentiful cultural sites along the Silk Road, among which historic sites in China and Uzbekistan are particularly rich. They are widely distributed and have high social and economic significance, thus becoming a precious historical legacy of modern Silk Road.

XITOY VA O‘ZBEKISTON O‘RTASIDAGI TURIZM HAMKORLIGI IPAK YO‘LI NUQTAI NAZARIDAN

Wang Guilian
Aspirant, o'qituvchi
O‘zbekiston Milliy universiteti, Jining Normal universiteti
Tashkent, O‘zbekiston, Xitoy

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Ipak yo'li, Xitoy, O'zbekiston, Markaziy Osiyo, Turizm hamkorligi

Annotatsiya: Ipak yo‘li chuqur tarixiy ahamiyatga ega xalqaro koridordir. Keng ma’noda “Ipak yo‘li” deganda qadim zamonlardan beri shakllangan va Yevroosiyo qit’asi va hatto Afrikani qamrab olgan uzoq masofali savdo savdo va madaniy aloqa yo‘llari tushuniladi. Ipak yo‘li Sharq va G‘arb o‘rtasidagi iqtisodiy va madaniy aloqalarni rivojlantirdi, Sharqiy Osiyo, Markaziy Osiyo, Hindiston, G‘arbiy Osiyo, O‘rta yer dengizi kabi dunyoning bir qancha yirik sivilizatsiya doiralarini bog‘ladi va jahon taraqqiyotiga ko‘maklashishda katta ahamiyatga ega edi. tsivilizatsiya va insoniyat jamiyati.

Ming yillar davom etgan Ipak yo‘li tabiiy va tarixiy sabablar tufayli mo‘l-ko‘l turizm resurslarini to‘plagan. Ipak yo‘li bo‘ylab ko‘plab madaniy ob’yektlar mavjud bo‘lib, ular orasida Xitoy va O‘zbekistonning tarixiy joylari ayniqsa boy. Ular keng tarqalgan va yuqori ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy Ipak yo'lining qimmatli tarixiy merosiga aylangan.

ТУРИСТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ КИТАЕМ И УЗБЕКИСТАНОМ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ШЕЛКОВОГО ПУТИ

Ван Гуйлянь
Аспирант, Преподаватель
Национального университета Узбекистана, Цзининского педагогического университета
Ташкент, Узбекистан, Китай

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Шелковый путь; Китай; Узбекистан; туристическое сотрудничество

Аннотация: Шелковый путь является международный маршрут, имеющий далеко идущее историческое значение. Шелковый путь в широком смысле относится к общему названию дальних маршрутов коммерческой торговли и культурного обмена, формировавшихся с древнейших времен и охватывающих Евразию и даже. Африка. Шелковый путь способствовал экономическому и культурному обмену между Востоком и Западом и соединил несколько крупных цивилизационных кругов мира, таких как Восточная Азия, Центральная Азия, Индия, Западная Азия и Средиземноморье. Мировая цивилизация и прогресс человеческого общества.

По природным и историческим причинам Шелковый путь накопил богатые туристические ресурсы после тысячелетий ветра, мороза, снега и дождя. На Шелковом пути расположено бесчисленное множество культурных объектов, среди которых особенно богаты исторические объекты Китая и Узбекистана.Они широко распространены, богаты по содержанию, уникальны по смыслу и имеют высокую социальную и экономическую значимость, становясь, таким образом, богатым историческим наследием современного Шелкового пути.

INTRODUCTION

Tourism is a human behavior, a non-migratory travel activity that combines both labor and leisure. After a long period of continuous development, it has gradually formed a large-scale industry - tourism industry. The most notable feature of tourism is comprehensiveness. It is a complex industry composed of parts which related to tourism activities in many departments.

Tourists have various needs when they go out, which not limited to sightseeing, visiting scenic spots, but also cultural communication, purchasing local specialties, religious pilgrimages and other activities. To effectively meet and solve diverse needs of tourists, different departments and institutions are required to provide tourists with different products and services.

As is known to all, tourism is an important channel for communication between different countries. It is an effective means of developing economy, increasing employment, and improving quality of people's lives, so it has always been valued by many countries. As major countries along the Silk Road, China and Uzbekistan have many world-famous tourist attractions. For example, the city of Samarkand and Bukhara in Uzbekistan, the Great Wall of China and Terracotta Warriors and Horses of Qin Shi Huang.

Based on citing a large number of Chinese documents, this article takes Silk Road as a medium to introduce tourism resources of provinces and cities along the Silk Road in China to Uzbeks, and on this basis, analyzing advantages and main contents of tourism cooperation between China and Uzbekistan.

THE MAIN RESULTS AND FINDINGS

This article mainly adopts literature research and comparative analysis methods, and makes full use of database resources such as China National Knowledge Infrastructure, Uzbekistan National News Agency, World News Agency under Ministry of Foreign Affairs of Uzbekistan, China-Uzbekistan Friendship Network, Silk Road Network, Google Scholar, Web of Science, Electronic Library, World Digital Library, Directory of Open Access Journals, etc.

At the same time, the author collected relevant research literature on the tourism economic development along the Silk Road from Chinese academia and scholars from Central Asian countries such as Uzbekistan in recent years, which has provided with a clearer research background and cutting-edge understanding of issues at a macro level.

More importantly, the author sorted out and integrated plenty of literature, put forward basic problems and preliminary ideas to be solved in the research, and discussed unique advantages and main contents of tourism cooperation between China and Uzbekistan from the perspective of the Silk Road.

1. Advantages of tourism cooperation between China and Uzbekistan

Historical Origins. The traditional friendship between Uzbekistan and China has a long history, as early as Han Dynasty or even earlier, China had carried out trade with the area where Uzbekistan is now. Under the guidance of Silk Road, the two sides exchanged knowledge and learned from each other. An endless stream of merchants transported Chinese tea, porcelain, silk and other commodities to Uzbekistan, and shipped back agate, spices and other commodities from local areas.

From the sixth to the ninth century AD, the Silk Road was unprecedentedly prosperous, and cultural communication between the East and the West were very frequent. Characteristic cultures from Central Asia, such as clothing, food, products, art, etc., had also been introduced to China, injecting fresh blood and vitality into traditional Chinese culture. Central Asian merchants gathered in Chang'an, and thousands of them settled here. The connections between Central Asia, India, Japan and China had been greatly strengthened, and Chinese tea, silk, handicrafts, papermaking also spread quickly and widely.

From the fourteenth to the eighteenth century AD, trade exchanges and cultural communication between countries in Central Asia and China further developed. In 1368, Zhu Yuanzhang established Ming Dynasty. In 1370, the Timur Empire was established with Samarkand as its capital. The Timur Empire ruled by Timur and those countries established by his descendants in Central Asia and West Asia had always maintained friendly relations with Ming Dynasty. The mutual communication between Timur Dynasty and Ming Dynasty in Central Asia was an important chapter in the friendly relations between Central Asia and China.

During the Qianlong period of Qing Dynasty, effective management measures were implemented in Xinjiang and surrounding areas, which not only maintained territorial stability, but also brought a relatively peaceful and stable situation to communication between China and Central Asia. During this period, Central Asian khanates and Qing Dynasty still maintained trade and cultural exchanges. In modern times, Central Asia had remained an important bridge for communication between the East and the West. With changes in the international situation and

geopolitical shifts, Central Asian countries such as Uzbekistan have also been given new roles.

Political mutual trust. After the establishment of Uzbekistan in the year of 1991, the People's Republic of China announced establishing diplomatic relations with Republic of Uzbekistan on January 2, 1992. Since the establishment of diplomatic relations, China and Uzbekistan had always adhered to the guidance of head-of-state diplomacy, strengthened interactive cooperation in bilateral and multilateral occasions, and always maintained active communication and mutual support on major issues concerning core interests of these two countries, viewing each other as trustworthy partners and good neighbors.

The two sides attached great importance and firmly support each other in high-level inter-state events such as Shanghai Cooperation Organization Summit, Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia, and One Belt and Road Forum, through the attendance of heads of state and dispatch of special envoys. President Mirziyoyev visited China several times since taking office in 2016, and regarded development of friendly relations between Uzbekistan and China as one of the important matters in the diplomatic field.

On January 24, 2024, China President Xi Jinping held talks with Uzbekistan President Mirziyoyev, who was on a state visit to China, at the Great Hall of People. The two heads of state announced that China and Uzbekistan decided to develop an all-weather comprehensive strategic partnership in the new era and promote the building of a China-Uzbekistan community with a shared future from a higher starting point.

Abundant tourism resources. China and Uzbekistan are both primary countries on the Silk Road, and there is a broad demand and solid foundation for tourism cooperation between the two sides. China is rich in tourism resources, with majestic mountains, beautiful waterfalls, a wide variety of plants, countless places of interest, breathtaking ancient architecture, natural and cultural landscapes complementing each other, and numerous world cultural heritage sites that embody wisdom and hard work of Chinese ancestors. Tourists from all over the world could explore the charm of China civilization from the magnificent Great Wall, elegant Summer Palace, picturesque Guilin landscape, the Forbidden City full of oriental mystery and other unique tourist attractions.

Uzbekistan is a famous ancient country on the Silk Road, with a long history and splendid culture. It is a collection of various cultures and customs from different countries, the combination of desert, mountainous area and river valley climate zones in the country has opened up broad prospects for tourism. There are many resorts for tourists to visit all year round, as well as many historical sites, such as Samarkand and Khiva City, which are listed in the World Heritage List. Uzbekistan has a high tourism potential, which is reflected in the fact that it has more than 7,000 material and cultural relics from different eras, so it is a popular tourist destination in Central Asia.

In addition, China and Uzbekistan are geographically adjacent, with convenient

transportation and low travel cost. Both countries are members of Shanghai Cooperation Organization, and both pay great attention to tourism and have introduced a variety of measures such as simplifying visa procedures to promote the development of tourism. Besides, both countries have large populations and huge consumption potential.

2.Tourism resources from China to Uzbekistan

With the improvement people's living standard, tourism has become one of the most popular lifestyles in modern society. In the past half century, the world tourism industry has developed rapidly and become the largest industry. At the same time, it is a "sunrise industry" full of hope and sustainable development.

China has a wide variety of tourism resources, including not only diverse and beautiful natural landscapes, but also lots of cultural landscapes. And it is one of the countries with the richest tourism resources in the world. By July 2021, the total number of world heritage sites in China reached 56, including 33 world cultural heritage sites, 5 world cultural landscape heritage sites, 4 world cultural and natural dual heritage sites, and 14 world natural heritage sites. Among them, regions along the Silk Road have formed unique tourism characteristics by relying on strong historical and cultural characteristics and taking advantage of their geographical resources.

Shaanxi Province is one of the birthplaces of Chinese culture and a gathering place for Chinese cultural relics and historical sites. It has 35,750 high-quality, large-scale, diverse cultural resources, such as famous Hua Mountain, magnificent Hukou Waterfall of Yellow River, unique Loess Plateau third largest plateau in China, and legendary Lishan Scenic Area, etc.

Xi'an, the capital of Shaanxi Province, is the starting point of Silk Road and one of seven ancient capitals of China, with rich cultural heritage. In the first batch of Silk Road transnational heritage application list of China in the year of 2013, seven scenic spots in Shaanxi were on the list, including Weiyang Palace of Han Chang'an City, tomb of Zhang Qian, and Daming Palace of Tang Chang'an City. Equally important is that cultural heritages such as Xi'an Bell Tower, Drum Tower, Ci'en Temple, and Shaanxi History Museum are also witnesses of Silk Road civilization.

At the moment, Shaanxi Province seizes valuable opportunities, vigorously promotes the construction plan of high-level A-level scenic spots, actively builds a Silk Road style experience corridor starting from Xi'an, creates a Silk Road starting point tourism brand, and holds plenty of activities.

For example, in October 2018, the "Perceive China-Unique Shaanxi" Chinese social experience activity was held for international students in China. On account of this activity, more than 100 international students in China deeply felt great charm of Silk Road, and at the same time, enhanced their understanding of Chinese society, economy, culture and other aspects.

Gansu Province. Gansu Province is located in the northwest of China, on the upper reaches

of Yellow River, and is adjacent to Shaanxi, Xinjiang, Inner Mongolia, Ningxia and other provinces. It has a vast territory, and due to multi-ethnic settlement, local customs and habits are different. There are many cultural relics and famous historical sites, especially Mogao Grottoes, which is known as world's art treasure house, and Tianshui Maiji Mountain, an oriental sculpture museum, which are of great attraction to tourists in the world.

Among them, Mogao Grottoes is the largest grotto in China, there are 492 caves preserved today, 2,415 colored sculptures, and over 45,000 square meters of murals. It has extremely high artistic value and is listed as a World Cultural Heritage by UNESCO in December 1987. Moreover, Gansu has other types of precious sightseeing resources, such as tomb art represented by mural tombs of Jin Dynasty in Jiayu Pass, and religious temples represented by Zhangye Buddhism Temple.

In July 2008, Gansu government held a series of activities for "Silk Road Divine Light" solar eclipse observation tourism festival in Jiayu Pass and Jiuquan. Nearly 2,000 overseas tourists and tens of thousands of Chinese tourists gathered here to take a sightseeing tour, observed rare solar eclipse spectacle, and experienced local customs and culture of Gansu.

So far, Gansu Province has developed more than 400 tourist attractions, basically forming a pattern of three major tourist routes in the east, south and west with ancient Silk Road as main line on the basis of Lanzhou. The tourism industry has a good development trend and become a new growth point for local economy.

Xinjiang is located in the northwest of China, also in the heart of Eurasian continent, bordering Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and other countries. The border stretches 5,600 kilometers, accounting for about a quarter of China total land border.

Xinjiang is the largest provincial administrative region in China and is also the cluster district to many ethnic minorities such as Uyghur, Uzbek, and Kazakh peoples. The snow-capped mountains, glaciers on the grasslands, Gobi desert, and Yadan landforms here together form a vast and magnificent natural landscape. Among 68 basic types of tourism resources in China, Xinjiang has at least 56 of them, ranking first in the country.

There are four characteristics of Xinjiang section of the Silk Road: firstly, unique natural scenery, with blazing Huoyan Mountain on one side and Tianshan No. 1 Glacier that never melts all year round on the other. Secondly, rich historical relics, with many ancient sites such as Thousand Buddha Caves murals, and Sugong Tower. Thirdly, world-renowned artificial miracles, with famous Turpan Grape Valley and 5,000-kilometer-long Karez. Fourth, colorful and charming ethnic customs, enthusiastic and unrestrained singing and dancing of ethnic minority brothers often infect tourists with dancing. Therefore, it attracts a large number of tourists every year.

In addition to Gansu and Xinjiang, the Silk Road also radiates to Shanxi, Inner Mongolia

and other regions. Shanxi not only has the earliest ancient human cultural site in China - Xihoudu Site, Jincheng Site from Sui and Tang Dynasties, Datong Huayan Temple from Liao Dynasty, Ruicheng Yongle Palace from Yuan Dynasty, Buddhist holy land Wutai Mountain, but also the Great Wall Sites from Ming and Qing Dynasties. More importantly, Pingyao Ancient City Site, which was built during the reign of King Xuan of Western Zhou Dynasty, is a typical representative of ancient county town in the Central Plains of Han nationality in China, and was officially listed as a World Heritage Site by the United Nations in 1997.

Inner Mongolia is located in Northeast China, North China and Northwest China, and borders Mongolia and Russian. It is the largest province in China across longitude, which has laid a good foundation for the development of border tourism, forest tourism, recuperation tourism, ecotourism and grassland folk tourism.

In addition to these tourist resources along the Silk Road, these tourist resources along the Silk Road, according to different tourist landscapes, it could be roughly divided into Yanzhao Cultural Tourism Area, Guandong Cultural Tourism Area, Northwest Desert Grassland Tourism Area, Huaxia Cultural Tourism Area, Wuyue Cultural Tourism Area, Plateau Cultural Tourism Area, Lingnan Cultural Tourism Area. On the basis of such a huge scale of tourism resources, a tourism industry has been formed, relying on large and medium-sized cities, taking various tourist attractions as bases, and supporting transportation, sightseeing, accommodation, food, shopping and entertainment service facilities, which covers 34 regions in China.

At present, China focuses on taking the road of innovative development, building excellent tourist cities, creating holiday tourism golden weeks, and has organized a series of large-scale theme tourism promotion activities such as Cultural Relics Tour in 1994, Holiday Leisure Tour in 1996, China Olympic Tourism Year in 2008 and China World Expo Tourism Year in 2010, creating a good environment for the development of tourism enterprises and attracting many tourists from all over the world. As of 2019, China total international tourism revenue was US$131.3 billion, bringing a large amount of foreign exchange income to China’s economic growth.

Similarly, Uzbekistan, with its long history and numerous cultural relics and historical sites, is a world-famous tourist destination. Entering the 21st century, especially with the proposal of Belt and Road Initiative, it has provided a huge historical opportunity for cooperative development of the tourism industry between China and Uzbekistan.

Transportation from Tashkent to various tourist spots in Uzbekistan is very convenient. There are also unique ethnic handicrafts for sale in tourist areas. The bazaars are full of Uzbekistan’s specialties such as melons, pomegranates, and cherries, tourists can also taste ethnic naan and sweets.

In order to further enrich its tourism products, Uzbekistan has actively promoted new tourism methods on the basis of developing traditional tourism products. For example, it has developed eco-tourism products by utilizing resources such as nature reserves and national parks. In addition, it has also developed geological tours, medical tours, mountain climbing and rafting tours, and food tours.

In recent years, in order to revitalize ancient Silk Road and strengthen economic exchanges and tourism development among countries along the Silk Road, China and Central Asian countries such as Uzbekistan have joined hands to create Silk Road International Tourism Belt and started a cross-border cooperative development plan for Silk Road tourism boutique routes.

3.Main contents of tourism cooperation between China and Uzbekistan

Establishment of Cultural Day. In June 2004, China held “Chinese Cultural Day” in Uzbekistan. The event showcased China extensive and profound food culture and famous tourist attractions, which caused quite a stir. In May 2005, Uzbekistan held “Uzbek Cultural Day” in China. At the scene, Uzbek dancers wore gorgeous national costumes, sang and danced happily, a great number of Chinese people were attracted by exquisite embroidery and other beautiful handicrafts.

In 2006, under the active coordination of UNESCO World Heritage Committee, Chinese government and Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan jointly launched the Silk Road transnational application for World Cultural Heritage, and made considerable progress.

The Uzbek government has taken a variety of measures to promote its tourism industry internationally. In October 2010, the 16th Tashkent International Tourism Fair — “Silk Road Tour” was held at Uzbekistan National Exhibition Center, the exhibition hall of this fair was divided into several parts. In addition to the core part of historical monuments, it also included natural scenery, ecotourism and tourism infrastructure displays. There were tourism agencies from various states of Uzbekistan and domestic travel companies, exhibitors as well as representatives from China, Thailand, Russia, Turkey and other countries.

In November 2018, Donghua University in China and Chinese Embassy in Uzbekistan jointly launched the “China Culture Day” event at Tashkent International Fashion Week to vigorously promote China’s textile, clothing and fashion culture. Uzbekistan’s major media reported on the news, which caused a strong response in Central Asian countries and received unanimous praise, attracting broad attention from people of Central Asia to further understand China and Chinese culture.

In August 2022, the China-Uzbekistan Cultural Tourism Promotion Conference hosted by Shaanxi government and Embassy of Uzbekistan in China was held in Xi’an, heads of relevant

enterprises and tourism agencies of the two countries attended the conference. Both sides said that in recent years, under the initiative of jointly building Silk Road, Millennium Silk Road was regaining vitality.

In April 2024, China (Guangxi)-Uzbekistan (Khorezm) Tourism Promotion Conference, co-organized by Guangxi Trade Promotion Association and Consulate General of Uzbekistan in Guangzhou, was held in Nanningof Guangxi, further expanding cooperation in the fields of economic, trade, investment and tourism between Guangxi and Khorezm, Uzbekistan. Khorezm was rich in tourism and agricultural resources, taking this promotion conference as an opportunity, it would greatly strengthen economic cooperation and tourism communication with Guangxi, and help promoted friendly and cooperative relations between the two sides to a new level.

Establishing friendly relationship with foreign cities. As everyone knows, taking sister cities as a platform to expand international cooperation is an important measure to accelerate the internationalization of cities. In the context of jointly building the Silk Road, many cities in China and Uzbekistan have become sister cities. In March 1993, Hunan Province of China and Uzbekistan's Tashkent State established friendly relations.

The official cooperation between Xi'an and Samarkand began in May 2012, when Rita Mahmudova, director of Culture and Sports Bureau of Samarkand, led a delegation to attend the "2012 Meeting of Mayors of Silk Road Cities" hosted by Xi'an. At the meeting, these two cities signed *Agreement on Developing Friendly Cooperation*, and representatives of participating cities unanimously adopted important documents such as *Silk Road International Tourism Cooperation Action Program*.

Furthermore, Luoyang and Bukhara, Chongqing and Tashkent, Gansu Province and Surxondaryo Viloyat in Uzbekistan, Ouhai District in Wenzhou and Sirdaryo District in Sirdaryo viloyati also jointly signed letters of intent to establish friendly relations.

These friendly cities of China and Uzbekistan have a lot in common in terms of culture and tourism resources, such as rich cultural heritage, diverse natural scenery, splendid cultural customs, and famous cities. With these resources, the two countries have introduced a variety of measures to promote tourism development, which have achieved good results and provided an excellent example for other countries.

Border tourism is a major feature of tourism cooperation between China and Uzbekistan. In China, the main region that carries border tourism activities with Uzbekistan is Xinjiang, this is because southern, northern and central routes of ancient Silk Road pass through Xinjiang. Xinjiang is a regional center with a population of over 1.4 billion people in China to the east and 1.3 billion people in Central Asia and Europe to the west, which means that the tourism industry has a great development potential.

Presently, Uzbekistan has become one of Chinese outbound tourism destinations. In June 2014, Xinjiang Tourism Bureau teamed up with airlines to establish Xinjiang Tourism Overseas Marketing Center in Uzbekistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan, and was committed to building Xinjiang into a Silk Road economic belt tourism distribution center.

Chinese tourists like to go to Samarkand, Bukhara, Khiva, Termez and other interesting places in Uzbekistan. Samarkand has a long history and is located in the “two river basins” of Central Asia nurtured by Amu Darya and Syr Darya. As a significant town on the Silk Road, countless goods and cultures from the East and the West have been blended and transmitted in Samarkand, connecting ancient Chinese and Western worlds.

Samarkand is the second largest city in the Republic of Uzbekistan and a popular tourist city. In 2000, Samarkand was rated as a World Cultural Heritage by UNESCO. Famous attractions including Gur-Emir Mazar, Observatory of Ulugbek, and Shakhi-Zinda Mausoleums. The surfaces of these buildings were covered with patterns, using a large number of glazed bricks and carved inlaid crafts, with scriptures engraved in ancient Arabic fonts, and various elements inlaid and spliced into beautiful patterns. They are unique to Samarkand architecture, forming characteristics of Samarkand school of architectural decoration, and are deeply loved by Chinese tourists.

Since 2011, the number of Chinese tourists entering Uzbekistan had exceeded 100,000. The number of tourists in 2012-2016 was “128,312, 154,226, 205,066, 228,617 and 251,706” respectively, which had promoted development of national economy. At present, Chinese cities such as Beijing, Urumqi, Xi’an and Chengdu have opened flights to Tashkent, the capital of Uzbekistan. The convenience of transportation has created a good opportunity to continue to increase the number of tourists.

CONCLUSION

The Silk Road is a significant heritage of the world, its essence is a route that carries history and culture. As an important part of the Silk Road, China and Uzbekistan have formed unique tourism resources based on their unique characteristics and geographical resource advantages. Samarkand, Bukhara, Mogao Grottoes, and the Great Wall are like pearls, witnessing the hard work of our ancestors and spreading their precious spirit of not fearing hardships.

At present, with the development of world tourism, the Silk Road has become a world-renowned tourist hotline, Chinese and foreign tourists flock here to trace footprints of their ancestors for thousands of years. The Silk Road, just like its beautiful name, leaving people with unforgettable beautiful memories and injecting new development momentum into the cooperation between China and Uzbekistan’s tourism industry.

REFERENCES

1. Qin Yucai. Entering The “Belt and Road Initiative” And Looking At China. Beijing:

Qunyan Publishing House, 2023, p194.

2. https://www.mfa.gov.cn/web/zyxw/202401/t20240125_11232777.shtml

3. Liang Mingzhu. China Tourism Geography. Beijing: Economic Science Press, 2005, p17.

4. Rakhmatullayev, B. (2020). Prospects for tourism development in Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 04 (84), p941.

5. Dilnoza Safarovna Umirova (2019). Preconditions and dynamics of development of entrance tourism in Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 01 (69), p326.

6. Zheng Xinli. Research on Consumption of Zheng Xinli. Beijing: China Tourism Press, 2021, p480.

7. Feng Xiuhong, Hu Qiang. World Heritage of China. Beijing: China Tourism Press, 2021, p28.

8. Wu Wei, Yu Guangjian. Research on Shaanxi Tourism Resource Integration Under the Concept of Grand Tourism. Group Economic Research, 2006(08), p104.

9. Li Sheng. History And Current Situation of Xinjiang. Beijing: Wuzhou Communication Press, 2013, p5.

10. Li Fan.Research on the dissemination of Chinese excellent traditional culture and the development of Chinese society. Beijing: Beijing University of Technology Press, 2023, p164.

11. Written by A.H. Zio, Translated by Ye Hang. The Biography of Samarkand. Beijing: New Star Press, 2022, p111.

12. Ou Yisha. Study On the Development of Inbound Tourism in Uzbekistan Under The Belt and Road Initiative. Master's Dissertation of Chang'an University, 2019, p 11.

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-29 07.00.00 – TARIX FANLARI Pages: 224-230

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

A LOOK AT THE HISTORY OF THE CONSTRUCTION OF THE BIG FERGANA CANAL

Saidrasul Khusanov
Lecturer
Fergana State University
Fergana, Uzbekistan
E-mail: said0757@mail.ru

ABOUT ARTICLE

Key words: history, Ferghana Canal, khashar, water, landscape design, hydraulic tool, Hydroproject.

Received: 02.07.24
Accepted: 04.07.24
Published: 06.07.24

Abstract: Based on unique archival documents, this article examines the history and socio-economic significance of the construction of the Great Ferghana Canal, one of the most important structures in the Central Asian region in ensuring socio-economic stability in the history of Uzbekistan.

KATTA FARG‘ONA KANALI QURILISHI TARIXIGA NAZAR

Saidrasul Xusanov
o‘qituvchi
Farg‘ona davlat universiteti
Farg‘ona, O‘zbekiston
E-mail: said0757@mail.ru

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: tarix, Farg‘ona kanali, hashar, suv, obodonlashtirish, gidroinshoot, gidroloyiha.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston tarixida ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda Markaziy Osiyo mintaqasining muhim qurilishlaridan biri katta Farg‘ona kanali qurilishi tarixi va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati noyob arxiv hujjatlari asosida tadqiq etilgan.

ВЗГЛЯД НА ИСТОРИЮ СТРОИТЕЛЬСТВА БОЛЬШОГО ФЕРГАНСКОГО КАНАЛА

Саидрасул Хусанов
преподаватель
Ферганский государственный университет
Фергана, Узбекистан
E-mail: said0757@mail.ru

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: история, Ферганский канал, хашар, вода, ландшафтный дизайн, гидроинструмент, Гидропроект.

Аннотация: В данной статье на основе уникальных архивных документов исследуется история и социально-экономическое значение строительства Большого Ферганского канала, одного из важнейших сооружений Центральноазиатского региона в обеспечении социально-экономической стабильности в истории Узбекистана.

INTRODUCTION

The idea of constructing the Big Ferghana Canal by road did not appear by itself. Implementation of the idea required hard work, and it was natural that there would be a fuss. Implementation of the project required huge financial resources and dedicated work. The realization of the dream of full use of water resources of the Fergana Valley was not only in the projects, but also in the thinking of the Fergana farmer.

THE MAIN RESULTS AND FINDINGS

In the spring of 1938, the agricultural workers of this district voluntarily dug the 9-kilometer long Langar canal, which made it possible to irrigate more than 100 hectares of new land.

At the beginning of 1939, Mirab Usmonjon Rasulov made a proposal to transfer water from Isfayramsoy, which drinks water from the Oloy mountain ranges, to Shakhimardonsoy, which is adjacent to it. The proposal was approved and supported by the people of Fergana, Altiyarik, Kuva, and Tasloq. On March 10, 1939, 14,000 farmers and volunteers from four districts marched towards the future canal route. In 17 days, they excavated the 32 km long Logan canal and did 338,000 cubic meters of earthwork despite the spring season.

On March 30, 1939, at the opening ceremony of the Logon Canal, he said, "The Logon Canal is the beginning of the practical use of huge opportunities, and the fierce debate on the construction of water structures with the will of the people." Usman Yusupov, the head of Uzbekistan at that time.

The state of Central Fergana before the construction of the Great Fergana Canal

In the documents of the executive committee of Fergana region (Fond-1124, List-2, Collection-43)

On June 6, 1939, on June 6, 1939, based on the proposal of the people, especially the rural population, a decision was made to start the construction of the Big Fergana Canal at the joint meeting of the former Central Committee of the Communist Party of Uzbekistan and the Council of Ministers of Uzbekistan. (Resolution No. 896 of the Council of People's Commissars of the Uzbek SSR dated June 3-6, 1939 on the "Construction of the Great Fergana Canal" was adopted. (Fond-1124, List-2, Collection-3).

All the party and Soviet leaders were instructed to conduct public awareness about the importance of the Big Fergana Canal. Organizational work began immediately.

V.V.Poslavskiy

A.N.Askochens

I.D.Lebedov

I.Fedodeev

Engineers of the project-research trust "Sazgiprovod" team under the leadership of I.D. Lebedev - chief project engineer, A.N. Askochensky - chief design engineer, V.V. Poslavsky - chief engineer of hydro facilities construction, I.F. Fedodeev - chief engineer of canal construction developed the Big Fergana Canal project. . Under the leadership of I.K.Petrov, A.P. Borisov, I.V.

Strelchik, A.S. Gapeshin, F. Voronin and others carried out research work on the location of the highway, determining and marking it. Specialists such as A. V. Bostanjoglo, V. M. Tolstulov, M. Ye. Korotkoe, A. S. Svetkov conducted research. Engineers V.N. Simakov (project manager), T.I. Malinovsky, F.D. Rusako, I.P. Yaroshlar, V.F. Poyarkov, A.I. Tyumenev, T.O. Hankuzen, A.D. Kuznipova, A.V. Dunin-Brarkovsky, E.E. Peplov made a great creative contribution to the design work of the Big Fergana Canal. , N.G.Brodinsky, A.M.Kakhramonov created a project of a unique device of the Big Fergana canal. (From the list of citizens who participated in the excavation of the canal in the state archive of Fergana region (Fond-1124, List-2, Collection-43)

The exterior of the canal was developed by architects M.S.Bu¬latov, A.M.Boychenko, A.N.Zotov, L.G.Karash. According to the project, the canal route consisted of two sections: "The upper section starts from Uchkurgan and goes south to Kuyganor. It connects Norin with Karadarya and Tentaksoi. Its length is 44 km. Part of the water is used for irrigation, the main part is discharged into Karadarya and Tentaksoy. The lower tract of the canal to the west of the Kuyganyar dam is 226 km long, and its water flows from the south of the valley almost adjacent to the Syrdarya. Because it is higher than the irrigated lands around the canal, it is convenient to get water from it. The lower tract with a water capacity of 98 cubic meters per second is the part of the Karadarya from the Kuyganor dam to the border of the Republic of Tajikistan. In the Fergana region, an organizational work commission was formed and Teshaboy Mirzaev was appointed as the head of construction. (From the list of citizens who participated in the excavation of the canal in the state archive of Fergana region (Fond-1124, List-2, Collection-43)

The canal has 48 large (including the Kuyganyor dam) and 275 small hydrotechnical structures, railway and road bridges, inspection roads, household and service buildings, means of communication, in particular, the necessary conditions for the continuous use of the canal, the work and life of employees It was intended to create.

A dream come true

Usman Yusupov's prediction came true. By the middle of 1939, everything was ready to solve the problem of wide use of Norin and Karadarya rivers for irrigation in the Fergana valley. The project is ready. People are ready. At the beginning of August 1939, enterprising workers of the valley together with engineers and technicians went to the bank of the future canal. A mass massacre began. Excavation work was completed in 45 days. The length of the canal has reached 270 kilometers. 17.8 million cubic meters of earthworks were completed. 100,000 collective farmers, 3,000 engineers and technicians, 1,796 communists, and 50,000 Komsomol members took part. 704 medical workers, 1890 artists, 1072 communicators, many writers, journalists, party workers, Soviet workers and other professionals served, the people of the valley passed the test on the channel and celebrated their victory.

On December 27, 1939, Usman Yusupov, the head of the State Commission, signed the document on the acceptance of the canal for permanent use with "Good" grades. then on December 31, 2 m3/s of water was seen at the border of Tajikistan.

The canal will provide an opportunity to develop 60,000 hectares of reserve and gray lands, and to improve water supply on 45,000 hectares. In 1940, 23,000 hectares of new land was acquired in Fergana region. Community farms and state farms in the districts located in the upper part of the Syr Darya, and cultivated fields were supplied with water. The water of the Black River reached Konibodom in the neighboring Republic of Tajikistan and provided water to farms.

CONCLUSION

The Fergana-style Kuyganyar dam with a capacity of 1200 m3/sec was built, the Norin

River was concreted, and the Big Fergana canal receiving water from the Kuyganyar dam was built with a capacity of 98 m3/sec. the main structure distributor is activated. In general, 42,200 cubic meters of concrete and reinforced concrete works were completed on the canal. 25,000 cubic meters of wood were used. 1106 tons of metal structures were installed. 45 large-scale and 275 small-scale facilities were put into operation. In 101 places, aqueducts, 118 aqueducts, 6 railways and 7 beautiful bridges were built. 69 buildings were built along the canal. Strengthening of the banks of the canal, landscaping, and construction of parks have been started.

On November 1, 1939, the Department of the Great Fergana Canal

It was established by order No. 1 and I. Fedodeev was appointed as the first leader.

The history of the construction of the Big Fergana Canal, one of the great examples of hydrostructures of the 20th century, was covered on the basis of rare documents kept by the state archive of the Fergana region.

REFERENCES

1. https://platina.uz/o'z/2023/6/3/84-yil-avval-xalqimizni-sinovdan-otkazgan-45-kun-tarixi.

2. “Great Fergana Canal” (en-US). Seventeen Moments in Soviet History (2015-yil 18-iyun). Qaraldi: 2018-yil 27-may.

3. "Horizon" by Said Ahmed. Said Ahmadning “Ufq” asari 1976

4. https://archive.uz/post/katta-fargona-kanali-qurilishi-ozbek-xalqining-haqiqiy-jasorat-namunasi.

5. Usmankhodzhaev V., Kuzmin M., Bolshoy Fergansky canal name Usmana Yusupova, T., 1972. – C. 67. Усманходжаев В., Кузьмин М., Большой Ферганский канал имени Усмана Юсупова, Т., 1972. – С. 67.

6. http://www.ejird.journalspark.org/index.php/ejird/article/view/685/635

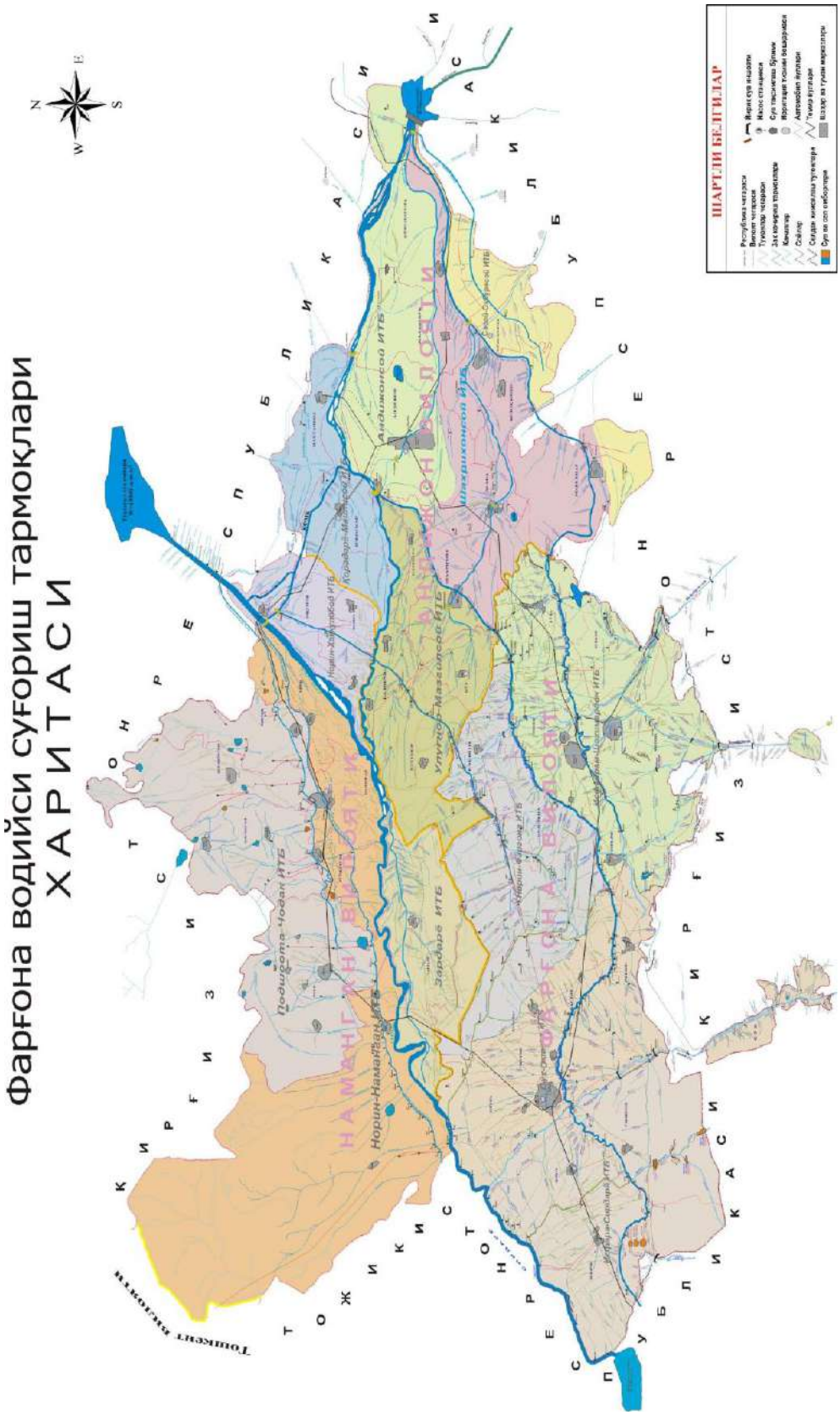
Фарғона водийси суғориш тармоқлари
ХАРИТАСИ
ШАРТЛИ БЕЛГИЛАР
Андижонская ИТБ
Шахрихонская ИТБ
Улугнор-Мазлумская ИТБ
Наманган вилояти
Фарғона вилояти
Норин-Намангандская ИТБ
Зардалинская ИТБ
Ташкент вилояти

DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-04-04-30 07.00.00 – TARIX FANLARI Pages: 231-238

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

ISSUES OF ENSURING RELIABILITY OF DOCUMENTED INFORMATION

Anvarjon Orifjonovich Aliev
Head of Information Service, Researcher
Agency "Uzarchive", National University of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: information, document, electronic document, electronic copy of document, document storage, document reliability, archive, electronic archive.

Received: 02.07.24
Accepted: 04.07.24
Published: 06.07.24

Abstract: In this article, it is an informational text documented by the author regardless of the origin, formation, text of the document, and the fact that it has not been altered or falsified. and based on the requirements to remain unchanged in terms of content, postulates have been developed that apply to any document. "When using modern electronic documents, especially taking into account the unique features of the systematization of information collected in the search system of the electronic document array or database, a new definition of the term "Document" was developed by the author. Based on these aspects, a proposal for the use of improved levels of reliability of continuous use of archive documents over time has been developed.

ҲУЖЖАТЛАШТИРИЛГАН АХБОРОТНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ

Анваржон Орифжонович Алиев
Ахборот хизмати раҳбари, тадқиқотчи
“Ўзархив” агентлиги, Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети
Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: ахборот, ҳужжат, электрон ҳужжат, ҳужжатнинг электрон нусхаси, ҳужжатларни сақлаш, ҳужжат ишончлилиги, архив, электрон архив.

Аннотация: Мазкур мақолада муаллиф томонидан ҳужжатни вужудга келиши, шакллантирилиши, матнини ўзгартирилмаганлиги, сохталаштирилмаганлигини асословчи кўрсаткичларга эга бўлиши, шунингдек, функционал вазифалари қандай

бўлишидан, тарихий босқичларининг даврийлик вақти ҳамда ахборот ташувчи воситаларнинг туридан қатъий назар ҳужжатлаштирилган ахборот матн ва мазмун жиҳатдан ўзгармас бўлиб қолиши талабларидан келиб чиқиб, ҳар қандай ҳужжат учун тааллуқли бўлган постулатлар ишлаб чиқилган. Замонавий электрон ҳужжатларни қўллаганда, айниқса электрон ҳужжатлар массиви ёки базасининг қидирув тизимида жамланган маълумотларни тизимлаштиришдаги ўзига хос ҳусусиятларини инобатга олинган ҳолда “Ҳужжат” атамасига янги таъриф ишлаб чиқилган.Муаллиф томонидан архив ҳужжатларининг сақловдаги хусусиятлари, асосий вазифалари ва жиҳатларинидан келиб чиқиб, вақт мобайнида архив ҳужжатларидан давомли равишда фойдаланишнинг такомиллаштирилган ишончлилик даражаларидан фойдаланиш таклифи ишлаб чиқилган.

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДОСТОВЕРНОСТИ ДОКУМЕНТИРОВАННОЙ ИНФОРМАЦИИ

Анваржон Орифжонович Алиев
руководитель Информационной службы, исследователь
Агентства "Узархив", Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: информация, документ, электронный документ, электронная копия документа, хранение документов, достоверность документа, архив, электронный архив.

Аннотация: Автор в данной статье, исходя из того что документ должен создаваться, формироваться, не изменяться, не фальсифицироваться, а также, чтобы документируемая информация оставалась неизменной по тексту и содержанию, независимо от функциональных задач, периодичности, исторических этапов и типа носителя, разработал постулаты применимые к любому документу. При использовании современных электронных документов, особенно с учетом уникальных особенностей систематизации информации, собранной в поисковой системе массива или базы данных электронных документов, разработано новое определение термина «Документ». Автором разработаны предложения использования усовершенствованных

уровней достоверности непрерывного использования архивных документов в течении времени.

КИРИШ

Ахборот вақт мобайнида такрорий фойдаланишга мансуб бўлган ҳолларда ҳужжатлаштирилади.

Ахборотни ҳужжатлаштиришдан асосий мақсад – келгусида фойдаланилиши мумкин бўлган ахборотни белгиланган талаблар ва қоидалар асосида муайян олинган ахборот ташувчи воситага жойлаш ҳисобланади. Ушбу жараённинг якуни билан “ҳужжат” вужудга келади.

Ҳар қандай ҳужжат учун “Ҳаётий цикл” мавжуд бўлиб, ушбу циклни ҳужжатнинг функционаллиги нуқтаи назаридан қуйидаги 3 та кетма-кетликдаги босқичларга ажратилади:

1-босқич: Иш юритиш босқичи;

2-босқич: Идоравий сақлов босқичи;

3-босқич: Архив сақлови босқичи.

Ушбу босқичлардаги функционал вазифалари қандай бўлишидан, тарихий босқичларининг даврийлик вақти ҳамда ахборот ташувчи воситаларнинг туридан қатъий назар ҳужжатлаштирилган ахборот матн ва мазмун жиҳатдан ўзгармас бўлиб қолиши лозим. Ҳужжат ўзининг ҳаётий цикли мобайнида ахборот манбасининг ўзгармаслигини, ушбу манбанинг ҳаққоний ва асосли эканлигини, шунингдек “ҳужжат” матнини ўзгартирилмаганлиги, сохталаштирилмаганлигини асословчи кўрсаткичларга эга бўлиши талабларидан келиб чиқиб, ҳар қандай ҳужжат учун тааллуқли бўлган қуйидаги постулатлар ишлаб чиқилди:

- Ҳужжат ўзида акс эттирилган ахборот белгиланган талабларга мувофиқ ҳужжатлаштирилгандан сўнг вужудга келади;

- Айнан олинган ҳужжатни шакллантиришда асос бўлган дастлабки реквизитлар сони ва тури ҳужжатнинг ҳаётий цикли мобайнида ўзгармас бўлиб қолади;

- Ҳужжатлаштирилган ахборот ҳужжатнинг ҳаётий цикли мобайнида миграция қилинишидан ва ахборот ташувчи воситанинг тури ва шакли ўзгартирилишидан қатъий назар ўзгармас бўлиб қолади;

- Ҳужжат сифатида бир вақтнинг ўзида ҳужжатлаштирилган ахборот ҳамда ахборот ташувчи воситага нисбатан қўлланиши мумкин;

Умуман олганда ҳужжат атамасининг “Ҳужжатшунослик” адабиётларида берилган таърифи унинг мухим бир хусусиятини акс этирмаган. Адабиётларда Ҳужжат – ахборотни идентификация этувчи реквизитлар билан берилган восита сифатида таъриф берилган.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ҳужжатни тан олинишида нафакат реквизитлар мавжудлиги, балки уларни тўғри жойлаштирилганлиги ҳам муҳимдир. Фараз қилинг, расмий хат келиб тушди. Унда имзо юқори қисмида, ундан кейин манзиллар ва охирида рамзий логотип, уни ёнида эса ташкилотни муҳри кўрсатилган. Табиийки, бу хатда имзо, муҳр бўлса ҳам уни расмий хат сифатида тан олинмайди. Чунки реквизитлар белгиланган тартибда, белгиланган жойда кўрсатилмаган. Ахборотни идентификация этувчи реквизитлар ҳужжатда акс эттирилган ахборотни матнини, мазмунини, нима хақидалигини билдира олади, яъни уни идентификация эттиради. Лекин ҳужжатлаштиришда қўлланган реквизитлар борлигини ўзи камлик қилади, бу реквизитлар ўзи учун белгиланган жойда, тўғри кўрсатилган бўлиши лозим. Бу талаб замонавий электрон ҳужжатларни қўллаганда, айникса электрон ҳужжатлар массиви ёки базасида қидирув тизимида, жамланган маълумотларни тизимлаштиришда ўта муҳим аҳамият касб этади.

Шу холатларни инобатга олган холда “Ҳужжат” атамасини қуйидагича бериш таклиф этилади:

Ҳужжат – жисмоний асосидан катъий назар, идентификация қилувчи ва белгиланган тартибда кўрсатилган реквизитлар билан акс эттирилган ахборот.

Ушбу таъриф анъанавий, қогоз асосдаги ҳужжатлар учун ҳам, электрон ҳужжатлар учун ҳам хосдир.

Ҳужжатлаштирилган ахборот, яъни ҳужжатлар учун яна бир мухим ҳислат – ҳужжатнинг ишончлилиги, хақиқийлиги, айнан “ўша” ҳужжатлиги, агар архив ҳужжати бўлса – хақиқий манбадан олинганлиги, агар архив ҳужжатидан кўчирма бўлса асл ҳужжатдаги маълумотни айнан акс этириши тушунилади.

Ахборотнинг умумий оқими ичидан “ёлғон” ёки “рост” маълумотларнинг ажратиб олиш масаласи қадим замонларданоқ, мантиқ илми асосчиси бўлган қадимги юнон файласуфи Аристотелдан бошлаб, то бугунги кунгача, яъни бутунжаҳон глобаллашуви шароитида ахборот ишончлилигини баҳолаш масаласи алоҳида аҳамиятга эга бўлган ҳозирги кунгча инсоният онгини мунтазам банд этиб келган.

Мазкур муаммони ҳал қилишга бағишланган кўплаб илмий тадқиқотлар олиб борилганлигига қарамай, вақт ўтиши, айникса рақамли технологияларни шиддат билан ривожланиши, электрон ахборотларни геометрик прогрессияда ортиши билан у янада долзарб масалага айланиб, замонавий қиёфада намоён бўлмоқда. Агар бундан чорак аср

муқаддам ҳужжатни матнини ёки реквизитларини ўзгартириш алоҳида “малака” талаб этган бўлса, замонавий технологиялар билан бу ишларни амалга ошириш катта малака талаб этмайди.

Буни бир мисолда кўриш мумкин. 2000 йилларни бошида илгари Ўзбекистонда яшаган, кейинчалик Россияга кўчиб кетиб, фукаролигини олган шахслар пенсияга чиқиш жараёнида улардан ишлаганлиги ва иш хақига оид тегишли архив маълумотномаси талаб этилган бўлса, 2000 йил ўрталарига келиб Россия пенсия таъминоти хизматидан “Ўзархив” агентлигига уларга фукаро томонидан тақдим этилган маълумотномани тасдиқлаб бериш тўғрисидаги сўровлар келиб туша бошлаган. 2014 йилдан бошлаб эса Россия пенсия таъминотига мурожаат килган (олдин Узбекистонда яшаган) хар бир фукарони, у тақдим этган маълумотнома шубха уйготиши ёки уйготмаслигидан катъий назар Агентликка юбориладиган норма кабул килинган. Бунга асосий сабаб реквизитлари ва матни узгартирилган маълумотномаларнинг купайиб кетганлиги булган.

Ахборотни ҳужжатлаштириш йўналишида тадқиқотлар муаллифи Ахборотни йиғиш, сақлаш ва таҳлил қилишга бағишланган китоб муаллифи И.Н.Кузнецовнинг таъкидланишича, ҳар қандай ахборотнинг ишончлилилк даражаси манбанинг ишончлилик даражасига ва уни қаердан олганига боғлиқ равишда тавсифланади.

Ахборот манбаининг ишончлилиги қуйидаги 5 даражада баҳоланади:

-мутлақо ишончли ва малакали;

-ишончли;

-етарли даражада ишончли эмас;

-ишончсиз;

-ноаниқ.

Архив ҳужжатларининг хусусиятларидан келиб чиқиб олиб борилган таҳлилий тадқиқотлар Кузнецовнинг ушбу таснифи архив ҳужжатларидаги ахборот юзасидан тўлиқ маънодаги ишончлиликни ифодалай олмайди. муаммо юзасидан тўлиқ ечимни бера олмайди. Юкорида кайд этилган иккинчи кисм жихатдан олганда 5 та ишончлилик даражасини ўрнига қуйидаги 2 та ишончлилик ҳолатини киритиш мақсадга мувофиқ ҳисоблаймиз:

- Архив ҳужжати уни тасдиқловчи ишончлиликка эга;

- Архив ҳужжати ишончлиликка эга эмас.

Архив сохасида ҳужжатнинг ишончлилиги куйидаги, бир бирини тўлдирувчи ва ўзаро мантиқий боғлиқликда бўлган икки таркибий кисмдан иборат булади:

-Архив ҳужжати олинган манбанинг ишончлилиги;

-Архив ҳужжатидан нусха ёки кучирманинг асл ҳужжатдан олинганлиги ва унга узгартиришлар киритилмаганлиги.

Ҳар бир таркибий қисм ҳужжатга нисбатан умумий ишончни таъминлашда ўзига хос ўрин эгаллайди. Бунда биринчи таркибий қисм ҳужжатлаштирилган ахборот ўзи акс эттираётган воқелик, ҳодиса ёки жараёнга оид маълумотларни қай йўсинда ва қандай усулларни қўллаган ҳолда ишончлиликни таъминланганлигини кўрсатса, иккинчи таркибий қисм мазкур манбадан олинган ахборот ундан такрорий фойдаланиш учун тўла тўкис, маълумотлар асл манбадагидан четлашмаган, оғишмаган ва ўзгартирилмаган ҳолда тақдим этилганлигини ифодалайди.

Медиа ва ахборот саводхонлиги концепцияси умуминсоний ҳуқуқларга асосланади ҳамда айрим шахслар, жамоалар ва бутун миллатлар сўз эркинлиги ҳуқуқи ва ахборотдан фойдаланиш эркинлиги ҳуқуқидан фойдаланишининг асосий шарти деб ҳисобланади. Ўзбекистоннинг янги Конституциясида “Ҳар ким исталган ахборотни излаш, олиш ва тарқатиш ҳуқуқига эга” деб белгиланган. Бу каби норма Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида ҳам кўрсатилган.

Биз замонавий ахборот ишончлилигини таъминлаш учун қуйидаги иккита шартлар гуруҳини кўриб чиқишимиз мумкин:

I. Ахборот манбаига қўйиладиган шартлар;

II. Ахборот мазмунига қўйиладиган шартлар.

Жамиятни ахборотлаштириш жараёнларининг ривожланиши, айниқса, иқтисодиётнинг турли тармоқларини рақамлаштириш ва электрон ахборот алмашиш тизимларини кенг жорий этиш қулай шароитлар яратишга ва тадқиқотчилар ва бошқа жисмоний ва юридик шахсларга архив маълумотларини тақдим этиш методологиясини сезиларли даражада соддалаштиришга хизмат қилди. Бироқ, бу жараёнлар билан бир қаторда, архив маълумотларининг ишончлилигини таъминлаш тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Агар анъанавий равишда қоғоз кўринишида тайёрланган архив маълумотларининг ишончлилиги архив ҳужжати ёки кўчирманинг индивидуал реквизитлари (рўйхатга олиш рақами ва санаси, муҳр, имзо, имзо шарҳи ва бошқалар) орқали таъминланган бўлса, электрон шаклда тақдим этилганда электрон рақамли имзо (ЭРИ) ва/ёки QR код ҳам ишлатилади.

Архив ҳужжатларининг ишончлилигини таъминлашнинг яна бир муҳим ва доимиз долзарб бўлиб қолаётган масаласи ҳужжатларни анъанавий усулда (қоғозда) сақлаш учун бўш жой этишмаслиги, электрон массивлар учун эса заҳира массивлардаги бўш ахборот майдонларининг тез тўлиб қолиши. Бу айниқса миграция қилингандан кейин яққол сезилади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб юқоридаги ҳолатни инобатга олган ҳолда кейинги даврлардаги архив ҳужжатларини сақланишида ҳужжатлаштириладиган ахборотларнинг қандай турлари қоғоз шаклда, қандайлари ҳам қоғозда, ҳам электрон шаклда, ва қандайлари электрон шаклда яратилиши кераклигини белгилаб олиниши лозим. Бу усулни самарали қўллаш нафақат қоғоз сарфини, балки бўш майдонларни салмоқли даражада тежаш имконини беради. Бунга ёрқин мисол сифатида 2024 йилнинг январидан бошлаб республикамизда касаллик варақаларини тўлиқ электрон шаклда юритилишини жорий этилишини кўрсатишимиз мумкин. Шубҳасиз бу янги ёндошув нафақат қоғоз сарфи ва идоравий архивлардаги бўш ер майдонларини, балки молиявий ресурсларни ҳам жиддий тежаш имконини беради.

Ушбуларни инобатга олган ҳолда мазкур тадқиқот доирасида анъанавий (қоғозли) асосда ва электрон шаклда яратилиши мумкин бўлган ҳужжатларнинг таснифлагичи ишлаб чиқилди. Таснифлагич қамровига олинган ҳужжатлар тегишли бўлимлар ва параграфларда акс эттирилган. Ҳар бир аниқ ҳужжат ўзига тегишли тартиб рақамдаги моддага эга.

Ҳужжатлар алоҳида жадвал шаклида берилган бўлиб, анъанавий тарзда қўлланилган Намунавий рўйхат жадвалига қўшимча равишда 4 та маълумотлар устунига янги тартибда тавсия этилаётган 5 та қўшимча (жами 9 та) маълумотлар устунлари киритилган (2-жадвал).

2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси юридик шахслари фаолиятида тузиладиган бошқарув ҳужжатларининг сақлаш муддатлари кўрсатилган намунавий таснифлагич*

Модда №	Ҳужжатлар турлари	Сақлов муддати		Оралиқ экспертиза муддати	Миграция қилиш даври	Заҳиралаш усули	Изоҳ	Ахборот ташувчининг тури (жисмоний асос)
		Идоравий	Архив					
1	2	3	4	5	6	7	8	9

1– Таснифлагичдаги тегишли модданинг тартиб рақами;

2– Таснифлагич таркибига олинган ҳужжатларнинг турлари (масалан: Бошқарув тизимини ташкил этиш, Фаолиятни режалаштириш, Молиялаштириш, солиқлаштириш, кредитлаштириш ва хоказо).

3 ва 4- Ҳужжатларнинг ўрнатилган тартибда белгиланган сақлов муддатлари:

5- Ҳужжатлар устида қимматлилик экспертизасини ўтказиш даври;

6- Ҳужжатни (электрон образларини) бошқа асосга миграция қилиш даври;

7- Ҳужжатнинг (асосан электрон ҳужжатнинг) ёки массив базаларининг бошқа ахборот маконида заҳира (резерв) базасини шакллантириш усули (бошқа электрон ахборот

ташувчи воситаларда, электрон массив базаларида, заҳира маълумотлар серверида, Дата марказларда)

8- Ҳужжат давлат ёки нодавлат архивига топширилгандан сўнг.

1-7 устунларга изоҳ (жоиз бўлганда тушунча).

*) – мазкур жадвал тавсиявий шаклда берилган

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси

2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси

3. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни “Архив иши тўғрисида” 2010 йил 15 июнь, ЎРҚ-252-сон. https://lex.uz/acts/1645540

4. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни “Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида” 29.04.2004й. №611-II. https://lex.uz/docs/165079

5. Abdushukur Abdullaev; Abdusobir Saidov; Anvarjon Aliev Problematic Issues of Providing Validity and Optimization of the Exchange of Archival Information Based on Blockchain Technology

6. Алиев А.О. Анализ состояния и проблем разработки и внедрения электронных архивов системы управления архивным делом Республики Узбекистан. Infolib №3 2020 (ISSN 2181-8207) Тошкент., -28-33-б.

7. Google запустила сервис по проверке достоверности новостей //-2017. URL: https://tass.ru/obschestvo/4163395

8. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. — М.: Логос, 2000. —Б. 304.

9. Кузнецов И.Н. Информация: сбор, защита, анализ // Учебник по информационно-аналитической работе. М.: Яуза -2001. 117-бет

10. Goodfellow, Ian (28 April 2020). "Chapter 21: Deep Learning". Artificial intelligence: a modern approach (PDF). By Russell, Stuart J.; Norvig, Peter (Fourth ed.). Hoboken, NJ: Pearson. ISBN 978-0134610993.

11. Ян Лекун. Как учится машина. Революция в области нейронных сетей и глубокого обучения. (Библиотека Сбера: Искусственный интеллект). — М.: Альпина нон-фикшн, 2021. — ISBN 978-5-907394-29-2

UZB: “Шарқ тарихи, сиёсати ва ҳуқуқи журнали”

ижтимоий фанларига ихтисослашган нашр бўлиб, тарих, антропология, этнография, сиёсатшунослик, ҳуқуқшунослик каби ижтимоий соҳалардаги илмий-амалий инновацион янгиликларни ҳар томонлама ёритишни, журналхонларнинг тарих, ҳуқуқ ва сиёсат соҳасидаги фанларда кузатилаётган илмий янгилик ва ахборотларга бўлган талаб-эҳтиёжларини янада тўлароқ қондиришни, журнал имкониятларидан кенг ва самарали фойдаланишни ўз олдига асосий мақсад қилиб қўяди. Шарқ тарихи, ҳуқуқи, сиёсати соҳасида олиб борилаётган долзарб, янги, илм учун самарадор ҳисобланган ва тақриздан ўтказган маълумотларни оммага эълон қилишни энг асосий вазифалардан ҳисобланади.

Мазкур илмий журнал онлайн нашр қилинадиган бўлиб, йилига 6 марта ўзбек, инглиз, рус тилларида онлайн эълон қилинади.

Таҳририят ўқувчиларни мамлакатимиз ва халқаро ижтимоий фанлар соҳасида рўй бераётган воқеа ва ҳодисалардан, янгиликлардан хабардор этади. Шу билан бирга журналда мамлакатимиз, шунингдек, жаҳон сиёсати, халқаро ҳуқуқ соҳаси намоёндаларининг илмий-публицистик йўналишдаги энг сара асарлари чоп этилади.

ENG: “Oriental Journal of History, Politics and Law”

is a journal specializing in social sciences, a comprehensive coverage of scientific and practical innovations in social fields such as history, anthropology, ethnography, political science, jurisprudence, to better meet the needs of journalists in scientific news and information in the field of history, law and politics. Widespread and efficient use is its main goal. One of the main tasks is to publish information on the history, law and politics of the East, new and relevant to science.

This scientific journal is published in the electronic version, comes out 6 times a year in Uzbek, English and Russian.

The journal publishes the best scientific and journalistic works of the authors of our country, as well as the works of foreign authors on world politics and international law.

RUS: “Восточный журнал истории, политики и права”

это издание, специализирующееся на социальных науках, всестороннем освещении научных и практических новшеств в социальных сферах, таких как история, антропология, этнография, политология, юриспруденция, для более полного удовлетворения потребностей журналистов в научных новостях и информации в области истории, право и политика. Широкое и эффективное использование является его основной целью. Одной из основных задач является публикация информации по истории, праву и политике Востока, новой и актуальной для науки.

Этот научный журнал издается в электронной версии, выходит 6 раз в год на узбекском, английском и русском языках.

Редакция информирует студентов о текущих событиях и новостях в области отечественных и международных социальных наук. При этом в журнале публикуются лучшие научные и публицистические работы авторов нашей страны, а также работы зарубежных авторов по мировой политике и международному праву.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-sonli Farmonida ko‘zda tutilgan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida “Supportscience” MCHJ tomonidan ta’sis etilgan

“SHARQ TARIXI, SIYOSATI VA HUQUQI JURNALI”

(ISSN: 2181-2780)

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikasiyalarni rivojlantirish agentligining **1479**-sonli Guvohnomasi bilan ro‘yhatdan o‘tgan.

Jurnal sayti: https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

To fulfill the tasks provided by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 6, 2020 PD-6108 "On measures to develop education and science in the new period of development of Uzbekistan"

“ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW”

(ISSN: 2181-2780)

established by “Supportscience” LLC, is registered under Certificate No. **1479** of Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan.

Journal website: https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

В целях реализации задач, отраженных в Указе Президента Республики Узбекистан "О мерах по развитию сфер образования, воспитания и науки в новый период развития Узбекистана" за № УП-6108 от 6 ноября 2020 года, основан

«ВОСТОЧНЫЙ ЖУРНАЛ ИСТОРИИ, ПОЛИТИКИ И ПРАВА»

(ISSN: 2181-2780)

ООО «Supportscience» свидетельством за № **1479** зарегистрирован Агентством по развитию информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан.

Сайт журнала: https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl